

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav politologie

Disertační práce

**KRITIKA DEMOKRACIE Z POZIC ČESKÉHO KATOLICKÉHO PROSTŘEDÍ
V LETECH 1918-1938**

Critics of Democracy from the Czech Catholic Positions in years 1918-1938

PhDr. et PaedDr. Marek Šmíd

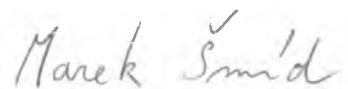
vedoucí práce:

doc. Vratislav Doubek, Ph.D.

Praha 2009

Prohlašuji, že jsem disertační práci vypracoval samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

V Praze dne 27. července 2009

Handwritten signature of Marek Šmíd in dark ink, written in a cursive style.

PhDr. et PaedDr. Marek Šmíd

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu této disertační práce panu doc. Vratislavu Doubkovi, Ph.D. a panu Mgr. Jaroslavu Šebkovi, Ph.D. za poskytnutí neocenitelných rad a pomoci během psaní této disertační práce.

Zuzaně a Nikodémovi

MOTTO:

„Republika, demokracie, náš stát je mladý a dostal se nám skoro zadarmo. Nemáme tradice v politice a v administraci, a proto děláme chyby. Nemluvím proti kritice, naopak přeju si kritiky všech vad a omylů; jenomže ta kritika nemá být k děláni demagogie, ale k poučení a k nápravě. Potřebujeme kritiků vzdělaných a poctivých, kritiků, kteří mají občanskou mužnost a kuráž; pravá kritika není negace ani svalování odpovědnosti na druhé, ale spolupráce a spoluodpovědnost.“

Tomáš Garrigue Masaryk¹

¹ ČAPEK, Karel, *Hovory s T. G. Masarykem*, Praha 1990, s. 331.

Abstrakt

Kritika demokracie z pozic českého katolického prostředí v letech 1918-1938 nebyla osamoceným jevem meziválečného období, ale logickým a rozhodným pokračováním kritiky společenského řádu, započatého v období po Velké francouzské revoluci. Zatímco se tehdy ekonomický vzestup evropských zemí, způsobený nástupem průmyslové revoluce na konci 18. století, neustále zrychloval, církev zůstávala pevně ukotvena 'na jednom místě', odmítavě se stavěla vůči moderní době, pokroku, technice a rozumu a snažila se posilovat vlastní cíle způsoby, které nenacházely v liberální společnosti 19. století příznivou odezvu, čímž ztrácela podporu věřících, její vliv na dění ve společnosti slábl a ona pozbývala všeobecné autority, již se dosud těšila. Církev přestávala plnit roli garanta intelektuálního a uměleckého dění.

Odklonu od církve, úpadku náboženského života a formalitě ve věcech víry se rozhodla čelit skupina katolických intelektuálů, jež byla hluboce nespokojena s postavením katolické církve v novém československém státě po roce 1918. Mezi bojovnými katolíky představovali nejvýraznější a nejsvébytnější proud právě tzv. *nepolitičtí katolíci* (část katolické inteligence a příslušníci řeholních řádů), tedy věřící intelektuálové, kteří se sice neorganizovali v žádné křesťanské politické straně, avšak do politického a společenského života vstupovali činnou aktivitou – svými články, polemikami či knihami – která neměla ani mezi katolickými politiky obdoby. Tento proud katolických intelektuálů, jež představují jména jako S. M. Brait, Dominik Pecka, J. K. Miklík, J. Durych, J. Deml, J. Zahradníček, R. I. Malý, S. Berounský či R. Voříšek, se dělil do dalších skupin, které vykazovaly podstatné rozdíly. Každá osobnost vnášela do diskuze odlišné postoje, hodnoty a názory.

Méně hlučný, přesto rovněž významný a bojovný proud uvnitř katolické církve představovali tzv. *političtí katolíci*, kteří své inspirace čerpali převážně z osobní zkušenosti v politice, popř. je do politiky rovněž aktivněji integrovali. Do tohoto tábora patřili J. Scheinost, J. J. Rückl, B. Stašek či F. Zelenka, kteří ovšem měli spíše politické než literární ambice. Vzhledem k tomu, že se tato práce primárně zabývá kritickou stránkou v katolickém táboře, demokraticky smýšlející, umírnění a republice loajální katolíci, stejně jako Šrámkův středový proud uvnitř *Československé strany lidové*, zůstanou mimo zájem této disertační práce. Hlas spokojených katolíků byl však mediálně poměrně slabý a literárně neproduktivní.

Společným cílem katolických intelektuálů bylo vybudování něčeho, co bychom mohli označit jako tzv. křesťanský stát. Ke kritice se inspirovali převážně teologickými a filozofickými náměty či pozorováními soudobého dění a nábožensko-politických poměrů ostatních evropských států. Ve svých dílech oponovali tito muži myšlenkám citově slabé humanity, individualizmu, zásadám rovnosti, socialistickým a komunistickým ideologiím a vyjadřovali se skepticky k demokratickým ideologiím – možnostem politického i ekonomického liberalismu a socialismu, kapitalizmu, politického stranictví a demokracie obecně. Ještě více než tyto politické teorie kritizovali praktický život První republiky, jednotlivé její představitele, politické strany, události, hodnoty a mravní úpadek společnosti, což dávali najevo převážně na poli ideovém, tj. skrze kulturně-politickou kritiku, a pouze výjimečně, v případě katolických politiků, na poli praktické politiky. Ve svých dílech zdůrazňovali řád, mravnost, úctu k zemi a k půdě, posvěcené tradicí a prací; opírali se o papežské encykliky, ale názorově se lišili v praktické realizaci jejich zásad.

Výtky katolických intelektuálů měly jak teoretický, tak praktický charakter. Z prvního uvedeného se vyslovovaly k demokracii, kapitalizmu, liberalismu, politickému stranictví, volebnímu systému, z druhého k současným politickým ideologiím, československé demokracii, českým politickým stranám, prezidentu republiky T. G. Masarykovi, ministru zahraničí E. Benešovi, ministru a předsedovi *Československé strany lidové* J. Šrámkovi. Odsudky pramenily zejména z vnímání demokracie jako nespravedlivého politického systému oligarchie a nadvlády politických stran, přičemž jí vyčítali, že nevycházela z křesťanských principů, ale z relativních, formálních, neupřímných a abstraktních hodnot. Z kritiky nemravného, racionálního a ateistického systému První republiky byl jen krůček k odmítnutí jeho hodnot a principů.

Katolíky navrhovaný systém politického uspořádání je pro nás dnes nepřijatelný. Rovněž ve své době se jednalo o utopii, neboť i sami katolíci nevěřili, že by jimi navrhovaná přestavba společenského řádu představovala v nábožensky indiferentním Československu efektivní a fungující politický systém. Byla to spíše zoufalá snaha nepočteného katolického okruhu zabránit sekularizaci, ateizaci a liberalizaci a posílit náboženskou hrdost české společnosti. Byl to marný pokus získat katolické církvi sebedůvěru a postavit ji do čela společenského dění.

OBSAH

I. KAPITOLA:	ÚVOD	10
II. KAPITOLA:	NÁBOŽENSKÝ VÝVOJ OD KONCE 18. STOLETÍ DO VZNIKU ČESKOSLOVENSKA	20
II. 1	Všeobecný odklon od církve a tzv. kulturní boj	20
II. 2	Sociální encyklika Rerum Novarum a modernizace katolické církve	24
II. 3	Přelom 19. a 20. století v českých zemích	30
II. 4	První světová válka a vznik československého státu	32
III. KAPITOLA:	DEMOKRACIE A JEJÍ PODOBY	36
III. 1	Obecné rysy demokracie	36
III. 2	Stručný nástin politického systému První republiky	40
IV. KAPITOLA:	ANALÝZA MYŠLENEK ČESKÝCH KATOLICKÝCH INTELEKTUÁLŮ	47
IV. 1	Katoličtí intelektuálové	47
IV. 2	Inspirace katolické skupiny	52
IV. 3	Kritika demokracie	64
IV. 4	Kritika československého státu a jeho poslání	70
IV. 5	Konflikt s T. G. Masarykem, E. Benešem a K. Čapkem	77
IV. 6	Kritika voleb a politického stranictví	89
IV. 7	Konflikt s <i>Československou stranou lidovou</i> a J. Šrámkem	98
IV. 8	Kritika principů liberálního společenského řádu	104
IV. 9	Vztah katolických intelektuálů k politickým ideologiím	
	I: fašismus a nacizmus	113
IV. 10	Vztah katolických intelektuálů k politickým ideologiím	
	II: komunismus a socialismus	124
IV. 11	Antisemitizmus katolických intelektuálů	132
IV. 12	Shrnutí	138

V. KAPITOLA: ŘEŠENÍ KRIZOVÉ SITUACE	142
V. 1 Státní forma. Moc zákonodárná a soudní	142
V. 2 Kdo bude státu vládnout? Moc výkonná	147
V. 3 Nová demokracie? Nookracie! Občanská svoboda a rovnost	152
V. 4 Náboženství ve společnosti. Pozice katolictví a církve ve státě	155
V. 5 Stavovský stát a korporativizmus	158
V. 6 Stranický a volební systém	168
V. 7 Idea československého státu a smysl českých dějin	173
V. 8 Shrnutí	177
 VI. KAPITOLA: ZÁVĚR	 180
VI. 1 Závěr	180
 Seznam zkratek	 185
Přílohy	186
Archivy a literatura	190
Anglické resumé	211
Italské resumé	213
Jmenný rejstřík	215

I. kapitola

Úvod

Pokud mluvíme v souvislosti s dějinami 19. století o úpadku náboženského vnímání, ztrátě životního smyslu a všeobecném odklonu od církve, který trvale měnil charakter evropské společnosti, musíme považovat charakter 20. století za nábožensky lhostejný, ba téměř nenáboženský. Této skutečnosti nezabránila ani mnohá vznikající reformně-modernistická seskupení, jejichž cílem bylo na přelomu 19. a 20. století oživit, povzbudit a modernizovat duchovní život. Zejména v českých zemích nebyl stupeň religiozity nikterak vysoký a v duchovním sebeuvědomění širokých vrstev převládala lhostejnost, která snad bránila otevřenému bezvěrectví a vystupování z církve. K oslabování pozice katolické církve rovněž přispěl konzervativní charakter rakousko-uherského státu a tradiční provázanost církve se státem. Sekularizaci společnosti urychlila první světová válka společně se vznikem Československé republiky v roce 1918, které vyústily, v souladu s dlouhodobou tendencí v české společnosti, v hromadné vystupování z katolické církve, třebaže se ke katolické církvi hlásilo v roce 1921 více než osmdesát procent obyvatel Československa.

Přestože tímto odstředivým pohybem trpěly zejména české a moravské katolické strany, spojily se do jednotné *Československé strany lidové* a do jejího čela postavily politicky obratného a demokraticky smýšlejícího Jana Šrámka. *Československá strana lidová*, nikoliv však katolická církev jako taková, se brzy zapojila do politického systému meziválečného Československa a projevovala se jako klidná, umírněná, středová klerikální strana, což ji opakovaně zajišťovalo místo ve vládních koalicích v letech 1921-1938. Třebaže byla většina obyvatel země formálně a matrikově katolíky, jejich nadšení pro katolickou věc ochabovalo. Tomu se rozhodla čelit skupina katolických intelektuálů, kteří se děsili sekularity, ateizmu, ochladnutí víry obyvatel a nehodlali se smířit s církví jako konzervativní, neměnnou a pasivní institucí, nereagující na podněty zvenčí. Nespokojovali se s liberálně-demokratickým charakterem československého státu, odmítali pokles vlivu katolické církve i náboženského života v nové Masarykově republice. Velmi ostře vystupovali proti umírněnému, tolerantnímu proudu, jemuž přisuzovali přízřusivost, malověrnost a neschopnost bojovat o požadavky římskokatolické církve.

Rovněž dnes, po další světové válce a intenzivním prožitku nacistické a komunistické totality, žijeme v demokratické republice, kdy se křesťanská strana, stejně jako dříve, projevuje jako klidná, umírněná síla. Za požadavky církve již bojuje málokdo. Ptáme se však stejně, jako se ptali katoličtí intelektuálové před sedmdesáti lety, po smyslu společenského zřízení: Je demokracie tím nejvhodnějším politickým systémem? Jsou kapitalismus a liberalizmus v krizi? Jsou volby reprezentativní? Kolik má existovat politických stran? Je nezbytná existence horní komory parlamentu? Nejen v tomto ohledu je proto práce aktuální. Kladení otázek a nalézání odpovědí vystihuje mnohé boje dneška tak, jak je vystihovalo v období meziválečného Československa. Právě kritiku demokracie z pozic českého katolického prostředí v letech 1918-1938 a její analýzu jsem si zvolil za téma disertační práce.

K dosažení vytyčeného úkolu jsem se rozhodl postupovat v tématických, nikoliv chronologických, blocích, neboť právě ony umožňují nejlépe postihnout události, myšlenkové procesy a názorová formování jednotlivých osobností katolického tábora v logickém plynutí a zároveň uchopit téma ve své hloubce, což přispívá k dynamice celého vztahu sledovaných představitelů. Práci jsem rozvrhl do šesti kapitol. V druhé kapitole (*Náboženský vývoj od konce 18. století do vzniku Československa*) shrnu hlavní náboženské a politické události, které předcházejí tématu vlastní disertační práce a ve třetí kapitole (*Demokracie a její podoby*) prezentuji jak teoretické vymezení demokracie, tak reálnou podobu demokracie na příkladu První Československé republiky v letech 1918-1938. Jádrem práce představuje obsáhlá čtvrtá a pátá kapitola (*Analýza myšlenek českých katolických intelektuálů a Řešení krizové situace*). Čtvrtá kapitola se bude věnovat analýze myšlenek katolických intelektuálů ve vztahu k demokracii, politickému pluralismu, stranám, volbám, volebním systémům a politickým ideologiím ve své kritické rovině, pátá přinese vlastní a tvůrčí syntézu myšlenek katolíků a představí jejich názory na řešení soudobé krize, přičemž domyslí jejich náboženské, morální, politické a historické konstrukty v systému obecně koncepční teorie – jasně mířící do oblasti politiky – předkládané svým současníkům v podobě bojových knih, článků, románů a básní. Právě myšlenky českých katolických intelektuálů považuji za zajímavý příspěvek k českému politickému myšlení. Závěr práce tvoří šestá kapitola (*Závěr*), jež shrne hlavní kritické myšlenky katolické skupiny a porovná je s jejich vlastní vizí, kterou posoudí v kontextu doby.

Ke zpracování vybraného souhrnu otázek a vazeb použiji soubor odlišných metod. V prvních kapitolách disertace budu pracovat empirickou a deskriptivní

metodou, jimiž se dají dobře popsat struktury, procesy, události apod., jež jsou nevyhnutelné pro získání potřebné faktografie. Odlišné nábožensko-politické poměry Československa, Německa, Rakouska, Itálie, Španělska a Portugalska porovnám komparativní metodou. Pro jádro disertační práce použiji analyticko-syntetickou metodu, spojenou s následnou interpretací zjištěných faktů, abych se neomezil na pouhé konstatování faktů, ale dokázal se v problému zorientovat a pochopit ho. K analýze pramenů a faktografie budu přistupovat historickou a filozofickou metodou, přičemž u poslední z uvedených se budu snažit vyvarovat prostému konstatování faktů, jak to občas činí historici, ale pomocí této metody interpretace proniknout k základní orientaci v problému a porozumět mu. Doplňující metodou, ne však vždy snadno aplikovatelnou, bude hermeneutika, tedy výklad společensko-historických jevů, ve snaze odhalit jedinečnost analyzovaných textů a pramenů a zdůraznit jejich neopakovatelnost v kulturním i duchovním vývoji českého katolického prostředí.

Z vydaných pramenů se bude práce opírat především o následující edice dokumentů: významné jsou především edice korespondence Jana Čepa a Jana Zahradníčka z let 1931-1943,² jež obsahuje dopisy dvou význačných představitelů katolické inteligence, jejich názory, podněty a také postoje k První republice a názory na uspořádání společnosti. Dopisy jsou řazeny chronologicky a jsou uvedeny v kompletním znění. Dále vydaná korespondence Jakuba Demla s názvem *Zakázané světlo*³ z první poloviny 30. let, Jana Zahradníčka s Františkem Halasem z 30. a 40. let⁴ a nevydaná korespondence (strojopis), uložená v *Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze*, zabývající se literární podobou vztahu Jaroslava Durycha s Otokarem Březinou, Jakubem Demlem a Josefem Florianem.⁵ Dalšími přínosnými edicemi bude výběr z Durychových náboženských a politických úvah *Katolická cesta*,⁶ esejů a novinových článků *Kněz a baba*,⁷ komentovaná práce s ukázkami Durychových bojových textů *Polemiky a skandály*,⁸ výběr z jeho náboženských úvah *Poutní zboží*⁹

² ČEP, Jan, *Jan Čep – Jan Zahradníček, Korespondence 1931-1943*, I., ed. Mojmír Trávníček, Praha 1995.

³ DEML, Jakub, *Zakázané světlo. Výbor z korespondence z let 1930-1933*, ed. Jiří Olič, Praha 1999.

⁴ WIENDL, Jan, KOMÁREK, Jan (ed.), *Není dáleky... Vzájemná korespondence Františka Halase a Jana Zahradníčka z let 1930-1949*, Praha 2003.

⁵ DURYCH, Václav (ed.), *Jaroslav Durych o Březinovi, Demlovi, Florianovi*, I, Praha 1989; DURYCH, Václav (ed.), *Jaroslav Durych Březinovi, Demlovi, Florianovi. Výbor z korespondence*, II, Praha 1989.

⁶ DURYCH, Jaroslav, *Katolická cesta*, ed. Václav Durych, Praha 1991.

⁷ DURYCH, Jaroslav, *Kněz a baba. Fejetony a jiné prózy 1921-1961*, ed. Václav Durych, Olomouc 1999.

⁸ DURYCH, Jaroslav, *Polemiky a skandály*, ed. Karel Komárek, Olomouc 2002.

⁹ DURYCH, Jaroslav, *Poutní zboží. Výbor náboženských úvah*, ed. Karel Komárek, Olomouc 2003.

a jeho článků s politickým pozadím *Jaroslav Durych. Publicista*.¹⁰ Pro poznání názorů skupiny, na níž katoličtí intelektuálové nejvíce útočili, připomeňme soubor novinových článků Karla Čapka, v nichž se otevřeně střetl s Jaroslavem Durychem,¹¹ politických a politologických děl Edvarda Beneše¹² či souhrn všech Masarykových prvorepublikových spisů na téma demokracie, strany, stranictví, volby apod.¹³

Velmi podnětný je rovněž sborník *Bloudění časem a prostorem*,¹⁴ do něhož autoři pečlivě vybrali desítky článků a studií pro poznání života a díla Jaroslava Durycha. Stejně tak inspirativní jsou i sborníky *Víra a výraz*,¹⁵ v jehož centru pozornosti stáli katoličtí spisovatelé, *Osobnost v církvi a politice*,¹⁶ mapující život a boj mnoha katolických intelektuálů v době První československé republiky a *T. G. Masaryk, idea demokracie a současné evropanství*,¹⁷ analyzující jak osobnost prvního československého prezidenta, tak politicko-nábožensko-filozofickou podobu První republiky. Přehled papežských encyklik je dostupný v italských U. Bellocchiho *Tutte le encicliche e i principali documenti pontifici*,¹⁸ respektive v českých edicích *Quadragesimo anno*,¹⁹ *Non abbiamo bisogno*, *Divini Redemptoris* a *Mit brennender Sorge*.²⁰

Co se týká spisů samotných katolických intelektuálů, Durychovy politické a náboženské spisy (publikace, články) jsou velmi početné – z těch nejvýznamnějších uvedme například *Český nacionalismus*, *Demokracie*, *Dnešní naděje katolictví v zemích českých*, *Jablko sváru*, *Katolická cesta*, *Kritika české církevní politiky*, *List Karlu Čapkovi o loajalitě*,

¹⁰ FIALOVÁ, Zuzana (ed.), *Jaroslav Durych. Publicista*, Praha 2001.

¹¹ ČAPEK, Karel, *O demokracii, novinách a českých poměrech*, ed. Ivan Klíma, Praha 2003.

¹² BENEŠ, Edvard, *Nesnáze demokracie*, Praha 1990; BENEŠ, Edvard, *Povaha politického stranictví*, Praha 1920; BENEŠ, Edvard, *Projevy – články – rozhovory. 1935–1938*, ed. Richard Vašek, Praha 2006.

¹³ MASARYK, Tomáš Garrigue, *Cesta demokracie. Projevy, články, rozhovory 1918–1920*, I, Praha 2003; MASARYK, Tomáš Garrigue, *Cesta demokracie. Soubor projevů za republiky 1921–1923*, II, Praha 1938; MASARYK, Tomáš Garrigue, *Cesta demokracie. Projevy, články, rozhovory 1924–1928*, III, Praha 1994; MASARYK, Tomáš Garrigue, *Cesta demokracie. Projevy, články, rozhovory 1929–1937*, IV, Praha 1997; popř. MASARYK, Tomáš Garrigue, *O demokracii. Výbor ze spisů a projevů*, Praha 1991.

¹⁴ DVORÁK, Jan, MLISOVÁ, Nella (ed.), *Bloudění časem a prostorem – Jaroslav Durych známý i neznámý. Sborník příspěvků z II. literární laboratoře, konané v Hradci Králové 25.–26. ledna 1996*, Hradec Králové 1997.

¹⁵ KUBÍČEK, Tomáš, WIENDL, Jan (ed.), *Víra a výraz. Sborník z konference „...bývalo u mne zotvíráno...“ Východiska a perspektivy české křesťanské poezie a prózy 20. století*, Brno 2005.

¹⁶ MAREK, Pavel, HANUŠ, Jiří (ed.), *Osobnost v církvi a politice. Čeští a slovenští křesťané ve 20. století*, Brno 2006.

¹⁷ VORÁČEK, Emil (ed.), *T. G. Masaryk, idea demokracie a současné evropanství. Sborník mezinárodní vědecké konference konané v Praze 2.–4. března 2000*, I–II, Praha 2001.

¹⁸ BELLOCCHI, Ugo (ed.), *Tutte le encicliche e i principali documenti pontifici emanati dal 1740. Benedetto XV (1914–1922)*, VIII, Vaticano 2000; BELLOCCHI, Ugo (ed.), *Tutte le encicliche e i principali documenti pontifici emanati dal 1740. Pio IX (1922–1939)*, IX, Vaticano 2002; BELLOCCHI, Ugo (ed.), *Tutte le encicliche e i principali documenti pontifici emanati dal 1740. Pio XI (1922–1939)*, X, Vaticano 2002.

¹⁹ *Encyklika Pia XI. Quadragesimo anno. O vybudování společenského řádu a jeho zdokonalení podle zásad evangelia*, přeložil Bedřich Vašek, Olomouc 1947.

²⁰ *Okružní list Pia XI. Divini Redemptoris, tentokrát ještě naléhavěji do vlastních řad*, Olomouc 1993; *Pia XI. encykliky Divini Redemptoris (O bezbožeckém komunismu) a S palčivou starostí (O postavení katolické Církve v Německu)*, Olomouc 1937; *Sociální encykliky. 1891–1991*, Praha 1996.

*Naděje katolictví v českých zemích, Nejasnost demokracie, Očista duší, Pláč Karla Čapka, Politika v našem státě, Proč nejsem komunistou, První máj, Řím promluvil, Soumrak komunismu, Staroměstský rynek, Svět Karla Čapka, Ústava, V hadí sluji a Ve stínu Španělska, stejně tak Demlovy Šlépěje, Mé svědectví o Otokaru Březinovi či Můj očistec, Krlínovy Inteligence a víra, Jak lze pokřesťaniti národ?, Pronásledování katolíků v Mexiku či Slabost českého katolictví, Malého Kříž nad Evropou či Marx a Řím ve světle živé skutečnosti, Miklíkovy Kniha o dobrém zřízení státu či O smyslu českých dějin, Rücklovy Osvobozená demokracie či Za oponou dnešní hospodářské krise, Scheinostovy Církevní politika ve státě, Politika komunistické strany, Pro domo mea, Rozvrát stranictví či Tragedie českého liberalismu, Staškovy Cesta ze světového labyrintu, Jest ještě záchrana? či Ó, toneš, Evropo, Voříškovy Kapitalismus, socialismus a stavovství či Úpadek a sláva českých dějin, zatímco ostatní členové katolické skupiny zůstávali spíše novináři, básníky a spisovateli a své programové politické stati zveřejňovali převážně v katolických novinách a časopisech: S. Berounský *Aktuálnost stavovské myšlenky*, popř. J. Doležal *Křesťanský kříž v boji s křížem lomeným a Nástup katolických sil*. Mnozí katoličtí intelektuálové – S. M. Brait, J. Čep, R. Dacík, D. Pecka, V. Renč, K. Schulz, B. Vašek a J. Zahradníček – byli rovněž plodnými spisovateli, svá četná díla však orientovali převážně do roviny teologické, filozofické, literární či morální, nikoliv politické, která nás v této disertační práci zajímá nejvíce.*

Dalšími cennými prameny budou dobové noviny a časopisy, kde hlavní představitelé české katolické inteligence publikovali odborné, ale i obecné texty a studie. Důležitým pramenem naší studie zůstávají *Akord* (1929-1939), *Lidové listy* (1922-1938), *Na hlubinu* (1926-1938), *Obnova* (*Národní Obnova*) (1937-1938), *Rozmach* (1923-1927), *Řád* (1934-1938), *Tak* (1937-1938), *Třetí generace* (1930-1936) a *Život* (1918-1936). Pro studovanou problematiku rovněž existuje velké množství archivního materiálu: čerpal jsem zejména z *Literárního archivu Památníku národního písemnictví* v Praze (fondy Karel Čapek, Jan Čep, Jakub Deml, Jaroslav Durych, Tomáš Garrigue Masaryk, Karel Schulz), *Národního archivu* v Praze (fondy Jan Jiří Rückl a Jan Šrámek) a *Tajného vatikánského archivu* v Římě (Archivio Segreto Vaticano; fondy *Sacra Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari* [Austria-Ungheria]; *Sacra Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari* [Cecoslovacchia] a *Nunziatura Cecoslovacchia* 1918-1928), zvláště pro vlastní poznámky, koncepce článků, odeslanou a přijatou korespondenci představitelů katolické skupiny a skupin, vůči nimž se nejvýrazněji vymezovali a na něž útočili.

Co se týká obecného tématu církevních dějin a dějin První republiky, církevní dějiny českých zemí, zejména v souvislosti s katolickou církví, byly během komunistické totality vykládány zkresleně a tendenčně, resp. vycházely z jasných předpokladů a docházely k jasným závěrům, které byly vůči církvi předpojaté. Kromě dílčích samizdatových a exilových prací začala seriózní historiografie k církevním dějinám vznikat až po roce 1989. Přesto připomeňme z předlistopadového období alespoň tři jména mužů, kteří se katolickou skupinou v době První republiky zabývali: Bedřich Fučík, Ladislav Jehlička a Jan Rataj. Po válce to byl právě B. Fučík, který nejvýrazněji bránil katolické autory a jejich místo v dějinách literatury. Jeho *Čtrnáctero zastavení*²¹ (rovněž samizdatově) přináší zajímavé portréty čtených českých spisovatelů, a to i katolických (J. Zahradníček, J. Deml). Jehličkův *Křik Koruny svatováclavské*²² (samizdatově) přináší autorovy vzpomínky psané v 80. letech, kritické, tvrdé a jednostranné, na předválečné Československo, jeho politické poměry a osobnosti. Jeho hodnocení katolické skupiny je vesměs negativní. Jan Rataj sepsal v roce 1981 studii *Československá strana lidová v letech 1925-1929*, zabývající se českým katolicismem ve druhé polovině 20. let. Avšak ani on se neubránil přílišné schematičnosti a tendenčnímu přístupu, když katolickou skupinu – i ve svém pozdějším díle *O autoritativní národní stát*²³ – označil za součást české autoritářské, integrálně nacionalistické konzervativní, fašizující a fašistické pravice.

Na nepatrné výjimky, jak bylo řečeno, byl katolický tábor, zahrnující rovněž katolické intelektuály, vnímán v poválečném období negativně. Rok 1989 toto pojetí změnil, v podstatě však zcela obrátil a zesílil. Z pronásledovaných a zrádných katolíků se stali hlavní nepřátelé komunistického režimu, tudíž noví hrdinové a mučedníci, líčení a oslavováni v těch nejlepších barvách. Z tohoto hlediska prodělala česká historiografie po roce 1989 značný posun – teprve postupně, od druhé poloviny posledního dvacetiletí, dochází k objektivnějšímu, kritičtějšímu a vyváženějšímu vnímání katolické skupiny. Snad jedinou výjimku představuje apologetické dílo Durychova syna Václava, který v roce 2001 vydal *Vzpomínky na mého otce*,²⁴ v němž až bojovně a nekriticky zdůrazňoval otcovy zásluhy za První republiky.

Prvorepubliková skupina katolických intelektuálů čekala a vlastně čeká na své zhodnocení dlouho; jako celek se jej dosud nedočkala. Možná právě pro svoji

²¹ FUČÍK, Bedřich, *Čtrnáctero zastavení*, Praha 1984.

²² JEHLIČKA, Ladislav, *Křik Koruny svatováclavské*, samizdat 1988.

²³ RATAJ, Jan, *O autoritativní národní stát. Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938-1939*, Praha 1997.

²⁴ DURYCH, Václav, *Vzpomínky na mého otce. Životopis Jaroslava Durycha*, Olomouc 2001.

různorodost – samotný proud katolických intelektuálů se dělil do dalších skupin, které vykazovaly podstatné rozdíly. Každý katolický intelektuál coby svébytná osobnost vnášel do diskuzí odlišné postoje, hodnoty a názory. Proto také dnes máme k dispozici většinou životopisy těch nejvýznamnějších z nich: S. M. Braita,²⁵ J. Demla,²⁶ J. Zahradníčka²⁷ a J. Čepa,²⁸ nikoliv souhrnné analytické dílo. Zvláštní pozornosti se těší hlava této skupiny Jaroslav Durych, k jehož osobnosti vyšlo v období po roce 1989 několik monografických studií a další desítky odborných článků (z nich nejzásadnější jsou výborná Putnova analýza *Jaroslav Durych. Svazky úvah a studií*, reflektující rovněž politický záběr Durychovy osobnosti a Komárkův *Jaroslav Durych. Polemiky a skandály*, který Durychovy konflikty vhodně zařazuje do kontextu dobové československé politiky).²⁹ Vysoce oceňuji rovněž podrobný a pečlivě připravený sborník *Jaroslav Durych. Život, oblasť, soupis díla a literatury o něm*,³⁰ který představuje jednu z nejlépe a nejsouhrnněji psaných knih o J. Durychovi. Na druhé straně postrádáme řadu potřebných monografií, a to životopisy J. Scheinosta, R. I. Malého, J. K. Miklíka, V. Renče, J. J. Rückla, B. Staška a dalších.

Zatímco politický katolicismus a samotná *Československá strana lidová*, včetně jejich názorů na demokracii, politické stranictví a politické ideologie, jsou v období První republiky poměrně dobře zmapovány, čeští katoličtí intelektuálové stáli dosud mimo zájem odborníků. Nejlépe analyzují katolickou skupinu jako celek Hanušova podnětná a čtivá, s jistým nadhledem psaná kniha *Tradice českého katolicismu ve 20. století*,³¹ Klimkův pečlivě popisný a heuristicky bohatý *Boj o Hrad*,³² Medovy

²⁵ KAŠIČKA, Zdeněk, *Otec Braito. Životopis olomouckého dominikána 1898-1962*, Praha 1993; NEKVIDA, Libor, *Silvestr M. Braito 1898-1962. Příspěvek k českému tomismu*, Hradec Králové 1998.

²⁶ OLÍČ, Jiří, *Čtení o Jakubu Demlovi*, Olomouc 1993; VODIČKA, Stanislav, *Básník Jakub Deml v Tasově*, Praha 2001.

²⁷ ZEJDA, Radovan, *Byl básníkem! Život a dílo Jana Zahradníčka*, Tišnov 2004; KUBÍČEK, Tomáš, WIENDL, Jan (ed.), *Víra a výraz. Sborník z konference „...bývalo u mne zotvíráno...“ Východiska a perspektivy české křesťanské poezie a prózy 20. století*, Brno 2005; TRÁVNÍČEK, Mojmír (ed.), *Jan Čep – Jan Zahradníček. Korespondence 1931 – 1943*, Praha 1995.

²⁸ TRÁVNÍČEK, Mojmír (ed.), *Jan Čep – Jan Zahradníček. Korespondence 1931 – 1943*, Praha 1995; TRÁVNÍČEK, Mojmír, *Poutí a vyhnání. Život a dílo Jana Čepa*, Brno 1996.

²⁹ DURYCH, Václav, *Vzpomínky na mého otce. Životopis Jaroslava Durycha*, Olomouc 2001; FIALOVÁ, Zuzana (ed.), *Jaroslav Durych. Publicista*, Praha 2001; KOMÁREK, Karel (ed.), *Jaroslav Durych. Polemiky a skandály*, Olomouc 2002; PUTNA, Martin C., *Jaroslav Durych. Svazky úvah a studií*, Praha 2003; ŠULC, Jan, KUDRNÁČ, Jiří, KOMÁREK, Karel (ed.), *Jaroslav Durych. Život, oblasť, soupis díla a literatury o něm*, Brno 2000; VRÁNA, Karel, *Návrat Jaroslava Durycha*, Řím 2000.

³⁰ ŠULC, Jan, KUDRNÁČ, Jiří, KOMÁREK, Karel (ed.), *Jaroslav Durych. Život, oblasť, soupis díla a literatury o něm*, Brno 2000.

³¹ HANUŠ, Jiří, *Tradice českého katolicismu ve 20. století*, Brno 2005.

³² KLIMEK, Antonín, *Boj o Hrad. Hrad a Pětka. Vnitropolitický vývoj Československa 1918-1926 na půdorysu zápasu o prezidentské nástupnictví*, I., Praha 1996; KLIMEK, Antonín, *Boj o Hrad. Kdo po Masarykovi? Vnitropolitický vývoj Československa 1926-1935 na půdorysu zápasu o prezidentské nástupnictví*, II., Praha 1998.

literárně laděné medailónky katolických básníků a spisovatelů *Spisovatelé ve stínu*,³³ Šebkova inspirativní analýza meziválečného katolického tábora *Mezi křížem a národem*,³⁴ a Pasákův spis mapující vztahy mezi katolickou skupinou a fašizmem *Český fašismus*,³⁵ byť se jí věnují na několika stranách. Z obecněji politologicko-historicky laděných studií uvedme Aronovu knihu *Demokracie a totalitarismus*,³⁶ Balíkovu a Kubátovu *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*,³⁷ Broklové *Československá demokracie*,³⁸ Čechurové *Česká politická pravice*,³⁹ Dahlovu *Demokracie a její kritici*,⁴⁰ Svenssonovu *Teorie demokracie*,⁴¹ Fialovu *Katolicismus a politika*,⁴² Halasovu *Fenomén Vatikán*,⁴³ Hanušovu *Tradice českého katolicismu 20. století*,⁴⁴ Hlouškovu a Kopečkovu *Demokracie*,⁴⁵ Křenovu *Dvě století střední Evropy*⁴⁶ a Markovu *České schisma*.⁴⁷

Pro mezinárodní zasazení katolické skupiny viz podrobněji zahraniční studie K. Bauer *Nationalsozialismus*,⁴⁸ F. Carsten *Faschismus in Österreich*,⁴⁹ J. Eder *Zwei Jahre Dollfuss*,⁵⁰ Günther B. Ginzler *Antisemitismus*,⁵¹ M. Mayeur *Storia del Cristianesimo*,⁵² E. Nolte *Die faschistischen Bewegungen*,⁵³ H. Paloheimo *Politics in the Era of Corporatism and Planning*⁵⁴ a J. Prévotat *Les catholiques et l'Action française 1899-1939*.⁵⁵ Zatímco se slovenská a zahraniční historiografie od skupiny katolických intelektuálů distancuje, resp. zpracování její existence ji odborně neláká, v Polsku vyšel před dvěma lety první

³³ MED, Jaroslav, *Spisovatelé ve stínu*, Praha 2004.

³⁴ ŠEBEK, Jaroslav, *Mezi křížem a národem. Politické prostředí sudetoněmeckého katolicismu v meziválečném Československu*, Brno 2006.

³⁵ PASÁK, Tomáš, *Český fašismus 1922-1945 a kolaborace 1939-1945*, Praha 1999.

³⁶ ARON, Raymond, *Demokracie a totalitarismus*, Brno 1993.

³⁷ BALÍK, Stanislav, KUBÁT, Michal, *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*, Praha 2004.

³⁸ BROKLOVÁ, Eva, *Československá demokracie. Politický systém ČSR 1918-1938*, Praha 1992.

³⁹ ČECHUROVÁ, Jana, *Česká politická pravice. Mezi převratem a krizí*, Praha 1999.

⁴⁰ DAHL, Robert A., *Demokracie a její kritici*, Praha 1995.

⁴¹ SVENSSON, Palle, *Teorie demokracie*, Brno 1995.

⁴² FIALA, Petr, *Katolicismus a politika. O politické dimenzi katolicismu v postmoderní době*, Brno 1995.

⁴³ HALAS, František X., *Fenomén Vatikán. Idea, dějiny a současnost papežství. Diplomacie Svatého stolce. České země a Vatikán*, Brno 2004.

⁴⁴ HANUŠ, Jiří, *Tradice českého katolicismu ve 20. století*, Brno 2005.

⁴⁵ HLOUŠEK, Vít, KOPEČEK, Lubomír (ed.), *Demokracie. Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*, Brno 2003.

⁴⁶ KRÉN, Jan, *Dvě století střední Evropy*, Praha 2005.

⁴⁷ MAREK, Pavel, *České schisma. Příspěvek k dějinám reformního hnutí katolického duchovenstva v letech 1917-1924*, Rosice u Brna 2000.

⁴⁸ BAUER, Kurt, *Nationalsozialismus. Ursprünge, Anfänge, Aufstieg und Fall*, Wien 2008.

⁴⁹ CARSTEN, Francis L., *Faschismus in Österreich. Von Schönerer zu Hitler*, München 1978.

⁵⁰ EDER, Julius, *Zwei Jahre Dollfuss*, Wien 1934.

⁵¹ GINZEL, Günther B., *Antisemitismus. Erscheinungsformen der Judenfeindschaft gestern und heute*, Bielefeld 1991.

⁵² MAYEUR, Jean-Marie, *Storia del Cristianesimo. Guerre mondiali e totalitarismi (1914-1958)*, volume 12, Roma 1997.

⁵³ NOLTE, Ernst, *Die faschistischen Bewegungen. Die Krise des liberalen Systems und die Entwicklung der Faschismen*, München 1966.

⁵⁴ PALOHEIMO, Heikki (ed.), *Politics in the Era of Corporatism and Planning*, Tampere 1984.

⁵⁵ PRÉVOTAT, Jacques, *Les catholiques et l'Action française 1899-1939*, Paris 2001.

smělý pokus o analýzu této skupiny s důrazem na literární prostředí První Československé republiky. Jedná se o dílo Michala Stefaňského s názvem *Česka krytyka katolicka lat 1918–1938*.⁵⁶

Z odborných článků patří pro poznání katolického intelektuálního tábora mezi nejprínosnější Medovy,⁵⁷ Putnovy⁵⁸ a Šebkovy studie.⁵⁹ Z dalších podnětných textů, zejména z oblasti církevních dějin, připomeňme Balíkuv *Čeští katoličtí intelektuálové a nedemokratické režimy*,⁶⁰ Olivové *Československá demokracie 1918-1938*⁶¹ a *Idea československého státu 1918-1938*,⁶² Traplovy *Církevní poměry v letech 1848-1938*,⁶³ *Poměr T. G. Masaryka jako prezidenta k římsko-katolické církvi*⁶⁴ a *Úloha T. G. Masaryka v demokratickém systému Československa*.⁶⁵ Seznam ostatních prací uvádím v bibliografickém přehledu na konci práce.

Cílem předkládané práce je sledovat, analyzovat a interpretovat jak kritickou činnost katolické skupiny ve vztahu k politickému systému meziválečného Československa, tak tvůrčí aktivitu ve vztahu k mechanismům moci, uspořádání politických institucí, politického stranictví, volebních systémů, státních forem a dalších hodnotových rozměrů jimi navrhovaného systému. Pokusím se oprostit od pohledu většiny studií, zabývajících se katolickými intelektuály, které se pohybují převážně

⁵⁶ STEFAŇSKI, Michal, *Česka krytyka katolicka lat 1918–1938*, Warszawa 2007.

⁵⁷ MED, Jaroslav, *Jaroslav Durych – fašista?*, in: Jaroslav Durych. Život, ohlasy, soupis díla a literatury o něm, Brno 2000, s. 331-335; MED, Jaroslav, *Osobnost R. I. Malého*, in: Osobnost v církvi a politice. Čeští a slovenští křesťané ve 20. století, Brno 2006, s. 388-393.

⁵⁸ PUTNA, Martin C., *Katolická publicistika třicátých let, „kvalitativní demokracie“ a fašismus - Rudolf Ina Malý a časopis Tak*, in: Média, kultura a náboženství, Praha 2007, s. 40-53; PUTNA, Martin C., *Mezi republikou, fašismem a proletariátem. Publicistika Jaroslava Durycha ve dvacátých letech a její souvislost s autorovým uměleckým dílem*, Soudobé dějiny, 2002, ročník X., číslo 3-4, s. 397-411.

⁵⁹ ŠEBEK, Jaroslav, *Encyklika Quadragesimo anno, její recepce a vliv na katolické prostředí v českých zemích ve třicátých letech*, Soudobé dějiny 8, 2001, č. 2-3, s. 365-383; ŠEBEK, Jaroslav, *Katolicismus a autoritativní hnutí meziválečného období*, in: Víra a výraz. Sborník z konference „...bývalo u mne zotvíráno...“ Východiska a perspektivy české křesťanské poezie a prózy 20. století, Brno 2005, s. 161-173; ŠEBEK, Jaroslav, *Politizace obrodných katolických hnutí v meziválečném Československu*, Teologie & Společnost 3 (11), 2005, č. 1, s. 7-11.

⁶⁰ BALÍK, Stanislav, *Čeští katoličtí intelektuálové a nedemokratické režimy*, in: Víra a výraz. Sborník z konference „...bývalo u mne zotvíráno...“ Východiska a perspektivy české křesťanské poezie a prózy 20. století, Brno 2005, s. 174-188.

⁶¹ OLIVOVÁ, Věra, *Československá demokracie 1918-1938*, Československý časopis historický, ročník LXXXVIII., číslo 3, 1990, s. 304-316.

⁶² OLIVOVÁ, Věra, *Idea československého státu 1918-1938*, in: Bilance a výhledy středu Evropy na prahu 21. století. Úvahy, svědectví a fakta k 10. výročí československému listopadu, 1989-1999 a k 150. výročí narození T. G. Masaryka, 1850-2000, Brno 2000, s. 55-60.

⁶³ TRAPL, Miloš, *Církevní poměry v letech 1848-1938*, in: Pražské arcibiskupství 1344-1994. Sborník statí o jeho působení a významu v české zemi, Praha 1994, s. 251-276.

⁶⁴ TRAPL, Miloš, *Poměr T. G. Masaryka jako prezidenta k římsko-katolické církvi*, in: Náboženská dimenze Masarykova myšlení. Sborník příspěvků z III. ročníku semináře Masarykova muzea v Hodoníně 17. listopadu 1994, Hodonín 1995, s. 61-66.

⁶⁵ TRAPL, Miloš, *Úloha T. G. Masaryka v demokratickém systému Československa*, in: Masarykova filozofie pojetí demokracie a existence pluralitního politického systému 1. republiky. Sborník příspěvků ze IV. ročníku semináře Masarykova muzea v Hodoníně 21.-22. 11. 1996, Hodonín 1997, s. 3-8.

v literárním rozměru katolického okruhu a neberou příliš v potaz politické ambice a politické zkušenosti jednotlivých katolických intelektuálů. Právě jejich novinářské či básnické pokusy (Durych, Miklík, Malý, Scheinost) v sobě ukrývaly jasné a promyšlené plány na přestavbu společnosti do podoby tzv. *křesťanského státu*, jemuž byl nadřazen pojem Bůh, jednoznačně katolického modelu, autoritativního, hierarchického, konzervativního a antiliberálního, který se nestyděl za privilegované postavení katolické církve.

Dále se pokusím vysvětlit příčiny jejich kritiky a soustředím se na důvody nespokojenosti se systémem První republiky, na jeho teoretické a praktické pozadí k pochopení smyslu jejich kritiky. V neposlední řadě mě budou zajímat důvody, proč se konkrétní katolické plány nedočkaly realizace, jak se jejich názory shodovaly s hodnotovým rozměrem demokracie a lidských práv a nakolik byly jejich představy a vize utopické, tedy v prostředí meziválečného Československa nereálné.

II. kapitola

Náboženský vývoj od konce osmnáctého století do vzniku Československa

II. 1 Všeobecný odklon od církve a tzv. kulturní boj

Během devatenáctého století docházelo v téměř celé západní a střední Evropě k úpadku náboženského života. Myšlenky racionalizmu, empirizmu a osvícenství v dílech filozofů Johanna Gottfrieda von Herdera (1744-1803), Georga Wilhelma Friedricha Hegela (1770-1831) a Ludwiga Feuerbacha (1804-1872) směřovaly člověka k jeho úplné emancipaci, směrem od tradičního křesťanství k novodobému materializmu, odkud zbýval už jen krůček k ateizmu.⁶⁶ K tomu mimo jiné přispěla i francouzská revoluce, která rozbila ideu křesťanské Evropy a nahradila ji ideou národnostní, již podnítila probouzení a vznik moderních evropských národů,⁶⁷ čímž dala základ nové tradici, jež se plně projevila v národním státě; stát však ústupem z náboženských pozic ztratil jeden z klíčových principů kolektivní identifikace. Právě příklad revoluční Francie, jejíž myšlenky 'exportovaly' francouzské revoluční a později napoleonské armády, inspiroval ostatní národní hnutí v Evropě a Americe a přivedl je na cestu k modernímu občanskému národu. Francouzská revoluce však nebyla a priori zaměřena proti křesťanské víře, ani proti katolické církvi, přestože jedním z prvních revolučních aktů byla konfiskace církevních statků. Proti církvi a jejímu majetku ostatně vystupoval v 18. století i rakouský císař Josef II. (1765-1790), který ji podřídil státním zájmům a moci rakouského státu.

Církev ztrácela během devatenáctého století podporu věřících, její vliv na dění ve společnosti slábl a ona pozbývala všeobecné autority, již se dosud těšila.⁶⁸ Zatímco se ekonomický vzestup evropských zemí, způsobený nástupem průmyslové revoluce na konci 18. století, neustále zrychloval, ona zůstávala pevně ukotvena 'na jednom místě', odmítavě se stavěla vůči moderní době, pokroku, technice a rozumu a snažila se posilovat vlastní mocensko-politické cíle způsoby, které nenacházely v liberální společnosti příznivou odezvu. Na druhé straně církev neviděla své bližní v těch nejchudších a nejbědnějších vrstvách, nevěnovala dostatečnou pozornost hospodářské

⁶⁶ Podrobněji: VAŠEK, Bedřich, *Cesty k sociální spravedlnosti. Základní křesťanské zásady hospodářsko-společenské*, Praha 1936, s. 12.

⁶⁷ BENSOUSSAN, Georges, *Europe – une passion génocidaire. Essai d'histoire culturelle*, Paris 2006, s. 297.

⁶⁸ TAMTÉŽ, s. 137.

a sociální, ale zejména naléhavé dělnické otázky, a proto od ní odpadávaly nejen nižší vrstvy, ale také měšťanstvo, inteligence a lidé společensky angažovaní.

Co bylo příčinou všeobecného odklonu od církve? Pro člověka 19. století přestala být víra bytostnou potřebou a téměř všeobecná příslušnost ke katolické církvi, prožívaná během staletí se přeměnila v záležitost soukromou. Průvodním jevem tohoto procesu, jenž byl následně završen zrovnoprávněním nekatolických náboženství, byla stále menší míra náboženské konfesijnosti, kterou stát svému obyvatelstvu nabízel. K zdůraznění významu národa místo náboženství přispívala i evropská národní obrození, jež ve víře dále oslabovala významný a tradiční identifikační princip společenských skupin.⁶⁹

Moderní člověk si uvědomoval, že prožívá ztrátu životního smyslu, sebedůvěry a tradičních náboženských hodnot, které jej vzdalovaly od náboženskosti a vedly ke skepsi. Proces sekularizace, spojený s rozmachem vědy a techniky a budováním průmyslové masové společnosti, postupoval ruku v ruce nejen s nacionalismem, posilovaným národním obrozením, ale též s prosazováním lidských práv a občanského principu.⁷⁰ Není pochyb, že se na této cestě pokroku jevila církev jako překážka k prosazování občanských práv, nástupu moderní techniky a rozvoji občanské společnosti. Hodnoty moderní doby, jež měly většinou málo společného s křesťanstvím – racionalismus, subjektivismus a víra v úspěch – se snažily vytlačovat ty původní, náboženské, aniž by však dávaly modernímu člověku jistotu, o niž se do té doby opíral; církev přestávala plnit roli garanta intelektuálního a uměleckého dění. Mnozí spisovatelé, filozofové a vědci 19. století, opojeni nově získanou svobodou, vystupovali otevřeně proti víře, náboženství a církvím. Dostatečně známa jsou kritická slova F. Nietzscheho: „*Bůh je mrtel*“ a „*Víra v Boha se zřítíla*“, stejně tak odmítavá slova E. Zoly: „*Nechceme náboženství smrti*“. Všechny tyto snahy zúčtovat s náboženstvím nebyly reflexí skutečnosti, ale spíše přáním stále se zvětšující skupiny osob.

Jak reagovala na sekularizaci společnosti církev? Katolická církev se bránila tím, že se uzavírala do sebe, stávala se konzervativní, netolerantní a odmítavou k další pozitivní, vnitřní reformaci. Tento stav uzavřenosti, nedůvěry a podezřívavosti církve vůči okolnímu světu řešila specifickým způsobem, a to deklarativní cestou a zvýšenou aktivitou v politickém životě. V očích veřejnosti se katolická církev výrazně vzdálila moderní době v polovině 19. století, kdy za pontifikátu papeže Pia IX. (1846-1878)

⁶⁹ MALÍŘ, Jiří, *Sekularizace a politika v „dloubém“ 19. století*, in: *Sekularizace českých zemí v letech 1848-1914*, Brno 2007, s. 13.

⁷⁰ GOFF, Richard, MOSS, Walter, TERRY, Janice a kol., *The Twentieth Century. A Brief Global History*, New York 1998, s. 20.

vyhlásila dogma o neposkvrněném početí Panny Marie a vydala seznam osmdesáti vědeckých, sociálních a politických zásad (tzv. *Syllabus errorum*), které papež odsoudil jako mylné bludy a zároveň vyslovil požadavek podřízení státu a vědy papežské autoritě. Papež odsoudil jak panteismus, naturalismus, racionalismus, socialismus a komunismus, tak mylné názory na vztah církve a státu, na povahu křesťanského manželství a potřebnost církevního státu. Zvláště ostře odmítl liberalismus a neomezenou víru v pokrok.⁷¹ Další vlna nespokojenosti s církví následovala po roce 1870, kdy katolická církev na Prvním vatikánském koncilu (1869-1870) deklarovala dogma o papežské neomylnosti ve věcech víry a mravů, které jen vyvolalo další „pohoršení a posměch liberálů a mnoho zlé krve“.⁷² V čele kritiků dogmatu stál mnichovský profesor Johann Josef Ignaz Döllinger (1799-1890), který dal svým vystoupením podnět ke vzniku moderní církve, tzv. *církve starokatolické*, jež se rozešla s římskokatolickou církví.⁷³

Společným prvkem, který charakterizoval vypuknutí a průběh střetu světské a duchovní moci ve všech zemích, bylo úsilí dosáhnout převahy v charakteru života, v myšlení a v orientaci lidské společnosti. Zatímco dříve držela primát církev, popřípadě se o něj rovnoměrně dělila se státní mocí, vznik nové formy národního a centralizovaného státu 19. století s sebou přinesl nárok státní moci na monopolizaci společenského řádu, v němž nebylo místo pro rovnocenné principy moci. Katolická církev nechtěla na takové omezení moci přistoupit a odmítala jej; výsledkem vzájemného střetu světského a duchovního života byl proto konflikt státu a církve, boj katolického a liberálního tábora, tzv. *kulturní boj*.⁷⁴ Dlouhé období bojů však nepřineslo jednoznačného vítěze. Na jedné straně mnoho států dokázalo církevní privilegia citelně oslabit a vytlačit náboženství do oblasti soukromé, na druhé straně přesun církevního zájmu z politiky na náboženství umožnil církvi lépe, silněji a cíleněji apelovat na mysl věřících a profilovat se jako zprostředkovatel nadpozemských hodnot, nikoliv politická instituce. V důsledku *kulturního boje* však vliv a význam církve upadal s úbytkem náboženského myšlení, zatímco postavení státu rostlo.

První zemí, která negativně zareagovala na pokoncilní vývoj katolické církve, bylo Německo. Kancléř O. von Bismarck (1815–1898), podporující liberální stranu,

⁷¹ FRANZEN, August, *Malé církevní dějiny*, Praha 1995, s. 251.

⁷² PUTNA, Martin C., *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848-1918*, Praha 1998, s. 75.

⁷³ KOLÁČEK, Karel, *Vznik a vývoj starokatolického hnutí na území severních Čech do roku 1946*, Brno 2006, s. 24.

⁷⁴ BACHEM, Karl, *Die Kirchenpolitischen Kämpfe in Preussen gegen die katholische Kirche, insb. der „große Kulturkampf“ der Jahre 1871-1887*, Freiburg 1910.

se pustil do velmi tvrdého boje s katolickou částí společnosti. Situace kulturního boje zde byla o to složitější, že do nedávno sjednoceného německého státu, do té doby převážně protestantského, byly přivedeny rigidnější katolické státy na čele s Bavorskem, které bylo do té doby součástí spolku německých i neněmeckých států, tzv. *Německého spolku*, který vznikl v roce 1815.⁷⁵ V 70. letech 19. století, po Prvním vatikánském koncilu, přijala německá sněmovna celou řadu zákonných opatření, která radikálním způsobem zasahovala do života a činnosti katolické církve – z katolické církve učinila nesvéprávnou a státem zcela kontrolovanou instituci. Reakce katolíků se projevila v důsledné pasivní resistenci a v masivní podpoře katolické strany *Centrum*, jež se zformovala v říšském sněmu jako politická platforma poslanců nespokojených s omezováním církevních svobod během tzv. *Kulturkampfu*.⁷⁶ Po neúspěchu radikálních řešení, kdy jeho kurz nepodpořilo Rakousko-Uhersko a Itálie a kdy i v samotném Prusku mizela naděje, že se podaří vměstnat církev do vymezeného rámce,⁷⁷ byl Bismarck donucen hledat diplomatickou cestu k urovnání konfliktu a pozvolna opouštěl spolupráci s liberály. Přes tvrdý a dlouhý boj vyšla paradoxně katolická církev z konfliktu vnitřně mnohem silnější a jednotnější a v 80. letech dokonce dosáhla zrušení některých zákonů z období *Kulturkampfu*.⁷⁸

Svědkiem radikálnějšího řešení sporů katolické církve se státní mocí se stala Francie. Po pádu vlády Napoleona III. (1848–1870) si katolická církev i nadále udržovala značná privilegia, zejména ve školské oblasti, ale s počátkem levicových vlád na počátku 70. let se její situace rychle zhoršovala.⁷⁹ Heslem byla odluka církve od státu. Od počátku 80. let 19. století do první světové války docházelo k postupnému odstraňování výsadního postavení katolické církve, třebaže původní Napoleonův konkordát zůstal po dlouhé období zachován.⁸⁰ Změny ve společnosti se nejcitelněji dotkly církevního školství a vlivu kleriků na vyučovací proces, následovaly zásahy do řeholního života a trestní postihy za kritiku vládních opatření.

V Rakousko-Uhersku a v českých zemích se nikdy vzájemný střet mezi státem a katolickou církví nepodobal situaci v Německu, nebo dokonce ve Francii. Přestože byla formálně vypovězena konkordátní smlouva z roku 1855, liberální politici museli

⁷⁵ Srovnej PERRY, Marvin, SCHWEITZER, Frederick, *Antisemitism. Myth and Hate from Antiquity to the Present*, New York 2005, s. 88.

⁷⁶ KROCKOW, Christian Graf von, *Bismarck*, Stuttgart 1997, s. 290.

⁷⁷ FRÖHLICH, Roland, *Dva tisíce let dějin církve*, Praha 1999, s. 199.

⁷⁸ KROCKOW, Christian Graf von, *Bismarck*, Stuttgart 1997, s. 291 a dále.

⁷⁹ GOFF, Richard, MOSS, Walter, TERRY, Janice a kol., *The Twentieth Century. A Brief Global History*, New York 1998, s. 35.

⁸⁰ GOOCH, Brison D., *The Reign of Napoleon III*, Chicago 1969, s. 80 a dále.

nadále respektovat konzervativní katolický postoj císaře Františka Josefa I. (1848–1916) a tradiční spjatost církve se státem. Rakouští liberálové, byť ve snaze všemožně omezit vliv církve, ji v 70. a 80. letech 19. století respektovali jako privilegované veřejné sdružení, jehož existence a činnost je pro stát užitečná. Proces utváření vzájemného poměru se proto neubíral cestou radikálních změn, ale menších úprav ze strany státu. Vzhledem k tomu, že rakouská katolická hierarchie a katolická strana uznávaly stabilní vládní postoj, reagovala církev jen velmi zdrženlivě na papežovy výzvy k odmítnutí jakýchkoliv ústupků vůči vládě.

Ostré kritiky mnoha intelektuálů, že papežství představuje zpátečnickou sílu, bránící svobodě ducha a rozvoji rozumového myšlení, měly vliv na početnou skupinu kněží. Ta si uvědomila, že role katolické církve má spočívat v duchovní, nikoliv v politické oblasti a odmítala politickou angažovanost katolických duchovních. Neschopnost církve vyrovnat se s novými problémy měla vliv na její strnulou strukturu a odcizovala hierarchii řadovým kněžím a též laikům, kteří se v souladu s obecnou emancipační tendencí začali v církvi hlásit o slovo. Ke skutečnému vzrůstu prestiže papežství a celé církve došlo až za Piova nástupce papeže Lva XIII. (1878–1903), jenž se intenzivně zajímal o sociální otázku, vydal četné encykliky, v nichž se poprvé v historii církve věnoval řešení sociální otázky. Za jeho pontifikátu došlo k výraznému nárůstu diplomatického zastoupení evropských zemí u Svatého stolce. Právě příznivější atmosféra pro rozvoj vědeckého bádání a pokusy řady teologů o nové pochopení víry vyústily v 90. letech 19. století v rozvoj tzv. modernistického hnutí.

II. 2 Sociální encyklika *Rerum Novarum* a modernizace katolické církve

I když se během 19. století mnohokrát objevovaly názory na modernizaci a reformu církve, ať již mimo nebo uvnitř ní, vyšší církevní kruhy veškeré změny odmítaly s tvrzením, že církev je božským společenstvím nadpřirozeného původu a poslání, daným od Boha jednou provždy, jež žádné úpravy nepotřebuje.⁸¹ Určitou výjimku představoval katolický modernizmus, který našel živnou půdu zejména v západní Evropě (Francie, Německo, Itálie), ale také ve střední Evropě a ve Spojených státech. Tento reformní katolicismus, který se zrodil v druhé polovině 19. století, usiloval o teologické, filozofické, sociální a jiné reformy uvnitř římskokatolické církve. Reformisté se však nesmířili pouze s kritikou dogmat

⁸¹ KAROLA, Josef, *Ke kritice apologetického profilu Katolické moderny*, Filozofický časopis, ročník XXX., 1982, s. 592.

a reformou katolické teologie, ale svůj program rozšířili o politickou, sociální a literární rovinu. Veškeré jejich úsilí však nesměřovalo proti církvi, ale sledovalo jiný cíl: prolomit ghetto, do něhož se katolická církev uzavírala. Papež jejich námitky v mnoha oblastech uznal a nabídl moderní společnosti pozitivní alternativu v podobě moderní encykliky *Rerum Novarum*.⁸²

Sociální učení církve bylo v centru pozornosti římskokatolické církve již dříve, než jej poprvé formulovala encyklika *Rerum Novarum*. Již v první polovině 19. století reagovali jednotliví kněží na problémy a těžkosti své doby: německý katolický kněz Adolf Kolping (1813-1865) rozvinul sociální pomoc pro nejnižší společenské vrstvy v podobě dobrovolných tovaryšských společenstev, italský salesián Giovanni Bosco (1815-1888) stavěl pro opuštěnou mládež útulky-oratoria⁸³ a rovněž anglický kardinál Henry Edward Manning (1808-1892) podporoval chudé sociální skupiny. K dalšímu rozpracování sociálního učení církve přispěli mohučský biskup a sociální reformátor Wilhelm Emmanuel von Ketteler (1811-1877) a jeho spolupracovník Karel Jindřich z Löwensteinu (1834-1921), jehož řešení tehdejších sociálních problémů ovlivnilo i sociální encykliku *Rerum Novarum*.

Tuto první moderní sociální encykliku s názvem *Rerum Novarum* vydal v květnu roku 1891 papež Lev XIII. Její celkový charakter naznačila již první věta: '*Dychtění po novotách již dlouho zneklidňuje státy; bylo proto přirozené a nezbytné, že se snaha o změny přesunula z oblasti politiky na příbuzné pole hospodářské.*'⁸⁴ Papežovo rozhodnutí iniciovat katolické sociální hnutí i jeho postoj k demokracii a socialismu lze chápat jako pokus obnovit přítomnost církve v dobovém dění, a to tak, že se církev přiblíží oprávněným moderním potřebám a zájmům. Jisté je, že jeho sociální nauka a jeho učení o křesťanské demokracii přispěly kupevnění vážnosti a mravní svrchovanosti papežství.⁸⁵ *Rerum Novarum* projevila porozumění pro nové sociální problémy, přičemž kritizovala kapitalistický systém a nedůstojné postavení dělnictva, třebaže ve jménu křesťanské solidarity odmítala násilí a třídní boj. V encyklice však nenalezneme jedinou zmínku o liberalizmu či demokracii; papež Lev XIII. dosud nebyl připraven podporovat politická a občanská práva.⁸⁶

⁸² *Rerum Novarum. Encyklika papeže Lva XIII. o dělnické otázce z 15. května 1891*, Praha 1996.

⁸³ KRATOCHVÍL, Václav, *Církev v dějinách*, Praha 2002, s. 62.

⁸⁴ *Rerum Novarum. Encyklika papeže Lva XIII. o dělnické otázce z 15. května 1891*, Praha 1996, s. 1.

⁸⁵ MAIER, Hans, *Revoluce a církev. K dějinám počátků křesťanské demokracie*, Brno 1999, s. 159.

⁸⁶ NOVAK, Michael, *Katolické sociální myšlení a liberální instituce. Vývoj a perspektivy katolického sociálního myšlení*, Praha 1999, s. 157.

Encyklika na třiceti dvou stranách představila sociální nauku církve, jež vycházela z křesťanského solidarizmu a podněcovala zájem o další řešení sociální otázky. V pěti kapitolách papež vysvětlil vztah církve k problematickým otázkám, načrtl jejich řešení a zaujal nové stanovisko k sociálním problémům tehdejší doby v nastupující průmyslové společnosti. Též zde vyjádřil názor, že dělnickou krizi a třídní nevraživost nevyřeší ani socializmus, ani liberalizmus, ale solidarita (charita) a vhodný zásah státu s pomocí církve. Právě liberalizmus se podle církve svou nevázanou konkurencí, bezohledným, nelidským vykořisťováním pracovních sil, nerespektováním náboženských zásad atd., dopustil na dělnictvu do nebe volajících hříchů (útisk chudých, zadržování mzdy atd.). O nic lépe neposuzoval papež ani socializmus: odmítavě se stavěl zejména vůči jeho požadavku rovnosti lidí, nepřirozenosti třídního boje, zespolečnění výrobních prostředků, materializmu, jeho pojetí rodiny, přičemž mu vyčítal jeho nekřesťanský základ.⁸⁷ Odpor vůči soukromému vlastnictví kritizoval Lev XIII. jako nespravedlivý, neboť církev chápe majetek jako společné dobro. Církví nejnepřátelštější směr představoval komunizmus, který zosobňoval jak zášť proti Bohu, tak bezohledné loupení soukromého majetku.

Byla to právě *Rerum Novarum*, která ukázala směr dalšího vývoje sociální nauky – všechny následující encykliky zabývající se sociálními otázkami se na ni odvolávají. Dělnická otázka měla být řešena na třech úrovních: na úrovni státu, svépomocných organizací a církve. Stát měl podle křesťanské encykliky hájit zájmy celku, zájmy všech pracujících, neboť smyslem vlády není podporovat vlastní soukromý zájem, ale dbát o blaho všech svých občanů. Encyklika mluvila o zákonné ochraně vlastníků majetku, o ochraně dělníků, o úloze mzdy, která musí stačit na obživu dělníků i jejich rodin. Zákony měly podle katolické nauky chránit soukromý majetek, zbytečně ho nezatěžovat vysokými daněmi, neboť právo soukromého vlastnictví je přirozeným zákonem a státní moc ho proto nesmí rušit. V další části církev pojednávala o nutnosti zřízení na státu nezávislých spolků, s cílem zabezpečit materiální potřeby dělníků v případě nemoci, úmrtí apod. Sociální život upravovala encyklika se zřetelem na zlepšení náboženského a mravního života a posílení rodiny jako základní jednotky společnosti.⁸⁸

Základ celé encykliky vycházel z reálných poměrů a dokonale vystihoval tíživou situaci, v níž se nejnížší vrstvy nalézaly. Ačkoliv nebyl utopií a nesliboval ráj přímo

⁸⁷ VAŠEK, Bedřich, *Cesty ke sociální spravedlnosti. Základní křesťanské zásady hospodářsko-spoločenské*, Praha 1936, s. 14-15.

⁸⁸ *Rerum Novarum. Encyklika papeže Lva XIII. o dělnické otázce z 15. května 1891*, Praha 1996.

na zemi, předkládal možnosti solidního života v relativním dostatku základních potřeb, vědom si kritiky z pozic socialismu. Samotná encyklika byla výzvou papeže kněžím k boji za naplnění sociálních práv utlačovaných: vytvořte spolky, budujte církevní organizace, založte časopisy a podpořte křesťanské politické strany. Mladí ji proto pochopili jako aktivní výzvu, jako živou účast na politickém a sociálním životě v zemi, a proto k ní i tak přistupovali.

Naléhavá žádost Lva XIII. se setkala s různými ohlasy. Katolická hierarchie přijala encykliku velmi rozpačitě; biskupové byli v mnoha zemích politicky silně spjati s tradičními monarchiemi a nevyvinuli iniciativu k realizaci nové encykliky, protože se domnívali, že sociální problémy a dělnická otázka nepatří do kompetence církve.⁸⁹ Pokud se přesto někteří mladí nadšení kněží do rozvíjení sociálně-politické oblasti pustili, neboť znali poměry a bídu dělnických vrstev, vyšší klérus jim bránil;⁹⁰ jejich řešení se omezilo na podporu aktivit v charitativní sféře. Dokonce v roce 1895 požádala část kněží v čele s pražským arcibiskupem Františkem knížetem Schönbornem (1844–1899) papeže, aby křesťansko-sociální hnutí zakázal.⁹¹ Přístup vyšší hierarchie k encyklice a jí navrhované řešení přispěly negativně k jistému vzdálení části dělnictva od katolicismu, které přecházelo k radikálnější a mnohdy proti církvi se vymezující sociální demokracii, zejména v oblasti soukromého vlastnictví, jež je odváděla od víry a od církve. Byla to právě tato encyklika, která připravila podmínky pro rozvoj křesťansko-sociálního hnutí a výrazně přispěla k angažovanosti církve, jež již nemohla stát stranou jejich řešení, v politice v 90. letech 19. století. Na druhé straně se encyklika objevila v závěru 19. století, více než čtyřicet let po vydání *Manifestu komunistické strany* K. Marxe a F. Engelse, kteří kritizovali liberální demokracii ze socialistických pozic, tudíž její dopad již nebyl tolik očekávaný a účinný. Pro podnikatele nebyl přijatelný požadavek, aby se o dělníky starali, pro dělníky byly umírněné, pozvolné kroky církve málo; chudí se proto přikláněli k socialistickým stranám, které jim přímo a rychle slibovaly zlepšení životních podmínek. Němečtí zaměstnanci se navíc od 80. let 19. století těšili ze sociálního pojištění, které v zemi prosadil kancléř Bismarck; podle německého vzoru přijalo sociální – nemocenské, úrazové a hornické – pojištění v 80. letech i Rakousko-Uhersko.

Přelom 19. a 20. století byl rovněž dobou rozmachu zmiňované *Katolické moderny*, která nebyla se svými reformními a kritickými požadavky zdaleka sama;

⁸⁹ MARTINEK, Cyril, *Cesta k solidaritě*, Svitavy 1998, s. 69.

⁹⁰ MAREK, Pavel, *Český katolicismus 1890-1914. Kapitoly z dějin českého katolického tábora na přelomu 19. a 20. století*, Olomouc 2003, s. 360.

⁹¹ Podrobněji: KADLEC, Jaroslav, *Přehled církevních dějin českých*, II, Praha 1991, s. 236.

ve střední Evropě si velký ohlas získalo i hnutí *Los von Rom* (*Pryč od Říma*), založené v roce 1897 ve Vídni, které vystupovalo zejména proti politizaci církve. Výraznou osobností vzrůstajícího se hnutí byl lékař, diplomat a studentský vůdce Theodor Georg Rakus (1869-1929), jenž poprvé slova *Pryč od Říma!* použil k vyhlášení boje Římu. V tažení jej podpořili němečtí nacionalisté, antiklerikálové a antisemité a všichni se společně obrátili proti 'všemu katolickému'.⁹² Zesílily útoky v tisku, na schůzích a dokonce v Německu došlo k masovému vystupování z katolické církve (cca 75.000 věřících).⁹³ V českém prostředí se *kulturní boj* rozhořel se zpožděním, teprve na počátku 20. století – charakterizují jej tzv. *Judova a Wahrmondova aféra* a *Případ nadučitele Konečného*⁹⁴ – kdy podobným útokům čelili i čeští katolíci a vlastně i katoličtí modernisté, takže *Katolická moderna* teď „nejen zápasila se silami uvnitř církve, které nechápaly její cíle, ale druhou frontu protivníků nacházela v liberálech různého zabarvení.“⁹⁵ Samotná moderna, jež dosud tak tvrdě kritizovala katolickou církev, se nyní plně postavila na její pozice a zuřivě bránila církev tím sverpěji, čím ostřejší byly útoky liberálů, mladočechů a jiných kritiků – J. S. Machara (1864-1942), T. G. Masaryka (1850-1937), K. Judy (1871-1959) – proti katolicismu a vracela jim slova ještě ostřejší, ještě útočnější a ještě bojovnější.⁹⁶ Čeští modernisté usilovali o omezení církevní správy, o volbu biskupů, o odstranění celibátu, prosazovali bohoslužby v národním jazyce, spravedlivé rozdělení církevního jmění a jiné reformy. Radikální modernistické časopisy řešily hlavně celibátní otázku, v ostatních oblastech zůstávaly věrný přísné katolické věrouce a zřikaly se dogmatických změn. Pokud se dostaly do konfliktu s církevními kruhy, důvodem byly zejména ostré kritiky vyšší hierarchie.⁹⁷

V Čechách se společenství *Katolická moderna* zrodilo v roce 1895. Stalo se součástí evropského a amerického obrodného hnutí vycházejícího z katolicizmu, jež zřetelně reflektovalo rozpor mladší, liberálnější, a starší, konzervativnější, generace katolických věřících, snažilo se modernizovat přístup k vlastní tvorbě, víře a myšlení a zintenzívnit, v podstatě zreformovat náboženský život. *Katolická moderna*, jež nikdy nebyla jednotným proudem, reagovala na úpadek zbožnosti a vlivu církve, na její

⁹² BAUER, Kurt, *Nationalsozialismus. Ursprünge, Anfänge, Aufstieg und Fall*, Wien 2008, s. 30 a dále.

⁹³ MAREK, Pavel, *Apologetové nebo kacíři? Studie a materiály k dějinám české katolické moderny*, Olomouc 1999, s. 31.

⁹⁴ MAREK, Pavel, *Český katolicismus 1890-1914. Kapitoly z dějin českého katolického tábora na přelomu 19. a 20. století*, Olomouc 2003, s. 511-538.

⁹⁵ MAREK, Pavel, *Apologetové nebo kacíři? Studie a materiály k dějinám české katolické moderny*, Olomouc 1999, s. 32.

⁹⁶ MAREK, Pavel, SOLDÁN, Ladislav, Karel Dostál-Lutinov. *Bez mýtů, předsudků a iluzí. Nástin života a díla vůdčí osobnosti českého katolického modernismu*, Třebíč 1998, s. 125.

⁹⁷ KUBALÍK, Josef, *Křesťanské církve v naší vlasti*, Brno 1987, s. 124.

odklon od víry, na dogmata a na krizi moderní společnosti vůbec. Proto mladí katoličtí spisovatelé, většinou kněží, teologové a vysokoškolští pedagogové, ostatně všichni hluboce věřící katolíci, hledali cestu, jak tuto propast, která oddělovala historické křesťanství, jež se jevilo jako překonané a zastaralé, od moderního člověka, překonat a adekvátně na ni reagovat. Ve stejném roce tato skupina publikovala manifest katolických spisovatelů v časopise *Niva* – spíše se ale jednalo o projevy jednotlivců než prohlášení celé skupiny – a sborník *Pod jedním praporem*.

Odcizování státu a církve přispělo ve druhé polovině 19. století k vzniku křesťansko-sociálních a křesťansko-demokratických stran ve střední Evropě.⁹⁸ První křesťanské strany usilovaly pomocí křesťanské mravnosti a víry o vyřešení soudobých problémů společnosti. Jako jistá protiváha sociálnímu hnutí a liberálnímu státnímu zřízení vznikaly nejprve v Německu, kde se snažily získávat dělnictvo pro církev, a krátce nato v Rakousko-Uhersku, kde se křesťansko-sociální strana profilovala jako strana středního stavu, se silným antisemitským nádechem, a s hlavním kádrem voličstva ve Vídni a v alpských zemích. V předválečné říšské radě byla tato strana jednou z nejpočetnějších, zejména díky popularitě a charismatu svého vůdce a zakladatele vídeňského starosty Karla Luegra (1844-1910).⁹⁹ Roku 1895 získala polovinu mandátů do vídeňské obecní rady, v roce 1896 většinu do zemského sněmu a o rok později téměř čtvrtinu ze všech mandátů říšské rady. Po Luegrově smrti ztrácela strana popularitu, takže v roce 1911 disponovala v říšské radě jen 67 mandáty. V Předlitavsku však křesťanské strany, navzdory jejich katolickému univerzalizmu a ideové spřízněnosti, společný parlamentní klub ani blok nevytvořily. Důvodem této nejednoty může být národní charakter jednotlivých zemských křesťanských stran, který nepřekonala ani nadnárodní myšlenka katolického univerzalizmu.¹⁰⁰

Co se českých zemí týká, počátky politizace katolického tábora můžeme hledat v 60. letech 19. století, kdy se objevily první spolky katolických tovaryšů a první katolické jednoty, snažící se řešit sociální problémy nejnižších vrstev společnosti a zároveň reagovat na industrializaci a liberalizaci tradičních stránek lidského života.¹⁰¹ Druhý proud politického katolicizmu čerpal z kořenů uvnitř samotné *Národní strany v Čechách i na Moravě*, z níž se na počátku 90. let oddělily první křesťanské strany.

⁹⁸ MALÍŘ, Jiří, *Sekularizace a politika v „dloubém“ 19. století*, in: *Sekularizace českých zemí v letech 1848-1914*, Brno 2007, s. 16.

⁹⁹ BAUER, Kurt, *Nationalsozialismus. Ursprünge, Anfänge, Aufstieg und Fall*, Wien 2008, s. 44-45.

¹⁰⁰ KŘEN, Jan, *Dvě století střední Evropy*, Praha 2005, s. 239.

¹⁰¹ MAREK, Pavel, *Český katolicismus 1890-1914. Kapitoly z dějin českého katolického tábora na přelomu 19. a 20. století*, Olomouc 2003, s. 13.

K další rozsáhlejší vlně zakládání charitativních, vzdělávacích a odborových spolků a politizaci katolického života došlo na přelomu 80. a 90. let po zveřejnění encykliky papeže Lva XIII. *Rerum Novarum* (*Křesťansko sociální strana pro Čechy a Moravu, Národní strana katolická v království Českém, Katolická strana národní na Moravě*), ale katolická křídla procházela stále obdobím neshod a nejednoty, a dokonce spolu i soupeřila – teprve na samém konci 19. století proběhla fúze českých katolických stran. Důležitou oporou všech katolických stran se staly organizace, například odborové centrály, družstevní, vzdělávací a charitativní spolky. I když bylo nově vzniklých katolických stran mnoho a jejich politické požadavky velmi podobné, často spolu nekomunikovaly, respektive jejich vztahy zůstávaly trvale na bodu mrazu. Společně bojovaly především proti národnostnímu a sociálnímu útlaku – za rovnoprávnost českého a německého jazyka a spravedlivé zastoupení Čechů v úřadech, snažily se zlepšit práva dělnictva a dosáhnout jeho rovnoprávného postavení ve společnosti, odmítaly liberalizmus a usilovaly o spravedlivou reformu hlasovací práva pro všechny stavy. V neposlední řadě podporovaly založení druhé české univerzity na Moravě. Vůdčí trvalou ideou budování státu a společnosti byl všem těmto křesťanským stranám katolicismus.¹⁰² Nejednotnost katolického politického života nebyla do vzniku Československa překonána.

II. 3 Přelom 19. a 20. století v českých zemích

Neblahé spojení státu a církve trvalo od roku 1855 do roku 1918, byť byl konkordát vypovězen již v roce 1870.¹⁰³ Ačkoliv vzájemné styky mezi Apoštolským stolcem a rakouským císařským dvorem postupně ochladly, navenek vytvářely dojem naprosté souhry. Přelom 19. a 20. století 'zchladil' i katolicismus, poněvadž v životě společnosti začínal převažovat náboženský formalismus a vytrácela se religiozita širokých vrstev společnosti. Tento pokles náboženského vnímání byl příznivý pro antiklerikální organizace jako byla *Volná myšlenka*, která se ustavila v roce 1903 a o dva roky později se stala členem mezinárodního volnomyšlenkářského sdružení.¹⁰⁴ Mezi její cíle patřily boj proti (organizovanému) náboženství, odluka církve od státu a politický klerikalismus; velmi blízko měla *Volná myšlenka* k idejím *Svobodných zednářů*.

¹⁰² TURZOVÁ, Virginie Marie, *Kartouzský vězeň. Mons. Jan Šrámek – kněz a politik*, Ústí nad Labem 2006, s. 55.

¹⁰³ Pro celý text konkordátu podrobněji: <http://spcp.prf.cuni.cz/lex/195-1855.htm>.

¹⁰⁴ Podrobněji: KUDLÁČ, Antonín K., *Příběh(y) Volné myšlenky*, Praha 2005.

Kde však hledat příčiny úpadku náboženského života v českých zemích? V důsledku protireformace se po třicetileté válce naprostá většina Čechů hlásila k římskokatolické víře. Ačkoliv byla rekatolizace českého obyvatelstva navenek úspěšná, je důvod se domnívat, že české katolictví – s výjimkou jižních Čech a velké části Moravy – zůstalo poměrně povrchní, vynucené, a proto vlažné a do značné míry racionální.¹⁰⁵ Tradice pozdního josefinismu, jejíž podstatou bylo podřízení církve státním zájmům, zapustila v Čechách hluboké kořeny a ve vztahu ke katolicismu často ožívala. I když si čeští katoličtí kněží za národního obrození získali zásluhy o jazykový a kulturní vzestup širokých vrstev českého obyvatelstva, katolické a národní zájmy se většinou nepřekrývaly, jak tomu bylo například v Polsku či v Irsku.¹⁰⁶ Právě povrchnost a vlažnost českého náboženského života vysvětluje skutečnost, že Češi zůstávali v katolických matrikách zapsáni, aniž by své vyznání spojovali více s duchovní spiritualitou než s historickou tradicí.¹⁰⁷ Fakt, že při sčítání v roce 1900 žilo v Čechách 96% katolíků, na Moravě 96% a ve Slezsku 98%, tuto domněnku z části potvrzuje. Čísla statistik ovšem nevyjadřují vztah obyvatel českých zemí k víře. Obecný stupeň religiozity nebyl v 19. století nijak vysoký – mnohé masové akce, jež si uchovávaly náboženský rozměr, spočívaly na tradici a do značné míry na společenských zvycích a vnější, formální stránka přitom zřetelně zastíňovala skutečnou, vnitřní religiozitu. S odstupem času se zdá, že únava z církve přerostla v době před první světovou válkou do únavy z víry.¹⁰⁸ Slovy O. Urbana: „*Barokní náboženské zanícení bylo překryto racionálním josefinismem a v polovině 19. století již nemohlo být oživeno. Praktickou činnost lidí ve stále větším měřítku určovala pozitivní věda, která tak či onak relativizovala náboženská schémata pojetí světa a společnosti.*“¹⁰⁹ Na konci 19. století bylo proto zřejmé, že se katolická církev neprosadila jako jednotící duchovní proud, který by čelil útokům moderní doby.

Formalita náboženského života vyplývala především z toho, že se většina nábožensky indiferentních Čechů v rakouských poměrech neodhodlala vystoupit z katolické církve. Bezvěrectví proto zůstávalo omezeno jen na významné socialistické

¹⁰⁵ KOŘALKA, Jiří, *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815-1914. Sociálněhistorické souvislosti vytváření novodobého národa a národnostní otázky v českých zemích*, Praha 1996, s. 86-87.

¹⁰⁶ TAMTÉŽ, s. 87.

¹⁰⁷ ŠEDIVÝ, Ivan, *První světová válka a zhroutil se křesťanských hodnot*, Obzory. Časopis pro křesťanskou a konzervativní kulturu a politiku, ročník I., číslo 1, 2004, s. 13.

¹⁰⁸ HALÍK, Tomáš, *Vzdáleným nablízku. Vášeň a trpělivost v setkání víry s nevírou*, Praha 2007, s. 143.

¹⁰⁹ URBAN, Otto, *Kapitalismus a česká společnost. K otázkám formování české společnosti v 19. století*, Praha 2003, s. 171.

dělníky a skupinky intelektuálů, hlavně v Čechách;¹¹⁰ na druhé straně věřících katolíků, kteří svou náboženskou víru uvědoměle a otevřeně proklamovali, bylo mezi laickými intelektuály málo. Z těch nejvýznamnějších uvedme například hudebního skladatele Antonína Dvořáka (1841-1904), básníka Josefa Václava Sládka (1845-1917) či spisovatele Julia Zeyera (1841-1906), který se ovšem od církve poněkud distancoval, podobně jako duchovně založený básník Otokar Březina (1869-1929).¹¹¹

Pokud se katolická církev v 19. století v českých zemích nacházela v obtížném postavení, ve 20. století tomu nebylo o mnoho lépe, ba naopak. Od počátku 20. století sílily útoky různých liberálních a socialistických směrů i dalších politických odpůrců vůči římskokatolické církvi, což se odrazilo i na volebním výsledku do říšské rady vídeňského parlamentu v roce 1911. Tyto volby přinesly katolické straně porážku – v Čechách nezískali čeští katolíci ani jeden mandát, na Moravě získali národní katolíci Mořice Hrubana spolu s křesťanskými sociály J. Šrámka jen sedm mandátů.¹¹² Přízeň dynastie katolicismus na jedné straně chránila, na druhé příliš spojovala s habsburskou monarchií. Čechy postrádaly výraznější duchovní úsilí a významné osobnosti, jež by přesahovaly okresní formát. Co se politického tábora v předvečer první světové války týká, F. Peroutka se dokonce domnívá, že „*katolický směr byl v Čechách v naprostém úpadku a téměř rozdrčen*.“¹¹³

II. 4 První světová válka a vznik československého státu

Česká společnost nebyla před první světovou válkou náboženství ani církvím příliš nakloněna. Pokud do vypuknutí válečného konfliktu vážnost katolické církve postupně klesala, od jeho vypuknutí byl propad jejího postavení rapidní zejména proto, že katoličtí politikové, ostatně jako většina představitelů českých politických stran, dlouhou dobu se vznikem samostatného československého státu nepočítali. Z tohoto důvodu u nich dlouho převládaly prorakouské, loajální postoje,¹¹⁴ přičemž za válkou poněkud pozměněné situace necítili potřebu nově přehodnocovat, revidovat a aktualizovat, náboženskou problematiku, otázky postavení a úlohy církve. I. Šedivý

¹¹⁰ KOŘÁLKA, Jiří, *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815-1914. Sociálněhistorické souvislosti vytváření novodobého národa a národnostní otázky v českých zemích*, Praha 1996, s. 88.

¹¹¹ TRAPL, Miloš, *Církevní poměry v letech 1848-1938*, in: Pražské arcibiskupství 1344-1994. Sborník statí o jeho působení a významu v české zemi, Praha 1994, s. 262.

¹¹² DOLEŽAL, Josef, *Politická cesta českého katolicismu 1918-1928*, Praha 1928, s. 7.

¹¹³ PEROUTKA, Ferdinand, *Budování státu*, I/II (1918-1919), Praha 2003, s. 388.

¹¹⁴ TRAPL, Miloš, *Politický katolicismus a Československá strana lidová v Československu v letech 1918-1938*, Praha 1990, s. 57; MOTYČKA, Jaroslav, *Římsí klerikálové za světové války a po válce*, Praha 1923, s. 74-75.

uvedl, že „česká společnost za války proměškala příležitost nadřadit princip křesťanské solidarity svým politickým partikulárním zájmům“,“¹¹⁵ přičemž se domnívám, že v tomto ohledu selhala především církev, neboť česká občanská společnost již dlouhodobě nebyla vázána na postoje a postupy církve v politické oblasti. Kromě toho vytvoření *Spojené katolické strany v Čechách*, jejíž politiku určoval profesor teologické fakulty v Praze, pozdější pražský arcibiskup, filozof, kněz a kritik moderních nešvarů František Kordač¹¹⁶ (1852-1934), natolik změnilo situaci, že pravděpodobně neexistoval prostor pro formulaci samostatných či odlišných postojů od oficiální stranické linie svázané s konzervativními názory vyšší církevní hierarchie.

Katoličtí kněží chovali celou řadu výhrad k rakouskému mocnářství, nicméně relativní vstřícnost státu ke katolické církvi, desítky let vzájemné provázanosti trůnu a oltáře, vnímaná stabilita a v neposlední řadě katolický charakter rakouského mocnářství dávaly církvi větší pocit bezpečí než rodící se mladý stát, jehož politické cíle směřovaly proti církvi a jehož hlavní političtí představitelé – T. G. Masaryk, E. Beneš (1884-1948) a M. R. Štefánik (1880-1919) – aktivně na pozicích katolické církve nestáli. V českých zemích zakořenilo přesvědčení, že je katolický kněz věrným strážcem rakouského, habsburského státu, a proto nemůže dobře sloužit novému, rodícímu se československému státu. Proto žádný z katolických politiků nedostával za světové války ani od hlavního orgánu českého domácího odboje tzv. *Maffie*, ani od politické organizace sdružující většinu českých politických stran tzv. *Národního výboru* informace o styku se zahraničním odbojem, který se v této době formoval jako protirakouský a ve svém důsledku i protikatolický.

Nevraživost vůči církvi z počátku 20. století přetrvávala i za války, kdy vyšší, konzervativnější duchovenstvo sympatizovalo s habsburskou dynastií a mnozí, byť ne všichni, katoličtí kněží podporovali existenci Rakousko-Uherska až do jeho posledních dní.¹¹⁷ Nesmíme však zapomínat, že katolíci nebyli žádnou výjimkou, neboť i široká veřejnost, i české politické strany, např. sociální demokracie, zůstávaly až do jara 1917 vůči Rakousko-Uhersku loajální a podporovaly jak válečné cíle monarchie, tak habsburský legitimizmus. Podstatu problému jasně postřehl R. Kučera: „*Vsadit*

¹¹⁵ ŠEDIVÝ, Ivan, *První světová válka a zhroutení křesťanských hodnot*, Obzory. Časopis pro křesťanskou a konzervativní kulturu a politiku, ročník I., číslo 1, 2004, s. 14.

¹¹⁶ Podrobněji: DOLEŽAL, Josef, *Český kněz*, Praha 1931, s. 98 a dále; KUČERA, Martin, *Český politický katolicismus před první světovou válkou*, Český časopis historický, ročník XCVIII., číslo 1, 2000, s. 116.

¹¹⁷ ZOUHAR, Jan, PAVLINCOVÁ, Helena, GABRIEL, Jiří, *Demokracie je diskuse... Česká filosofie 1918-1938*, Olomouc 2005, s. 118.

na kartu habsburské říše by znamenalo sázku na kartu Německa – a tehdy by nevyhnutně brožila českému národnímu prostoru germanizace.¹¹⁸

Častokrát se však zapomíná, že to byl sám papež Benedikt XV. (1914-1922), kdo vystoupil v srpnu roku 1917 s návrhem mírového řešení celého světového konfliktu, v němž se měly válčící státy vrátit k předválečnému statu quo.¹¹⁹ Přestože byly papežovy zásahy ve prospěch míru časté a papežská diplomacie usilovala o rychlé ukončení konfliktu, papežova nota nenarazila v Evropě na pochopení. Tento vleklý a do té doby nejrozsáhlejší konflikt v dějinách lidstva, „nepochybně jeden z nejvývratnějších a nejdestruktivnějších okamžiků lidské civilizace“,¹²⁰ který přinesl smrt více než 16 miliónům obyvatel, skončil na podzim 1918¹²¹ a znamenal likvidaci starého režimu a přechod k novému pořádku.¹²²

Přes proklamované a někdy i reálné přihlášení se části nižšího katolického kléru k národnímu programu nevěstilo zrození nové Československé republiky v říjnu 1918 pro katolicismus příliš pozitivního. J. Hanuš se dokonce domnívá, že v souvislosti s dramatickým vstupem katolické církve do nového státu, jehož veřejnost byla silně radikalizována státním převratem a revolucí, můžeme hovořit o určité formě kulturního boje, který se vůči katolické církvi v následujících letech rozpoutal.¹²³ Tvrdé a násilné, mnohdy nespravedlivé vystupování vůči katolické církvi a všemu katolickému, jako bylo stržení Mariánského sloupu v Praze na Staroměstském náměstí v listopadu 1918, kácení soch světců či odstraňování křížů apod., naplňovalo katolické politiky strachem před pokrokářstvím, které by se mohlo v samostatném státě plnou silou obrátit proti katolicismu.

Jako nejvýraznější figura válečného katolického politického tábora se projevil kněz a politik Jan Šrámek (1870-1956), který se v závěru války rozhodně postavil na pozici československého státu, čímž alespoň z části napravil reputaci katolické církve.¹²⁴ Naopak vysoká církevní hierarchie se jen neochotně smířovala se vznikem československého státu a na situaci uvnitř církve v poválečném období reagovala jen

¹¹⁸ KUČERA, Martin, *Čeští spisovatelé v letech první světové války*, Literární archiv 30, 1998, s. 12.

¹¹⁹ SANCHIS, Juan E. Schenk, ORTÍ, Vicente Cárcel, *Benedicto XV. Papa de la Paz*, Valencia 2005, s. 159 a dále.

¹²⁰ ŠEDIVÝ, Ivan, *První světová válka a zhroutil se křesťanských hodnot*, Obzory. Časopis pro křesťanskou a konzervativní kulturu a politiku, ročník I., číslo 1, 2004, s. 10.

¹²¹ GOFF, Richard, MOSS, Walter, TERRY, Janice a kol., *The Twentieth Century. A Brief Global History*, New York 1998, s. 119 a dále.

¹²² BENSOUSSAN, Georges, *Europe – une passion génocidaire. Essai d'histoire culturelle*, Paris 2006, s. 45 a dále.

¹²³ HANUŠ, Jiří, *Tradice českého katolicismu ve 20. století*, Brno 2005, s. 56.

¹²⁴ TRAPL, Miloš, *České katolické strany do roku 1938*, in: *Přehled politického stranictví na území Českých zemí a Československa v letech 1861-1998*, Olomouc 2000, s. 152-153.

velmi pasivně;¹²⁵ možná proto, že nedokázala efektivně čelit ostrým výčitkám, které ji připomínaly minulost za rakouské monarchie (symbol starého Rakouska) i světové války a vnímaly jako překonanou instituci. Církev se ocitla v československém státě téměř na okraji společnosti a bylo nyní na ní, aby si vybudovala nové místo ve společnosti a získala respekt obyvatel českých zemí, kterému se kdysi těšila.

Do Československé republiky, která v sobě uchovávala výše zmíněné dědictví, rovněž s jistým očekáváním a s určitými obavami vstupovali čeští katolíci. Právě jejich nejhlasitější část, katoličtí intelektuálové, odhalila, nakolik byly konzervativní síly uvnitř české společnosti s ústupem katolicizmu srozuměny, nakolik tolerovaly bezvěrectví v národě, jak vnímaly nástup liberálně-demokratického tábora a boj stran. Jejich kritické připomínky, výtky a politickou nespokojenost analyzuje IV. kapitola, jejich vlastní konstruktivní změny, plány na přestavbu československé společnosti, politiky, zákonodárné, výkonné a soudní moci, stejně jako politického stranictví a volebního systému předkládá V. kapitola.

¹²⁵ MAREK, Pavel, *Český katolicismus 1890-1914. Kapitoly z dějin českého katolického tábora na přelomu 19. a 20. století*, Olomouc 2003, s. 426.

III. kapitola

Demokracie a její podoby

III. 1 Obecné rysy demokracie

Slovo *demokracie* stejně *demokratická koncepce vládnutí* pochází již ze starověkého Řecka. V doslovném překladu znamená vládu lidu. Demokracie je tudíž politickým systémem, ve kterém vládne lid, který rozhoduje na základě vůle většiny a který uznává rovnost a svobodu svých občanů. Kdo je však lid? Komu vládne? Jak vládne? Co znamená vládnout? Odkud vychází jeho legitimita?

Poněkud problematické definování pojmu demokracie bychom mohli upřesnit jasnější definicí G. Sartoriho, který vymezuje demokracii jako *‘vládu omezené většiny,’* kterým lépe vystihuje její skutečně demokratický princip.¹²⁶ Výstižně se o demokracii vyslovuje i K. Popper, který ji vnímá jako formu *‘politického zřízení, která umožňuje, aby občané provedli výměnu vládnoucích elit bez krveprolití, nejčastěji formou svobodných a nezfalšovaných parlamentních voleb.’*¹²⁷ M. Lobkovicz poukázal na princip demokracie, kterým je *‘rovnost ve svobodě,’* nikoli svoboda samotná a demokracii výstižně definoval: *„Demokracie je státní forma, v níž se na vládní moci podílí všichni lidé od dosažení jistého věku, který byl postupně stále snižován, aby se všichni občané mohli zúčastnit rozhodování o tom, co je správné a co nesprávné, co platí a co ne. Většinu rozhodnutí ovšem nedělají občané přímo, nýbrž prostřednictvím svých volených zástupců: činí je parlament, který vyhláší zákony, závazné pro exekutivu i jurisdikci a pro jejich praktické fungování. V mnoha státech však zůstaly zachovány prvky přímé demokracie; tak je např. ve Spojených státech prezident volen veškerým obyvatelstvem. Při tom všem je nejdůležitější oddělenost a relativní nezávislost tří nejdůležitějších instancí: exekutivy, tedy vlády, parlamentu, který usnáší zákony a který v sporných případech může měnit ústavu a justice.“*¹²⁸

Zúžení demokracie na pouhý politický systém se však dnes jeví jako překonané, neboť demokracie stojí nad politikou a široce ji ve své pluralitě objímá – tak se vyjadřoval i Tomáš Garrigue Masaryk, který se demokracií zabýval z českých myslitelů nejvíce: demokracie mu byla *„nový názor na život a na svět, pokrok, vývoj, účinná láska k bližnímu, spravedlnost, sociální zákonodárství, demokracie fundovaná především eticky,*

¹²⁶ SARTORI, Giovanni, *Teória demokracie*, Bratislava 1993, s. 25.

¹²⁷ POPPER, Karl R., 1998 „K teorii demokracie“, *“Poznámky k teorii a praxi demokratického státu.”*, in: *Život je řešení problémů. O poznání, dějinách a politice*, Praha 1998, s. 173-179, 180-200.

¹²⁸ http://www.fp.tul.cz/kfi/materialy/FV1/Html/Documents/Pdf/mv_demokracievceradnes.pdf.

*individualizmus, osobní iniciativa, autonomnost a odpovědnost jednotlivce,*¹²⁹ resp. „Demokracie pravá, založená na lásce a úctě k bližním všem, je uskutečňováním božího řádu na zemi. Demokracie není jen formou státní, není jen tím, co je napsáno v ústavách; demokracie je názor na život, spočívá na důvěře v lidi, v lidskost a lidství, a není důvěra bez lásky, není lásky bez důvěry. Řekl jsem jednou, že demokracie je diskuse. Ale pravá diskuse je možná jen tam, kde si lidé navzájem důvěřují a poctivě hledají pravdu. Demokracie, to je hovor mezi rovnými, přemýšlení svobodných občanů před celou veřejností,¹³⁰ nikdy nekončící boj za spravedlnost, svobodu a rovnost na základě opravdové lásky ke všem lidem.¹³¹

Přestože se demokratické zřízení zrodilo již v antice, kde označovalo politický systém řeckých městských států (*polis*), spojovaný s přímou účastí lidu (s výjimkou otroků, žen a cizinců) na politických rozhodnutích, ve starověku a středověku se jako společenský řád příliš neprosadilo. V myslích představitelů státu a filozofů (Platón, Aristotelés, Tomáš Akvinský) dokonce vzbuzovala strach – strach z nemajetných, negramotných a neurozených mas, které by svoji nezkrocenost obrátily proti svobodě a moudrosti.¹³² Z tohoto důvodu získala demokracie poněkud negativní a nejednoznačně přijímaný obsah, který si uchovala až do novověku.¹³³ Jistou obrodu prožila demokracie na přelomu 18. a 19. století ve Velké Británii a Spojených státech amerických, kdy se do popření společenského a politického diskurzu vlivem Velké francouzské revoluce dostala témata jako lidská práva a svobody, princip suverenity lidu a rozšiřování volebního práva, které se jen postupně stávalo všeobecným.¹³⁴ Vnímání demokracie se od té doby stalo převážně pozitivní. Prvním veřejným dokumentem, jenž se vyslovil k lidským právům, byla americká *Deklarace nezávislosti* z roku 1776; na evropském kontinentu *Deklarace práv člověka a občana* vydaná v roce 1789 francouzským Ústavodárným národním shromážděním, přičemž obě zmiňovala přirozená práva občanů jako byla rovnost před zákonem, osobní svoboda, svoboda projevu, nedotknutelnost soukromého vlastnictví a další politická práva.¹³⁵

Devatenácté století dalo vzniknout mnoha moderním liberálním demokraciím, které respektovaly, byť zatím ještě v omezené míře, volební systém, zastupitelské

¹²⁹ NOVÝ, Lubomír, *K pojmům „demokracie a theokracie“ v Masarykově politické filosofii*, in: První světová válka, moderní demokracie a T. G. Masaryk. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference pořádané Ústavem T. G. Masaryka ve dnech 22.-24. září 1994 na zámku v Liblicích u Mělníka, Praha 1995, s. 272.

¹³⁰ ČAPEK, Karel, *Hovory s T. G. Masarykem*, Praha 1990, s. 328.

¹³¹ MASARYK, Tomáš Garrigue, *Světová revoluce*, 1938, s. 541.

¹³² HEYWOOD, Andrew, *Politická teorie*, Praha 2005, s. 191.

¹³³ TAMTÉŽ.

¹³⁴ TILLY, Charles, *Democracy*, Cambridge 2007, s. 33.

¹³⁵ SVENSSON, Pelle, *Teorie demokracie*, Brno 1995, s. 42.

zřízení a postupné vymaňování lidí z vlivu aristokracie. Na přelomu 19. století a 20. století se volební právo rozšířilo, čímž se zvýšil počet jedinců, kteří se podíleli na rozhodování o politických záležitostech. Avšak již během několika desítek let později, v poválečné Evropě, zmítané důsledky světové války a hospodářské krize, došlo k selhání nedávno konstituovaných *demokracií* v řadě evropských států: v Německu, v Rakousku, v Polsku, v Itálii, ve Španělsku, v Portugalsku a v mnoha jiných zemích.¹³⁶

Kdo jsou nepřátelé demokracie? Nepřítelem demokracie jsou obecně tyranie, jež ztělesňují autoritářské či totalitní formy vlády v podobě komunistických, fašistických či nacistických režimů, které popírají její základní hodnoty jako např. lidskou svobodu, politický pluralismus, lidská práva a vládu zákona.¹³⁷ Tyto režimy disponují jedinou politickou stranou, absolutním monopolem na všechny prostředky ozbrojené moci, kontrolou nad sdělovacími prostředky a centrálním řízením ekonomik států.¹³⁸ Na druhé straně všechny ne-demokracie ještě nejsou totalitami, ale označujeme je jako autoritářské formy vlády; většinou totiž tolerují omezený společenský a politický pluralismus a omezují do určité míry moc vůdce.¹³⁹

Demokracie byla již od starověku vystavena nepřetržité vlně kritik, které neukončily ani neúspěšné politické experimenty v první polovině 20. století, ani rozklad a pád totality na konci 20. století. Všechny tyto kritiky se snažily dokázat, že „*demokratický princip většiny vždy znamená vítězství nižšího, horšího, slabšího a především zbabělého a nezodpovědného.*“¹⁴⁰ K demokracii jsou nepřátelské formy vlády, které omezují, porušují či likvidují principy demokracie: omezují společenský pluralismus, následují jednotnou státní ideologii, zabraňují politické mobilizaci občanů a předávají moc schopnému vůdci. V některých případech dokonce monopolizují prostředky ozbrojené moci, kontrolují nástroje masové komunikace, centrálně řídí a kontrolují ekonomiku a ovládají společnost prostřednictvím policie.¹⁴¹

¹³⁶ Srovnej: ŽÁK, Josef, *Boj o demokracii I.*, 3. generace, ročník V., číslo 14, 1934, s. 4.

¹³⁷ Pro charakter totalitního státu podrobněji: BALÍK, Stanislav, *Čeští katoličtí intelektuálové a nedemokratické režimy*, in: Víra a výraz. Sborník z konference „...bývalo u mne zotvíráno...“ Východiska a perspektivy české křesťanské poezie a prózy 20. století, Brno 2005, s. 175 a dále.

¹³⁸ Srovnej kapitolu 6 *Totalitární spravedlnost* POPPER, Karl Raimund, *Otevřená společnost a její nepřítel. Uhranutí Platónem*, I., Praha 1994, s. 84-112.

¹³⁹ Pro charakter totalitního státu podrobněji: BALÍK, Stanislav, *Čeští katoličtí intelektuálové a nedemokratické režimy*, in: Víra a výraz. Sborník z konference „...bývalo u mne zotvíráno...“ Východiska a perspektivy české křesťanské poezie a prózy 20. století, Brno 2005, s. 175 a dále.

¹⁴⁰ BLANK, A. S., *Starý a nový fašismus. Politickosociologická studie*, Praha 1984, s. 74.

¹⁴¹ Srovnej kapitolu 6 *Totalitární spravedlnost* POPPER, Karl Raimund, *Otevřená společnost a její nepřítel. Uhranutí Platónem*, I., Praha 1994, s. 84-112.

R. David velmi přesně vymezuje zásadní *principy demokracie*, které vyjadřují ideál politické rovnosti, jež odlišují demokracii od ostatních forem vlády. Jedná se o následující hodnoty: 1. státní moc je odvozena od všeho lidu (*suverenita lidu*), 2. pravidelně se konají svobodné volby založené na všeobecném, přímém a rovném hlasovacím právu, 3. cílem státní moci je služba všem lidem, 4. stát dodržuje všechna základní lidská práva a svobody, 5. vztah mezi občanem a státem je vymezen pomocí práva (*právní stát*), 6. zárukou proti zneužití státní moci je princip oddělení zákonodárné, výkonné a soudní moci, 7. politický systém je založen na svobodném vzniku a konkurenci politických stran, 8. politická rozhodnutí vycházejí z vůle většiny (*vláda většiny*), 9. jsou zajištěna práva menšin, 10. funguje občanská společnost a pluralita v ní, 11. státní správa a samospráva jsou decentralizovány, 12. ekonomický systém umožňuje svobodné podnikání, 13. je respektováno právo na soukromé vlastnictví, 14. staří, nemocní a nezaměstnaní mají nárok na sociálně-ekonomickou ochranu a zabezpečení a 15. veřejné mínění není manipulováno.¹⁴²

Výše uvedené principy právního státu jsou jedním z hlavních pilířů teorie státu a práva a základním pilířem stabilního demokratického systému. Za nejdůležitější z nich můžeme považovat principy *suverenity lidu* (vláda se souhlasem lidu, prostřednictvím lidu a pro lid; občan je nadřazen státu; práva menšin jsou garantována), *oddělení moci* (oddělení mocí zákonodárné, výkonné a soudní a jejich nezávislost; vzájemný systém brzd a rovnováh mocí) a *omezené vlády* (snaha omezovat množství státem přijímaných nařízení a omezení).¹⁴³

Liberální demokracie bývá občas zaměňována s demokracií reálnou,¹⁴⁴ aby se zbavila ideologického rázu, který vytváří vazba na liberalizmus. Na otázku *Proč demokracie?* odpovídá R. Dahl následujícími argumenty: demokracie 1. zabraňuje vzniku tyranie, 2. zajišťuje základní práva, 3. zajišťuje všeobecnou svobodu, 4. umožňuje lidem rozhodovat o sobě, 5. umožňuje mravní samostatnost, 6. umožňuje rozvoj člověka, 7. chrání základní osobní zájmy lidí, 8. zajišťuje politickou rovnost, 9. usiluje o mír a 10. usiluje o prosperitu.¹⁴⁵ Demokracie jako systém však není plně realizovatelná v prostředí, kde volení činitelé nemají vliv nad policií a armádou, chybí demokratické přesvědčení a demokratická kultura, hrozí nebezpečí zásahu vůči

¹⁴² DAVID, Roman, *Politologie. Základy společenských věd*, Olomouc 2003, s. 166-167.

¹⁴³ HEYWOOD, Andrew, *Politická teorie*, Praha 2005, s. 195 a dále; HEYWOOD, Andrew, *Politologie*, Praha 2004, s. 50.

¹⁴⁴ DAHL, Robert, *Demokracie a její kritici*, Praha 1995, s. 84-87.

¹⁴⁵ DAHL, Robert, *O demokracii. Průvodce pro občany*, Praha 2001, s. 46.

demokracii zvenčí či existuje slabý společenský a stranický pluralismus,¹⁴⁶ protože liberální demokracie reprezentuje zastupitelský systém. Dahl považuje demokracii za nejdůležitější prostředek vyjádření zájmů jednotlivců, „*když nemusí být zdaleka postačující podmínkou pro jejich dosažení*“¹⁴⁷

Co vadilo katolickým intelektuálům na takto pojaté demokracii? Ze zmíněných principů demokracie rozhodně většina z nich. Jejich kritické hlasy odrážely nespokojenost jak s teoretickou kritikou demokracie, katolíci měli výtky především vůči politickému stranictví, politickému a ekonomickému liberalizmu, ateizmu, vládě intelektuálního i morálního průměru a ideji rovnosti, které nebyly v souladu s křesťanskými principy, tak s její každodenní praxí, např. s posláním a ideou československého státu, osobnostmi, jež stály v čele tohoto útvaru, konkrétními politickými stranami, pozicí katolického náboženství ve státě, jak si ukážeme na příkladu meziválečného Československa. Kritika demokracie, jež se sama o sobě jeví jako poměrně nejasný a těžko definovatelný pojem, se tak rozrostla do kritiky liberalizmu, parlamentarizmu a politického stranictví v nejširším slova smyslu, do kritiky moderní občanské společnosti a soudobých nešvarů.

III. 2 Stručný nástin politického systému První republiky

Dříve než se budeme zabývat kritikou demokracie z pozic českého katolického prostředí, považuji za nutné představit charakter a politický systém *První republiky*. Právě tato skutečnost, společně s teoretickým vymezením demokracie, nám lépe umožní pochopit směr a intenzitu katolických útoků vůči nově vzniklému státu, jeho institucím, Ústavě, parlamentu, volebnímu systému, prezidentu republiku, stranickému systému apod., který je realitou a prožitkem První republiky silně podmíněn. Právě tato kapitola nám prozradí, nakolik se katolíkům jednalo spíše o kritiku vedenou v teoretické rovině, nebo o kritiku praktického fungování Československé republiky. Jak z předchozích kapitol této práce vyplývá, kritika demokracie, kterou jsme zde ohraničili lety 1918-1938 a omezili na katolické prostředí, nebyla osamoceným jevem meziválečného vývoje, ale jasným a logickým pokračováním dlouhodobé konzervativní kritiky liberálně-demokratického systému po Velké francouzské revoluci, kdy se církev snažila vyrovnat se soudobým společenským řádem. Na druhé straně tvrdší,

¹⁴⁶ HLOUŠEK, Vít, KOPEČEK, Lubomír (ed.), *Demokracie. Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*, Brno 2003, s. 235.

¹⁴⁷ DAHL, Robert A., *Demokracie a její kritici*, Praha 1995, s. 88.

důslednější a daleko méně propracovanější kritika demokracie přicházela ze socialistických, komunistických, fašistických a nacistických pozic.

Vznik samostatného československého státu v roce 1918 byl vyvrcholením snah generací obrozenců, kteří od národního obrození hledali úsilím Karla Havlíčka Borovského (1821-1856), Františka Palackého (1798-1876) a mnoha dalších jak cesty ke svobodnému národnímu vývoji, tak i formy jeho politické realizace,¹⁴⁸ a které dovedla do zdárného konce především trojice československých politiků, Tomáš Garrigue Masaryk, Edvard Beneš a Milan Rastislav Štefánik, jež neúnavně během celé světové války v rámci zahraničně-politické akce agitovala za československou věc a přesvědčovala světové politiky o nutnosti rozbití Rakousko-Uherska. Právě politické, náboženské a sociální přesvědčení těchto mužů dalo vzniknout vůdčím idejím československého státu: republikánství namířenému proti zastaralému monarchizmu, sociálnímu radikalizmu podporujícímu hospodářský vzestup nejchudších tříd, antikatolicizmu zaměřenému proti překonanému náboženství a čechoslovakizmu založenému na existenci jednolitého, většinového československého národa v novém státě.¹⁴⁹

Ústava Československé republiky, nahrazující prozatímní ústavu z 13. listopadu 1918 s pozdějšími novelami, byla přijata dne 29. února 1920 jako zákon č. 121/1920 Sb. Za její politické tvůrce považujeme agrárníka Antonína Švehlu (1873-1933) a sociálního demokrata Alfreda Meissnera (1871-1950), i když její podrobný návrh předložil profesor správní vědy na pražské Právnické fakultě Jindřich Hoetzel (1874-1961).¹⁵⁰ Skládala se ze šesti hlav a sto třiceti čtyř paragrafů, které představila na dvaceti třech stranách tištěného textu.¹⁵¹ Vycházela z principů liberální demokracie a z klasické teorie dělby moci: nositelem zákonodárné moci byl parlament, výkonné vláda a prezident Československé republiky a soudní Ústavní soud. Ústava dále garantovala všem národům republiky rozsáhlé náboženské a politické svobody a občanská práva jako byly svoboda svědomí a vyznání, rovnost všech náboženství, svoboda tisku, svoboda shromažďovací a spolčovací, právo petiční apod. V mezích zákona mohl

¹⁴⁸ OLIVOVÁ, Věra, *Idea československého státu 1918-1938*, in: *Bilance a výhledy středu Evropy na prahu 21. století. Úvahy, svědectví a fakta k 10. výročí československému listopadu, 1989-1999 a k 150. výročí narození T. G. Masaryka, 1850-2000*, Brno 2000, s. 55.

¹⁴⁹ BALÍK, Stanislav, HLOUŠEK, Vít, HOLZER, Jan a kol., *Politický systém českých zemí 1848-1989*, Brno 2007, s. 45.

¹⁵⁰ KOVTUN, Jiří, *Republika v nebezpečném světě. Éra prezidenta Masaryka 1918-1935*, Praha 2005, s. 147.

¹⁵¹ KÁRNÍK, Zdeněk, *České země v éře První republiky 1918-1938. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929)*, I, Praha 2003, s. 99.

každý projevat veřejně svoje mínění.¹⁵² Všichni občané si byli před zákonem rovni, ať měli jakýkoli původ, mluvili jakýmkoli jazykem a vyznávali jakékoli náboženství.¹⁵³

Podle druhé hlavy ústavy patřila zákonodárná moc dvoukomorovému Národnímu shromáždění. Dolní, poslanecká sněmovna měla pravomoci značně rozsáhlejší než senát, který představoval spíše kontrolní mechanismus případného radikalizmu poslanecké sněmovny. Princip poměrné volby, zakotvený v ústavě, přispíval k roztržitésti volebního spektra, nicméně umožňoval zastoupení zejména národnostních menšin v parlamentu. Aktivní volební právo do třísetčlenné poslanecké sněmovny stanovila ústava na 21 let, pasivní na 30 let; volební období trvalo šest let. Do stopadesátičlenného senátu volili občané starší 26 let na dobu osmi let, zvolen mohl být kandidát, který v den volby dosáhl nejméně 45 let.¹⁵⁴ Zákony musely projít oběma komorami parlamentu v nezměněné podobě. Ústavní změny a vyhlášení války podléhaly třípětinové většině v obou komorách, obžaloba prezidenta či předsedy vlády předpokládala dvoutřetinovou většinu v obou komorách; ke schválení běžných zákonů stačila prostá většina přítomných poslanců. V Československu se senát nestal významnou institucí, poněvadž snad, jak se domnívá F. Peroutka „*sem byl přenesen nápodobou z cizích poměrů a nevyrostl přirozeným způsobem z domácí skutečnosti a z vlastní tradice.*“¹⁵⁵ Kontrola vlády byla svěřena parlamentu, který ji mohl vyslovit nedůvěru, k čemuž však během První republiky nikdy nedošlo. Hlasovací právo pro volby do obou sněmoven bylo všeobecné, rovné, přímé a tajné s poměrným zastoupením.

Právě systém poměrného zastoupení podle Hareovy metody, na rozdíl od většinového systému pro volby do rakouské říšské rady, byl považován v nové republice za projev spravedlnosti a demokratičnosti,¹⁵⁶ i když i on byl kritizován. Vzhledem k tomu, že uzavírací volební klauzule neexistovala, systém umožňoval zvolení malých politických seskupení, zejména menšinám, které by se do parlamentu většinovým systémem nedostaly,¹⁵⁷ ale též demokratické zastoupení pravicových a levicových extremistických politických stran, což oslabovalo středovou koalici.¹⁵⁸ Výsledkem byla roztržitést politického spektra, které rychle směřovalo od počátečního umírněného k extrémnímu multipartizmu a polarizovanému

¹⁵² VODIČKA, Karel, CABADA, Ladislav, *Politický systém České republiky. Historie a současnost*, Praha 2003, s. 24.

¹⁵³ KOVTUN, Jiří, *Republika v nebezpečném světě. Éra prezidenta Masaryka 1918-1935*, Praha 2005, s. 147.

¹⁵⁴ Podrobněji: MALÝ, Karel a kol., *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Praha 1997, s. 283.

¹⁵⁵ PEROUTKA, Ferdinand, *Budování státu*, III/IV (1920-1921/1922), Praha 2003, s. 77.

¹⁵⁶ KREJČÍ, Oskar, *Nová kniha o volbách*, Praha 2006, s. 51.

¹⁵⁷ PEROUTKA, Ferdinand, *Budování státu*, III/IV (1920-1921/1922), Praha 2003, s. 99.

¹⁵⁸ SOUBIGOU, Alain, *Tomáš Garrigue Masaryk*, Praha 2004, s. 295.

pluralizmu, poněvadž v sobě zahrnovalo přítomnost extrémních či antisystémových stran.¹⁵⁹ Současníci negativně vnímali nadvládu politických stran, resp. roztříštění politického spektra na desítky částí, tzv. partokracii, která mladý stát nekonečnými konflikty oslabovala. Na druhé straně existovala tzv. vázanost kandidátních listin, která ponechávala pořadí kandidátky zcela na rozhodnutí politické strany, bez možnosti zvolení preferenčních hlasů ze strany volitele; poslanec se stával vykonavatelem vůle své politické strany.¹⁶⁰

Základem vnitřního uspořádání *Československé republiky* byl systém pluralitní parlamentní demokracie. Byl opřen o politické strany, které většinou existovaly již před světovou válkou, byť jejich existence nebyla v ústavě Československé republiky zakotvena.¹⁶¹ Přes všechny změny a stranické řevnivosti byla aliance občanských a socialistických stran v ČSR pozoruhodně pevná a stabilní. Množství stran, jejichž počet dosahoval v některých obdobích téměř pěti desítek (např. v parlamentu, jenž vzešel z voleb roku 1929 zasedalo šestnáct stran), nutilo politiky vytvářet vládní koalice. Vzhledem k tomu, že státoporných a demokratických stran nebylo mnoho - jádro tvořily jen strana agrární, sociálně-demokratická, národně socialistická, národně demokratická a lidová a postupně i část nečeských politických stran reprezentujících národnostní menšiny - ve vládě zůstávaly většinou stejné strany, které se udržovaly společným programem a strachem z nestátoporné opozice, a vytvářely většinové koalice, čímž docházelo k znehybnění prvorepublikového politického spektra; koaliční strany neměly čas nabrat v opozici nové síly a provést nutné vnitřní změny.¹⁶²

K jeho znehybnění navíc přispělo na počátku 20. let vytvoření tzv. Pětky, dohazovacího orgánu složeného z představitelů českých státoporných stran (Antonín Švehla /*Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu*/, Jan Šrámek /*Československá strana lidová*/, Alois Rašín /*Československá strana národně demokratická*/, Jiří Stříbrný /*Československá strana národně socialistická*/ a Rudolf Bechyně /*Československá sociálně-demokratická strana dělnická*/), pragmatické politické nutnosti a vlivné mimoústavní instituce, která koordinovala činnost vlády a parlamentu a zachovávala v nich demokratický systém.¹⁶³ Jistou protiváhu Pětky tvořilo seskupení vlivných

¹⁵⁹ FIALA, Petr, STRMISKA, Maxmilián, *Teorie politických stran*, Brno 1998, s. 152.

¹⁶⁰ Pro teoretické zakotvení politických stran podrobněji TAMTÉŽ, s. 14-123.

¹⁶¹ Neexistoval žádný předpis, kterým by byl upraven vznik určité politické strany a tak jedinou normou, která se stranami zabývala, byl zákon č. 201/1933 Sb. o zastavování činnosti a o rozpouštění politických stran. Podrobněji: GRONSKÝ, Ján, *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa*, I, 1914-1945, Praha 2005, s. 229 a dále.

¹⁶² MÜLLER, Karel, *Češi a občanská společnost. Pojem, problémy, východiska*, Praha 2003, s. 184.

¹⁶³ DOSTÁL, Vladimír, *Antonín Švehla. Profil československého státníka*, Praha 1990, s. 110.

a prezidentu republiky oddaných osobností, tzv. Hrad, které s Pětkou nejprve sympatizovalo, ale zejména pro Benešův odpor spolupráci opustilo.

Třetí hlava ústavy Československé republiky se týkala moci výkonné, kterou reprezentovala vláda a prezident. Její členy – většinou významné osobnosti koaličních stran – i předsedu vlády jmenoval a propouštěl prezident, který též určoval ministrům jejich resorty. Závislost vlády na parlamentu vyjadřovala její odpovědnost poslanecké sněmovně, která ji mohla prostou většinou nadpoloviční většiny přítomných vyslovit nedůvěru; demisi podávala vláda do rukou prezidenta.¹⁶⁴ Přestože postavení prezidenta doznalo v letech 1918-1920 díky zásahům samotného T. G. Masaryka značné proměny a jeho kompetence se rozšířily, formálně nenabyl prezident velkých práv a zůstával především hlavou státu a jeho administrativy. Jmenoval a odvolával ministry, určoval jejich počet, účastnil se či předsedal jednání vlády, svolával Národní shromáždění a rozpouštěl je, odročoval jeho zasedání, suspensivně vetovat zákonné předlohy apod.¹⁶⁵

Prezident byl takéž vrchním velitelem branné moci, mohl udílet milost a zastavovat trestní řízení, ale ve vztahu k parlamentu a vládě nedisponoval nadřazeným postavením ani možností zvláštních legislativních kroků. Rozhodující byla jeho morální a politická autorita, jíž se prezident Masaryk po dobu svého života těšil,¹⁶⁶ stejně jako poměrně silné pravomoci pro zahraničí - byla mu svěřena práva dojednat a uzavírat mezinárodní smlouvy, přijímat a ověřovat vyslance, vyhlášovat válku a uzavírat mír apod. Prezident byl volen třípětinovou většinou přítomných na společné schůzi obou sněmoven na dobu sedmi let, vždy maximálně na dobu dvou volebních období za sebou. Pasivní volební právo bylo upraveno na hranici 35 let věku, s ohledem na očekávanou kandidaturu E. Beneše. Kontrola vlády nepříslušela prezidentu republiky, ale oběma sněmovnám parlamentu.

Politický systém První republiky vykazoval všechny znaky demokratické státní formy: kompletní soubor lidských práv a svobod pro všechny občany země, ideu právního státu ve smyslu rovnosti všech občanů před zákonem (aktivní a pasivní volební právo žen jako jedno z prvních v Evropě), princip plurality reprezentovaný množstvím politických stran, zastupitelskou soustavu s tradičními republikánskými

¹⁶⁴ Podrobněji: MALÝ, Karel a kol., *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Praha 1997, s. 286.

¹⁶⁵ KLIMEK, Antonín, *Boj o Hrad. Hrad a Pětka. Vnitropolitický vývoj Československa 1918-1926 na půdorysu zápasu o prezidentské nástupnictví*, I., Praha 1996, s. 69.

¹⁶⁶ KOVTUN, Jiří, *Republika v nebezpečném světě. Éra prezidenta Masaryka 1918-1935*, Praha 2005, s. 149.

institucemi, klasický princip dělby moci, parlamentarismus a tržní ekonomiku.¹⁶⁷ Československo navíc postrádalo silnou levicovou či pravicovou extremistickou stranu, jako tomu bylo např. v Německu či Itálii. Jedním z dalších významných faktorů pro zachování demokracie bylo, že stát dokázal zachovat nadstranickou pozici byrokracie, administrativy, armády a četnictva, což zvyšovalo jeho prestiž i mezi obyvatelstvem německé národnosti¹⁶⁸ a neuchýlil se k autoritativním prostředkům a metodám ani v nejtěžších chvílích své existence.

Ani Československo let 1918-1938 nebylo státem ideální, ryzí demokracie. Prezident Masaryk se často uchýloval k mimoparlamentním a protiústavním praktikám – prosazoval do vlády jím vybrané osobnosti, psával ministrům dopisy s instrukcemi a rámcovou náplní jejich činnosti, publikoval v novinách anonymní politické komentáře, zasahoval do kompetence kabinetu, někdy v rozporu s vládním programem, jmenoval úřednické vlády, čímž posiloval vlastní pozici, zpochybňoval rozdělení státní moci podle výsledků voleb a stranického klíče, finančně podporoval spřátelené politiky a názorově ovlivňoval vlivný tisk, avšak činil tak v roli strážce demokracie, kterému na srdci leželo především skutečné blaho jeho státu.¹⁶⁹ Tím se zároveň lišil od všech autoritativních a totalitních diktátorů, kteří své moci využívali/ zneužívali k omezení demokracie a potlačování občanských práv. Přes všechny nedemokratické praktiky to byla především Masarykova zásluha, že se v českém a slovenském meziválečném prostředí do poloviny 30. let výrazně neprosadily fašistické skupiny.¹⁷⁰ Masaryk se vůči nim jasně vyslovil již v roce 1926, „*fašismus je imperialismem. Chce být živelným hnutím, touhou po velkých činech. Fašismus je militarismus,*“¹⁷¹ kdy se během tzv. Gajdovy a Stříbrného aféry postavil nekompromisně na stranu demokracie a československého státu. V první polovině 30. let Masaryk odsoudil i nacismus a Hitlerovu knihu *Mein Kampf*.¹⁷²

Při hodnocení meziválečného Československa bychom neměli zůstat na poli idylického vnímání, jak se často dělo v historiografii po roce 1989, ani na poli

¹⁶⁷ BALÍK, Stanislav, HLOUŠEK, Vít, HOLZER, Jan a kol., *Politický systém českých zemí 1848-1989*, Brno 2007, s. 47; DAHL, Robert, *O demokracii. Průvodce pro občany*, Praha 2001, s. 39.

¹⁶⁸ BROKLOVÁ, Eva, *Srovnání politických systémů Československa, Německa a Rakouska v období 1918-1933/4*, in: *Moderní dějiny. Sborník k dějinám 19. a 20. století*, II, Praha 1994, s. 82.

¹⁶⁹ KLÍMEK, Antonín, *Boj o Hrad. Hrad a Pětka. Vnitropolitický vývoj Československa 1918-1926 na půdorysu zápasu o prezidentské nástupnictví*, I, Praha 1996, s. 69; KVÁČEK, Robert, *Ke vzniku a podobě Československa*, in: *Idea Československa a střední Evropa*, Brno 1994, s. 34.

¹⁷⁰ OPAT, Jaroslav, *Masarykiana a jiné studie II*, Praha 2006, s. 54.

¹⁷¹ MASARYK, Tomáš Garrigue, *Cesta demokracie. Projevy, články, rozhovory 1924-1928*, III, Praha 1994, s. 229; MASARYK, Tomáš Garrigue, *Z fašistické drogerie*, Národní osvobození, ročník IV., číslo 230, 1927, s. 3, nepodepsáno.

¹⁷² MASARYK, Tomáš Garrigue, *Cesta demokracie. Projevy, články, rozhovory 1929-1937*, IV, Praha 1997, s. 348-355.

kritického odsuzování, jak tomu bylo v letech 1938-1989. První republika, přes všechny její chyby, omyly a prohřešky, vytvořila cenný základ politického systému naší země. Skutečné demokratičnosti Československa si byli také vědomi mnozí její současní pozorovatelé – R. W. Seton-Watson považoval ČSR za „nejperspektivnější a nejstabilnější demokracii ze všech státních útvarů vzešlých z katastrofy první světové války“,¹⁷³ stejně jako odborníci, hodnotící ji s odstupem času – Karl R. Popper se domníval, že „Masarykovo ČSR bylo zřejmě jedním z nejlepších a nejdemokratičtějších států, které kdy existovaly“¹⁷⁴ a prezident T. G. Masaryk „jeden z největších bojovníků za otevřenou společnost.“¹⁷⁵ Ačkoliv měl Masaryk na fungování Československa značný vliv, meziválečná československá demokracie nebyla zdaleka plodem úsilí samotného prezidenta. V mnohonárodnostním státě, který se zrodil v troskách světové války, však Masaryk dokázal účinně čelit nejrůznějším odstředivým silám, přičemž postupně, demokratickými prostředky, kolem sebe soustřeďoval „sociálně a kulturně politicky různorodé síly k budování moderní, prosperující, doma i vůči vnějšímu světu otevřené demokracie.“¹⁷⁶ V meziválečném světě můžeme považovat československou demokracii za úspěšnou¹⁷⁷ a První republiku v dějinách našich zemí za jedno z nejpriznivějších období rozvoje svobody, spravedlnosti a rovnosti vůbec.¹⁷⁸

¹⁷³ SETON-WATSON, R. W., *A History of the Czechs and Slovaks*, London 1943.

¹⁷⁴ POPPER, Karl R., *Otevřená společnost a její nepřítelé*, II., Praha 1994, s. 276 (poznámka 53).

¹⁷⁵ TAMTÉŽ, s. 49, 276.

¹⁷⁶ OPAT, Jaroslav, *T. G. Masaryk. Evropan. Světobčan*, Praha 1999, s. 11.

¹⁷⁷ TAMTÉŽ.

¹⁷⁸ VODIČKA, Karel, CABADA, Ladislav, *Politický systém České republiky. Historie a současnost*, Praha 2003, s. 15.

IV. kapitola

Analýza myšlenek katolických intelektuálů

IV. 1 Katoličtí intelektuálové

Výrazný směr uvnitř katolické církve představovali katoličtí spisovatelé, básníci, kněží a politici, kteří byli nespokojeni s postavením katolické církve i náboženského života v novém československém státě, kde se cítili jako katolíci poněkud upozaděni.¹⁷⁹ Kritizovali postoje tolerantního proudu, jemuž vyčítali přizpůsobivost, malověrnost a neschopnost bojovat o požadavky římskokatolické církve. Snažili se obnovit pozice a váhu církve v životě československé společnosti a prosadit zrušení omezení, jež byla přijata v době po roce 1918, jako byly např. Habrmanovy školské zákony, zákaz civilního sňatku, povolení rozvodů apod.¹⁸⁰ Mezi bojovnými katolíky představovali nejvýraznější a nejsvébytnější proud právě tzv. *nepolitičtí katolíci* (část katolické inteligence a příslušníci řeholních řádů), tedy věřící intelektuálové, kteří se sice neorganizovali v žádné křesťanské politické straně, avšak do politického a společenského života vstupovali činnou aktivitou – svými články, polemikami či knihami – která neměla ani mezi katolickými politiky obdoby. Tento proud katolických intelektuálů, obtížně uchopitelný, se dělil do dalších skupin, které vykazovaly podstatné rozdíly. Každá osobnost vnášela do diskuze odlišné postoje, hodnoty a názory.

K intelektuální špičce mezi řeholními řády patřili olomoučtí dominikáni – teolog, básník, literární kritik a publicista Silvestr Maria Brait¹⁸¹ (1898-1962; díla *Církev /1933/* a *Kristus jest náš život /1935/*), teolog, esejista, překladatel a spisovatel Dominik Pecka (1895-1981; díla *Smysl člověka /1936/* a *Katolická mravouka /1937/*), teolog a publicista Reginald Vincenc Dacík (1907-1988; dílo *Bůh v duši /1936/*), teolog, filozof

¹⁷⁹ ŠEBEK, Jaroslav, *Katolicismus a autoritativní hnutí meziválečného období*, in: Víra a výraz. Sborník z konference „...bývalo u mne zotvíráno...“ Východiska a perspektivy české křesťanské poezie a prózy 20. století, Brno 2005, s. 170.

¹⁸⁰ TRAPL, Miloš, *Masarykovy spory s katolickou církví*, in: T. G. Masaryk a československá státnost. Sborník textů a přednášek, Praha 2001, s. 145.

¹⁸¹ K životu a dílu podrobněji: NEKVINDA, Libor, *Silvestr M. Brait 1898-1962. Příspěvek k českému tomismu*, Hradec Králové 1998; KAŠIČKA, Zdeněk, *Otec Brait. Životopis olomouckého dominikána 1898-1962*, Praha 1993.

a publicista Metoděj Habán¹⁸² (1899-1984) –, kteří rozvíjeli novotomistickou filozofii v duchu papežských encyklik a listů, a snažili se svoji činnou publikační, ediční a organizátorskou aktivitou získávat hlavně mladé lidi pro katolickou víru. V publicistice, která se spíše zaměřovala na biblistiku, dogmatiku a filozofii, však byli do značné míry kritiky tolerantního směru. Soustředili se kolem revue *Na hlubinu* (1926-1948),¹⁸³ kterou v Olomouci vydávali. Z dalších řeholních řádů to byli zejména redemptoristé, jedna z nejpočetnějších řeholí v českých zemích – a z nich např. teolog, filozof, kritik a spisovatel Josef Konstantin Miklík¹⁸⁴ (1886-1947; díla *Život blahoslavené Panny Marie* /1928/, *Pekařův Jan Nepomucký* /1930/ a *Knihy o dobrém řízení státu* /1931/) –, kteří útočili na demokratický a liberální charakter československého státu. Oba směry reprezentovaly nesmírně hlubokou, pozitivní a kultivovanou apologetiku katolictví, která se občas dostávala do konfliktu i s dalšími níže uvedenými skupinami.¹⁸⁵ I když se v meziválečném období projevovaly v českém filozofickém myšlení, pěstovaném na církevní půdě a rozvíjeném zejména v rámci katolické církve, inovační tendence, větší ohlas v českém kulturním životě měla v té době spíše katolická publicistika, esejistika a beletrie.¹⁸⁶

Proti náboženským poměrům v ČSR a umírněným katolíkům vystupoval velmi ostře prozaik, básník, dramatik, publicista a lékař Jaroslav Durych (1886-1962; díla *Bloudění* /1929/, *Rekviem* /1930/ a *Služebníci neužiteční* /1931-61/), duchovní otec integrálního katolicizmu, který nevynechal žádnou příležitost, aby v časopisech *Rozmach* (1923-1927) a *Akord* (1928-1933) nezaútočil na náboženské a politické poměry První republiky, prezidenta T. G. Masaryka (1850-1937), *Československou stranu lidovou*, liberalizmus, politické stranictví apod. Ve svých názorech se Durych shodoval s principiálním konzervatismem; v české literatuře bývá proto považován za nejvýraznějšího katolického kritika První republiky.

Literárně nesmírně aktivní byli právě tzv. integrální, resp. ultramontánní, tedy protireformně a protimodernisticky zaměření katolíci, inspirovaní bojovným katolicizmem Jaroslava Durycha – teolog, básník, publicista, prozaik a překladatel

¹⁸² K životu a dílu podrobněji: MUSIL, J. V. a kol. (ed.), *Teolog, filosof a psycholog P. Metoděj Habán OP (1899-1984). Jak jsme ho znali. Sborník příspěvků ze vzpomínkového semináře k životním výročím v roce 1999*, Olomouc 2000.

¹⁸³ NEKVINDA, Libor: *Na hlubinu 1926-1948. Bibliografie revue pro duchovní život*. Hradec Králové 2000.

¹⁸⁴ K životu a dílu podrobněji: RAFAJA, František, *Exil a obět'. Josef Konstantin Miklík a Leo Gruber – jejich osudový úděl*, in: *Osobnost v církvi a politice. Čeští a slovenští křesťané ve 20. století*, Brno 2006, s. 579-593.

¹⁸⁵ Srovnej: BRAITO, Silvestr Maria, *Kritikové nad kněžskými*, *Na hlubinu*, ročník XIV., 1939, s. 439-440.

¹⁸⁶ ZOUHAR, Jan, PAVLINCOVÁ, Helena, GABRIEL, Jiří, *Česká filosofie mezi dvěma světovými válkami*, Brno 2001, s. 46.

Jakub Deml¹⁸⁷ (1878-1961; díla *Hrad smrti* /1912/, *Katolický sen* /1932/ a *Zapomenuté světlo* /1934/), básník, překladatel a esejista Jan Zahradníček¹⁸⁸ (1905-1960; díla *Pokušení smrti* /1930/, *Jeřáby* /1933/ a *Žitné léto* /1935/), básník, dramatik a překladatel Václav Renč (1911-1973; díla *Jitření* /1933/, *Studánky* /1935/ a *Sedmibradská země* /1937/), ministerský úředník, kritik a esejista Rudolf Ina Malý¹⁸⁹ (1889-1965; díla *Akord motivů náboženských i sociálních* /1921/, *Svět v Bohu* /1922/, *Posvěcení života* /1924/), básník, žurnalista a spisovatel Karel Schulz (1899-1943; dílo *Kámen a bolest* /1942/), prozaik, esejista a překladatel Jan Čep¹⁹⁰ (1902-1974; dílo *Dvojí domov* /1926/, *Zeměžluč* /1931/ a *Hranice stínu* /1935/), publicista a spisovatel Stanislav Berounský (1908-1979) a filozof, spisovatel a překladatel Rudolf Voříšek (1909-1953) –, sdružení kolem časopisů *Tak* (1937-1938), *Obnova* (1937-1938), *Řád* (1934-1938) a *Třetí generace* (1930-1935), hledající ztracenou rovnováhu mezi celkem a individuem ve stavovské ideologii, kteří ve 30. letech tvrdě odsuzovali liberální demokracii, všeobecné volební právo, tolerantní směr v církvi i politiku ČSL. Mírou všech jejich názorů a hodnocení byly papežské encykliky a oficiální církevní nauka, které ovšem interpretovali volně. Nejvíce ze všech skupin se u nich objevovaly antisemitské názory a přesvědčení o neužitečnosti demokratické formy vlády.

Blízko k této skupině měla tzv. *Mladá generace*,¹⁹¹ označovaná někdy též jako *Třetí generace*, skupina mladých intelektuálů narozených na počátku 20. století, kteří své dětství prožili za první světové války. Tato skupina, jež programově vystoupila v roce 1929, rovněž kritizovala „*liberalismus, demokracie a všechny... myšlenky, které byly drahé 19. století, [jež] jsou skutečně základními podmínkami pokroku*“,¹⁹² neboť je podřizovala katolickým idejím a stavovskému principu. Někdy tato skupina *Mladé generace* splývá v historiografii s integrálními katolíky, jindy je řazena mezi politické katolíky, neboť se v podstatě jednalo o nástupnickou organizaci *Československé strany lidové*, na níž měli velký vliv politik, pedagog, publicista a novinář Jan Scheinost¹⁹³ (1896-1964)

¹⁸⁷ K životu a dílu podrobněji: OLÍČ, Jiří, *Čtení o Jakubu Demlovi*, Olomouc 1993.

¹⁸⁸ K životu a dílu podrobněji: ZEJDA, Radovan, *Byl básníkem! Život a dílo Jana Zahradníčka*, Tišnov 2004; KUBÍČEK, Tomáš, WIENDL, Jan (ed.), *Víra a výraz: Sborník z konference „...bývalo u mne zotavováno...“ Východiska a perspektivy české křesťanské poezie a prózy 20. století*, Brno 2005; TRÁVNÍČEK, Mojmir, *Jan Čep – Jan Zahradníček. Korespondence 1931 – 1943*, Praha 1995.

¹⁸⁹ K životu a dílu podrobněji: PUTNA, Martin C., *Katolická publicistika třicátých let, 'kvalitativní demokracie' a fašismus - Rudolf Ina Malý a časopis Tak*, in: Média, kultura a náboženství, Praha 2007, s. 40-53.

¹⁹⁰ K životu a dílu podrobněji: TRÁVNÍČEK, Mojmir, *Jan Čep – Jan Zahradníček. Korespondence 1931 – 1943*, Praha 1995; TRÁVNÍČEK, Mojmir, *Pout' a vyhnání. Život a dílo Jana Čepa*, Brno 1996.

¹⁹¹ Pro mladou generaci podrobněji: Národní archiv Praha, fond 467 Jan Jiří Rückl, kart. 21, inv. č. 22 – *Mladá generace str. lidové 1930-1938*.

¹⁹² *Třetí generace*, ročník I., číslo 5, 1929, s. 1.

¹⁹³ K životu a dílu podrobněji: VEČERA, Pavel, *Jan Scheinost – prominentní katolický novinář před národním soudem*, in: Osobnost v církvi a politice. Čeští a slovenští křesťané ve 20. století, Brno 2006, s. 487-502;

a diplomat, politik, podnikatel a publicista, komoří papeže Pia XI., prezident Československé kapituly rytířského řádu Božího hrobu a člen řádu Čestné legie Jan Jiří Rückl (1900-1938).¹⁹⁴

Méně hlučný, přesto rovněž významný a bojovný proud uvnitř katolické církve představovali tzv. *politictí katolíci*, kteří své inspirace čerpali převážně z osobní zkušenosti v politice, popř. je do politiky rovněž aktivněji integrovali. Do tohoto tábora patřili poslední dva jmenovaní muži, stejně jako zemský předseda *Československé strany lidové* v Čechách, kněz, poslanec, publicista a kanovník královské kolegiální kapituly na Vyšehradě Bohumil Stašek¹⁹⁵ (1886-1948) či přísedící zemského výboru *Československé strany lidové* v Praze František Zelenka (1890-1972), kteří ovšem měli více politické než literární ambice. Vzhledem k tomu, že se tato práce primárně zabývá kritickou stránkou v katolickém táboře, demokraticky smýšlející, umírnění a republice loajální katolíci, stejně jako Šrámkův středový proud uvnitř *Československé strany lidové*,¹⁹⁶ zůstanou mimo zájem této disertační práce. Hlas spokojených katolíků byl však mediálně poměrně slabý a literárně neproduktivní.

Ke katolickým intelektuálům patřili rovněž novinář a spisovatel Alfred Fuchs (1892-1941), publicista a literární historik Vilém Bitnar (1874-1948), literát, překladatel a vydavatel Josef Florian (1873-1941), literární kritik a historik, editor a překladatel Bedřich Fučík (1900-1984) či jiní katolíci, kteří však nespokojenost nedávali najevo kritikou politického systému; většinou se do politické roviny ve svých spisech neuchylovali, resp. v ní nebyli tolik kritičtí a radikální. Někdy bývá jako samostatný směr mezi katolickými intelektuály uváděn i významný konzervativní historik a myslitel 20. století Josef Pekař (1870-1937; díla *Smysl českých dějin /1929/* a *O periodisaci českých dějin /1932/*). Nepovažuji ho však za samostatný myšlenkový směr, ale převážně ideovou platformu diskuse o smyslu českých dějin, na níž se utkali zejména integrální katolíci a Jaroslav Durych s T. G. Masarykem a Emanuele Rádlem (1873-1942).

BEDNAŘIKOVÁ, Eliška, *Český klerofašismus 1924-1939. Od kritiky demokracie k programu systému fašistického typu v podání Jana Scheinosta*, Praha 2006.

¹⁹⁴ K životu a dílu podrobněji: PEHR, Michal, *Jan Jiří Rückl – moderní katolický politik*, in: Osobnost v církvi a politice. Čeští a slovenští křesťané ve 20. století, Brno 2006, s. 323-328.

¹⁹⁵ K životu a dílu podrobněji: VEJVAR, Stanislav, *Monsignore Bohumil Stašek – vůdčí osobnost protišrámkovské opozice v ČSL*, in: Jan Šrámek. Kněz, státník, politik, Olomouc 2004, s. 157-173; PEHR, Michal, *Československá strana lidová a její vztah k demokracii v době první Československé republiky*, in: Teorie a praxe politického katolicismu 1870-2007, Brno 2008, s. 152-168; PEHR, Michal, *Lidovci a demokracie*, in: Na pozvání Masarykova ústavu, 5, Praha 2007, s. 114-124.

¹⁹⁶ *Tajný vatikánský archiv*, fond Sacra Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari Austria-Ungheria, III. období (1920-1922), pozice 1487, fascikl 614, dokument s. 11-18, dopis Micary Gasparimu: „Šrámek je hlavou skupiny parlamentních katolíků, je to inteligentní kněz, aktivní a také oddaný církvi, ale již dlouhé roky se nevěnuje ničemu jinému než politice. Vláda věří, že by se tak zřavila vůdce parlamentních katolíků, který dobře zná zákulisí politiky a který se dokáže orientovat v parlamentním chaosu.“

Co však tyto výrazné individuality, tyto osobité myslitele a hluboce věřící intelektuály spojovalo? Společným cílem katolických intelektuálů bylo vybudování něčeho, co bychom mohli označit jako tzv. křesťanský stát. Ve svých dílech oponovali tito muži myšlenkám citově slabé humanity, individualizmu, zásadám rovnosti, socialistickým a komunistickým ideologiím a vyjadřovali se skepticky k demokratickým ideologiím – možnostem politického i ekonomického liberalizmu a socialismu, kapitalizmu, politického stranictví a demokracie obecně.¹⁹⁷ Ještě více než tyto politické teorie kritizovali praktický život První republiky, jednotlivé její představitele, politické strany, události, hodnoty a mravní úpadek společnosti, což dávali najevo převážně na poli ideovém, tj. skrze kulturně-politickou kritiku, a pouze výjimečně, v případech katolických politiků, na poli praktické politiky.¹⁹⁸ Ve svých dílech zdůrazňovali řád, mravnost, úctu k zemi a k půdě, posvěcené tradicí a práci;¹⁹⁹ opírali se o papežské encykliky, ale názorově se lišili v praktické realizaci jejich zásad. Je ostatně těžké tuto skupinu analyzovat jako jednolitý, kompaktní proud, protože jej nikdy netvořili; vystupovali často samostatně, v rozdílných periodících, v různých dobách První republiky, s odlišnou intenzitou. Pokusíme se je však pojmut jako celek a nalézt v jejich myšlenkách, idejích a spisech styčné body.

Proč se však tito básníci a spisovatelé obraceli k veřejnosti? Čím vlastně zdůvodňovali svoji politizaci? Již skutečnost, že katoličtí intelektuálové žili v určitém politickém systému, jim byla sama o sobě dostačujícím důvodem jejich politizace. Byli se vědomi skutečnosti, že jako představitelé katolické většiny v národě, za které se sami považovali, nesmějí uvolňovat svá místa nekřesťanům a cítili odpovědnost věrně podporovat křesťanský program, který měl vytvářet podobu tohoto světa.²⁰⁰ Právě poměrně 'volná ruka' ze strany církve v oblasti politiky, jejich vlastní ambice, spisovatelská, básnická či novinářská zkušenost a potřeba sdílet svá přesvědčení s ostatními umožňovala katolickým intelektuálům podle vlastních možností projevit své schopnosti a dovednosti na poli politickém, v rámci *Československé strany lidové*, nebo častěji v kulturně-intelektuálním, zejména ve zmíněných katolických časopisech, jako např. *Akord*, *Lidové listy*, *Na hlubinu*, *Obnova*, *Rozmach*, *Řád*, *Tak* a *Třetí generace*, které zde

¹⁹⁷ ŠEBEK, Jaroslav, *Katolicismus a autoritativní hnutí meziválečného období*, in: *Víra a výraz. Sborník z konference „...bývalo u mne zotvíráno...“ Východiska a perspektivy české křesťanské poezie a prózy 20. století*, Brno 2005, s. 170.

¹⁹⁸ ŠORFOVÁ, Adéla, *Otázka národa a státu u Jaroslava Durycha v časopise Rozmach*, Praha 1995, s. 2.

¹⁹⁹ BALAJKA, Bohuš, SOLDÁN, Ladislav, CHAROUS, Emil, *Přehledné dějiny literatury. Dějiny české literatury od konce 19. století do r. 1945 s přehledem vývojových tendencí světové literatury*, II, Praha 1995, s. 134.

²⁰⁰ FIALA, Petr, *Katolicismus a politika. O politické dimenzi katolicismu v postmoderní době*, Brno 1995, s. 54.

v době meziválečného Československa vycházely. Ambice a aktivity katolických intelektuálů záležely na temperamentu a volbě každého z nich.

Dalším důvodem pro kritiku liberální demokracii a politického pluralizmu bylo propuknutí světové hospodářské krize na přelomu 20. a 30. let. V roce 1933 nesnáze kulminovaly; mzdy se neustále snižovaly, počet nezaměstnaných dosáhl téměř milionu, což představovalo v celém ČSR asi třetinu práceschopného obyvatelstva, a docházelo k zbídačování všech vrstev obyvatelstva. Prudký pokles životní úrovně, hospodářská a sociální nejistota, hlad a bída měly za následek politickou radikalizaci i v katolickém táboře.²⁰¹ Dalším důsledkem tohoto stavu bylo ožívování korporativních tendencí v nejrůznějších formách, ať se již jednalo o koncepcce stavovského státu, nebo o volání po hospodářském parlamentu, či mluvilo o tzv. státním plánování. Ze vzniklé situace těžily autoritativní a totalitní státy, které s ideologickou zástěrou různých hnutí podporovaly národní solidarizmus, rušily hospodářskou svévůli i svobodu politického stranictví, jež mělo překrýt všechny rozpory kapitalistické společnosti,²⁰² zatímco demokratické státy v očích obyvatel viditelně ztrácely.

IV. 2 Inspirace katolické skupiny

Odkud čerpala katolická skupina inspiraci a argumenty pro svůj politický boj? Byla to zejména teologická, filozofická, historická, politická a básnická rovina inspirace, v níž nacházelo seskupení katolických intelektuálů své myšlenkové zdroje pro vlastní články, romány, knihy a bojová vystoupení. Někteří z nich se inspirovali převážně teologickými a filozofickými náměty, jiní byli více pozorovateli soudobého dění a nábožensko-politických poměrů ostatních evropských států, jako např. Rakouska, Německa, Itálie, Španělska či Portugalska. Právě tato inspirace se projevila v jejich dílech, v zaměření článků, v hloubce zakotvení argumentů a víceméně v rozpracovanosti a přesvědčivosti jejich vize křesťanského státu.

Nejvyšší autoritou byla katolickým intelektuálům Bible a papežské encykliky. Právě široce interpretačně otevřené texty Nového zákony umožňovaly ospravedlnit téměř jakoukoliv myšlenku a čin, o něž šlo, neboť Evangelium neobsahuje přímý politický návod k vytváření konkrétního křesťanského řádu. Písmo představovalo nejvyšší náboženskou, etickou a filozofickou autoritu, podle J. Durycha jakýsi nejvyšší katolický zákon, a všechny ostatní zákony s ním měly být v souladu; v opačném

²⁰¹ PASÁK, Tomáš, *Český fašismus 1922-1945 a kolaborace 1939-1945*, Praha 1999, s. 102.

²⁰² FISCHER, Josef Ludvík, *Proti Mnichovu*, Brno 1968, s. 12.

případě nebyly pro katolíky závazné. Ustanovení Písma představovala jasně dané náboženské zákony, které byly nadřazeny všem ostatním zákonům včetně státních.²⁰³ Z Bible, z učení Augustina Aurelia (354-430) a Tomáše Akvinského (1225-1274) vycházela rovněž křesťanská sociální nauka.

Katolickou sociální nauku rozvinula v meziválečném období encyklika *Quadragesimo anno* (1931) papeže Pia XI. (1922-1939), jež se inspirovala encyklikou *Rerum Novarum* papeže Lva XIII. z roku 1891, kterou však interpretovala a nově doplnila pro potřeby současné, měnící se doby. Právě papežské encykliky jsou důkazem, že se církev nesnažila předložit jediný a definitivní model společnosti, ani jednoznačně řešit sociální, hospodářské a politické problémy. Papež zdůrazňoval evangelní zákony a příkazy lidského svědomí a uplatňoval je ve všech systémech a ve všech formách spoluzití, „aby [církev – pozn. MŠ] vychovávala lidi, zejména křesťany, aby byli dobrými občany, aby vytvářela novou kolektivní mentalitu a aby podněcovala k osvobozující a obnovující činnosti, a to i změnou situací a sociálních struktur objektivně nespravedlivých.“²⁰⁴ I když katoličtí intelektuálové encykliky detailně znali a často se k nim vyjadřovali, častokrát opouštěli onu pluralitu řešení a předkládali společnosti jediné, jednoznačné a jediné možné řešení krize moderní společnosti.²⁰⁵

Sociální nauka²⁰⁶ obsažená v encyklice *Quadragesimo anno*²⁰⁷ byla plodem sociálního učení zdůrazňujícího význam sociální integrace a stavovské reprezentace pro organizaci společnosti na principu sociální spravedlnosti a sociální lásky.²⁰⁸ Jejím inspiračním zdrojem byly úvahy dvou jezuitských teologů Gustava Gundlacha (1892-1963) a Oswalda von Nell-Breuninga (1890-1991). Velmi důležité bylo rovněž načasování encykliky: vyšla uprostřed velké hospodářské krize. Svým obsahem dávala pokyny k vybudování nového, věčně platného společenského řádu, odlišného od liberálních, kapitalistických, fašistických, nacistických, komunistických

²⁰³ DURYCH, Jaroslav, *Možnosti a nutnosti*, in: Katolická cesta, Praha 1991, s. 62.

²⁰⁴ SPIAZZI, Raimondo, *Sociální kodex církve*, Brno 1993, s. 52-53.

²⁰⁵ K encyklikám se podrobněji vyslovoval např. BRAITO. Podrobněji BRAITO, Silvestr Maria, *Církev. Myšlenky a doklady*, Praha 1933, s. 157 a dále; PEŘICH, Leopold, *Demokracie a stavovství*, in: Stavovská myšlenka. Sborník statí, I, Praha 1936, s. 88-102; Srovnej: STAŠEK, Bohumil, *Cesta ze světového labyrintu*, Praha 1932 a STAŠEK, Bohumil, *Nový hospodářský řád křesťanský. Zásady a obsah nového křesťanského hospodářského řádu*, Praha 1937.

²⁰⁶ Pro sociální nauku podrobněji: FIÁLA, Petr, HANUŠ, Jiří, VYBÍRAL, Jan (ed.), *Katolická sociální nauka a současná věda. Interdisciplinární analýza sociálních encyklik Jana Pavla II.*, Brno 2004; OCKENFELS, Wolfgang, *Katolická sociální nauka*, Praha 1994; OCKENFELS, Wolfgang, *Sociální politika na základě křesťanského obrazu člověka. Subsidiarita, rodinná politika a znovuoživení křesťanské charity*, Praha 2005; SPIEKER, Manfred, *Katolická sociální nauka a sociální tržní hospodářství*, Praha 1996 a další.

²⁰⁷ Encyklika Pia XI. *Quadragesimo anno*. O vybudování společenského řádu a jeho zdokonalení podle zásad evangelia, přeložil Bedřich Vašek, Olomouc 1947.

²⁰⁸ ŘÍCHOVÁ, Blanka, *Přehled moderních politologických teorií. Empiricko-analytický přístup v soudobé politické vědě*, Praha 2000, s. 178.

a socialistických experimentů své doby.²⁰⁹ Současně Pius XI. vyzval k provedení reformy institucí a mravů; proto papež v encyklice představil princip subsidiarity,²¹⁰ předpokládající rozsáhlou autonomii pro jednotlivce nebo skupiny směrem k centralizované moci, a princip solidarity, beroucí v potaz blaho celku, lidskou důstojnost a potřeby ostatních, kterým se jedinec dokáže podřídit a v případě potřeby jim dobrovolně, nezištně a zodpovědně pomoci.²¹¹ Současníci spatřovali konkrétní poselství tohoto dokumentu v šíření ideje stavovského řádu,²¹² který měl překonat nedostatky hospodářské krize, socialistického kolektivismu a liberálního individualismu v politické, ale zejména v ekonomické rovině.²¹³ Právě naléhavý apel encykliky *Quadragesimo anno* probouzel k činnosti i české katolíky.

S výše uvedeným bezprostředně souvisela i filozofická rovina inspirace. Většinou se jednalo o myslitele, kteří dále promýšleli pojmy demokracie, spravedlnosti, rovnosti, různých forem vlády a politických ideologií včetně uspořádání státu. Sokratův žák Platón (427–347 př. n. l.) byl pro katolické intelektuály inspirativní zejména proto, že ve svých dílech (*Ústava, Zákony*) předložil pojetí ideálního státu, do jehož čela postavil nejlepšího a nejmoudřejšího muže-filozofa. Nanejvýš kritický byl vůči demokracii, kterou popisoval jako formu vlády, v níž si každý může dělat co chce, neboť svobodným občanům je vše dovoleno.²¹⁴ Řecký filozof Aristotelés (384–322 př. n. l.) se ve svém díle (*Politika*) zabýval uspořádáním státu a pojetím demokracie, kterou však chápal jako zásadu 'rovnost mezi rovnými a podřízenost duchovně nižšího duchovně vyššímu', nikoliv jako rovnost všech občanů tak, jak si ji představujeme dnes. Přes veškeré slibné deklarace a požadavky spravedlnosti, kteří oba výše uvedení myslitelé ve svých dílech rozpracovali, u nich K. Popper, který se jejich dílem podrobně zabýval, nachází totalitní, autoritářské a antihumanistické tendence směřující proti demokracii, rovnostářství, individualismu a humanitě.²¹⁵

²⁰⁹ NOVAK, Michael, *Katolické sociální myšlení a liberální instituce. Vývoj a perspektivy katolického sociálního myšlení*, Praha 1999, s. 161.

²¹⁰ Princip subsidiarity zavazuje stát a společnost k poskytování podpory a pomoci občanům a malým společenstvím, aniž by omezoval jejich svobodu. Stát se nevměšuje do záležitostí rodinného života, do práva rodičů na výchovu dětí, do politiky a do záležitostí církve. Podle subsidiarity se společenství buduje zdola v zařízeních, která jsou nejbližší jednotlivým osobám a vyšší společenství musí nastoupit teprve tehdy, když nižší společenství příslušné úkoly plnit nemůže. MARTINEK, Cyril, *Cesta k solidaritě*, Svitavy 1998, s. 154.

²¹¹ SPIAZZI, Raimondo, *Sociální kodex církve*, Brno 1993, s. 61.

²¹² Podrobněji část II., kapitola *Nový společenský řád*, oddíl *Stavovský řád* (body 81–87).

²¹³ ŠEBEK, Jaroslav, *Katolicismus a autoritativní hnutí meziválečného období*, in: Víra a výraz. Sborník z konference „...bývalo u mne zotvíráno...“ Východiska a perspektivy české křesťanské poezie a prózy 20. století, Brno 2005, s. 162.

²¹⁴ SVENSSON, Palle, *Teorie demokracie*, Brno 1995, s. 23.

²¹⁵ Podrobněji: POPPER, Karl Raimund, *Otevřená společnost a její nepřítelé. Uhranutí Platónem*, I., Praha 1994, s. 85 a dále.

Ze středověkých myslitelů ovlivnili katolické intelektuály nejvíce Tomáš Akvinský a Niccoló Machiavelli (1469-1527). T. Akvinský zejména v scholastice, řešení soudobých sociálních problémů a v propracované charitativní oblasti, N. Machiavelli svým rázným a pragmatickým přístupem k oblasti politiky a pečlivou analýzou soudobých ústav a forem vlády. Z novověkých filozofů a filozofů katolickým intelektuálům časově blízkým inspirovaly tento proud myšlenky Donosa Corteze (1809-1853), který propracoval systém korporací a stavovského uspořádání, Friedricha Hegela (1770-1831), jenž zdůrazňoval ve své filozofii historické a duchovní zakotvení idejí, Karla Marxe (1818-1883), který zdůrazňoval sociální spravedlnost a emancipaci nejhudších vrstev společnosti, Henri de Saint-Simona (1760-1825), utopického myslitele, který křesťanství nahradil socialismem, Roberta Owena (1771-1858), který vystupoval proti mnohým principům kapitalizmu, jež směřují k nepoctivosti a nesociálnosti, Edmunda Burkeho (1729-1797), který zdůrazňoval roli tradice, řádu a autority, Othmara Spanna (1878-1950), který promýšlel zejména teoretické vymezení demokracie a koncept stavovského uspořádání²¹⁶ a Carla Schmitta (1888-1985), který se v křesťansko-konzervativním duchu vymezoval vůči parlamentnímu systému, demokracii, liberalizmu a materializmu. Pro své výtky vůči demokracii využívali rovněž argumentace stoupenců teorie elit jako byli Vilfredo Pareto (1848-1923), Gaetano Mosca (1858-1941) a Robert Michels (1876-1936), kteří oponovali politické a sociálně-ekonomické rovnosti.²¹⁷ Přestože mnozí z uvedených osobností nestáli na pozicích církve, katoličtí intelektuálové jejich argumenty převzali a použili je pro svůj boj vůči demokracii, liberalizmu, materializmu, stranictví, parlamentarizmu a politickým ideologiím obecně.

Věnujme se však podrobněji třem mužům, kteří ovlivnili skupinu katolických intelektuálů – především Stanislava Berounského a Rudolfa Voříška – v oblasti stavovství, korporativního státu a demokracie, a to D. Cortezovi, O. Spannovi a C. Schmittovi. Za otce korporativizmu²¹⁸ bývá považován španělský myslitel a sociální teoretik Donoso Cortez (1809-1853), jenž navrhl reformovat doznívající cechovní zřízení a dát mu politický vliv. Cechy měly sdružovat jak zaměstnavatele, tak zaměstnance, a společně prosazovat zájmy své profese ve spolupráci s jinými cechy

²¹⁶ GRUNEWALD, Michel, PUSCHNER, Uwe (ed.), *Das katholische Intellektuellenmilieu in Deutschland, seine Presse und seine Netzwerke (1871-1963)*, Bern 2006, s. 407.

²¹⁷ HEYWOOD, Andrew, *Politická teorie*, Praha 2005, s. 199.

²¹⁸ Pro další literaturu ke korporativizmu a stavovství podrobněji: NIEDERER, Werner, *Der Standestaat des Faschismus*, Leipzig 1930; ESCHMANN, E. W., *Der faschistische Staat in Italien*, Breslau 1930; BORTOLOTTI, Quido, *Lo stato e la dottrina corporativa*, Bologna 1930; BOTTAI, Giuseppe, *Le corporazioni mondatorie*, Milano 1932 apod.

(korporacemi). Základ liberální společnosti, kde existuje pouze vztah jednatel - stát, měl být rozšířen o další vztah, přičemž mělo dojít k rozšíření společenských vztahů: jedinec - stát, korporace - stát a jedinec - stát; jedinec tak není ve vztahu vůči státu osamocen, ale získává podporu korporace, která zprostředkovává jeho zájmy a zároveň stát nevyvíjí tlak pouze na jedince, ale vystupuje i proti korporaci.

Nejvlivnějším teoretikem stavovského státu byl bezpochyby rakouský filozof, sociolog a ekonom Othmar Spann (1878-1950), který ve svém díle *Der wahre Staat* (1923)²¹⁹ navrhl ideální koncept stavovského uspořádání jako alternativu k socialismu, liberalizmu a demokracii.²²⁰ Spannovy přednášky na vídeňské univerzitě, jeho učení i působení jeho žáků a příznivců ovlivňovaly utváření ideových koncepcí, o něž se později opíraly vedoucí osobnosti stavovského státu v Rakousku Engelbert Dollfuß a Kurt von Schuschnigg, i celkovou atmosféru tolerance k autoritativnímu způsobu jednání. Spann považoval stav za společenství, které zapadá do duchovního celku. Jednotlivé stavy odstupňoval, centralizoval, hierarchizoval stát podle duchovního zakotvení a hospodářského či politického charakteru. Celek měl vždy přednost před individuem.²²¹ Spannův požadavek, aby byla správa země vykonávána směrem shora dolů, od nejvyššího stavu k nejnižšímu, směřoval k prosazování autoritativní vlády,²²² jejíž výkon nebyl svěřen společnosti jako celku, nýbrž specifickému státnickému stavu. Stavy se ve Spannově koncepci rovněž podílely na samosprávě a účastnily se zasedání tzv. stavovského sněmu, čímž přebíraly řadu odpovědností, jejichž výkon náležel v liberálním zřízení státu.

Co se týká stavovské samosprávy, platil u Othmara Spanna princip, že rovní rozhodovali mezi rovnými ve vlastních záležitostech (tedy ševci o ševcovině). Volby se odehrávaly uvnitř všech skupin, avšak v každé zvlášť; delegáti se následně stali odbornými poradci, jež rozhodovali o korporacích, které zastupovali v rámci stavu v hierarchizované společnosti. Zastoupení nebylo přirozeně poměrné, nýbrž se řídilo odstupňovanou hodnotou jednotlivých stavů. Naproti tomu vláda nevznikala volbou, ale ustavovala se shora a byla vykonávána osobitým stavem vládců. Proto ve stavovském státě neexistoval prostor pro druhou, horní komoru parlamentu ani pro existenci politických stran.²²³ Spannův model byl reakcí na politické změny po roce 1918, přičemž předkládal řešení složité sociální otázky a bezprostředně reagoval

²¹⁹ SPANN, Othmar, *Der wahre Staat. Vorlesungen über Abbruch und Neubau der Gesellschaft*, Jena 1938.

²²⁰ TAMTÉŽ, s. 80 a dále.

²²¹ TAMTÉŽ, s. 39.

²²² TAMTÉŽ, s. 21.

²²³ FISCHER, Josef Ludvík, *Krise demokracie*, Praha 2005, s. 245-246.

na poválečné změny v Rakousku po pádu rakousko-uherské monarchie.²²⁴ Osou jeho univerzalistického učení byla kritika marxizmu,²²⁵ který podle O. Spanna svědčil o úpadku kapitalizmu a demokracie.²²⁶ Spann chtěl přesvědčit společnost, že marxismus je nejen vnitřně rozporuplný, ale i založený na špatném myšlenkovém základě, tudíž v praxi neproveditelný.²²⁷ Jeho názory měly vliv zejména na mladou generaci členů křesťansko-sociální strany v Rakousku, která domýšlela papežovu ideu stavovského státu ve vysloveně antidemokratickém duchu.

Posledním z trojice významných teoretiků stavovského státu byl právník a filozof Carl Schmitt (1888-1985). Po nástupu A. Hitlera k moci v roce 1933 uvítal C. Schmitt totalitní stát jedné strany, přičemž již dříve polemizoval s volebním systémem a politickým stranictvím Výmarské republiky a kritizoval jeho prostředkování mezi lidem a státem. V politických stranách viděl Schmitt spíše nepřátele státu, které stát ekonomicky vykořisťují a ideologicky rozdělují, aniž by mu prospívaly. V případě Schmitta se však nejednalo o tendenční kritiku stranictví z pozic nacizmu – sám Schmitt si vůči němu přinejmenším do roku 1932 zachovával rezervovaný postoj. C. Schmitt stál vždy na pozicích kritiky liberalismu a celého politického systému Výmarské republiky; liberalismus mu byl nesympatický zejména svým přílišným individualizmem, jenž vycházel z liberální doktríny základních práv a svobod.²²⁸ Ve svých dílech vytýkal liberalismu malý respekt k náboženské autoritě a tradici, zejména k rodině, neboť liberální následování vlastních zájmů ničilo společenství národa.

Schmitt se zasazoval o eliminaci role parlamentu a posílení kompetencí prezidenta Výmarské republiky. Z tohoto důvodu podporoval vznik prezidentských kabinetů Heinricha Brüninga (1885-1970), Franze von Papena (1879-1969) a Kurta von Schleichera (1882-1934), které vládly autoritativními způsoby.²²⁹ Parlamentarizmus podle Schmitta stál a padal s vírou, že veřejná diskuze stanovuje politickou vůli v rozhodnutí příslušných orgánů. V masové demokracii se však nic takového neděje, lid je pasivním vykonavatelem moci, domníval se Schmitt, neboť slouží pouze

²²⁴ JERÁBEK, Martin, *Konec demokracie v Rakousku 1932-1938. Politické, hospodářské a ideologické příčiny pádu demokracie*, Praha 2004, s. 37.

²²⁵ SPANN, Othmar, *Der wahre Staat. Vorlesungen über Abbruch und Neubau der Gesellschaft*, Jena 1938, s. 108 a dále.

²²⁶ TAMTÉŽ, s. 94.

²²⁷ JERÁBEK, Martin, *Konec demokracie v Rakousku 1932-1938. Politické, hospodářské a ideologické příčiny pádu demokracie*, Praha 2004, s. 39.

²²⁸ SCHMITT, Carl, *Pojem politična*, Praha 2007, s. 69.

²²⁹ ŠEBEK, Jaroslav, *Mezi křížem a národem. Politické prostředí sudetoněmeckého katolicismu v meziválečném Československu*, Brno 2006, s. 153.

k aklamací, ve které se stejně vyjadřuje podle sympatií a antipatií, přátelství a nepřátelství. Proto Schmitt neviděl nutnou historickou cestu ve spojení demokracie a parlamentarizmu. Ve svém díle *Römischer Katholizismus und politische Form* (1924) se zcela pozitivně vyjádřil o politickém katolicizmu, na němž ocenil zejména jeho jednotný princip, který katolicismus promítl do evropské tradice. Ostatně katolická církev znamenala pro Schmitta především místo pořádku a zachování řádu a záchranu západní civilizace před otroctvím materializmu. Politické, právní a estetické formy existence církve, které sloužily za vzor okolnímu světu, ji ve Schmittových spisech predestinovaly k tomu, aby dala rozhodující impuls k duchovní restauraci poválečného státoprávního uspořádání v Evropě.²³⁰

Katolíci byli rovněž bystrými pozorovateli aktuálního dění okolo, které je nepochybně inspirovalo nejvíce. Nebyli to však muži vzdělaní v oblasti politických věd, práva či historie, kteří by novinové či časopisecké zprávy četli kriticky, v jazyce jejich původu a obezřetně, mezi řádky, nacházeli pravý význam textů. Častokrát tyto zprávy, prezentované českými novinami – ostatně katoličtí intelektuálové vesměs italsky, španělsky či portugalsky neuměli – vnímali křesťanskou optikou, přílišnými emocemi a podřizovali vlastním katolickým představám; vztah režimu ke katolicizmu byl ostatně mírou všech jejich hodnocení. Dobrý byl proto stát, který katolíky podporoval, resp. choval k nim, byť navenek, úctu, zatímco režim vůči katolíkům indiferentní či nepřátelský – např. Masarykovo Československo, se přízni katolických intelektuálů rozhodně netěšil. Všechny následující režimy představovaly pro katolické intelektuály menší zlo než parlamentní demokracie.

Zřejmě nejinspirativnější režim představovalo Dollfussovo a Schuschniggovo Rakousko třicátých let 20. století.²³¹ Tito muži se společně s rakouským kancléřem 20. let Ignazem Seipelem (1876-1932) „snažili vytvořit z poválečného Rakouska stát sice německý, ale nezávislý a říšskoněmeckou mentalitu korigující: stát katolický a korporativní – stát, který by v souladu se starorakouskou tradicí byl v podstatě německo-latinskou výspou jak proti nové ideologii nacistické, tak proti trvalým sklonům povahy pruskoněmecké.“²³² Inspiroval je zejména křesťansko-sociální politik, právník, kancléř v letech 1932-1934 a hluboce věřící muž Engelbert Dollfuss (1892-1934),²³³ jenž se násilně vypořádal se sociálně-demokratickou

²³⁰ TAMTÉŽ.

²³¹ JERÁBEK, Martin, *Konec demokracie v Rakousku 1932-1938. Politické, hospodářské a ideologické příčiny pádu demokracie*, Praha 2004, s. 37.

²³² MALÝ, Rudolf Ina, *Poslání Rakouska*, Tak, ročník II., číslo 2, 1938, s. 28.

²³³ Srovnej: KVAČEK, Robert, *Historie jednoho roku*, Praha 1976, s. 87-88; EDER, Julius, *Zwei Jahre Dollfuss*, Wien 1934.

opozicí, zakázal komunistickou a nacistickou stranu, vystoupil proti liberalizmu a socializmu a omezil moc parlamentu. Státní převrat završil v září 1933 založením jediné vládní strany tzv. *Vlastenecké fronty*.²³⁴ Přeměnu Rakouska na autoritářský, nikoliv demokratický, avšak nikoliv totalitní, křesťanský stavovský stát ztělesňovala ústava z 1. května 1934, která však kvůli nacionálně-socialistické opozici nikdy nevstoupila v platnost.²³⁵ Dollfussův režim se těšil morální podpoře Vatikánu, který tak skrze Rakousko, inspirované papežskou encyklikou *Quadragesimo anno*, usiloval o katolickou restauraci střední Evropy.²³⁶ Velmi zřetelně vyjádřili čeští katolíci své sympatie vůči kancléři, jenž byl zavražděn při nezdařeném pokusu rakouských nacistů, kteří považovali jeho stavovský stát za nepřátelský, o státní převrat dne 25. července 1934: „V Rakousku byl neurvalým způsobem zabit velký obdivovatel pořádku a křesťanského řádu dr. Engelbert Dollfuss. Jisto dnes je to, že Rakousko sotva kdy bude mít muže tak skvělých kvalit jako byl Dollfuss.“²³⁷

Mužem, který nahradil Dollfusse na postu kancléře v letech 1934-1938 byl politik, právník a katolík Kurt von Schuschnigg (1897-1977), jenž usiloval o vybudování nového státu na křesťanském sociálním učení. Podle katolických intelektuálů to byl „jediný muž, který měl odvahu se postavit proti Hitlerovi... Byl zražen, byl na konec vydán v ruce Hitlerovy, ale přece pevně a jasně stál za tím, co pokládal za svoje životní poslání.“²³⁸ V březnu 1938 byl kancléř Schuschnigg v důsledku rostoucí nacistické agrese donucen abdikovat a záhy internován v koncentračním táboře.²³⁹ Inspirace křesťanským režimem, klerikálním stavovským státem a autoritářským systémem zůstala spíše v teoretické rovině, neboť Dollfussův a Schuschniggův autoritativní režim, označovaný jako stavovský, nebyl nikdy v praxi realizován – v březnu roku 1938 bylo Rakousko obsazeno tzv. anšlusem a připojeno k nacistickému Německu.²⁴⁰

V roce 1926 se autoritářským státem stala rovněž Itálie; ostatně inspirace italským a portugalským modelem byla na rakouském případě evidentní. Fašistická Itálie Benita Mussoliniho (1883-1945) byla pro katolíky vzorem zejména vnější

²³⁴ CARSTEN, Francis L., *Faschismus in Österreich. Von Schönerer zu Hitler*, München 1978, s. 211; MISSONG, Alfred, *Christentum und Politik in Österreich. Ausgewählte Schriften 1924-1950*, Wien 2006, s. 31.

²³⁵ ŠEBEK, Jaroslav, *Katolicismus a autoritativní hnutí meziválečného období*, in: Víra a výraz. Sborník z konference „...bývalo u mne zotvíráno...“ Východiška a perspektivy české křesťanské poezie a prózy 20. století, Brno 2005, s. 166.

²³⁶ BESIER, Gerhard, *Svatý stolec a Hitlerovo Německo*, Brno 2008, s. 132.

²³⁷ *Zavražděný kancléř Dollfuss*, 3. generace, ročník V., číslo 12, 1934, s. 1.

²³⁸ *Katoličtí biskupové rakouští, Anschluss a Vatikán*, Obnova, ročník II., číslo 15, 1938, s. 3. Inspirace je dále patrná z článků: *Hitler – Schuschnigg – Henlein. Rozdílné cesty ve službách německého národa*, Obnova, ročník II., číslo 16, 1938, s. 3; *O osud nového Rakouska*, Obnova, ročník II., číslo 8, 1938, s. 2 apod.

²³⁹ PASÁK, Tomáš, *Český fašismus 1922-1945 a kolaborace 1939-1945*, Praha 1999, s. 40.

²⁴⁰ JERÁBEK, Martin, *Konec demokracie v Rakousku 1932-1938. Politické, hospodářské a ideologické příčiny pádu demokracie*, Praha 2004, s. 164.

manifestace katolické víry – ostatně sám Mussolini byl ateista,²⁴¹ přičemž po svém nástupu ve 20. letech měl italský fašismus „šanci stát pozitivní protiváhou jak dekadentního liberalismu a zkorumpované parlamentní demokracie, tak i komunismu a potažmo i nacizmu.“²⁴² Katolíci velmi oceňovali italské korporativní zřízení.²⁴³ B. Stašek, hlavní propagátor stavovských myšlenek v rámci *Československé strany lidové*, o něm pochvalně uvedl: „Itálie se např. značně přiblížila tomuto ideálu svým korporativním zřízením...“²⁴⁴ Nadšenými stoupenci italského fašismu byli především Jan Scheinost, Jaroslav Durych a Rudolf Ina Malý - „Italský fašismus byl první, jenž v Evropě uskutečnil myšlenku korporativního státu a Mussolini tento ‘pokus’ řadí mezi nejodvážnější a nejrevolučnější činy svého režimu,“²⁴⁵ popř. pochvalně „Duchovní sílu katolictví Mussolini prohlásil za nezbytný základ všeho mravního povznesení evropských států a veškeré světové populace,“²⁴⁶ nicméně označit je jako fašistické katolíky, katolické fašisty nebo klerofašisty – s výjimkou J. Scheinosta – je přinejmenším problematické, nepřesné a zjednodušující.

Dostatečné pochvaly se dočkalo rovněž uzavření tzv. *Lateránských dohod*, jež byly uzavřeny mezi italským královstvem a katolickou církví v únoru 1929.²⁴⁷ Mussoliniho Itálie jimi uznala svrchovanost Svatého stolce nad církví, církevním osobám navrátila státem uchvácený majetek, zavedla opět vyučování náboženství pod církevní pravomocí, prohlásila katolicismus za státní náboženství a papeže finančně odškodnila; papež naopak akceptoval italské království s hlavním městem Římem, tudíž nepřímo legitimizoval fašistickou Itálii, která přes noc získala v mezinárodním ohledu obrovský respekt.²⁴⁸ Papež se vůči fašismu vymezoval jen postupně, intenzivněji od 30. let 20. století, jak se odhalovala skutečná tvář fašistické Itálie a Mussoliniho antiklerikalizmu a kalila jeho zdánlivá, pragmatická vstřícnost vůči katolické církvi;²⁴⁹ nicméně k otevřenému pronásledování církve se fašistický režim nikdy neuchýlil.

²⁴¹ NOLTE, Ernst, *Fašismus ve své epoše*, Praha 1998, s. 344.

²⁴² PAXTON, Robert O., *Anatomie fašismu*, Praha 2007, s. 96.

²⁴³ Korporativizmus znamenal v italském případě aplikaci základního fašistického zákoníku práce (*Carta del lavoro*, 1927) na oblast sociálního života. Proto představuje Itálie autoritářský model korporativizmu, kdy fašismus tvoří rámec všezahrnující organické vize společnosti, kterou dále duchovně a morálně sjednocuje.

²⁴⁴ STAŠEK, Bohumil, *Nový hospodářský řád křesťanský*, Praha 1937, s. 15.

²⁴⁵ MALÝ, Rudolf Ina, *Kříž nad Evropou. Revoluce 20. století*, Praha 1935, s. 202.

²⁴⁶ TAMTÉŽ, s. 196.

²⁴⁷ MAYEUR, Jean-Marie, *Storia del Cristianesimo. Guerre mondiali e totalitarismi (1914-1958)*, volume 12, Roma 1997, s. 360-365.

²⁴⁸ MRÁČEK, Pavel K., *Příručka církevních dějin*, Praha 1995, s. 133.

²⁴⁹ MAYEUR, Jean-Marie, *Storia del Cristianesimo. Guerre mondiali e totalitarismi (1914-1958)*, volume 12, Roma 1997, s. 361.

Mussoliniho fašistický režim proto představoval jakousi alternativu, jakési menší zlo, pro mnoho katolíků, kteří odmítali parlamentní demokracii a liberalizmus.²⁵⁰

Naopak upřímný vztah ke katolické církvi si udržel autoritativně-konzervativní režim v Portugalsku.²⁵¹ Tvůrcem toho systému byl ekonom, politik, katolík a premiér Portugalska v letech 1932-1968 António de Oliveira Salazar (1889-1970), jenž založil a určoval podobu nového státu, tzv. *Estado Novo*,²⁵² který přetvořil v autoritativní katolicko-korporativní stát, budovaný stejně jako v případě Itálie shora; jediné Portugalsko stavovský stát skutečně prosadilo. Salazar zakázal socialistické, komunistické a nacistické strany a zrušil všechny zákony namířené proti katolické církvi. Jedinou povolenou politickou stranou byl tzv. *Národní svaz* a rozhodující slovo v hospodářství země měly korporace. Politické uspořádání této od Československa vzdálené země, stejně jako její sociální zákonodárství ovlivněné encyklikou *Quadragesimo anno*, taktéž inspirovalo české katolíky: „*Krásné myšlenky pronáší Salazar o solidaritě, o kapitálu a práci, o povinnosti pracovat, o mravnosti, o lenosti atd. Salazar je křesťanským státníkem a na křesťanských principech buduje stát, ve kterém se vzrývá blahobyt a existuje řád. Proto on i jeho stát se stává vzorem pro ostatní.*“²⁵³

Poněkud složitý vnitropolitický vývoj ve Španělsku, zejména ve 30. letech, rozdělval jak českou veřejnost, tak katolické intelektuály. Zatímco většina z nich stála na pozicích protifašistické fronty, Jaroslav Durych podporoval brigádního generála a konzervativního politika Francisca Franca (1892-1975) jako bojovníka za katolický stát: „*Tento statečný sodál – generál není nikdo jiný než Franco, vůdce katolického Španělska v boji proti rudému, jehož osobu soustavně špiní nejen tisk komunistický, ale i tisk zednářský,*“²⁵⁴ zejména pro jeho protikomunistický, protisocialistický a protiliberální boj. Franco nastolil konzervativně-katolický autoritativní režim s jedinou povolenou stranou tzv. *Falanga*, zakázal rozvody, zrušil mnohé liberální zákony a posílil vliv katolické církve, který přispěl k upevnění jeho pozice ve společnosti.²⁵⁵ Španělský generál prezentoval občanskou válku jako křížovou výpravu proti ateistickému socialismu, což imponovalo českým katolíkům.²⁵⁶ Ti tyto události náboženského charakteru pozorně sledovali

²⁵⁰ NOLTE, Ernst, *Die faschistischen Bewegungen. Die Krise des liberalen Systems und die Entwicklung der Faschismen*, München 1966, s. 258.

²⁵¹ TAMTÉŽ, s. 301.

²⁵² TAMTÉŽ.

²⁵³ *Salazarovo pojetí státu*, Obnova, ročník II., číslo 21, 1938, s. 4.

²⁵⁴ STORK, Alois, *Generál Franco a katolická církev*, Obnova, ročník II., číslo 9, 1938, s. 5.

²⁵⁵ GOFF, Richard, MOSS, Walter, TERRY, Janice a kol., *The Twentieth Century. A Brief Global History*, New York 1998, s. 246-247.

²⁵⁶ BESIER, Gerhard, *Svatý stolec a Hitlerovo Německo*, Brno 2008, s. 145.

a komentovali, zejména v člancích *Generál Franco a katolická církev*,²⁵⁷ *Generalissimus Franco o obnově Španělska*,²⁵⁸ *O zabití kněží*,²⁵⁹ *Hle, Španělsko!*²⁶⁰ apod., a přáli si, aby se vítězné Španělsko stalo hlavním spojencem československého státu.²⁶¹ V době budování rakouského korporativního státu se Španělsko zmítalo ve víru občanské války (1936-1939),²⁶² stavovský stát zde byl budován teprve po jejím skončení, tudíž stojí mimo časové určení disertační práce.

V neposlední řadě inspirovaly katolické intelektuály – zejména Jana Scheinosta a R. I. Malého – autoritativní politická seskupení ve Francii, v Belgii a politický režim v Polsku. Ve Francii se v době po první světové válce těšilo oblibě v jistých konzervativních kruzích seskupení *Action française*, které čerpalo z nacionálních, antisemitských a antikapitalistických myšlenek, kritizovalo parlamentní demokracii a vyslovovalo se pro katolickou církev a náboženství. V čele tohoto hnutí stál vlivný spisovatel, novinář, filozof a literární kritik Charles Maurras (1868-1952), který se sám obrátil na katolickou víru až těsně před smrtí.²⁶³ Svatý stolec velmi dlouho váhal, než toto hnutí francouzských integrálních nacionalistů pro svůj neupřímný vztah ke katolicizmu na přelomu let 1926/1927 odsoudil,²⁶⁴ mnozí konzervativní katolíci se následně stali členy fašistického hnutí tzv. *Obnových křížů* (Croix-de-Feu). Vedle *Action française* upoutalo ve 30. letech pozornost katolíků belgické katolicko-monarchistické rexistické hnutí a jeho vůdce politik, novinář a právník Léon Degrelle (1906-1994), stoupenec autoritativní formy vlády a korporativního zřízení, jímž chtěl čelit politickému stranictví a komunizmu.²⁶⁵ V roce 1926 provedl úspěšný vojenský puč v Polsku maršál Józef Piłsudski (1867-1935), který nastolil režim zvaný *sanace* a stal se hlavním představitelem autoritativně-katolického režimu.²⁶⁶ Inspirace rumunským fašizmem, jež je nasnadě, však nebyla příliš zřetelná, neboť ke státnímu převratu v Rumunsku došlo až v lednu 1938.

²⁵⁷ *Generál Franco a katolická církev*, *Obnova*, ročník II., číslo 9, 1938, s. 5.

²⁵⁸ *Generalissimus Franco o obnově Španělska*, *Obnova*, ročník II., číslo 18, 1938, s. 2.

²⁵⁹ DURYCH, Jaroslav, *O zabití kněží*, *Na hlubinu*, ročník XI., 1938, s. 108-111.

²⁶⁰ DURYCH, Jaroslav, *Hle, Španělsko!*, *Obnova*, ročník III., číslo 3, 1939, s. 9.

²⁶¹ PUTNA, Martin C., *Jaroslav Durych. Svazky úvah a studií*, Praha 2003, s. 41.

²⁶² NOLTE, Ernst, *Die faschistischen Bewegungen. Die Krise des liberalen Systems und die Entwicklung der Faschismen*, München 1966, s. 135-144.

²⁶³ PRÉVOTAT, Jacques, *Les catholiques et l'Action française 1899-1939*, Paris 2001; NOLTE, Ernst, *Die faschistischen Bewegungen. Die Krise des liberalen Systems und die Entwicklung der Faschismen*, München 1966, s. 100.

²⁶⁴ PRÉVOTAT, Jacques, *Les catholiques et l'Action française 1899-1939*, Paris 2001, s. 343 a dále.

²⁶⁵ NOLTE, Ernst, *Die faschistischen Bewegungen. Die Krise des liberalen Systems und die Entwicklung der Faschismen*, München 1966, s. 274 a dále.

²⁶⁶ Podrobněji: KOVTUN, Jiří, *Republika v nebezpečném světě. Éra prezidenta Masaryka 1918-1935*, Praha 2005, s. 450; KŘEN, Jan, *Dvě století střední Evropy*, Praha 2005, s. 386 a dále.

Německo třicátých let, jež se stalo svědkem zhroucení demokracie a nastolení nacistické diktatury, nebylo pro české katolické intelektuály tak výraznou inspirací jako výše uvedené země – ostatně vztah k němu teprve hledali – ale nadchli se pro některou ze stránek nacizmu. Nacistický antisemitismus rezonoval u J. Demla,²⁶⁷ J. Durych se v červenci 1938 v článku *Jablko sváru* vyjádřil antinacisticky, nicméně nezapomněl dodat: „Naši vzdělanci se pohoršovali, přijali emigranty, ubrali nám pro ně to, co nám patřilo, posmívali se Němcům, kteří uprostřed bída vstali k novému životu a odvrátili se od úpadkového cizího hospodářství, od úpadkové cizí kultury,“²⁶⁸ kritikou československých poměrů vyzýval k dohodě s Německem a J. Scheinosta, převážně však v jeho článcích a postojích po roce 1938. Přestože A. Hitler (1889-1945) velmi ostře vystoupil proti demokracii, politickému stranictví, komunizmu, socializmu a obnovil autoritu státní moci, katolíci vnímali negativně jeho vztah k náboženství, katolické církvi a katolíkům v Německu: „Ono pohanské zbožnění státu je úplný kontrast s tím, že nad pozemské a časné hodnoty je hodnota našeho povolání k Bohu, našeho života v něm a podle něho...“²⁶⁹ Ve druhé polovině 30. let na něho pro tvrdé pronásledování církve a porušování konkordátu zanevřeli;²⁷⁰ kritické hlasy proti náboženské situaci v Německu se nadále ozývaly v časopisech *Na hlubinu* a *Obnova*.²⁷¹

Neméně podnětné byly i ostatní zdroje filozoficko-teologicko-historicko-literárního charakteru: francouzský filozof, spisovatel a diplomat Arthur Joseph de Gobineau (1816-1882) ovlivnil katolickou skupinu svým dílem *O nerovnosti lidských ras*, v němž odmítl rovnost lidí a zdůraznil hierarchické uspořádání lidské společnosti,²⁷² stejně jako antisemitské či rasistické myšlenky Houstona Stewarta Chamberlaina (1855-1927) v díle *Základy devatenáctého století* či Charlese Darwina (1809-

²⁶⁷ MIKULÁŠEK, Alexej, *Antisemitismus v české literatuře 19. a 20. století. Teoretická a historická studie*, Praha 2000, s. 119.

²⁶⁸ DURYCH, Jaroslav, *Jablko sváru*, *Obnova*, ročník II., číslo 28, 1938, s. 1.

²⁶⁹ BRAITO, Silvestr Maria, *Boj o církev v Německu*, *Akord*, ročník X., 1937, s. 31

²⁷⁰ KADLEC, Jaroslav, *Dějiny katolické církve*, III, Olomouc 1993, s. 467.

²⁷¹ Např. FUCHS, Alfred, *Život Církve v čase*, *Na hlubinu*, ročník X., s. 433-435; *V rozhodném boji v Německu*, *Obnova*, ročník II., číslo 1, 1938, s. 5; *Kulturní boj v Německu*, *Obnova*, ročník II., číslo 5, 1938, s. 3; *Kulturní boj v Německu vystupňován*, *Obnova*, ročník II., číslo 6, 1938, s. 1; *Kříž drží Evropu*, *Obnova*, ročník II., číslo 7, 1938, s. 5; *Navštíví Hitler sv. Otce?*, *Obnova*, ročník II., číslo 8, 1938, s. 2; *Ohlas Hitlerova projevu*, *Obnova*, ročník II., číslo 8, 1938, s. 2; *Zidé a německé hospodářství*, *Obnova*, ročník II., číslo 9, 1938, s. 7; *Katolická mládež v Německu*, *Obnova*, ročník II., číslo 12, 1938, s. 1; *Z utrpení německých katolíků*, *Obnova*, ročník II., číslo 14, 1938, s. 4; *Německý katolicismus z jiné stránky*, *Obnova*, ročník II., číslo 15, 1938, s. 3; *Hitler – Schuschnigg – Henlein. Rozdílné cesty ve službách německého národa*, *Obnova*, ročník II., číslo 16, 1938, s. 3; *Svatá Stolic a nacismus*, *Obnova*, ročník II., číslo 23, 1938, s. 1.

²⁷² HANNOUN, Hubert, *Le nazisme, fausse éducation, véritable dressage. Fondements idéologiques de la formation nazie*, Septentrion 1997, s. 134 a dále.

1882) v díle *O původu druhů*.²⁷³ Pohled na českou minulost a názor na tzv. spor o smysl českých dějin jednoznačně určoval konzervativní historik Josef Pekař (1870-1937). V neposlední řadě inspirovala katolické intelektuály rovina básnická. Například vzorem katolického časopisu *Rozmach*, stejně jako zdrojem Durychovy a Demlovy²⁷⁴ inspirace, byl francouzský spisovatel a básník León Bloy (1846-1917)²⁷⁵ a čeští básníci Josef Florian a Otokar Březina (1868-1929).²⁷⁶

IV. 3 Kritika demokracie

Rovněž povaha demokracie, na níž katoličtí intelektuálové útočili, měnila svůj charakter. Po nástupu Hitlera k moci, hospodářské krizi, jež sužovala četné státy a nárůstu radikálních nálad v české společnosti se ukázalo, že československá ústava z roku 1920, formulovaná v reakci na předcházející rakouský režim, nedokáže efektivně čelit novým problémům, jež doba přinášela.²⁷⁷ Československý stát se vleklou politickou krizí rozhodl řešit v roce 1933, kdy vydal *zákon o zastavování a rozpouštění politických stran* (č. 201/1933 Sb.); další protikrizová opatření nabyla na razanci s nástupem nové vlády agrárního premiéra Jana Malypetra (1873-1947). Ta ve stejném roce prosadila schválení zmocňovacího zákona, jímž získala možnost vydávat nařízení s pravomocí zákona bez schvalování parlamentem a tím i zásadně vstupovat do řízení ekonomiky.²⁷⁸

Zmocňovací zákon (č. 95/1933 Sb.),²⁷⁹ přijatý parlamentem a uvítaný prezidentem republiky T. G. Masarykem, – „*V určitých okamžicích demokracie vyžaduje, stejně jako jiné formy státní, diktatury, byť i jen pro svou vlastní ochranu,*“²⁸⁰ – ovšem nesměřoval ani ke vzniku autoritativního politického systému, ani nelegitimoval

²⁷³ BENSOUSSAN, Georges, *Europe – une passion génocidaire. Essai d'histoire culturelle*, Paris 2006, s. 163 a dále; BAUER, Kurt, *Nationalsozialismus. Ursprünge, Anfänge, Aufstieg und Fall*, Wien 2008, s. 33.

²⁷⁴ U Demla i zdrojem antisemitských výbojů.

²⁷⁵ Podrobněji: MED, Jaroslav, *Spisovatelé ve stínu*, Praha 2004, s. 59 a dále.

²⁷⁶ KOMÁREK, Karel, *Typ katolictví Jaroslava Durycha*, in: *Osobnost v církvi a politice. Čeští a slovenští křesťané ve 20. století*, Brno 2006, s. 339; MED, Jaroslav, *Spisovatelé ve stínu*, Praha 2004, s. 59 a dále.

²⁷⁷ FIRSOV, J., *Pozdní T. G. Masaryk – analytik a spolutvůrce parlamentního systému*, in: *Sto let Masarykovy České otázky. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference pořádané pod záštitou prezidenta republiky Masarykovým ústavem Akademie věd České republiky a Masarykovou univerzitou v Brně v součinnosti s Vojenskou akademií v Brně a Masarykovým muzeem v Hodoníně za podpory České pojišťovny v Brně ve dnech 26.-28. září 1995 v Brně*, Praha 1997, s. 43-46.

²⁷⁸ CUHRA, Jaroslav, ELLINGER, Jiří, GJURIČOVÁ, Adéla a kol., *České země v evropských dějinách. Od roku 1918*, IV, Praha 2006, s. 69.

²⁷⁹ Podrobněji: GRONSKÝ, Ján, *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa*, I, 1914-1945, Praha 2005, s. 227 a dále.

²⁸⁰ MASARYK, Tomáš Garrigue, *Rozhovor z 23. listopadu 1934*, *Cesta demokracie. Projevy, články, rozhovory 1929-1937*, IV, Praha 1997, s. 420.

diktátorské snahy, naopak sloužil jako ochranná pojistka československého státu vůči růstu nedemokratických politických hnutí, zejména vůči radikálním fašistickým a komunistickým aktivitám.²⁸¹ Vláda jím také nevylučovala parlament z politické hry, ale dosahovala jím pružnějšího a rychlejšího řešení aktuálních otázek, zejména politického a ekonomického charakteru,²⁸² který stále zachovával občanská práva obyvatel ČSR. Užité zmocňovací zákony však znamenaly jen krátkodobé omezení parlamentarizmu, nikoliv jeho odstavení na vedlejší kolej.²⁸³ Přestože se československý stát z liberálně-demokratického tábora přesunul do tábora autoritativně-demokratického, zůstával – díky pevnému postoji během krize 30. let – jediným *‘ostrovem demokracie ve střední Evropě’*.²⁸⁴

Není překvapivé, že čeští katolíci reagovali na tehdejší složité ekonomické, společenské a politické poměry, k nimž se katolická církev vyslovovala již od 19. století, velmi kriticky.²⁸⁵ Právě jejich literatura spojovala demokracii s chaotičností soudobé civilizace, vzrůstem násilností a mravního úpadku, za jejichž příčinu považovala morální krizi, jež zachvátila společenský život.²⁸⁶ S odsouzením soudobé civilizace souvisela soustavná kritika a odmítání demokracie jako formy politického uspořádání, vyznačující se kritičností k liberálnímu myšlení a k institucím parlamentní demokracie jako politickému principu. Paradoxně se však hlasitěji katoličtí intelektuálové vyslovovali k liberální než k autoritativní demokracii, jež byla synonymem československého režimu 30. let. Možná právě v této formě demokracie rezonovalo jejich nadšení pro stabilitu, řád, zásahy státu do řízení politiky a ekonomiky. Bez pochyb rovněž oceňovali roli státu, neboť se začala těšit větší vážnosti a požívala rozsáhlejší autoritu ve společnosti.

Co o demokracii soudili jednotliví katoličtí intelektuálové? Jaroslav Durych se kriticky vyslovoval jak ke komunistické levici, tak fašistické a nacistické pravici, ale nejvíce ho dráždil hradní střed a československá demokracie.²⁸⁷ Motivací Durychových odsudků meziválečné demokracie nebyla jen touha po mravní přeměně společnosti, ale rovněž varování před tím, kam může dojít nerozhodnost politiků, kompromisnost

²⁸¹ BROKLOVÁ, Eva, *Československá demokracie*, Praha 1992, s. 112-113.

²⁸² TAMTÉŽ.

²⁸³ BROKLOVÁ, Eva, *Srovnání politických systémů Československa, Německa a Rakouska v období 1918-1933/4*, in: *Moderní dějiny. Sborník k dějinám 19. a 20. století, II*, Praha 1994, s. 82.

²⁸⁴ FISCHER, Josef Ludvík, *Proti Mnichovu*, Brno 1968, s. 14.

²⁸⁵ ZOUHAR, Jan, PAVLINCOVÁ, Helena, GABRIEL, Jiří, *Demokracie je diskuse... Česká filosofie 1918-1938*, Olomouc 2005, s. 183.

²⁸⁶ TAMTÉŽ.

²⁸⁷ STROHSOVÁ, Eva, *Jaroslav Durych. Pokus o portrét*, in: Jaroslav Durych. *Život, ohlasy, soupis díla a literatury o něm*, Brno 2000, s. 313.

koalic, svoboda občanů, ale hlavně lhostejnost politických představitelů a stran.²⁸⁸ Durych v článku *Demokracie*²⁸⁹ zdůraznil, že se u nás po roce 1918 začalo věřit pouhému slovu *demokracie*, jako by bylo samospasitelné, avšak toto slovo, spíše imaginární, nebylo zatím naplněno; tento boj o pojetí demokracie přerostl ve spor s Karlem Čapkem (1890–1938), který demokracii jako společenský systém obhajoval.²⁹⁰ Durychova kritika kapitalizmu, demokracie a politického stranictví se však odlišovala od pravicové, fašistické, stejně jako od levicové, komunistické kritiky, neboť vycházela z pozic náboženské absolutnosti.²⁹¹

J. Durych energicky kritizoval rozhodnutí vycházející z vůle většiny: „*I zdá se pak, že demokracie se má řídit principem většiny. Ale to jest věc dosti pochybná, nálada lidí jest totiž proměnlivá a může někdy býti i úplně nedemokratická.*“²⁹² Durych měl strach z vůle lidu, která je manipulovatelná a snadno se nechá zlákat k protikatolickým výpadům; tuto lidovou vůli si dobře pamatoval z listopadu 1918, kdy pražský dav shodil mariánský sloup na Staroměstském náměstí.²⁹³ Durych byl kritikem demokratického zřízení, které do českých zemí vstupovalo jako jakési novum, stejně jako jeho abstraktního obsahu, jenž byl převážně redukován na obecnou definici vlády lidu, který zastupuje smrtelné, slabé, hříšné a nespolehlivé občany.²⁹⁴ Překvapuje však, že Durych dokázal přijímat tajemství a skrytost víry, avšak nikoliv demokracie.²⁹⁵ V Durychově definici demokracie pochopitelně nechyběla vazba na náboženství: „*Demokracie je vláda, zaručující každému člověku přirozené minimum lidského práva, a to zaručující nikoliv jen teoreticky, nýbrž fakticky. Kdo tohoto minima pozbude, propadá buď svobodou, nebo životem... je možná i demokracie integrální, demokracie vznešená a posvátná, jejíž prvky se vyskytují nejen ve Starém zákoně, nejen v Evangelii, nejen v dějinách, ale i v životě denním, mnohdy v okázalých a slavných kontrastech proti zlobě času i proti domýšlivosti jednotlivců.*“²⁹⁶

Dobře vnímavý Durych postřehl na příkladu komunistické strany – „*Tak byla dána veškerá práva komunismu, který je přece svou podstatou i povahou nejen úplným opakem, nýbrž i hlavním, činným a nesmiřitelným odpůrcem demokracie. Demokracie byla tak demokratická, že obdarovala všemi právy i tohoto svého zřejmého a neostýchavého nepřitele, který vytrvale usiluje*

²⁸⁸ SORFOVÁ, Adéla, *Otázka národa a státu u Jaroslava Durycha v časopise Rozmach*, Praha 1995, s. 63–64.

²⁸⁹ DURYCH, Jaroslav, *Demokracie*, Rozmach, ročník II., číslo 20, 1924, s. 297–304.

²⁹⁰ ČAPEK, Karel, *Proč nejsem komunistou*, in: *Od člověka k člověku* 1, 1924, Praha 1988, s. 411 a dále.

²⁹¹ PUTNA, Martin C., *Jaroslav Durych. Svazky úvah a studií*, Praha 2003, s. 36; VRÁNA, Karel, *Návrat Jaroslava Durycha*, Praha 2000, s. 10.

²⁹² DURYCH, Jaroslav, *Nejasnost demokracie*, Obnova, ročník L., číslo 15, 1937, s. 1.

²⁹³ TAMTÉŽ.

²⁹⁴ FIALOVÁ, Zuzana (ed.), *Jaroslav Durych. Publicista*, Praha 2001, s. 174; DURYCH, Jaroslav, *Demokracie*, Rozmach, ročník II., číslo 20, 1924, s. 297–304.

²⁹⁵ TAMTÉŽ.

²⁹⁶ TAMTÉŽ.

o její zničení.“²⁹⁷ – i jistý paradox svobody, který demokracie umožňuje. Aby se svoboda nestala jen svobodou pro silné, tedy nesvobodou většiny ostatních, je demokracie povinná tuto svobodu určitým způsobem chránit a omezovat, resp. chránit zákonem svobodu každého jednotlivce, k čemuž došlo v případě Československa v roce 1933 v podobě již zmíněného zmocňovacího zákona.²⁹⁸ Durych však chtěl tuto svobodu rozdat nepřátelským politickým stranám, aniž by ji zákonem dostatečně chránil před samotnou nesvobodou a netolerancí, která ji chtěla zničit.

K demokracii jako společenskému systému se rovněž kriticky vyslovovali Jan Zahradníček, Václav Renč a Jakub Deml. Posledně jmenovaný na ni útočil v deníkovém díle *Šlépěje*, kde se jeho výpady vůči ní mísily s antisemitizmem a antiliberalizmem, společně s útoky vůči protagonistům hradní politiky, především E. Benešovi nebo K. Čapkovi.²⁹⁹ Postoj L. Peřicha k demokracii byl naproti tomu neutrální, spíše se snažil chyby demokracii omlouvat: „*Nemůžeme ovšem nedostatky, jež vidíme v dnešní praxi, klást všechny na vrub ideje. Demokracie nemůže za bráchy českých politických stran, abych uvedl příklad, stejně jako za ně nemůže fašismus, nebo za pochybenou někde praxi jiný systém korporativní.*“³⁰⁰

Josef Konstantin Miklík považoval současnou demokracii za nemravný systém, který vede k oligarchii. Byla slabá zejména proto, že bylo nerozvinuté sebevědomí občanů a jejich politické uvědomění. V demokracii ostatně nevládnou všichni, vyjadřoval se J. K. Miklík, ale jen představitelé stranických aparátů, kteří usilují o (absolutní) moc skrze poslanecké mandáty.³⁰¹ V odsudcích demokracie byl velmi tvrdý: „*Demokracie nehlídaná a bezpečná je systém korupce, plášť zastírající bezednou hnilobu a ničemnost státu, který – a to bývá rychle! – dospěl k této nedohledné hlubiny úpadku.*“³⁰² Rovněž zpochybnil Masarykův známý výrok *demokracie je diskuse*³⁰³ tím, že v demokracii „*pravdy se stanou předmětem diskuse, stanou se pochybnými, stanou se pravděpodobně horšími než jejich opak. Přistoupí 'vůle lidu', a ta rozhodne o jejich pravdivosti či nepravdivosti, závažnosti či nezávažnosti, zrušení či ponechání, náhradě či úplném odklizení. V nejlepším případě se sbor vůdců lidu dohodne*

²⁹⁷ FIALOVÁ, Zuzana (ed.), *Jaroslav Durych. Publicista*, Praha 2001, s. 233–234; DURYCH, Jaroslav, *Naše věci a Němci*, Obnova, ročník II., číslo 3, 1938, s. 1–2.

²⁹⁸ BROKLOVÁ, Eva, *Srovnání politických systémů Československa, Německa a Rakouska v období 1918–1933/4*, in: *Moderní dějiny. Sborník k dějinám 19. a 20. století, II*, Praha 1994, s. 82.

²⁹⁹ JABŮREK, Martin, *Antisemitismus Jakuba Demla ve spisech trestní komise ONV Velké Meziříčí a MLS Jihlava*, in: *Retribuce v ČSR a národní podoby antisemitismu. Židovská problematika a antisemitismus ve spisech mimořádných lidových soudů a trestních komisí ONV v letech 1945–1948*, Praha – Opava 2002, s. 147.

³⁰⁰ PEŘICH, Leopold, *Demokracie a stavovství*, in: *Stavovská myšlenka. Sborník statí, I*, Praha 1936, s. 94.

³⁰¹ MIKLÍK, Josef Konstantin, *Kniha o dobrém zřízení státu. Kritika demokracie a nový politický systém*, Praha 1931, s. 23.

³⁰² TAMTÉŽ, s. 118.

³⁰³ Srovnej: ČAPEK, Karel, *Hovory s T. G. Masarykem*, Praha 1990, s. 328.

v diskusi, že tu nastupuje kompromis: *zpola se boží zákon nechá, zpola se odstraní; co bylo ponecháno, zabyne samo sebou nebo se odstraní ve vhodnější chvíli později.*³⁰⁴ Snažil se dokázat tautologii tvrzení *demokracie je vůle lidu* na případě Německa s poukazem na jistý paradox demokracie, kdy se A. Hitler dostal k moci vítězstvím ve svobodných parlamentních volbách. Jeho argumenty proti demokracii byly dále vedeny myšlenkou hierarchické struktury společnosti, neboť se J. K. Miklík domníval, jako mnozí katoličtí intelektuálové, že si lidé nejsou rovni – úplná rovnost je *„mylná a odporuje přirozenosti. Jest protipřirozená a nemravná sama v sobě, nehlédíc ani k následkům, jež za sebou nevyhnutelně vleče.*³⁰⁵

Podle R. I. Malého o skutečnou demokracii usiloval pouze fašismus, jenž ji uskutečňoval skrze stavy či korporace. Demokracie měla zejména dvě stinné stránky: mechaničnost fungování a nedocenění řádu pro skutečnost. Mylně svůj hospodářský a sociální řád stavěla na kapitalismu, nikoliv na duchovním základě. Kritický byl však Malý zejména k politickým stranám a osobnostem, jež stát řídí, než k politickému systému a uspořádání moci – *„Demokratické ideály nejsou špatné a falešné; špatné a falešné je pouze jejich spojení s naturalizmem. Špatná a falešná je pouze ideologie a praxe, která demokratické ideály oddělila od jejich pravé podstaty, kterou je křesťanství, a která je naroubovala na naturalizmus.*³⁰⁶ Své pojetí demokracie demonstroval na instituci katolické církve; papež je volený jako kterýkoliv prezident a může se jím stát kterýkoliv věřící člověk. Slovo *demokracie* mu často splývalo se stranickou anarchií či starou oligarchií, nicméně si demokracii představoval jako systém kázně, pořádku, autority, solidarity a národní cti založený na zodpovědných osobách a mravním, duchovním a kulturním základě.³⁰⁷ Malý více než o její definici usiloval o její naplnění – tedy zajímala jej praktická, nikoliv formální stránka demokracie. Domnělou demokratickou rovnost měla nahradit občanská nerovnost, tj. hierarchie skutečných schopností, práce a zásluh.³⁰⁸

Malý se ve svém díle *Kříž nad Evropou* pokusil nahradit současnou demokracii tzv. demokracií kvalitativní, jak si ukážeme v příslušné kapitole. V dalších kapitolách se ke spisu *Kříž nad Evropou* vrátíme, neboť jej v českém kulturně-politickém kontextu považujeme za intelektuálně nejpropracovanější a nejsoustavnější reprezentaci

³⁰⁴ MIKLÍK, Josef Konstantin, „*Demokracie je diskuse*“, Tak, ročník I., číslo 14, 1937, s. 241.

³⁰⁵ MIKLÍK, Josef Konstantin, *Ještě o demokracii*, Tak, ročník I., číslo 15-16, 1937, s. 258.

³⁰⁶ MALÝ, Rudolf Ina, *Tak!*, Tak, ročník I., číslo 1, 1937, s. 1.

³⁰⁷ MALÝ, Rudolf Ina, *Kříž nad Evropou. Revoluce dvacátého století*, Praha 1935, s. 226.

³⁰⁸ MALÝ, Rudolf Ina, *Tak!*, Tak, ročník I., číslo 1, 1937, s. 1.

antiliberalních a profašistických myšlenek z pozic českého katolického prostředí, jimiž byla následně ovlivněna atmosféra Druhé republiky.³⁰⁹

Pojetí demokracie v díle B. Vaška bylo převážně negativní, platónské, od demokracie se dostatečně distancující. Vašek vnímal demokracii jako vhodný politický systém pro slabé, kterých je v demokracii většina,³¹⁰ nicméně připouštěl za jistých okolností – při nezrálosti národa, při velké korupci, při neschopné vládě, při těžké krizi – útek z demokracie do diktatury, která „*může být zábranou ze zmatků*.“³¹¹ Státní formu navrhoval Vašek zvolit dle zralosti lidu v zemi, aby byl sledován rozhodující cíl: blaho státu a blaho občanstva.³¹² Svě výtky vůči demokracii uspořádal v knize *Doba úzkostí a varu*: úplatkářství, korupčnictví, protekcionářství, mluvkářství, věčné spory mezi politickými stranami, nejednotnost i v hospodářských a sociálních krizích, úpadek autority, nesprávné chápání svobody, kvantita nad kvalitu, etatizmus, centralizace, v podstatě vládní oligarchie, demokracie se používá i tam, kde by stačilo prostší opatření, tj. rozumné rozhodnutí jednotlivce a volby do mnoha těles,³¹³ přičemž dodával „*Demokracie se musí mít na pozoru, aby nepropadla prázdnému formalizmu: vládě hesel, frází, žití z minulých zásluh, ukolébávání se ve sny o svobodě a rovnosti, hromadění demokratického pomocného aparátu, jako jsou volby, výbory atd.*“³¹⁴ Ideální demokracie vycházela podle Vaška z pevné, osvětlené a dobře ukázněné svobody, v Bohu zakotvené autority a mravnosti.³¹⁵

Stanislav Berounský se domníval, že demokracie představuje ve skutečnosti vládu oligarchie, v níž je politická moc v rukou těch nejbohatších.³¹⁶ Ze strany demokracie odmítal zejména porušení přirozené stupnice hodnot, směřujících k Bohu jako k nejvyššímu cíli, k absolutní dokonalosti – víru v Boha nahradila víra v lidský rozum – a formální rovnost všech, na níž je demokracie postavena.³¹⁷ Byl však tvrdě kritický, ale upřímný: „*Demokracie je současným vtělením ateizmu, babylonskou věží vybudovanou bez Boha. Masaryk právem staví demokracii proti teokracii.*“³¹⁸ Právě neutralita státu ve vztahu

³⁰⁹ MED, Jaroslav, *Osobnost R. I. Malého*, in: *Osobnost v církvi a politice. Čeští a slovenští křesťané ve 20. století*, Brno 2006, s. 392-393.

³¹⁰ VAŠEK, Bedřich, *Doba úzkostí a varu. Studie sociálně-etické*, Praha 1936, s. 172.

³¹¹ TAMTÉŽ, s. 173-174.

³¹² TAMTÉŽ, s. 174.

³¹³ TAMTÉŽ, s. 174-176.

³¹⁴ TAMTÉŽ, s. 181.

³¹⁵ TAMTÉŽ, s. 180.

³¹⁶ BEROUNSKÝ, Stanislav, *Tři antidemokrati*, Akord, ročník IV., 1931, s. 456.

³¹⁷ TAMTÉŽ, s. 452-453.

³¹⁸ TAMTÉŽ, s. 453.

k náboženství společně s relativností všech hodnot, formální rovností lidí a abstraktní svobodou byly tím, co kritizoval Stanislav Berounský na demokracii nejvíce.³¹⁹

V neposlední řadě to byl Jan Scheinost, kdo se vyslovoval proti demokracii, neboť ji považoval za brzdu duchovního rozmachu, politické expanze a materiálního pokroku.³²⁰ Jeho argumenty proti demokracii pramenily převážně z praktických politických zkušeností jako byly „rozplizlost a neúčinnost demokratických forem vládních, liknavost parlamentů zodpovědných ulici, sklon ke korupci u kořistníků, spekulujících s přízní davu, maskovaná anarchie, živěná nechutí k zodpovědnosti, přirozenou při vratkém myšlenkovém podkladě...“³²¹ Scheinost považoval demokracii za slabou a vyčítal ji duchovní anarchii, neukázněnost, libovůli a sobectví; slabí a pasivní byli zejména občané, kteří se nechali demokracií ovládat.³²²

Kritičtí vůči demokracii byli katolíci především proto, že demokratické uspořádání relativizovalo všechny pozitivní a jim blízké hodnoty, rozkládalo řád, nastolovalo pouze abstraktní rovnost a pomýlenou, liberální svobodu lidí. V jejich dílech proto demokracie získala oligarchický, anarchistický a ateistický nádech, čehož důkazem byla zdánlivá vláda všech vrstev společnosti, ve skutečnosti vláda stranických klik a politických aparátů, úpadek autority, korupce, nedostatek kázně a náboženská vlažnost. Přestože katoličtí intelektuálové postřehli oba paradoxy demokracie, tzv. *paradox demokracie* a *paradox svobody*, nebyli ochotni posílit práva demokracie a chránit ji proti útokům autoritativních či totalitních kritiků. Ve svých dílech zdůrazňovali především hodnoty katolického univerzalizmu, nikoliv demokratického individualizmu, a korporativního a stavovského řádu, nikoliv demokratického uspořádání. Věřili, že se jim příklonem k autoritativní formě vlády podaří obnovit přirozený řád hodnot, zejména mravních a duchovních, který demokracie postrádala.³²³

IV. 4 Kritika československého státu a jeho poslání

Československý stát vznikl jako nástupnický stát Rakousko-Uherska v říjnu 1918. Jak jsme již předeslali v druhé kapitole, vstup katolické církve do ČSR nebyl vůbec jednoduchý, třebaže byly diplomatické styky mezi Svatým stolcem

³¹⁹ TAMTÉŽ, s. 454.

³²⁰ SCHEINOST, Jan, *Pro domo mea*, Rozmach, ročník V., 1927, s. 548.

³²¹ TAMTÉŽ.

³²² TAMTÉŽ.

³²³ ZOUHAR, Jan, PAVLINCOVÁ, Helena, GABRIEL, Jiří, *Demokracie je diskuse... Česká filosofie 1918-1938*, Olomouc 2005, s. 184.

a Československem navázány poměrně záhy.³²⁴ V Čechách docházelo k obrazoboreckým bouřím, drancovaly se kostely a kaple, ničily sochy svatých a kácela Boží muka; církev byla vnímána jako spoluvíník staletého rakouského útisku. Těsně po válce opustilo církev na milión věřících, z nichž část vstoupila do nově vzniklé *Církve československé*, do jejíhož čela se postavil český teolog, profesor náboženství v Plzni a kritik konzervatismu Karel Farský (1880-1927).³²⁵ Většina obyvatel však zůstala trvale bez vyznání, silné skupiny obyvatel byly naladěny protikatolicky. Naproti tomu se obě protestantské církve po vzniku Československé republiky spojily do *Českobratrské církve evangelické*.

Nejvýraznější hlas našlo antikatolické hnutí v myšlence odluky státu od církve, která však nebyla nakonec – zřejmě pro odpor slovenských katolíků a nerozhodnost některých českých politických stran – realizována.³²⁶ Navzdory tomu přijal československý parlament několik zákonů omezujících církevní vliv ve školství, uvolňujících náboženskou výchovu a myšlenku odluky zakotvil v ústavě z roku 1920. Novým pražským arcibiskupem se stal v roce 1919 profesor filozofie a fundamentální teologie František Kordač (1852-1934), konzervativní muž, který vystupoval proti reformně působícím kněžím.

Teprve ve 20. letech postupně opadávala intenzivní protikatolická vlna, jež tak ztěžovala život československým katolíkům bezprostředně po světové válce. Na druhé straně církev krizi přečkala, ačkoliv mnozí očekávali její zkázu.³²⁷ Církev se pomalu vracela do československé každodennosti, římská hierarchie se pozvolna přizpůsobovala novým státoprávním a vnitrocírkevním poměrům v republice, *Československá strana lidová* se stala provládní, umírněnou, demokratickou a koaliční stranou a katolická víra pozvolna hledala cestu do srdcí lidí. Prezident Masaryk byl nucen akceptoval sílu katolicizmu, nepřipustit žádný další kulturní boj a nevystupovat proti víře většiny obyvatel země.³²⁸

Jaká byla reakce katolíků na vznik Československé republiky? Byl to zřejmě Jaroslav Durych, který zareagoval jako první. Přivítal vznik nové republiky – „28. říjen dal mnoho aktivního. Čeho nedal, to jistě přijde, ale poctivý člověk mu to nemůže a nesmí vyčítat.“³²⁹

³²⁴ HANUŠ, Jiří, *Tradice českého katolicismu ve 20. století*, Brno 2005, s. 56-57.

³²⁵ KUBALÍK, Josef, *Křesťanské církve v naší vlasti*, Brno 1987, s. 134 a dále.

³²⁶ MAREK, Pavel, *Církevní krize na počátku první Československé republiky. 1918-1924*, Brno 2005, s. 14.

³²⁷ PEROUTKA, Ferdinand, *Budování státu*, I/II (1918-1919), Praha 2003, s. 271.

³²⁸ HALAS, František X., *Fenomén Vatikán. Idea, dějiny a současnost papežství. Diplomacie Svatého stolce. České země a Vatikán*, Brno 2004, s. 53.

³²⁹ FIALOVÁ, Zuzana (ed.), *Jaroslav Durych. Publicista*, Praha 2001, s. 138; DURYCH, Jaroslav, 28. říjen, *Rozmach*, ročník I., číslo 2, 1923, s. 23-24.

ale vyjádřil zklamání z jejího každodenního fungování, zejména odklonu společnosti od církve, připravované rozluky a postavení katolicizmu.³³⁰ Velmi jej rmoutilo zneuct'ování chrámů, rušení bohoslužeb a ponižování církve, jichž byl v poválečných dnech svědkem.³³¹ Na *československém státě* postrádal vyšší ideu, poslání či smysl, která nebyla nikdy formulována: „*Nevíme ani dnes, na jakých základech byl postaven tento stát a jaký jest jeho mravní a právní poměr k občanům. Žádná vláda se dosud nestarala o to, aby to vysvětlila a prokázala, a dosud se nepostarala ani o to, aby zavedla víru, že tento stát existuje a že vláda jeho jest vládou legální.*“³³² Durych však nečekal prázdná prohlášení, ale potvrzení svatováclavské tradice českého státu, který je „*předurčen k duchovní – nikoliv vojenské! – expanzi na východ.*“³³³ Durych snil o duchovní říši s jasným náboženským programem, která dosáhne sjednocení pravoslavných křesťanů s římskokatolickou církví.³³⁴ Velmi patrná byla v této souvislosti jeho distance od pojetí jednotného československého národa, kdy důsledně rozlišoval mezi Čechy a Slováky.³³⁵

Durychova kritika ČSR byla založena na hlavní výtce: československý stát dopustil útoky na katolickou církev, nebránil jejímu pronásledování, nezamezil vystupování z ní, nezastavil kritiku církve a katolictví nepřijal za státní náboženství.³³⁶ Proto mohl v roce 1930 napsat: „*Odporné jsou mi pravdy, které slyším z úst dnešních apoštolů. Lépe je být žebrákem, zajatcem a trestancem než věřit v ideály dneška.*“³³⁷ Část útoků směřovalo i proti *Československé straně lidové*, která nezapřela svoji stranickou příslušnost a kompromisnost v praktické politice, avšak ani republikánskou a demokratickou orientaci. Durych vyčítal českým katolíkům, že jsou slabí a pasivní a slovenským, že jsou orientováni pouze na slovenské zájmy – „*Katoličtí Slováci jistě zachrání Slovensko, ale nikoliv Čechy a Moravu,*“³³⁸ napsal Durych.

S důrazem na národ a hledání smyslu vzniklého státu, který přijímali katolíci vesměs jako jeden ze skutků Boží spravedlnosti, se můžeme setkat i u dalších

³³⁰ KOMÁREK, Karel (ed.), *Jaroslav Durych. Polemiky a skandály*, Olomouc 2002, s. 220; DURYCH, Jaroslav, *Řím promluvil*, Rozmach, ročník III., číslo 12, 1925, s. 179; DURYCH, Jaroslav, *Nevěrectví občanské*, in: Kněz a baba. Fejetony a jiné prózy 1921-1961, ed. Václav Durych, Olomouc 1999, s. 142; DURYCH, Jaroslav, *Nevěrectví občanské*, Rozmach, ročník III., číslo 5, 1925, s. 69.

³³¹ DURYCH, Jaroslav, *Naděje katolictví v zemích českých*, Brno 1996, s. 21.

³³² DURYCH, Jaroslav, *Nevěrectví občanské*, in: Kněz a baba. Fejetony a jiné prózy 1921-1961, ed. Václav Durych, Olomouc 1999, s. 142; DURYCH, Jaroslav, *Nevěrectví občanské*, Rozmach, ročník III., číslo 5, 1925, s. 69.

³³³ DURYCH, Jaroslav, *Poslání českého státu*, Rozmach, ročník I., číslo 1, 1923, s. 7-10.

³³⁴ PUTNA, Martin C., *Jaroslav Durych. Svazky úvah a studií*, Praha 2003, s. 29.

³³⁵ HOLÁ, Ivona, *Politická dimenze českého katolicismu v první Československé republice*, Praha 1998, s. 34.

³³⁶ DURYCH, Jaroslav, *Dnešní naděje katolictví v zemích českých*, ročník III., 1930, s. 131.

³³⁷ MED, Jaroslav, *Jaroslav Durych – fašista?*, in: Jaroslav Durych. Život, ohlasy, soupis díla a literatury o něm, Brno 2000, s. 333.

³³⁸ KOMÁREK, Karel (ed.), *Jaroslav Durych. Polemiky a skandály*, Olomouc 2002, s. 221; DURYCH, Jaroslav, *Řím promluvil*, Rozmach, ročník III., číslo 12, 1925, s. 179.

intelektuálů, kněží či spisovatelů, jako byli Jakub Deml a v jeho knize i Otokar Březina. Deml ve svých denících uvedl, že přivítal vyhlášení československé samostatnosti dne 28. října 1918. Když se doslechl, že byl vyhlášen svobodný československý stát, dokonce se rozplakal a modlil slovy: „Bože, obklič nás hranicemi velikosti své!“³³⁹ Ve snaze provokovat napsal: „Nekatolíci budou mít v republice jen tolik práv, kolik si jich skrze katolicizmus vydobudou“,“³⁴⁰ čímž parodoval známý Masarykův výrok z počátku republiky *‘Katolíci budou mít v republice tolik práv, kolik si jich vybojují.’* Smysl češství a nově vzniklého státu hledal i R. I. Malý: „Naše češství je: idea svatováclavská a dějinný styl Karla IV. A naše slovanství: idea svatovojtěšská. Duchovní expanze na jih a na východ. Slavným a trvalým dějinným údělem českých zemí je: býti severní baštou latinské civilizace proti germánské moci a kultuře.“³⁴¹ B. Stašek shrnul názory katolických bojovníků do trefné věty: „A konečně jest třeba pokřesťanštit i náš československý stát“,“³⁴² avšak nezapomněl poděkovat prezidentu Masarykovi za obnovení samostatného a svobodného státu.³⁴³

Katolíci se častokrát nevyjadřovali k celku, s tím koneckonců mnohdy souhlasili, ale k některým jeho částem. Tak to například bylo i s ústavou Československé republiky z 29. února 1920, které vyčetli znění prvního paragrafu – „Lid je jediný zdroj veškeré státní moci v Republice československé.“³⁴⁴ L. Peřich jej napadl slovy: „Veškerá moc nevychází z lidu, nýbrž z Boha a žádný stát a žádný zákon nemůže mně v tomto mém vnitřním přesvědčení odhlasovat názor jiný.“³⁴⁵ V této větě nacházel rozpor svědomí věřícího člověka a občana, odporující božskému přikázání, které věří, že veškerá moc nevychází z lidu, nýbrž z Boha. Proti této provokující větě se postavil i J. Durych slovy: „Není to výzva k tomu, aby se lid jako zdroj veškeré státní moci uplatnil, nýbrž jest to konstatování v dogmatické formě, konstatování nepragmatické a bezdůvodné, které musí nutně způsobit zlou demoralizaci lidu.“³⁴⁶ Peřich byl přesvědčen, že jako věřící katolík musí dbát především zákona „Boha a jeho slovo se sluší poslouchat více než lidi.“³⁴⁷ Upozornil však na jistou dichotomii: pokud je zmiňovaná věta politickým postulátem o organizaci státu,

³³⁹ DEML, Jakub, *Šlépěje*, I-III, Brno 1998, s. 160.

³⁴⁰ DEML, Jakub, *Šlépěje*, XVII, Brno 2000, s. 15.

³⁴¹ MALÝ, Rudolf Ina, *Tak!*, Tak, ročník I., číslo 1, 1937, s. 2.

³⁴² STAŠEK, Bohumil, *Svatý Václav a naše doba. Řeči poslance Bohumila Staška o sv. Václavu a jeho významu pro dnešní dobu*, Praha 1929, s. 24.

³⁴³ STAŠEK, Bohumil, *Vyšehrad. Pět přednášek o slávě, zkežce i vzkříšení posvátného Vyšehradu*, Praha 1937, s. 38.

³⁴⁴ GRONSKÝ, Ján, *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa*, I, 1914-1945, Praha 2005, s. 74.

³⁴⁵ PEŘICH, Leopold, *Demokracie a stavovství*, in: Stavovská myšlenka. Sborník statí, I, Praha 1936, s. 94-95.

³⁴⁶ DURYCH, Jaroslav, *Ústava*, Rozmach, ročník IV., číslo 1, 1926, s. 16.

³⁴⁷ SKUTKY 5, 29.

je katolík povinen ji dodržovat, avšak pokud je filozofickým názorem tvůrců ústavy, musí ji odmítnout.³⁴⁸

Během tzv. *Marmaggiho aféry* v roce 1925 došlo k roztržce mezi Československou republikou a Vatikánem ohledně slavení státního svátku Mistra Jana Husa. Účast a jednání prezidenta republiky, který převzal nad oslavou protektorát a vyvěsil nad Pražským hradem husitskou vlajku s kalichem, považovaly církevní kruhy za protikatolickou provokaci a nařídily papežskému nunciovi Francescu Marmaggimu (1870-1949) opustit Prahu, čímž došlo k faktickému přerušení diplomatických styků mezi ČSR a Vatikánem.³⁴⁹ Durych při této příležitosti jen smutně konstatoval: „*City národa československého jsou řízeny tradicí boje proti Římu. Velká a mocná jeho část je na zavalání vždy pohotová k boji proti Římu, a to s velkým elánem, který jest schopen značné účinnosti a ničivosti. Část, která je více či méně věrná Římu, naprosto nemá ani té síly ani toho elánu,*“³⁵⁰ snad chtěl národ probudit k větší náboženské aktivitě, snad tomu odmítal uvěřit. Za této aféry, kdy papež Pius XI. požadoval, aby se československá vláda zřekla provokativního vystupování proti katolické církvi a hrozil odvoláním papežského nuncia z Prahy, se *Československá strana lidová* dostala do složité situace a přemýšlela, zda má vystoupit z vládní koalice, která byla obviněna, že vzniklou situaci zavinila. J. Šrámek nakonec odmítl učinit kroky, které by její postavení ve vládním táboře oslabilo a z koalice nevystoupil i za cenu přerušení styků s Vatikánem.³⁵¹ Přesně to Durychovi vadilo, neboť se domníval, že „*katoličtí ministři jsou povinni vystoupit z ministerského sboru a z koalice. Neučiní-li tak, nemohou být vůdci katolíků, ani těch politických. Ale to je úvaha pouze teoretická, poněvadž katolicství jest straně pouhou formalitou. Dokázal to zmíněný projev msgra Šrámka, který naznačuje Římu, že chce-li papež v Čechách něco podnikat, má se dříve ptát jeho, jako domácího pána katolického církve v Čechách.*“³⁵² Zásluhou bývalého vyslance ve Vatikánu Kamila Krofty (1876-1945) a ministra zahraničí Edvarda Beneše se podařilo kontakty ČSR a Vatikánu stabilizovat a spor na přelomu let 1927/1928 ukončit uzavřením modu vivendi.³⁵³

³⁴⁸ PERICH, Leopold, *Demokracie a stavovství*, in: Stavovská myšlenka. Sborník statí, I, Praha 1936, s. 95.

³⁴⁹ KLIMEK, Antonín, *Velké dějiny země Koruny české*, XIII, Praha 2000, s. 380-382.

³⁵⁰ KOMÁREK, Karel (ed.), *Jaroslav Durych. Polemiky a skandály*, Olomouc 2002, s. 218-219; DURYCH, Jaroslav, *Řím promluvil*, Rozmach, ročník III., číslo 12, 1925, s. 178.

³⁵¹ TRAPL, Miloš, *Politický katolicismus a Československá strana lidová v Československu v letech 1918-1938*, Praha 1990, s. 91.

³⁵² KOMÁREK, Karel (ed.), *Jaroslav Durych. Polemiky a skandály*, Olomouc 2002, s. 224; DURYCH, Jaroslav, *Řím promluvil*, Rozmach, ročník III., číslo 12, 1925, s. 181.

³⁵³ DEJMEK, Jindřich, *Československo-vatikánská jednání o modus vivendi 1927-1928*, Český časopis historický, 1994, ročník XCII., číslo 2, s. 283.

Modus vivendi společně s poklidnou oslavou svatováclavského milénia v roce 1929 upevnil ve svém důsledku pozice katolické církve v Československu, o čemž svědčily i poklidné svatováclavské oslavy roku 1929 za účasti vlády a církve.³⁵⁴ I takový bojovný katolík, jakým byl Jaroslav Durych, musel ve druhé polovině 20. let objektivně uznat, že „*katolictví nemá sice u nás ustláno na růžích, ale také ne v trní. Při jedné konferenci s katolickými biskupy prý se prezident přímo ptal, mohou-li si biskupové na něco stěžovat a biskupové si nestěžovali na nic. Můžeme žít. Nikdo nás nepodporuje, ale nikdo nás už neštve nad naše síly. Není tak zle. Mohlo by se zdát, že mluvím uštěpačně nebo že pískám do noty monsignoru Šrámkovi. Ale jisto jest, že chceme-li katolicky žít, jde to bez obzvláště krutých těžkostí.*“³⁵⁵

Další důvod, proč kritizovat Československou republiku, její vládu a instituce, se objevil na počátku 30. let v důsledku ekonomické krize, kdy do roku 1931/1932 poklesla průmyslová výroba na 60%, hroutil se zahraniční obchod a počet nezaměstnaných dosahoval téměř milionu osob. Mnohé dobové útoky tak získaly protikapitalistický a protidemokratický nádech. Objevovaly se korporativní ideje a posilovalo fašistické hnutí, Československá strana lidová organizovala charitativní akce na bázi křesťanského solidarizmu. Ztráty v důsledku světové krize byly obrovské; ČSR do vypuknutí druhé světové války nedosáhlo hospodářské úrovně před krizí.³⁵⁶ O těžkých poměrech a cestě z nich se v díle *Cesta ze světového labyrintu* vyslovil Bohumil Stašek a v článku *Očista duší* Jaroslav Durych.

Krize přispěla k nástupu autoritativních režimů v mnoha evropských zemích. V ČSR se však nadále podařilo zásluhou prezidenta republiky T. G. Masaryka a mnoha představitelů politických stran demokracii udržet. Na její ochranu byla přijata celá řada zákonů, *zákon o mimořádné moci nařizovací* (č. 95/1933 Sb.), *zákon o zastavování činnosti a rozpouštění politických stran* (č. 201/1933 Sb.), *zákon o obraně státu* (č. 131/1936 Sb.),³⁵⁷ které měly krátkodobě omezit rostoucí politické a sociální napětí.³⁵⁸ Demokratický charakter státu potvrdil i první celostátní sjezd katolíků, který se v Praze sešel ve dnech 28.–30. června 1935³⁵⁹ za přítomnosti papežského legáta a pařížského arcibiskupa Jeana

³⁵⁴ ŠEBEK, Jaroslav, *Svatováclavská tradice v meziválečném Československu 1918-1939 (v kontextu vztahu katolické církve a společnosti)*, in: In omnibus caritas. K počtě devadesátých narozenin prof. ThDr. Jaroslava Kadlece, Praha 2002, s. 549-550.

³⁵⁵ DURYCH, Jaroslav, *Rozmach a fašismus*, Rozmach, ročník V., 1927, s. 404.

³⁵⁶ CUHRA, Jaroslav, ELLINGER, Jiří, GJURIČOVÁ, Adéla a kol., *České země v evropských dějinách. Od roku 1918*, IV, Praha 2006, s. 66.

³⁵⁷ Podrobněji: GRONSKÝ, Ján, *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa*, I, 1914-1945, Praha 2005, s. 227 a dále.

³⁵⁸ BROKLOVÁ, Eva, *Československá demokracie. Politický systém ČSR 1918-1938*, Praha 1992, s. 113.

³⁵⁹ Organizací kongresu pověřil episkopát E. Benešovi oddaného J. J. Rückla (výkonný předseda Stálého výboru sjezdového). O tom svědčí i jeho dopisy podrobněji *Národní archiv v Praze, fond Jan Jiří Rückl*, č.

Verdiera (1864-1940), který shromáždění osobně uvítal a předal katolíkům požehnání Svatého otce Pia XI.³⁶⁰ V následujícím období do roku 1938 hlasy katolíků utichly a zdálo se, že se s posláním Československa, jeho každodenností a vztahem ke katolíkům smířily. Za všechny si připomeňme Durychova slova: „*Stát nepronásleduje kulturní práci katolíků, ale také ji neuznává, ke katolíkům je ironicky indiferentní a rozhodujícím činitelem jsou milejší komunisté... Chrámy jsou sice ušetřeny, ale ne z ohledu k náboženskému kultu, nýbrž z ohledu na uměleckou a historickou památku... Každý nekatolický intelektuál považuje katolíky za živly nevzdělané a zaostálé nebo za podivíny a hysteriky, se kterými nelze a netřeba vážně jednat, jejichž slova netřeba brát vážně.*“³⁶¹ Události po roce 1938 však ukázaly, že se jednalo jen o klid před bouří.

Katoličtí intelektuálové snili o křesťanském státě, v němž bude církev triumfovat a katolická víra bude vyznáním všech obyvatel země, avšak místo toho byli svědky zcela odlišného vývoje. Nový československý stát se zrodil v protikatolickém ovzduší, kdy statisíce věřících z katolické církve vystupovaly a kdy se církev stávala cílem slovních a fyzických útoků za všechny křivdy na českém národě v minulosti. Katolíci nemohli počítat ani s podporou prezidenta republiky, jenž byl zaměřen proti církvím a proti katolicizmu, ani od vládních představitelů, kteří většinou na katolických pozicích nestáli, ani od parlamentu, který se nyní spíše zabýval protikatolickými zákony a odlukou státu od církve.³⁶² Očekávala se divoká odluka, jak jen bylo v poválečné euforii možné. Místo zakotvení státního náboženství docházelo k ateizaci české společnosti, ideály českého státu se hledaly v protikatolických bojích v minulosti, moci se ujaly politické strany, jež si rozdělily vliv ve společnosti a novou společenskou silou se stala liberální demokracie s vírou v moderního člověka. *Československá strana lidová* se ocitla mimo vládní koalici a existovala jen malá naděje, že se do ní brzy vrátí. Tak vnímali situaci v Československu katoličtí intelektuálové, což vysvětluje jak strach z vývoje událostí, který prožívali, tak razanci útoků, jimiž proti ‘zločinné’ demokracii na stránkách novin a časopisů bojovali.

fondu 467, karton 28, sign. 73 Odeslaná korespondence (září – prosinec 1934) a sign. 74 Odeslaná korespondence (leden – červen 1935).

³⁶⁰ Pro katolický kongres podrobněji: *Tajný vatikánský archiv*, fond Sacra Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari Cecoslovacchia, IV. období (1928-1931), pozice 108-109, fascikl 137, s. 30-34.

³⁶¹ DURYCH, Jaroslav, *Naděje katolictví v zemích českých*, Brno 1996, s. 9.

³⁶² Pro Masarykovy názory v záležitosti rozluky státu a církve podrobněji: *Archiv Masarykova ústavu Akademie věd České republiky*, fond Tomáš Garrigue Masaryk, oddělení Republika (R) – Církev, složka Rozluka církve a státu; *Tajný vatikánský archiv*, fond Archivio Nunziatura Cecoslovacchia, busta 10, složka VI – B Oddělení státu a církve.

IV. 5 Konflikt s T. G. Masarykem, E. Benešem a K. Čapkem

Tomáš Garrigue Masaryk se již od svého mládí velmi intenzivně zajímal o náboženskou otázku; hledání víry a osobní zbožnost prostupovaly celý jeho život. Masarykova víra a základ křesťanství nespočívaly na Kristově božství, ale ve zdůraznění činné lásky k Bohu a k člověku, tak jak k ní přistupoval Ježíš.³⁶³ Kvůli mravnímu přesvědčení se ve třiceti letech rozešel s katolickou církví a stal se evangelíkem, avšak celý život se vůči katolicismu vymezoval a vyjadřoval. Jako náboženský myslitel byl Masaryk oceňován především proto, že podstata jeho osobnosti spočinula v opravdové náboženské autentičnosti, v opravdovém vztahu k Bohu, ve vědomí Boží přítomnosti a hloubce víry, protože mu náboženství dávalo odpověď na problém věčnosti a smyslu lidského života.³⁶⁴ Masaryk nikdy nevystupoval proti náboženskosti – „*úpadek náboženství starého není úpadkem náboženství všeho*“³⁶⁵ – ale vadila mu stará, na dogmatech postavená náboženství, jako byly například zjevení či zázraky.³⁶⁶ S katolíky se rozcházel v mnoha ohledech: nepřikládal velký důraz obřadu, nevěřil v očekávání nadpřirozené pomoci v zázraku, neuznával prostředkování víry církví,³⁶⁷ ale prostou vnitřní víru, tak jak ji skromně kázal Kristus; katolicismus chtěl překonat mravností a vědeckou pravdou.³⁶⁸

Česká veřejnost však vnímala Masarykovu víru poněkud jinak: Masaryk byl odpadlíkem od katolické církve, a proto jejím úhlavním nepřítelem; Masaryk bojoval proti katolické církvi za Rakousko-Uherska, a proto bude v boji pokračovat i v Československu.³⁶⁹ Prezident se však snažil zachovávat v náboženských ohledech nadstranickou neutralitu a proti katolické církvi nevystupovat – třebaže jeho protikatolické výroky a hesla byla v zemi populární, což byl jistě doklad jeho státnické

³⁶³ Pro Masarykův přístup k Ježíšovu božství podrobněji: POLÁK, Stanislav, *T. G. Masaryk. Za ideálem a pravdou*, I, Praha 2000, s. 298, příp. FUNDA, Otakar A., *Víra bez náboženství*, Praha 1994, s. 25.

³⁶⁴ FUNDA, Otakar A., *Thomas Garrigue Masaryk. Sein philosophisches, religiöses und politisches Denken*, Bern 1978, s. 126; KOLISCH, Fritz, *Náboženské vyznání Masarykovo*, in: Masarykův sborník. Časopis pro studium života a díla T. G. Masaryka, I, Praha 1934, s. 139.

³⁶⁵ MASARYK, Tomáš Garrigue, *V boji o náboženství*, Praha 1932, s. 29.

³⁶⁶ Masarykův nedatovaný rukopis v Archivu Masarykova ústavu AV ČR, fond TGM – oddělení 22 – P, krabice 113.

³⁶⁷ MASARYK, Tomáš Garrigue, *Jan Hus. Naše obrození a naše reformace*, Praha 1990, s. 131–132.

³⁶⁸ Pro Masarykův vztah k náboženství podrobněji: ŠMÍD, Marek, *Masarykův konflikt s katolickou církví na přelomu 19. a 20. století*, Historický obzor, ročník XI., 2001, s. 265–270; ŠMÍD, Marek, *T. G. Masaryk a čeští katolíci*, in: T. G. Masaryk a česká státnost. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference pořádané Masarykovou univerzitou ve dnech 4.–5. září 2007 v Brně, Praha 2008, s. 85–95.

³⁶⁹ MALÝ, Radomír, *T. G. Masaryk a jeho vztah ke katolicismu*, in: T. G. Masaryk a střední Evropa, Brno 1994, s. 13; TRAPL, Miloš, *Poměr T. G. Masaryka jako prezidenta ke římsko-katolické církvi*, in: Náboženská dimenze Masarykova myšlení. Sborník příspěvků z III. ročníku semináře Masarykova muzea v Hodoníně 17. listopadu 1994, Hodonín 1995, s. 64.

moudrosti a umírněnosti.³⁷⁰ Rovněž oceňoval, že se katolicismus postupně s novým státem sžil a zapojil se do jeho demokratických struktur v podobě *Československé strany lidové*, byť mu její předseda Jan Šrámek nebyl osobně sympatický.³⁷¹

Mezi českými katolickými intelektuály měli T. G. Masaryk, E. Beneš a K. Čapek řadu protivníků. Ti si většinou vážili jejich morálního rozměru, zejména osobnosti samotného prezidenta republiky, ale kritizovali jejich názory na náboženství, demokracii, liberalizmus, autoritu apod. Mezi nejostřejší kritiky z katolických pozic patřili především novotomisté (M. Habán, S. M. Brait, R. Dacík, D. Pecka a jiní), čerpající z papežských encyklik, kteří na jedné straně kritizovali demokratický socialismus, k jehož idejům měl Masaryk blízko, na druhé straně ostře vystupovali proti liberálním katolíkům První republiky. Novotomisté a jejich časopis *Na blubinu* udržovali s integrálními katolíky kontakt; časopis *Rád* dokonce informovali o prvním čísle svého časopisu slovy: „... uveřejníme v prvním čísle řádnou studii o nacionalismu, žednářství a židovské otázce. Rozklechtáme tam Karla Čapka a podobně.“³⁷²

Z novotomistů to byl teolog a filozof Metoděj Habán, který ostře zaútočil na T. G. Masaryka. Ve své stati *Masaryk jako filosof náboženství*³⁷³ sice uznal Masarykovu učitelskou, sociální a politickou roli, nicméně podrobil kritice jeho pojetí náboženství. Odsoudil zejména jeho dílo *V boji o náboženství* z roku 1904, kde se Masaryk kriticky vyslovil o zjeveném náboženství a jeho odcírkevnění. Habán označil Masarykovu znalost teologie za povrchní a nesystematické, nepronikající k jádru náboženství a církve a postavil se proti jím navrhované myšlence nového náboženství.

Teolog a spisovatel Dominik Pecka zaútočil na Masarykovu ideu bratrství: „Pravé společenství nemůže být vytvořeno pouhou ideou bratrství, poněvadž ta idea je druhotná: teprve když pochopíme, že lidstvo má společného Otce, vyplývá z toho, že jakožto děti jednoho a téhož Otce jsme navzájem bratři a sestry. Je pravda, že idea společenství vede k ideji bratrství, ale idea bratrství vede k ideji otcovství. Ale tu již začínají veliká mystéria, jichž nelze vysoudit přirozeným rozumem a jež je třeba přijmout pokornou vírou.“³⁷⁴ Současně vyslovil názor, že významné filozofické a politické ideje a koncepce mají křesťanský původ; altruismus, socialismus, humanita a demokracie jsou doslovným vyjádřením lásky k bližnímu, které musí být zakotveno

³⁷⁰ TRAPL, Miloš, *Masarykovy spory s katolickou církví*, in: T. G. Masaryk a československá státnost. Sborník textů a přednášek, Praha 2001, s. 145.

³⁷¹ TRAPL, Miloš, *Poměr T. G. Masaryka jako prezidenta k římsko-katolické církvi*, in: Náboženská dimenze Masarykova myšlení. Sborník příspěvků z III. ročníku semináře Masarykova muzea v Hodoníně 17. listopadu 1994, Hodonín 1995, s. 63-64.

³⁷² *Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze*, fond Jaroslav Durych, č. inv. 81/77/0118, nedatováno.

³⁷³ HABÁN, Metoděj, *Masaryk jako filosof náboženství*, Filosofická revue, ročník IX., 1937, s. 169-172.

³⁷⁴ PECKA, Dominik, *Moderní člověk a křesťanství. Rozbory a podobizny*, Praha 1948, s. 47.

nábožensky.³⁷⁵ Ačkoliv se i v českém meziválečném filozofickém myšlení pěstovaném v katolickém duchu projevovaly důsledky inovačních tendencí prosazujících se v rámci katolické církve, větší ohlas v českém kulturním životě měla v té době spíše katolická publicistika, esejistika (časopisy *Akord*, *Na hlubinu*, *Tvar*, *Řád* aj.) a beletrie.³⁷⁶

Z ní byl vůči prezidentu republiky T. G. Masarykovi zvláště kritický Jaroslav Durych, který vystupoval proti náboženským poměrům První republiky. Byl to právě Durych, který jako první z katolických intelektuálů otevřeně vystoupil proti Masarykovu pojetí demokracie a koncepci českých dějin (*Tábor je náš program!*), aby zdůraznil katolický prvek v národních dějinách; jeho katolicita stála v protikladu k Masarykově humanitě, k soudobému liberalizmu a politickému realizmu. Jeho náboženská nevraživost stupňovala agresivitu útoků, čímž otevírala prostor pro širší kritiku osobnosti T. G. Masaryka – „*jest přirozeno, že jako katolík mám jiný názor světový než prezident Masaryk. Rozpor v těchto názorech jest velmi veliký*“³⁷⁷ – a jeho názorů, ale rovněž směřovala ke kritice jevů výrazně spjatých s prostředím českých zemí a prezidenta republiky, a to českého realizmu,³⁷⁸ Československé církve, českého nacionalizmu a politiky *Československé strany lidové*.³⁷⁹

J. Durych si Masaryka cenil za rozbití rakousko-uherského soustátí a byl mu vděčný za nově vzniklý československý stát. Výhrady měl k němu ne proto, že byl odpadlíkem od katolictví a že se stal jeho nepřítelem, ale spíše proto, že nečinně přihlížel k důsledkům hospodářské krize v ČSR, kdy se na počátku 30. let ocitlo téměř milion lidí bez práce.³⁸⁰ Celé období První republiky neakceptoval Masarykovo pojetí české otázky, masarykovský humanizmus a realizmus považoval za varianty českoobratrského pacifizmu.³⁸¹ Relativně umírněný postoj ve dvacátých letech, kdy Durych dokonce prohlásil: „*Masaryk má ve své osobě cosi okouzlujícího a vážného. Neměl jsem příležitost mluvit s ním o samotě, ale... viděl jsem ho ve společnosti, již rozhodně přesahoval,*“³⁸² se ve třicátých letech přiostril a Durych se stal až podrážděně kritickým vůči jakémukoliv Masarykovu protikatolickému výroku.

³⁷⁵ PECKA, Dominik, *Tvár člověka*, in: Křesťanský realismus a dialektický materialismus, Brno 1946, s. 85–115.

³⁷⁶ ZOUHAR, Jan, PAVLINCOVÁ, Helena, GABRIEL, Jiří, *Česká filosofie mezi dvěma světovými válkami*, Brno 2001, s. 46.

³⁷⁷ DURYCH, Jaroslav, *Prezident Masaryk*, Rozmach, ročník II., číslo 21, 1924, s. 314.

³⁷⁸ DURYCH, Jaroslav, *Reakce*, Rozmach, ročník II., číslo 9, 1924, s. 131.

³⁷⁹ DURYCH, Václav, *Vzpomínky na mého otce. Životopis Jaroslava Durycha*, Olomouc 2001, s. 209.

³⁸⁰ Podrobněji: ŠULC, Jan, KUDRNÁČ, Jiří, KOMÁREK, Karel (ed.), *Jaroslav Durych. Život, ohlasy, soupis díla a literatury o něm*, Brno 2000, s. 26 a dále.

³⁸¹ MED, Jaroslav, *Jaroslav Durych – fašista?*, in: Jaroslav Durych. Život, ohlasy, soupis díla a literatury o něm, Brno 2000, s. 333.

³⁸² DURYCH, Jaroslav, *Rozmach a fašismus*, Rozmach, ročník V., 1927, s. 398.

Nejdále došel Jaroslav Durych v kritice Masaryka v článku *Očista duší* (listopad 1938), v němž odsoudil osobnost T. G. Masaryka, ač jej přímo nejmenoval, a označil jej za „filozofa, který hlásal a dělal věci zlé,“ jenž „nezkombinoval ani jediné filozofické myšlenky a jeho znalosti filozofie byly tak diletantské či spíše nedoucké, že jenom nejbhrubší servilnost mohla tu zneužívat titulů filozofa a filozofie.“³⁸³ Jeho filozofický a politický realizmus označil za katastrofální nauku, již je třeba rychle zakázat v celém světě a na jeho místo znovu uvést víru v Boha a lásku k vlasti. Za závaznou autoritu označil místo prezidenta republiky papeže, jemuž se katolíci podřizují ve věcech víry a mravů. O Durychově vztahu k Masarykovi příznačně vypovídá článek *Hlídač bez čísla* z roku 1938, v němž Durych přiznal, že se při zprávě o Masarykově smrti za bývalého prezidenta modlil, neboť „jsme totiž povinni modlit se za své nepřátele...“³⁸⁴

Jaroslav Durych znal Masarykovy kritické výroky na adresu církve, jež zformuloval před první světovou válkou. Věděl dobře, že situace v republice, nová zkušenost z prezidentského postu, válečný prožitek i osobní postoje a hodnoty Masarykovy názory změnily, popř. otupily ostrý hrot jejich výpadů, takže jej v roce 1930 vyzval v časopisu *Akord* otevřeným listem k deklaraci a revizi jeho náboženských a církevních názorů. V článku *Spravedlnost* jej dokonce označil za Boží nástroj, v jehož díle spatřujeme přítomnost Boží milosti,³⁸⁵ čímž se spíše snažil přesvědčit Masaryka o nutnosti nové formulace náboženských názorů a přimět jej k činu. Masaryk považoval Durycha za mluvčího těch nejextremnějších katolíků a možná i proto mu neodpověděl.

Ačkoliv sám Masaryk na tuto provokaci nereagoval, pozorně sledoval Durychovu literární tvorbu. Proto, když ten ve stejném roce vydal brožuru *Naděje katolictví v českých zemích* vyjadřující lítost nad nevýznamným postavením katolictví, zareagoval Masaryk slovy: „Durych říká, že celá česká literatura je ateistická. K tomu závěru ovšem dospěl nepochopením, že nechut' k církvi a oficiálnímu katolicismu není ještě ateismem, jak dokazují právě naši nejsilnější básníci, hlavně Neruda, ale také Božena Němcová. Divně se vyjímá

³⁸³ FIALOVÁ, Zuzana (ed.), *Jaroslav Durych. Publicista*, Praha 2001, s. 237-239; DURYCH, Jaroslav, *Očista duší*, Lumír, ročník LXV., číslo 1, 1938, s. 40-42 a zároveň *Národní obnova*, ročník II., číslo 49, 1938, s. 2.

³⁸⁴ FIALOVÁ, Zuzana (ed.), *Jaroslav Durych. Publicista*, Praha 2001, s. 240; DURYCH, Jaroslav, *Hlídač bez čísla*, *Národní obnova*, ročník II., číslo 50, 1938, s. 2. List *Katolík* přináší po Masarykově smrti tuto zprávu na první stránce novin – *Katolík*, ročník II., číslo 19, 1937, s. 1 – „Náš stát v posledních 14ti dnech prožíval významnou dějinnou chvíli, neboť ztratil svého prvního prezidenta Osvoboditele T. G. Masaryka. I my se připojujeme dnes k těm, kdož po zásluze ocenili jeho veliké občanské přednosti jako hlavy státu a prosíme čtenáře tohoto listu, aby věnovali hlavní vzpomínku spáse jeho nesmrtelné duše. Před Všemohoucí Spravedlností Boží na věčnosti, může mu prospět jen naše modlitba.“

³⁸⁵ FIALOVÁ, Zuzana (ed.), *Jaroslav Durych. Publicista*, Praha 2001, s. 275-278; DURYCH, Jaroslav, *Spravedlnost*, *Akord*, ročník III., číslo 5, 1930, s. 177-179; KOMÁREK, Karel (ed.), *Jaroslav Durych. Polemiky a skandály*, Olomouc 2002, s. 242-247.

následující po tom konstatování, že náš republikánský stát je ke katolicismu ironicky indiferentní; ve skutečnosti naši státníci, kteří o vážném problému poměru státu a církve přemýšleli, usilují o rozluky státu a církve – a v tom není ani ironie, ani indiferentismu. Čeho si tedy Durych přeje a co pro katolicismus očekává? Durych nemá žádné formulace, nepodává žádné definice, jeho centrální myšlenka je prázdná a bezobsažná.³⁸⁶ Charakter této novinové přestřelky jasně odhalil rozdíl mezi oběma muži; zatímco Durych pomýšlel na teologickou rovinu sporu, Masaryk na politickou, zatímco Durych mluvil o postavení náboženství v srdcích lidí, Masaryk mluvil o formálním katolicizmu. Masaryk považoval Durychovu kritiku svých vlastních názorů za příznak krize soudobé inteligence. K Durychově výzvě mlčela celá společnost včetně katolického tábora, když se rozhodl promluvit K. Čapek, který se prezidenta zastal v článku *To snad být nemusí* zveřejněném v *Lidových novinách* (22. května 1930, bez podpisu), v němž vysvětlil, že „hlava státu není povinna veřejně vykládat své stanovisko o osobních věcech, a k tomu ještě věcech ožehavých jako je poměr k náboženství a k církvi.“³⁸⁷ Major Durych, který zde vlastně kritizoval svého nejvyššího velitele, byl dokonce za tento článek předvolán před kárnou komisí Zemského vojenského velitelství v Brně, ale řízení bylo na žádost prezidenta republiky, jehož přesvědčoval sám spisovatel Karel Čapek, zastaveno.³⁸⁸

Přestože jej prezident Masaryk nikdy osobně nepřijal, ostatně rozdíly mezi oběma muži byly nepřekonatelné, udržovali spolu alespoň písemný kontakt, rozvíjený z Durychovy strany. J. Durych mu v roce 1927 poslal článek *Rozmach a fašismus* uveřejněný v *Rozmachu*³⁸⁹ a o tři roky později gratuloval k osmdesátým narozeninám slovy: „Pane presidente, dovoluji si v tomto roce Vašich osmdesátin již nyní předložit Vám svůj dar, historický román z doby valdštejské. Vaší zásluhou osvoboditelskou bylo umožněno, že toto dílo vzniklo a nabylo své podoby, a proto s radostí a důvěrou Vám je podávám... Prosím, abyste můj dárek vládně přijal jako účinný projev mé opravdové a srdečné úcty.“³⁹⁰

J. Durych považoval Edvarda Beneše, nikoliv T. G. Masaryka, za opravdového budovatele státu, který zosobňoval „dobu rozumu a práce sil tvůrčích a hospodaření

³⁸⁶ MASARYK, Tomáš Garrigue, *Cesta demokracie. Projevy, články, rozhovory 1929-1937*, IV, Praha 1997, s. 196; MASARYK, Tomáš Garrigue, *Naděje katolictví v zemích českých*, Týdeník Čin, ročník II., číslo 3, 1930, s. 49-51.

³⁸⁷ DURYCH, Václav, *Vzpomínky na mého otce. Životopis Jaroslava Durycha*, Olomouc 2001, s. 290.

³⁸⁸ Podrobněji: *Archiv Masarykova ústavu – Akademie věd České republiky*, fond Tomáš Garrigue Masaryk, oddělení 42, K – Korespondence, část 77, korespondence Karel Čapek, dne 6. září 1930.

³⁸⁹ *Archiv Masarykova ústavu Akademie věd České republiky*, fond Tomáš Garrigue Masaryk, oddělení 42, K – Korespondence, část 62, korespondence Jaroslav Durych, dne 29. srpna 1927.

³⁹⁰ *Archiv Masarykova ústavu Akademie věd České republiky*, fond Tomáš Garrigue Masaryk, oddělení 42, K – Korespondence, část 77, korespondence Jaroslav Durych, dne 2. ledna 1930.

s hodnotami...“³⁹¹ Tuto kvalitu v něm však spatřoval a zdůrazňoval až od poloviny 30. let, kdy se stal Edvard Beneš prezidentem. Do té doby jej rovněž podroboval tvrdé kritice. Vyčítal mu např. neúspěch na konferenci ve Versailles: „[Dr. Beneš – pozn. MS] obětoval Kladsko, a nikdo neví zač. Odstoupil Polákům kus Těšínska a Spišska, ale nezískal nám za to polské spojenectví, nýbrž nepřátelství. Uvedl nás v ponižující dependenci vůči Francouzům, která nás při konfliktu rusko-polském úplně přirazila ke zdi. Získal Podkarpatskou Rus jako most k Rusku liberalistickému, ale když tam se ukázalo Rusko bolševické, dal si jej zahradit Polskem, ke kterému však cesty nenašel. Nevěděl, má-li se bát spíše Lenina či Poláků, Šmerala či Kramáře, a bál se obou. Za to spunktoval Malou dohodu, ve které hraje ponižující úlohu,“³⁹² kritizoval jeho neúspěšnou a nákladnou zahraniční politiku: „Kdybychom měli ty peníze, které nám Edvard Beneš beztrestně projezdí na svých bloupych cestách na ty blbě konference!“³⁹³ a dokonce i osobnost samotného E. Beneše: „Beneš je státník opatrný a věcný; postupuje dle těžkopádných zásad realistických, s papírem a tužkou v ruce; pomalu, ale jistě. Jisto však je, že prezidentem bude, a kdyby snad předčasně zemřel, bude jím někdo, kdo půjde v jeho šlépějích.“³⁹⁴ Za tento poslední výpadek byl Durych povolán před kárný výbor, uznán vinným a odsouzen k písemné výstraze.

Dalším Durychovým nepřítelem se stal Karel Čapek (1890-1938), vzdělaný, schopný a pracovitý, mimořádně jazykově i literárně nadaný spisovatel, symbol humanistické kultury meziválečné ČSR doma i ve světě. Zejména jej dráždily jeho názory blízké Hradu, jeho kontakt s T. G. Masarykem a E. Benešem a demokracie, rovnost, relativizmus, pozitivizmus a pragmatizmus, které ve svých dílech propagoval. Čapkem oslavované národní demokratičnosti se Durych vysmíval, její zdroj viděl v pokleslém osvícenství a v adoraci českého plebejství; proto neměl rád Čapkovu chválu prostého člověka, Masarykovu drobnou práci a Benešovo kompromisnictví.

Počátek vzájemného kontaktu obou spisovatelů lze nalézt na začátku 20. let, kdy na Karla Čapka učinil dojem Durychův román *Na borách*, který v *Národních listech* v roce 1920 ve stati *Zapomenutý článek* pochválil.³⁹⁵ Durych následně na Čapkovu přímluvu začal publikovat v *Lidových novinách*, kam přispíval až do roku 1943. V březnu

³⁹¹ MED, Jaroslav, *Jaroslav Durych – fašista?*, in: Jaroslav Durych. Život, ohlasy, soupis díla a literatury o něm, Brno 2000, s. 334.

³⁹² FIALOVÁ, Zuzana (ed.), *Jaroslav Durych. Publicista*, Praha 2001, s. 195; DURYCH, Jaroslav, *Puchření – zřání*, Rozmach, ročník III., číslo 1, 1925, s. 4-8.

³⁹³ DURYCH, Jaroslav, *Povzdech časový*, Rozmach, ročník III., číslo 11, 1925, s. 1.

³⁹⁴ FIALOVÁ, Zuzana (ed.), *Jaroslav Durych. Publicista*, Praha 2001, s. 196; DURYCH, Jaroslav, *Puchření – zřání*, Rozmach, ročník III., číslo 1, 1925, s. 4-8.

³⁹⁵ DURYCH, Václav, *Vzpomínky na mého otce. Životopis Jaroslava Durycha*, Olomouc 2001, s. 203.

1926 jej K. Čapek dokonce pozval na schůzku pátečníků,³⁹⁶ J. Durych však důrazně odmítl a pravděpodobně při odmítnutí Čapka urazil.³⁹⁷ Čapek se rovněž snažil přimět J. Durycha ke vstupu do ČSL, již mohl prospět a přivést ji k duchovnímu rozkvětu. V. Černý se domnívá, že právě úspěch Čapkových dramát v zahraničí měl za následek ochlazení vzájemného vztahu a rozchod obou původních přátel.³⁹⁸ Přestože si nadále vyměňovali názory na stránkách časopisů a novin, vzájemně se respektovali jako „*partneři v pozici ideových mluvčích, jako protivníci rytířští, připravení kdykoliv tomu druhému přispěchat na pomoc. Teprve roku 1937, v souvislosti se Španělskem a s rostoucí nervozitou v celé české společnosti, sestoupí vzájemná polemika kamsi dolů, na úroveň, která není hodna ani jednoho z obou mužů.*“³⁹⁹

V srpnu 1926 zveřejnil v *Rozmachu* agilní Durych první otevřený dopis K. Čapkovi s názvem *List Karlu Čapkovi o lojalitě*. V tomto listě vyjádřil podiv nad Čapkovými hodnotami – „*Nezdá se nám, že byste v cokoliv věřil či cokoliv miloval.*“⁴⁰⁰ – jeho loajalitou k Hradu a nejvyšším představitelům československého státu a jeho náboženské představy postavil do kontrastu s katolickými: „*Vy jste ovšem racionalista, kdežto my jsme lidé romantičtí, jejichž idealismus se považuje za bezcenný. My jsme katolíci, jsme všemi silami vytlačováni z národa, a přece zachováváme lojalitu. Nejsme pragmatisté, jsme dogmatikové, i když neuznáváme relativismus lidského poznání.*“⁴⁰¹

V únoru 1927 uveřejnil Jaroslav Durych v *Rozmachu* další článek s názvem *Svět Karla Čapka*, kde se ironickým a sarkastickým způsobem rozhodl polemizovat s Čapkovými názory a přesvědčit čtenáře o jejich nevýznamnosti a nesprávnosti. Nejvíce jej dráždil svými náboženské názory, které považoval za důležité odsoudit: „*Karel Čapek neporazil náboženství a nesesadil božství; ono před ním rezignovalo a lidstvo je přijímá v likvidaci,*“ a „*Morálka, vyslovená obrazně, zní asi takto: Je-li Bůh, pak člověk jest více než Bůh. A to jest právě objev Karla Čapka.*“⁴⁰² Karla Čapka označil za ateistu-gentlemana a za jeho nejučinnější zbraň intelekt, který je s to posuzovat a odsuzovat samotného Boha.

³⁹⁶ O tom, že Durych chodil mezi pátečníky např. KLÍMA, Ivan, *Velký věk chce mít též velké mordy. Život a dílo Karla Čapka*, Praha 2001, s. 129.

³⁹⁷ DURYCH, Václav, *Vzpomínky na mého otce. Životopis Jaroslava Durycha*, Olomouc 2001, s. 264.

³⁹⁸ ČERNÝ, Václav, *Paměti I. 1921-1938*, ed. Hana Pospíšilová, Brno 1994, s. 346.

³⁹⁹ PUTNA, Martin C., *Jaroslav Durych. Svazky úvah a studií*, Praha 2003, s. 27.

⁴⁰⁰ FIALOVÁ, Zuzana (ed.), *Jaroslav Durych. Publicista*, Praha 2001, s. 205-208; DURYCH, Jaroslav, *List Karlu Čapkovi o lojalitě*, *Rozmach*, ročník IV., číslo 12, 1926, s. 353-362.

⁴⁰¹ TAMTÉŽ, s. 353-362.

⁴⁰² DURYCH, Jaroslav, *Svět Karla Čapka*, *Rozmach*, ročník V., 1927, s. 8-9.

Karel Čapek Durychovi odpověděl během krátké doby třemi dopisy: *Otevřená odpověď Jaroslavu Durychovi*,⁴⁰³ *List Jaroslavu Durychovi o loajalitě*⁴⁰⁴ a *List Jaroslavu Durychovi o katolicích*.⁴⁰⁵ Odpověď rovněž přetiskl *Rozmach* s názvem *List Jaroslavu Durychovi*,⁴⁰⁶ kde se Čapek svého oponenta snažil přesvědčit o správnosti náboženských názorů: „Mám-li to říci v termínech náboženství, tedy je to víra, že sloužíš-li člověku, sloužíš bohu. A že všechno, co vede lidské věci k dobrému, je napomáhání a spolupráce při božím provozu světa. Tady nám nepomůže víra, že v bohu je vše dokonalé, nýbrž bolest a zkušenost, že na lidské zemi je všechno tuze těžké, nevypuštěné a nedokonalé...“⁴⁰⁷

Téměř po deseti letech, v roce 1937, zveřejnil Jaroslav Durych v *Akordu* další útočný, ironizující a úderný druhý otevřený dopis K. Čapkovi s názvem *Pláč Karla Čapka*. Zde se vysmíval jeho dobovým názorům na španělskou občanskou válku, kterou sám Durych vnímal jako boj katolíků s ateisty. Zatímco tak Durych podporoval generála F. Franca bojujícího za katolický stát, česká veřejnost a s ní i Karel Čapek sympatizovali s legální španělskou vládou. Celá polemika by zůstala politickou disputací, kdyby Durych v závěru článku nezasadil Čapkovi tvrdou osobní ránu a neobvinil jej z neznalosti vojenského prostředí, z tělesné neduživosti, protože nikdy nesloužil na vojně a nenapadl jeho humanismus a pacifizmus.⁴⁰⁸ Je až neuvěřitelné, že právě v době vrcholící občanské války ve Španělsku dopsal K. Čapek dvě divadelní hry, varující před nebezpečím fašismu a nacizmu, díla *Bílá nemoc* (1937) a *Matka* (1938).

Durychův *Pláč Karla Čapka* šokoval českou veřejnost a vysloužil autorovi nenávist celého národa, neboť zde Durych napadl spisovatele světového jména a demokraticky smýšlejícího občana.⁴⁰⁹ K. Čapek svoji odpověď zveřejnil v *Přítomnosti* v lednu 1937 v článku *Co pak je to za vojáka?*, kde Durychovi pohrozil, že může být za pokračující útoky degradován.

Pro svou neúnavnou podporu antifašismu a demokracie se K. Čapek stal terčem nevybíravých útoků ze strany pravice, které vyvrcholily po přijetí mnichovské

⁴⁰³ ČAPEK, Karel, *Otevřená odpověď Jaroslavu Durychovi*, Lidové noviny, ročník XXXIV., číslo 427, 1927, s. 1-2.

⁴⁰⁴ ČAPEK, Karel, *List Jaroslavu Durychovi o loajalitě*, Lidové noviny, ročník XXXIV., číslo 438, 1927, s. 1-2.

⁴⁰⁵ ČAPEK, Karel, *List Jaroslavu Durychovi o katolicích*, Lidové noviny, ročník XXXIV., číslo 444, 1927, s. 1-2.

⁴⁰⁶ ČAPEK, Karel, *List Jaroslavu Durychovi*, *Rozmach*, ročník V., 1927, s. 33-37.

⁴⁰⁷ TAMTĚŽ, s. 36.

⁴⁰⁸ FIALOVÁ, Zuzana (ed.), *Jaroslav Durych. Publicista*, Praha 2001, s. 220-222; DURYCH, Jaroslav, *Pláč Karla Čapka*, *Akord* (Brno), ročník IV., číslo 1, 1937, s. 8-11 (arch Poesie).

⁴⁰⁹ DURYCH, Václav, *Vzpomínky na mého otce. Životopis Jaroslava Durycha*, Olomouc 2001, s. 324.

dohody na podzim 1938.⁴¹⁰ Když o Vánocích roku 1938 fyzicky i duševně vyčerpaný Karel Čapek zemřel, někteří extremističtí publicisté projeví svou nenávist až za hrob. Odsuzovali Čapka jako muže, který spolu s Masarykem nejvíce přispěl k pomýlené orientaci národa. *Národní obnova* dokonce zveřejnila kritický pamflet Václava Renče, který přidělil v seznamu 'národních nepřátel' Karlu Čapkovi čestné místo – číslo tři!⁴¹¹ M. C. Putna se domnívá, že ve sporu Durych-Čapek nešlo tolik o Španělsko, demokracii a katolický stát či o fašismus, ale především o vnímání jistého literárního stylu, avšak tato rovina se v letech evropského soumraku jevila jako méně podstatná.⁴¹²

V polemickém boji se na stranu J. Durycha proti K. Čapkovi postavil i Rudolf Ina Malý, který jej kritizoval v článku *Spisovateli Karlu Čapkovi*⁴¹³ v časopise *Tak* a již zmíněný V. Renč, který článkem *Bílá nemoc Karla Čapka* zveřejněném ve stejném časopise parodoval Čapkovu divadelní hru *Bílá nemoc*.⁴¹⁴

Velmi kritický byl k prezidentu republiky T. G. Masarykovi rovněž Jakub Deml, zejména ve svých denících nazvaných *Šlépěje*. Deml uvítal vznik Československé republiky v říjnu 1918 s nadšením, čekal však, že nový stát bude více vycházet z křesťanských tradic a ty podporovat. Po počátečním rozčarování proto přešel do protiútoků a útočil na významné osobnosti politického a kulturního života ČSR. Když osobní výpady publikované ve *Šlépějích XIII.* přesáhly únosnou mez, byl Deml postaven před soud za urážku prezidenta republiky. V urážkách T. G. Masaryka, E. Beneše a Československé republiky pokračoval Deml i ve spise *Svědectví o Otokaru Březinovi* z roku 1931. Soudnímu procesu unikl jen proto, že velkorysý T. G. Masaryk řízení z moci úřední zrušil.⁴¹⁵

Deml ve svých dílech parodoval mnohé Masarykovy výroky a myšlenky, např. v *Šlépějích XVII.* uvedl: „*Kdyby intelekt ČSR a katolicismus nebyl u nás již tolik zaneřáděn a zasniven, navrhovali bychom tuto lepší formuli: 'Nekatolíci budou mít v republice jen tolik práv, kolik si jich skrze katolicismus vydobudou.'*“⁴¹⁶ *Šlépěje XIII.* zase hledaly příčiny národního úpadku: „*Druhou cestou a nástrojem rozvratu mezi naším lidem je škola, učitelstvo, povolný nástroj profesorů a ti jsou povolným nástrojem Masaryka a realistů. Ten, kdo toto vše na našem národě*

⁴¹⁰ KOLÁŘ, František a kol., *Politická elita meziválečného Československa 1918-1938. Kdo byl kdo*, Praha 1998, s. 34.

⁴¹¹ GEBHART, Jan, KUKLÍK, Jan, *Druhá republika 1938-1939. Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha 2004, s. 191.

⁴¹² PUTNA, Martin C., *Jaroslav Durych. Svazky úvah a studií*, Praha 2003, s. 42.

⁴¹³ MALÝ, Rudolf Ina, *Spisovateli Karlu Čapkovi*, *Tak*, ročník I., číslo 2, 1937, s. 48.

⁴¹⁴ RENČ, Václav, *Bílá nemoc Karla Čapka*, *Tak*, ročník I., číslo 3, 1937, s. 91.

⁴¹⁵ MED, Jaroslav, *Spisovatelé ve stínu*, Praha 2004, s. 53-54.

⁴¹⁶ DEML, Jakub, *Šlépěje*, XVII, Brno 2000, s. 15.

napáchal, nikdy toho před Bohem nezodpoví!“⁴¹⁷ Je poněkud groteskní, že právě prezident Masaryk byl štědrým donátorem, který financoval Demlovo nuzné živobytí v Tasově – nejprve v roce 1925 částkou 20.000, poté v roce 1934 částkou 3.000 korun.⁴¹⁸

Ve 30. letech, zřejmě v souvislosti se strádáním a touhou po opětovné finanční sanaci, došlo k zeslabení útočnosti Demlových článků. J. Deml prezidenta republiky v dopisech informoval o vydání svých knih, své situaci, svých názorech a upřímně se za něho modlil: „Pane presidente, den co den myslím na Vás u svého zrazeného a opuštěného oltáře. Důvěřuji Vám a proto rád bych s Vámi mluvil. Věřím v Boha a proto jsem se nebál lidí a Bůh mně dal za to svobodu, která je slavná, ale těžká jako kříž. Pane presidente, nejste opuštěn, mnoho duší Vás miluje prostě“⁴¹⁹ a sliboval prezidentu republiky věrnost. V dopise K. Čapkovi z roku 1931 Deml úpěnlivě prosil za Masarykův návrat do katolické církve: „Pro lásku ke svým rodičům, pro lásku ke své choti, pro lásku těch, kteří jsou mu vděční za příklad a oběti jeho života: ať se vrátí pan prezident do katolické Církve! Ať korunuje své životní dílo křížem! Ať svou slávu zvění! Již kolik let denně se modlívám na tento úmysl a mši svatou sloužím – a je mi k pláči, když pomyslím, že by mne v této věci mohl Bůh nevyslyšet, trnu hrůzou, poněvadž za věčný život p. prezidenta se cítím zodpovědným.“⁴²⁰

Demlovy útoky na Masaryka směřovaly na symboliku hodnot, jež se mu protivily, nikoliv na osobu samotného prezidenta. Tento názor vysvětlil rovněž v dopise J. Florianovi publikovaném v *Zakázaném světle*: „Masaryk pochopil, že útoky namířené s mé strany proti němu týkají se výhradně, nebo aspoň hlavně těch, kteří jím zastiňují svou omezenost, nepůvodnost a především zbabělost, jinak sotva porozumím, proč zastavil tehdy proti mně to soudní řízení.“⁴²¹ Deml si velmi vážil mravní autority prezidenta Masaryka, byť s jeho filozofickými a teologickými názory nesouhlasil – „Význam TGM je docela jinde než ve filozofii, on vůbec není filozof, on však dal mládeži krásný příklad: nepije, nekouří a v ženě vidí a ctí sestru, v tom je jeho vlastní cena! On je proti nemravnosti a proti prostituci!“⁴²² – či je přímo považoval za škodlivé.

Rovněž kritický, byť nikoliv útočný a ostrý jako J. Durych či J. Deml, byl vůči Masarykovi i spisovatel Karel Schulz, který varoval české katolíky před podezřelým

⁴¹⁷ DEML, Jakub, *Šlépěje*, XIII, Tasov na Moravě 1930, s. 26.

⁴¹⁸ OLÍČ, Jiří, *Čtení o Jakubu Demlovi*, Olomouc 1993, s. 100; Potvrzuje i Deml ve své korespondenci: *Zakázané světlo. Výbor z korespondence z let 1930-1933*, s. 29.

⁴¹⁹ DEML, Jakub, *Zakázané světlo. Výbor z korespondence z let 1930-1933*, s. 54-55, dopis ze dne 20. března 1934.

⁴²⁰ TAMTÉŽ, s. 7, dopis ze dne 19. ledna 1931.

⁴²¹ DEML, Jakub, *Zakázané světlo. Výbor z korespondence z let 1930-1933*, s. 16, dopis ze dne 19. listopadu 1932.

⁴²² DEML, Jakub, *Mé svědectví o Otokaru Březinovi*, Olomouc 1994, s. 491.

prátelstvím s lidmi z Masarykova okruhu, jako byl např. K. Čapek či A. Fuchs.⁴²³ Karla Čapka v dopise J. Durychovi z roku 1930 označil za *duševního mrzáka*. Jiný katolický básník a překladatel Václav Renč vstoupil do povědomí zejména díky ostrým výpadům vůči představitelům československé demokracie, např. K. Čapkovi. Masaryka označil za „*patrona oficiálního protestantství v národě, který svým negativním významem stál na roven se socialistickými a komunistickými teoriemi. Masarykův odpor proti církevnictví, demokratismus, umělý kult lidství narušily smysl národa pro autoritu a řád.*“⁴²⁴

Rudolf Ina Malý si byl stejně jako Deml vědom Masarykova významu při konstituování československého státu a oceňoval jeho kritické výtky na adresu komunizmu, avšak jeho projekt humanity a demokracie přijímal velmi kriticky, neboť byl „*příliš spojen s protestantským individualismem, popírajícím kategorický imperativ absolutna Božích zákonů.*“⁴²⁵ Velmi důležitý byl pro něho i rozměr Masarykovy osobnosti – „*V náboženství je nejdůležitější, ve jménu čeho jsme mravní, proč jsme mravní. Neboť důvody mravného života mohou být různé: můžeme žít určitým mravním životem také jen proto, abychom, například, ušetřili hodně peněz; nebo abychom si zachovali klid a zdraví; aby lidé o nás bezky mluvili; atd. Ale ovšem můžeme žít mravně také proto, abychom se co nejvíce přiblížili Bohu a dosáhli co nejdokonalejší radosti ze jsoucnosti,*“⁴²⁶ – který celým svým životem směřoval k mravnosti, byť ne v katolickém duchu, přičemž budil potřebný zájem nejenom pro vědu, filozofii a otázky politické i sociální, ale i pro hodnoty etické, náboženské a všelidsky mezinárodní.⁴²⁷ Kritické připomínky k Masarykovým politickým názorům vyslovil R. I. Malý ve svém nejvýznamnějším díle *Kříž nad Evropou*. Přes všechny výtky hodnotil Masarykův život a jeho dílo před veřejností v pozitivním světle: „*Masaryk skutečně řídil po celou dobu svého presidentství budování a organizování obnoveného státu s celou svou příkladnou opravdovostí a zralou i klidnou rozvahou. Však také jistě i jeho zásluhou je, že u nás dnes přes všechny oprávněné nářky přece jen celkem se žije slušněji nežli v nejednom jiném a starším státě!*“⁴²⁸

R. Voříšek obvinil Masaryka, že svedl český národ z jeho pravého poslání: „*Úpadek českých dějin je nerozlučně a nutně spjat s tím husitstvím v nás, které bylo zárodkem celého evropského politického zmatku moderních dob; s tímto masarykovstvím (husitstvím) v nás.*“⁴²⁹ Masaryk oslabil podle Voříška celý národ, protože jej vyvedl z pevné jistoty katolictví,

⁴²³ MALÝ, Radomír, *Alfred Fuchs. Muž dvojí konverze*, Brno 1990, s. 26.

⁴²⁴ RENČ, Václav, *Česká pravice*, Řád, ročník IV., 1937, s. 543.

⁴²⁵ MED, Jaroslav, *Osobnost R. I. Malého*, in: *Osobnost v církvi a politice. Čeští a slovenští křesťané ve 20. století*, Brno 2006, s. 392.

⁴²⁶ MALÝ, Rudolf Ina, *Posvěcení života. Myšlenková revise i perspektiva*, Praha 1924, s. 149.

⁴²⁷ MALÝ, Rudolf Ina, *Zemřel náš první president*, Tak, ročník I., číslo 17-18, 1937, s. 274.

⁴²⁸ TAMTÉŽ.

⁴²⁹ RATAJ, Jan, *O autoritativní národní stát. Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938-1939*, Praha 1997, s. 60.

od teokracie k demokracii, v němž do té doby spočíval a svedl jej z jeho pravého poslání. Odsud také vychází celá tragika moderních dějin, domníval se Voříšek. Na konci 30. let se kriticky vyslovil vůči Masarykově víře: „*Jako syn katolického národa, nenahlodaného voltairovskou skepsí jako Francie, uchoval si vždy jisté slabé povědomí náboženské, přesněji řečeno křesťanské, a to se objevuje i v jeho myšlení,*“⁴³⁰ i politickému významu, jehož velikost bagatelizoval: „*Masaryk byl typický ideolog, který se pohyboval v odtažitých pojmech, ve falešně chápané světovosti, a nepřiblížil naprosto k danosti a skutečnosti. Historická skutečnost mu byla jen materiálem, který si formoval k svému obrazu, k svému osvícensky pojatému humanitnímu kosmopolitismu, slabě podbarvenému nábožensky.*“⁴³¹ Český národ bude silný teprve tehdy, napsal Voříšek, až bude silné a uvědomělé jeho katolictví.

Z katolických politiků to byl zejména J. Scheinost,⁴³² který kritizoval T. G. Masaryka, zejména jeho náboženské názory, a prostřednictvím něj i ČSL. Odmítal jeho pojetí českých dějin, jejichž smyslem sice zůstávala otázka náboženská, avšak nikoliv v katolické podobě. Mezi *Československou stranu lidovou* a církve položil jasnou dělící čáru a odmítl ji označovat za stranu katolickou, ale světskou.⁴³³ E. Beneš se rovněž mýlil, a to především proto, že se domníval, že „*katolictví je pověra, při nejlepším překonaný názor, fašismus a komunismus pusté omyly a slabosti. Jsou to chybné a špatné světy představ a proto vše, co na nich politického stojí, jsou politické chyby, patvary, omyly, které doba napraví.*“⁴³⁴ Jeho zahraniční politika byla nevyvážená, ČSR se chovalo stejně k Itálii i k Vatikánu, a vinil jej ze špatného vztahu ke Svatému stolci, který se nezhoršil jen v důsledku oslav Jana Husa v roce 1925, ale vlivem delšího politického vývoje a koncepcí celé ČSR. Kritická slova na adresu prezidenta republiky vyslovil i poslanec za ČSL Václav Myslivec (1875–1934), redaktor katolického týdeníku *Naše listy* a revue *Čech*, když v roce 1925 kritizoval Masarykovu snahu nabídnout Němcům čtyři křesla ve vládě, již vnímal jako zradu na národním principu.

Útoky katolických intelektuálů se často nesly v zjednodušujícím duchu, jemuž nikdy nechyběl zápal a odhodlanost. Svými články autoři schematizovali a paušalizovali kritizované osobnosti – T. G. Masaryka, E. Beneše a K. Čapka – které jim často splývaly s hodnotami jejich nesmiřitelného boje. Vzhledem k tomu, že byl prezident

⁴³⁰ VOŘÍŠEK, Rudolf, *Úpadek a sláva českých dějin*, Praha 1939, s. 7.

⁴³¹ TAMTÉŽ, s. 32.

⁴³² Jan Scheinost, společně s A. Fuchsem a J. Doležalem, se v říjnu 1926 setkali s prezidentem Masarykem, který je pozval do Topolčianek, aby s ním jednali na téma náboženství a postavení katolické církve v ČSR. Podrobněji: *Tajný vatikánský archiv*, fond Sacra Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari Cecoslovacchia, IV. období (1925–1929), pozice 70, fascikl 72, s. 23–25.

⁴³³ SCHEINOST, Jan, *Nouzový kandidát?*, Rozmach, ročník V., 1927, s. 228.

⁴³⁴ SCHEINOST, Jan, *Dokonalý amatérismus*, Rozmach, ročník IV., 1926, s. 500.

chráněn zákonem na ochranu republiky – urážka prezidenta se trestala jako veřejný zločin –, stával se ve 20. letech 'otloukánek' ministr zahraničí, Masarykův přítel a blízký spolupracovník E. Beneš. Po jeho zvolení prezidentem v roce 1935 se novým 'otloukánek' stal světoznámý spisovatel a zastánce všech pozitivních hodnot První republiky Karel Čapek. Právě skrze ně tak často katoličtí intelektuálové útočili na Masaryka, jeho vztah ke katolicismu, útoky proti církvi, duchovní svět a ateismus, ale také na hodnoty První republiky, které prezident ztělesňoval, tj. demokracii, parlamentarismus, politické stranictví, odluku církve a státu, socialismus apod. Katolické spisovatele rovněž dráždily Masarykovy útoky na církve a katolicismus v době před první světovou válkou. Zvláště kritičtí byli katoličtí literáti seskupení kolem časopisu *Řád*.

IV. 6 Kritika voleb a politického stranictví

Český parlamentarismus se probudil ke svému životu v roce 1861, kdy se konaly volby do českého a moravského zemského sněmu a vídeňské říšské rady. O dvanáct let později bylo zavedeno přímé volební právo do poslanecké sněmovny říšské rady. Volilo se ve čtyřech kuriích a počet poslaneckých mandátů se zvýšil z původních 203 na 353. V roce 1882 se tzv. Taafeho reformou snížil volební cenzus venkovské a městské kurie, který byl nyní stanoven na pět zlatých přímých daní ročně. O čtrnáct let později další, tzv. Badeniho, volební reformou došlo k zavedení páté všeobecné kurie bez volebního cenzu. V této poslední kurii volili všichni muži starší 24 let. Postupné reformy umožňovaly politickou participaci stále většího počtu obyvatel rakousko-uherské říše; poslední reformou bylo zavedení všeobecného, rovného a tajného hlasovacího práva pro muže starší 24 let v roce 1907. Z celkového počtu 516 poslanců v říšské radě připadlo na Čechy 130, Moravu 49 a na Slezsko 15 mandátů.⁴³⁵ Dlouhá tradice ústavního vývoje, na níž Československo v roce 1918 navazovalo, tak měla za sebou více než padesát let zkušeností na půdě rakouských institucí. Ačkoliv nemůžeme předlitavský politický systém označit za skutečně a důsledně demokratický, „je nutno připustit, že právě zde se rozvinul základ pro pozdější demokratický režim tzv. První republiky.“⁴³⁶

⁴³⁵ BALÍK, Stanislav, HLOUŠEK, Vít, HOLZER, Jan a kol., *Politický systém českých zemí 1848-1989*, Brno 2007, s. 20-31.

⁴³⁶ TAMTÉŽ, s. 18.

Politické strany existovaly v českých zemích od poloviny 19. století.⁴³⁷ Staly se nástrojem vedoucím k získání a udržení moci, s postupně se rozšiřujícím volebním právem reprezentovaly reálné nálady a zájmy české společnosti. Od přelomu století byly politické strany budovány jako masové zájmové organizace, které už neměly nadstranický všennárodní charakter, ale vyslovovaly se odlišně ke konkrétním politickým, hospodářským a sociálním oblastem. Docházelo k modernizaci politických stran a jejich postupnému zmasovění a pronikání do všech koutů veřejného a soukromého života.⁴³⁸ V období bezprostředně před světovou válkou se dotvořil systém moderních politických stran, který tvořilo pět hlavních politických táborů: národně-liberální, katolický, sociálně-demokratický, agrární a národně-sociální, které vstoupily do nově vzniklé Československé republiky jako hlavní politické síly.

Politických stran však existovalo v českých zemích v letech 1918-1938 více než padesát, což společně s poměrným volebním systémem polarizovalo volební spektrum a nutilo strany organizovat se ve vládní koalici, čímž docházelo k oslabování jejich integrační funkce a politické nestabilitě. Vzhledem k relativně malému přesunu politických stran z koalice do opozice a obráceně docházelo k znehybnění prvorepublikového politického spektra. Strany však nebyly katolickými intelektuály vnímány jako demokratizační prvek společnosti, jež usiluje o rovnostářství, ale především jako nástroj vedoucí k získání a udržení moci, k prosazení rovnostářství a rozbití – společně s všeobecným volebním právem, které garantuje stejnou váhu každého hlasu – přirozené hierarchie ve společnosti, a tak k nim proto přistupovali.

Jak se o politických stranách a volebních systémech vyslovovali katoličtí intelektuálové? Jaroslav Durych zpochybňoval již samotný princip politického stranictví: „Stranictví je čímsi nouzovým, neobecným, neabsolutním a nedokonalým.“⁴³⁹ Ve stranách viděl partikulární zájmy určitých skupin, jež se je rozhodly prosazovat na úkor celku, na úkor společnosti, národním zájmům a sjednocení, tedy na úkor ostatních, neboť zájmy národa nepovažoval za stranické. Stejně tak kriticky vystupoval proti představitelům politických stran, které paradoval (*Maškarní ples*,⁴⁴⁰ *České peklo*⁴⁴¹) nebo ostře kritizoval (*Demokracie*⁴⁴²). Je poněkud překvapující, že J. Durych vystupoval

⁴³⁷ FIALA, Petr, STRMISKA, Maxmilián, *Teorie politických stran*, Brno 1998, s. 14-123.

⁴³⁸ MAREK, Pavel, *Přehled politického stranictví na území Českých zemí a Československa v letech 1861-1998*, Olomouc 2000, s. 12.

⁴³⁹ FIALOVÁ, Zuzana (ed.), *Jaroslav Durych. Publicista*, Praha 2001, s. 135; DURYCH, Jaroslav, *Nobilizace a kultura proletariátu*, Lumír, ročník L., číslo 8, 1923, s. 394-397.

⁴⁴⁰ DURYCH, Jaroslav, *Maškarní ples*, Rozmach, ročník II., číslo 12, 1924, s. 177-180.

⁴⁴¹ DURYCH, Jaroslav, *České peklo*, Rozmach, ročník II., číslo 15-16, 1924, s. 244-246.

⁴⁴² DURYCH, Jaroslav, *Demokracie*, Rozmach, ročník II., číslo 20, 1924, s. 297-304.

nejvýrazněji proti stranám, které by mu mohly být jako katolíkovi ideově nejbližší, tj. proti *Československé straně lidové* a *Národní demokracii*. Častokrát Durych označoval strany za akciové společnost, tj. prodlouženou ruku kapitálu a straníky za hmotné prospěcháře.⁴⁴³

Vadilo mu zejména, že protichůdné politické strany uzavíraly kompromisy, vyměňovaly ve vládních koalicích podporu za jiné ústupky a diskutovaly o hodnotách, které k diskuzi nebyly, což přímý a nekompromisní Durych odmítal. Domníval se, že koalici drží pohromadě jen vnější tlak, bez něhož by se rozpadla. Vnímá proto politické strany jako církve a sekty, protože směřovaly od celku k dílčímu zájmu. Nejostřeji vystoupil Durych proti postraničení všeho veřejného života v článku *Výstražné slovo k českým básníkům* (1919),⁴⁴⁴ které vydal jako odmítavou odpověď na výzvu literárního kritika, úředníka a redaktora Jindřicha Vodáka (1867-1940), aby se básníci dali do služeb jednotlivých politických stran. Odpor k politickému stranictví přerostl u Jaroslava Durycha v kritiku celého politického systému První republiky: „*Národ byl tedy zákonitě rozdělen ve strany. Strany, respektive ústředí stran si rozdělila mezi sebe národ a vládu. Národ nebyl přitom tážán. Vláda se ustavila sama, z pouhé chytrosti při volbě vhodného okamžiku, a zajistila si úplnou neodpovědnost. Není prostředku, jak ji pohnat před soud.*“⁴⁴⁵ Řešení představovalo zrušení politických stran, neboť byl Durych přesvědčen o bezcennosti hlasování kvantity v politice.

S kritikou stranictví souvisela i kritika vázaných kandidátních listin, kterou Durych vnímal jako výrazné omezení voličských pravomocí. Volič se tak stal pouhým voličem strany, v podstatě tak jen vykonával „*fyzické přesuny mezi jednotlivými kandidátkami,*“⁴⁴⁶ nikoliv osobností, jak by si Durych přál, aniž mohl měnit pořadí osob na kandidátní listině, které určila strana. Tento rozměr československé demokracie považoval za provokaci a výsměch občanům-voličům. Vzhledem k tomuto systému, který deformoval vůli občanů, prosazoval Durych přímou demokracii, v níž lid vykonává svou moc bez zástupců. Podle jeho názorů je zřejmé, že podporoval participační demokracii, v níž se co největší počet občanů podílí na co největším počtu

⁴⁴³ FIALOVÁ, Zuzana (ed.), *Jaroslav Durych. Publicista*, Praha 2001, s. 198-199; DURYCH, Jaroslav, *Revoluce?*, Rozmach, ročník III., číslo 7, 1925, s. 107; FIALOVÁ, Zuzana (ed.), *Jaroslav Durych. Publicista*, Praha 2001, s. 183; DURYCH, Jaroslav, *Demokracie*, Rozmach, ročník II., číslo 20, 1924, s. 297-304.

⁴⁴⁴ PUTNA, Martin C., *Mezi republikou, fašismem a proletariátem. Publicistika Jaroslava Durycha ve dvacátých letech a její souvislost s autorovým uměleckým dílem*, in: *Soudobé dějiny*, ročník X., číslo 3-4, 2002, s. 400.

⁴⁴⁵ FIALOVÁ, Zuzana (ed.), *Jaroslav Durych. Publicista*, Praha 2001, s. 178; DURYCH, Jaroslav, *Demokracie*, Rozmach, ročník II., číslo 20, 1924, s. 297-304.

⁴⁴⁶ FIALOVÁ, Zuzana (ed.), *Jaroslav Durych. Publicista*, Praha 2001, s. 177; DURYCH, Jaroslav, *Demokracie*, Rozmach, ročník II., číslo 20, 1924, s. 297-304.

rozhodnutí.⁴⁴⁷ Poněkud mylně útočil na vznik politických stran demokratickými prostředky a ptal se, proč politické strany nevznikly rovněž volbou. Stejně tak poukazoval na nepoměr mezi mocenskými aspiracemi a intelektuální výbavou politických stran.⁴⁴⁸

Ne všechny politické strany Jaroslav Durych a priori odsuzoval. Po vzniku republiky choval jisté sympatie k *Národní demokracii*, snad kvůli jejímu radikalizmu a odporu vůči T. G. Masarykovi a E. Benešovi, ale vyčítal straně tvrdost v prosazování svých politických představ a boj uvnitř levé a pravé frakce,⁴⁴⁹ ve druhé polovině 20. let pak k *Národní straně práce*, ale brzy je opustil. Nejvíce kritický byl Durych k politickému katolicizmu zastoupeném v *Československé straně lidové*, ale nejčastěji se vyslovoval ke *Komunistické straně Československa*. Agrární straně vyčítal její postoj během tzv. Marmaggiho aféry v roce 1925.⁴⁵⁰ Strany národnostních menšin, tj. německé, maďarské a polské Durych nekomentoval, nevyjadřoval se však příliš ani o *Hlinkově slovenské lidové straně*; zřejmě ji považoval za příliš konzervativní, emocionální a lhostejnou k Československé republice. Jeho postoj k ní pramenil z odporu vůči politickému stranictví a z přesvědčení, že strana chce především vládnout.⁴⁵¹

Domnívám se, že stranictví zde stálo v protíváze ku katolictví, resp. Durych vše ostatní podřizoval náboženství – „*zákony náboženské jsou jasny a stojí nade všemi zákony státními.*“⁴⁵² Jako spisovatel se Durych odvažoval hovořit jménem 80% československých katolíků, což mu dodávalo větší vážnosti a odhodlanosti, zatímco jako politik by mluvil ústy 10-15% obyvatelstva a zastupoval tak občany, kteří volili ČSL. Katolicismus zde byl integrující a většinovou složkou, zatímco síla politického katolicizmu byla slabá. Otázkou zůstává, jaký vztah by choval Jaroslav Durych ke stranictví a *Československé straně lidové* v případě, že by ona získala ve volbách 80% hlasů. Kritika politického stranictví byla u Jaroslava Durycha rovněž úzce spjata s kritikou parlamentarizmu a demokracie, jak bylo patrné v předchozích kapitolách.

⁴⁴⁷ CABADA, Ladislav, KUBÁT, Michal a kol., *Úvod do studia politické vědy*, Praha 2004, s. 322-323.

⁴⁴⁸ FIALOVÁ, Zuzana (ed.), *Jaroslav Durych. Publicista*, Praha 2001, s. 181; DURYCH, Jaroslav, *Demokracie*, Rozmach, ročník II., číslo 20, 1924, s. 297-304.

⁴⁴⁹ FIALOVÁ, Zuzana (ed.), *Jaroslav Durych. Publicista*, Praha 2001, s. 176; DURYCH, Jaroslav, *Demokracie*, Rozmach, ročník II., číslo 20, 1924, s. 297-304; FIALOVÁ, Zuzana (ed.), *Jaroslav Durych. Publicista*, Praha 2001, s. 193; DURYCH, Jaroslav, *Puchření – zráni*, Rozmach, ročník III., číslo 1, 1925, s. 4-8.

⁴⁵⁰ KOMÁREK, Karel (ed.), *Jaroslav Durych. Polemiky a skandály*, Olomouc 2002, s. 216-217; DURYCH, Jaroslav, *Řím promluvil*, Rozmach, ročník III., číslo 12, 1925, s. 177-183.

⁴⁵¹ FIALOVÁ, Zuzana (ed.), *Jaroslav Durych. Publicista*, Praha 2001, s. 261-263; DURYCH, Jaroslav, *Kritika české církevní politiky*, Rozmach, ročník I., číslo 3, 1923, s. 33-38.

⁴⁵² DURYCH, Jaroslav, *Možnosti a nutnosti*, in: *Katolická cesta*, Praha 1991, s. 62.

Velmi výstižně se o Durychově vztahu k politice vyjádřil M. C. Putna: „*Durych hodnotí společenskou a politickou situaci a sprádá plány na její zlepšení ne z adekvátní analýzy, nýbrž z romantického vidění básníkovy a z kabinetních konstrukcí myslitele, že se proto s realitou tragicky míjí a že se ocitá v blízkosti skutečné krajní politické pravice, aniž by to měl v úmyslu nebo někdy dokonce aniž by si toho byl vědom.*“⁴⁵³ Durych-romantik věřil, že činitelem dějin jsou národy, resp. jejich ideje, nikoliv politické strany. Odtud pramenil jeho apel k národu; československý stát měl skloubit katolický univerzalismus s českým nacionalismem a obrátit se k duchovnímu tažení na východ, nikoliv se utápět v nesmyslných stranických konfliktech. Musíme rovněž konstatovat, že Durychova představa o stranickém životě jako pekla a hanbě postupně směřovala ke kritice samotných principů demokratického systému, zaručujícímu občanské svobody a učinila z Durycha výrazného kritika liberálně-demokratické společnosti.⁴⁵⁴

Josef Konstantin Miklík kritizoval především vázané kandidátky, představitele politických stran a systém demokratických voleb, který mobilizoval voliče pouze v den voleb.⁴⁵⁵ Varovně se vyjádřil i o vůli lidu: „*Representanti lidu totiž, nejen že nemusí provádět vůli svých voličů, ba ani jí nemohou provádět, a to ze dvou příčin. Předně ji neznají. Při vázanosti kandidátních listin nevíš, koho volíš.*“⁴⁵⁶ Politické strany posedlé honbou za mandátem považoval za zlo, usilující o své vlastní, nikoliv obecné dobro a označil je za „*nejhnusnější a nejtragičtější zjev demokracie, dobyté krví novověkých dějin.*“⁴⁵⁷ Stejně tak upozornil na nebezpečí tajnosti voleb, která vede k neodpovědnosti kandidátů k voličům a voličům ke kandidátům.⁴⁵⁸ Rovněž Miklík byl stoupencem přímé demokracie.

Je možná překvapivé, že se proti politickému stranictví v duchu dobových i katolických kritik vyslovil i Jan Scheinost. Uvedl, že „*strany dnes nejsou průkopníky národního sjednocení, nebojují o jednotu národa; naopak pracují k jeho rozkladu, k politickému individualismu, k rozleptání a k podvrácení národní aktivity, k ochromení jeho síly a k oslabení jeho světového postavení.*“⁴⁵⁹ Strany považoval za produkt racionalistické filozofie a liberalismu 19. století, avšak od té doby se jejich smysl změnil, aniž to však ony reflektovaly: tehdy

⁴⁵³ PUTNA, Martin C., *Jaroslav Durych. Svazky úvah a studií*, Praha 2003, s. 43.

⁴⁵⁴ BRABEC, Jiří, *Modely kulturně politické tvorby a jejich vzájemné vztahy*, in: Československo 1918-1938. Osudy demokracie ve střední Evropě, II., Praha 1999, s. 438.

⁴⁵⁵ MIKLÍK, Josef Konstantin, *Kniha o dobrém zřízení státu. Kritika demokracie a nový politický systém*, Praha 1931, s. 15.

⁴⁵⁶ TAMTÉŽ, s. 16.

⁴⁵⁷ TAMTÉŽ, s. 19.

⁴⁵⁸ MIKLÍK, Josef Konstantin, *Ještě o demokracii*, Tak, ročník I., číslo 15-16, 1937, s. 259.

⁴⁵⁹ SCHEINOST, Jan, *Rozvrat stranictví*, Rozmach, ročník I., číslo 1, 1923, s. 3.

vedly národ cestami k jednotě za novými úkoly,⁴⁶⁰ dnes strany přispívají ke zhroucení politické a myšlenkové integrity národa a stávají se jeho rušiteli.⁴⁶¹ Viníkem tohoto úpadku byla mravní krize, jež nahlodala do té doby pevnou víru ve stranicství.

Scheinost byl k politickým stranám překvapivě kritický: „*strany, útvary zastaralé, pasivní a degenerované, plné desertérů a sezónních spekulantů politické kariéry, nemohou již národ připravit k výbojům; jsou k tomu až příliš slabé a rozhlodané,*“⁴⁶² přestože byl sám dlouhou dobu členem *Československé strany lidové* a *Národní obce fašistické*. Z jeho úst však nezněl povel *zničte strany!*, naopak. Scheinost vyzval k přeměně stran v nové, moderní jednotky, které zabrání politickému rozkladu národa.⁴⁶³ Scheinost vinil stát, že se stal doménou politických stran. Československému státu vytýkal rovněž úpadek stranického života, nedostatek autority ministrů a nikomu neodpovědných poslanců.⁴⁶⁴

Rudolf Ina Malý nejprve nevystoupil s přímou kritikou politických stran či politického systému, ostatně byl státním úředníkem Ministerstva zahraničí ČSR, ale s kritikou konkrétních osob, spojených s politikou. Zastal se rovněž vázaných listin, které samy o sobě nemusí být ještě špatné, slovy: „*Jako vůbec žádná vládní forma sama sebou není špatná, je-li dobře plněna. Vázanost kandidátních listin naopak by mohla být dobrým korektivem lidové náladoivosti, nezralosti a úzkých zájmů i obzorů. Zlem se stává vázanost kandidátních listin teprve proto, že v nich ve stranách rozhodují lidé, kteří nejsou o nic moudřejší a svědomitější, než ostatní průměrní lidé na ulici.*“⁴⁶⁵ Byla to tedy spíše kritika omezenosti stranických aparátů než výtky politickým stranám či volebnímu systému, přesto stát neměl upřednostňovat politické strany před jinými dobry. Cestu ke krizi viděl Malý poměrně jasně: hospodářská volnost – stranická volnost – iluze rovnosti a volnosti – utiskování slabších – krize. Politické strany, které rozhodovaly o politickém uspořádání země, se tak nepřímou staly „*moderním nástrojem k novému utiskování slabších a kromě toho i příčinou a prostředkem k oslabování a rozvracení celkových zájmů státních na prospěch zvláštních zájmů stran, tříd, jednotlivců a kartelů. Stát se stal volným rejdištěm bojů o moc i zisky a výsledkem byla politická i mravní anarchie a všeobecná hospodářská krize.*“⁴⁶⁶

Teprve ve 30. letech se Malého názor na politické stranicství radikalizoval. Svůj názor na strany shrnul do lakonické věty: „*Nacionalismus – rozhodně ano. Ale nikoliv liberalismus a nikoliv hejbusitství. Marxismus – rozhodně ne. Protože katolictví. Ale*

⁴⁶⁰ TAMTÉŽ, s. 3.

⁴⁶¹ TAMTÉŽ, s. 4.

⁴⁶² TAMTÉŽ, s. 6.

⁴⁶³ TAMTÉŽ.

⁴⁶⁴ SCHEINOST, Jan, *Trochu opakování*, Rozmach, ročník III., číslo 19-20, 1925, s. 291.

⁴⁶⁵ MALÝ, Rudolf Ina, *Kříž nad Evropou. Revoluce dvacátého století*, Praha 1935, s. 54.

⁴⁶⁶ TAMTÉŽ, s. 197-198.

co nejspravedlivější solidarizmus a sociální reformy.“⁴⁶⁷ I Malý se domníval, že strany potlačují národní jednotu a brojí proti sobě, takže i národ je rozdělen podle sobeckých zájmů vycházejících z okamžitého prospěchu stran.⁴⁶⁸ Strany se měly podle Malého stát stranami národními, nikoliv třídními a stavovskými, a kvalitou práce pro stát, schopnostmi svých nejlepších lidí a moudrostí svých rozhodnutí získat přirozený respekt a autoritu ve společnosti. Jako stoupenec tzv. kvalitativní demokracie se Malý klonil k autoritativnímu státnímu zřízení a korporativizmu, v němž neexistovaly žádné alternativní, odlišné politické strany.

Bedřich Vašek se ve svých spisech rovněž dotkl problematiky politického stranictví. Nastavil však zrcadlo všem kritikům stranického života, zejména mnoha českým katolíkům, kteří byli ve své kritice až přehnaně vášniví: není daleko více nebezpečné, že se strany, které státu vládnou, začnou „*prohlašovat za 'národ', ztotožňovat stranické zájmy a choutky své se zájmy státu, at' již aby se pro budoucnost pojistily, at' již aby své věrné co nejvíce odměnily a k sobě tak připoutaly, že se pak odloučit nemohou, i kdyby cítily nemravnost situace*“⁴⁶⁹ Upozornil, že by katolíci neměli na stranické zájmy pohlížet jako na integrální, jednotící, národní, protože existuje reálná možnost jejich zneužití, ale právě na odlišné myšlenkové proudy, charakteristické pro každou politickou stranu, specifické a různorodé.

Alfred Fuchs považoval politické strany za umělá pouta společnosti, která si byl liberalizmus nucen v soudobé společnosti vytvořit.⁴⁷⁰ Do protikladu k politické straně jako partikularizmu postavil Fuchs světový řád katolicizmu. Určil taktéž jasnou hranici mezi politickým katolicizmem ztělesněným *Československou stranou lidovou* a katolickou církví, aby jasně odlišil světské a duchovní cíle, neboť „*o žádné politické straně nebylo napsáno, že ji brány pekelné nepřemohou, nýbrž toliko o Jedné Svaté Katolické Apoštolské Církvi*.“⁴⁷¹ Fuchs se domníval, že za katolickou církev nemá právo mluvit žádná politická strana, ale pouze papež, náměstek Ježíše Krista na zemi a nástupce svatého apoštola Petra, a biskupové, nástupci Ježíšových apoštolů.⁴⁷² Strany považoval za nutné zlo, jež se v současné době nachází v úpadku a nevyloučil možnost jejich nahrazení jinými útvary, jež blíže nespecifikoval.⁴⁷³ Rudolf Voříšek označil politické strany

⁴⁶⁷ MALÝ, Rudolf Ina, *Tak!*, Tak, ročník I., číslo 1, 1937, s. 3.

⁴⁶⁸ MALÝ, Rudolf Ina, *Jednota v nápravě*, Tak, ročník II., číslo 3, 1938, s. 45.

⁴⁶⁹ VAŠEK, Bedřich, *Křesťanská sociologie. Spravedlnost v životě hospodářském*, II, Praha 1931, s. 68.

⁴⁷⁰ FUCHS, Alfred, *Demokracie a encykliky*, Praha 1936, s. 18.

⁴⁷¹ FUCHS, Alfred, *Náboženství a politika*, Praha 1925, s. 10-11. Jedná se o parafrázi Ježíšova výroku z Evangelia MATOUŠ 16, 18.

⁴⁷² FUCHS, Alfred, *Náboženství a politika*, Praha 1925, s. 9.

⁴⁷³ TAMTÉŽ, s. 10.

za nepřirozené útvary, které korporativní stát nahrazuje přirozenými korporacemi. Skutečné zájmy občanů tak mohou být hájeny „v parlamentě korporativním, nikoliv politickém a stranickém, aby pravé zájmy všeho lidu byly hájeny bez všech ideologických masek ve jménu celku, jednoty a solidarity všech.“⁴⁷⁴ Stranictví, se svými partikulárními a parciálními zájmy, bylo podle Voříška překonáno moderní dobou jako přežitek. Příčinu krize moderní demokracie spatřoval proto především v krizi stranictví.⁴⁷⁵

Stanislav Berounský považoval stranictví za podobnou totalizující sílu jako totalitní stát, který se stal jen další vývojovou fází současného demokratického státu.⁴⁷⁶ Také on si byl vědom určitého posunu ve vnímání významu stran: politické strany byly na počátku dobré, ale „postupně se přetvořily v rigidní útvary, jež už nepožadují pouhé plnění povinností občanských, které si chtějí získat člověka ve všech jeho životních projevech.“⁴⁷⁷

Katolíci a jejich časopisy čerpali své inspirace pro kritiku stranictví rovněž v zahraničí. Jejich teoretické závěry tak často vycházely z praxe režimů v Rakousku, Německu, Španělsku, Portugalsku či Itálii, ačkoliv se na ně většinou neodvolávali. Imponoval jim zejména Salazarův režim v Portugalsku, který silně omezil politické strany, ostatně již dávno je Salazar prohlašoval za zlo, zejména komunistickou, socialistickou a nacionalistickou; existující strany sdružil v *Národním svazu*, v jediné povolené straně Portugalska.⁴⁷⁸ Inspirativní byl rovněž Dollfussův režim v Rakousku, který zakázal dvě radikální strany – komunistickou a nacistickou – a sociálně demokratický *Schutzbund*.⁴⁷⁹ V září 1933 založil Dollfuss sloučením křesťansko-sociální strany, nacionální strany a Heimwehru tzv. *Vlasteneckou frontu*, jež se stala jedinou vládní stranou. Rovněž španělský vůdce F. Franco nastolil autoritativní režim s jedinou povolenou stranou *Falanga*, v níž se sjednotila prakticky celá pravice podporovaná katolickou církví.⁴⁸⁰ Současníci znali rovněž další modely vlády jedné strany – Mussoliniho Itálii (*Partito Nazionale Fascista*) a Hitlerovo Německo (*Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei*). Zahraniční události přinášely a komentovaly časopisy *Třetí generace* (*Zavražděný kancléř Dollfuss*), *Řád* (*Alkazar*), *Obnova* (*Řeč rakouská*, *Generál Franco a katolická církev*, *Úskali italského katolicizmu*), *Tak* (*Poslání Rakouska*) a jiné.

⁴⁷⁴ VOŘÍŠEK, Rudolf, *Filosofické a sociologické předpoklady moderního stavovství*, in: Stavovská myšlenka. Sborník statí, I, Praha 1936, s. 19.

⁴⁷⁵ VOŘÍŠEK, Rudolf, *Filosofické a sociologické předpoklady moderního stavovství*, s. 19; VOŘÍŠEK, Rudolf, *Kapitalismus, socialismus a stavovství*, *Řád*. Revue pro kulturu a život, ročník III., 1936, s. 38.

⁴⁷⁶ BEROUNSKÝ, Stanislav, *Stát a hospodářství v soudobém Německu*, *Řád*, ročník II., 1934-1935, s. 564.

⁴⁷⁷ TAMTÉŽ.

⁴⁷⁸ KLÍMA, Jan, *Dějiny Portugalska*, Praha 1996, s. 170.

⁴⁷⁹ CARSTEN, Francis L., *Faschismus in Österreich. Von Schönerer zu Hitler*, München 1978, s. 217.

⁴⁸⁰ CUHRA, Jaroslav, ELLINGER, Jiří, GJURIČOVÁ, Adéla a kol., *České země v evropských dějinách. Od roku 1918*, IV, Praha 2006, s. 89.

Vůči politickému stranictví byl rovněž kritický i T. G. Masaryk, nicméně jako bytostný demokrat vystupoval proti stavovskému zřízení: „*Nejsou strany u nás z větší části stavovské? Dnes jsou sta a sta zvláštních zaměstnání a stavovských zájmů – jak chcete mezi nimi dosáhnout dohody, ne-li zase nějakým parlamentem?*“⁴⁸¹ Jeho myšlenky rezonovaly zejména v *Hovorech s T. G. Masarykem*, jež vznikaly právě v době názorového dozrávání katolické skupiny. Masaryk se domníval, že politický vývoj moderní doby překonal středověké stavovství; současná doba se musí soustředit na zkvalitnění formy demokracie, např. i v novém pojetí politických stran, nikoliv na změny v jejím obsahu. Základem státního zřízení, ať se již jmenovalo demokracie či diktatura, domníval se Masaryk, je svobodná kritika a veřejná kontrola vlády a prezidenta skrze parlament, veřejnost a politické strany.⁴⁸² Můžeme shrnout, že prezident Masaryk zaujímal ke katolickým intelektuálům a k jejich myšlenkám, zastupovaných v literárním světě osobností J. Durycha a v politice osobností B. Staška, kritický přístup, poněvadž v hnutí stavovských katolíků spatřoval prosazování totalitních, antidemokratických myšlenek.⁴⁸³

Katoličtí intelektuálové ostře útočili na stranický a volební systém. Tato kritika byla součástí širšího vystoupení proti demokracii, když kritizovali rovněž československé politické strany, politické představitele a liberálně-demokratický charakter československého státu. Pokud katolíci oprávněně kritizovali přebujelou partokracii a nepružný systém pevných vázaných kandidátek, mohli bychom s nimi souhlasit – v tomto duchu se nesly i Benešovy (*Stranictví, Povaha politického stranictví*), Masarykovy (*Otázka sociální, Nesnáze demokracie*) či Čapkovy odsudky, – avšak kritika výše zmíněného byla jen přirozeným přemostěním vlastní argumentace od politického stranictví ke stavovskému korporativizmu. Katolíci ohnivě zavrhovali politické strany jako přežilé, nemorální, zkosnatělé prvky celého úpadkového systému. Východisko z krize demokracie nacházeli v autoritativních režimech, zejména ve fašismu. Rovněž plně nedocenili politické strany a volby jako přirozený, ba možná nejdůležitější, princip demokracie, který rovnoměrně vyjadřoval zájmy a cíle společnosti, a to v českých zemích již od roku 1861! Odpor k politickým stranám přerostl u katolických intelektuálů v kritiku celého systému První republiky.⁴⁸⁴

Řešení však nepředstavovala systémová změna, jež by mohla nahradit poměrný systém, ale touha katolíků postavit československý stát nikoliv na stranickém, ale stavovském základě. Zkušenosti z pozdějšího období poskytují dostatečné důkazy

⁴⁸¹ ČAPEK, Karel, *Hovory s T. G. Masarykem*, Praha 1990, s. 332.

⁴⁸² TAMTĚŽ, s. 332-333.

⁴⁸³ TOTH, Daniel, *Studie o Masarykovi*, Hradec Králové 2003, s. 84.

⁴⁸⁴ ŠORFOVÁ, Adéla, *Otázka národa a státu u Jaroslava Durycha v časopise Rozmach*, Praha 1995, s. 52.

o tom, že ani většinový volební systém nedokázal zabránit nástupu autoritativního či totalitního zřízení. Katolíci však postrádali zkušené, kvalitní a morálně vyzrálé, navíc nábožensky založené, osobnosti, kterých se politickým stranám První republiky nedostávalo. Politické stranictví tak katoličtí intelektuálové odmítli jak v jeho teoretické rovině, tak i praktické podobě, jak ji znali z poměrů meziválečného Československa.

IV. 7 Konflikt s *Československou stranou lidovou* a Janem Šrámkem

Co se týká politizace katolického hnutí v českých zemích, již od 60. let 19. století začaly vznikat první spolky katolických tovaryšů a první katolické jednoty, snažící se řešit sociální problémy nejnižších vrstev společnosti a zároveň reagovat na 'industrializaci a liberalizaci' tradičních stránek lidského života.⁴⁸⁵ Další proud katolicismu čerpal z kořenů uvnitř samotné *Národní strany v Čechách i na Moravě*, z níž se na počátku 90. let oddělily první křesťanské strany. K další, rozsáhlejší vlně zakládání charitativních, vzdělávacích a odborových spolků a politizaci katolického života došlo na přelomu 80. a 90. let po zveřejnění encykliky papeže Lva XIII. *Rerum Novarum*. V Litomyšli byla v roce 1894 založena *Křesťansko sociální strana pro Čechy a Moravu*, o dva roky později byla založena *Národní strana katolická v království Českém*,⁴⁸⁶ ale katolická křídla procházela obdobím neshod a nejednoty, a dokonce spolu i soupeřila – teprve roku 1898 proběhla fúze českých katolických stran.

Na tradičně katolické Moravě byla teprve v létě roku 1896 založena v Přerově pravicová prorakouská *Katolická strana národní na Moravě*, jež v sobě slučovala konzervativní a křesťansko-sociální proud a oslovovala především venkov, drobné podnikatele i nižší katolický klérus, a o tři roky později se osamostatnila *Křesťansko-sociální strana na Moravě*, která se vzápětí (1902) přejmenovala na *Českou stranu křesťansko-sociální*.⁴⁸⁷ Důležitou oporou všech katolických stran se staly organizace, například odborové centrály, družstevní, vzdělávací a charitativní spolky. Ke sloučení katolických stran, i když občas problematickému, došlo až v červnu 1906, kdy vznikla *Strana katolického lidu v Čechách*, jež se postavila za všeobecné, nikoliv však rovné hlasovací právo a pečlivě se připravovala na nadcházející zemské a říšské volby. Politické programy katolických stran byly podobné; bojovaly především proti

⁴⁸⁵ MAREK, Pavel, *Český katolicismus 1890-1914. Kapitoly z dějin českého katolického tábora na přelomu 19. a 20. století*, Olomouc 2003, s. 13.

⁴⁸⁶ Od konce roku 1896 se staly *Katolické listy* ústředním periodikem katolické strany.

⁴⁸⁷ EFMERTOVÁ, Marcela C., *České země v letech 1848-1918*, Praha 1998, s. 100.

národnostnímu a sociálnímu útlaku – za rovnoprávnost českého a německého jazyka a spravedlivé zastoupení Čechů v úřadech, snažily se zlepšit práva dělnictva a dosáhnout jeho rovnoprávného postavení ve společnosti, odmítaly liberalizmus a usilovaly o spravedlivou reformu hlasovací práva, podle níž by mohly volit všechny stavy. V neposlední řadě podporovaly založení druhé české univerzity na Moravě. Vůdčí trvalou ideou budování státu a společnosti byl všem těmto křesťanským stranám katolicismus.

Československá strana lidová vznikla v roce 1919, resp. 1922 sloučením českých a moravských křesťanských stran. Do jejího čela se postavil Jan Šrámek (1870-1956), jenž zůstal jejím předsedou až do roku 1938; jeho strana patřila v meziválečném období k aktivním stoupencům československého státu.⁴⁸⁸ V době bezprostředně po vzniku ČSR se ocitla v poněkud složitém postavení, kdy čelila odlivu voličů i tvrdým útokům za své předválečné a válečné postoje. V očích veřejnosti rovněž splývala s katolickou církví, s jejími hodnotami, postoji a činy. Na druhé straně *Československá strana lidová* teprve hledala svůj vztah k prezidentu T. G. Masarykovi, který byl znám svými proticírkevními útoky a ministru Benešovi, jehož pragmatická politika a vyrovnaný vztah k Vatikánu respektovaly katolickou většinu v zemi.⁴⁸⁹

Zatímco se *Československá strana lidová* stala svým národním a státotvorným postojem a obratnou politikou pilířem československé politiky a významnou koaliční stranou – Šrámek byl ostatně přijat do tzv. Pětky a v září 1921 vstoupil do Benešovy vlády –, katolická církevní hierarchie zůstávala konzervativní a nové události v Československu přijímala velmi opatrně a kriticky. K rozporům mezi hierarchií a *Československou stranou lidovou* docházelo v oblasti praktické politiky zejména proto, že se její vedení nesnažilo získat pro katolickou církev více, než považovalo za možné a rozumné.⁴⁹⁰ Šrámek odsouval radikální návrhy některých katolických intelektuálů, politiků i představitelů církevní hierarchie do doby, kdy bude strana silnější a snáze dosáhne požadované cíle; ostatně postavení lidové strany v koalici bránilo jakýmkoliv radikálním katolickým experimentům.⁴⁹¹ F. Peroutka dobře postřehl, že Šrámek „*znal povahu českého národa a nevěřil, že by se tu katolicismus směl odvážit otevřeného útoku. Síly, které stály proti němu, zamýšlel uspat, a vyhýbal se všemu, co dráždí a tedy i probouzí. Jednou na sjezdu*

⁴⁸⁸ TRAPL, Miloš, *Politický katolicismus a Československá strana lidová v Československu v letech 1918-1938*, Praha 1990, s. 93.

⁴⁸⁹ KLIMEK, Antonín, *Boj o Hrad. Kdo po Masarykovi? Vnitropolitický vývoj Československa 1926-1935 na půdorysu zápasu o prezidentské nástupnictví*, II., Praha 1998, s. 195.

⁴⁹⁰ TRAPL, Miloš, *Politika českého katolicismu na Moravě 1918-1938*, Praha 1968, s. 29.

⁴⁹¹ TAMTÉŽ.

řekl: *Náš stát není katolický. Až bude většina národa nejen v katolické matrice, ale i v katolické straně politické, bude jinak.*⁴⁹²

V počátečním období vystupovala *Československá strana lidová* společně s *Hlinkovou slovenskou ľudovou stranou*, která se však od ní v roce 1921 odklonila.⁴⁹³ Životaschopnost ČSL jasně prokázaly parlamentní volby v roce 1920, kdy strana lidová získala společně se slovenskou ľudovou stranou 11,3% hlasů (699.728 hlasů a 33 mandátů) a stala se druhou nejsilnější stranou v Československu, stejně jako volby v roce 1925 se ziskem 9,7% hlasů (691.095 hlasů). V první polovině 20. let byl rovněž dovršen vývoj českého politického katolicizmu a lidová strana se vymanila z přímého vlivu církevní hierarchie.⁴⁹⁴ Obratný Šrámek dokázal český a moravský katolicizmus rychle přizpůsobit republikánskému, národnímu a demokratickému režimu a získat mu podporu mezi voliči. Jako představitel křesťansko-sociální proudu byl Šrámkův program přitažlivý pro venkovského voliče a získával tak pro stranu hlasy části voličů agrární strany.⁴⁹⁵ Právě republikánský tlak byl jednou z příčin, proč se Šrámkovi křesťanští demokraté přiklonili ve 30. letech ke koaliční spolupráci se socialistickými stranami a E. Benešem.

Český politický katolicizmus působil v Československu jako klidná, umírněná síla. Neprosazoval politické požadavky, jež by způsobily nepochopení a odpor vůči katolické církvi; Šrámkova středová strana podporovala pozemkovou reformu, čtyřiceti osmi hodinový pracovní týden a sociální pojištění. Stála za jednokomorovým parlamentem, upřednostňovala poměrný volební systém a navrhovala větší samosprávu zemí v Československu. Strana odmítala totalitářské a autoritářské tendence některých konzervativních katolíků. Šrámek v tzv. Pětce naopak znemožnil prosazení zákonů namířených proti moci katolické církve, včetně odluky církve od státu. Při stabilní voličské podpoře v rozmezí 8-10% byla *Československá strana lidová* vlivnou stranou, bez níž se v letech 1921-1938 neobešla žádná z vlád.

S kritikou politiky *Československé strany lidové* vystoupilo nejprve v době vlády panské koalice dělnické křídlo ČSL, představované především moravsko křesťansko-sociálním odborovým sdružením v čele s poslancem Antonínem Čuříkem (1884-1953),

⁴⁹² PEROUTKA, Ferdinand, *Budování státu*, III/IV (1920-1921/1922), Praha 2003, s. 878.

⁴⁹³ Hlinkovy kritiky bezbožných Čechů, *Československé strany lidové* a jejího předsedy Jana Šrámka byly poměrně početné. Např. *Tajný vatikánský archiv*, fond Sacra Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari Cecoslovacchia, IV. období (1923-1935), pozice 97, fascikl 97, s. 37-41, Hlinkův dopis papeži.

⁴⁹⁴ TRAPL, Miloš, *Politický katolicismus a Československá strana lidová v Československu v letech 1918-1938*, Praha 1990, s. 93.

⁴⁹⁵ CABADA, Ladislav, ŠANC, David, *Český stranický systém ve 20. století*, Plzeň 2005, s. 27.

jenž po odchodu z ČSL v roce 1929 založil *Československou křesťansko-sociální stranu*,⁴⁹⁶ a levicově orientovaní katoličtí intelektuálové sympatizující s Hradem (Alfred Fuchs, Josef Doležal, František Nosek). Odmítali zejména úzké spojení *Československé strany lidové* s občanskými stranami, zvláště se stranou agrární.⁴⁹⁷ Pravicové křídlo, představované B. Staškem a J. Scheinostem, zastupovalo nepočetnou a nevýznamnou skupinu, jež prosazovala stavovský program. Ve třicátých letech se z podezření na korupci a z důvodů levicové orientace strany oddělila od ČSL skupina mužů, jež bezprostředně nato založila *Národní stranu lidovou*, v čele s Františkem Zelenkou.⁴⁹⁸

Jan Scheinost udržoval kontakty především s poslancem a novinářem Václavem Myslivcem, jemuž ve 20. letech imponovaly fašistické metody. Tehdy se pokoušel zprostředkovat setkání Radoly Gajdy (1892-1948) s lidoveckým politikem a vyšehradským kanovníkem B. Staškem. Scheinost, sám člen *Československé strany lidové*, ji nešetřil kritiky: „*Vážnějším nebezpečím může být strana lidová, vydávající se za jediného mocenského reprezentanta českého katolicismu. Lidová strana byla nedávna velmi pružně nazývána nutným zlem, tedy v absolutním smyslu něčím negativním, samo o sobě škodlivým, jen vlivem určitých modifikací jakož takž snesitelným a omluvitelným.*“⁴⁹⁹ Vzestup lidové strany dával J. Scheinost do souvislosti s vzestupem Pruska v 18. století, kdy rozmach strany podpořili zejména ti její nepřátelé, kteří na ni po převratu v roce 1918 útočili.⁵⁰⁰ Odsoudil rovněž kompromisnictví *Československé strany lidové*, jež neslo podíl na pádu politického katolicismu a úpadku katolické hierarchii ve společnosti.⁵⁰¹

Jana Šrámka neměl v lásce ani další politik *Československé strany lidové* Jan Jiří Rückl (1900-1938), avšak nebyl s ním v roztržce. S předsedou strany se shodoval především v tom, že stát nemá vhodnější představitele než T. G. Masaryka a E. Beneše.⁵⁰² Po zvolení Edvarda Beneše československým prezidentem v prosinci 1935 mu dokonce J. J. Rückl napsal: „*Vaše vítězství jest vítězstvím celého státu a vítězstvím*

⁴⁹⁶ MALÍŘ, Jiří, MAREK, Pavel a kol., *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004*, I, Brno 2005, s. 675.

⁴⁹⁷ LUKEŠ, Bohumil, *Historie křesťanské demokracie ve středoevropském prostoru. Československá strana lidová*, Jihlava 2002, s. 14.

⁴⁹⁸ MALÍŘ, Jiří, Marek, Pavel a kol., *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004*, I, Brno 2005, s. 677.

⁴⁹⁹ SCHEINOST, Jan, *Tři fronty*, Rozmach, ročník II., číslo 1, 1924, s. 7.

⁵⁰⁰ TAMTÉŽ.

⁵⁰¹ SCHEINOST, Jan, *Politika aktivity*, Život. Myšlenky o náboženství, životě, umění a politice, ročník VI., 1924, s. 56-57.

⁵⁰² KLIMEK, Antonín, *Vítejte v první republice*, Praha 2003, s. 267; KLIMEK, Antonín, *Boj o Hrad. Kdo po Masarykovi? Vnitropolitický vývoj Československa 1926-1935 na půdorysu zápasu o prezidentské nástupnictví*, II., Praha 1998, s. 289; *Tajný vatikánský archiv*, fond Sacra Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari Cecoslovacchia, IV. období (1925-1929), pozice 70, fascikl 73, s. 39-85, Rücklův strojopis publikace *Svobodní zednáři v Československu, jejich vývoj a současný stav*, datováno 1929; *Národní archiv v Praze*, fond Jan Jiří Rückl, č. fondu 467, karton 36, sign. 129.

demokracie, a v tom leží jeho zcela mimořádný, historický význam. Vaše jméno se stalo programem, na němž se soustředili všichni... Čtyř nedělní boj o Vás stal se bojem demokracie proti totalitě a my dnes jsme hrdi na to, že se nám s Boží pomocí podařilo tento boj s Vámi, za Vás a o Vás, vybojovat.“⁵⁰³ Československou stranu lidovou chtěl Rüchl⁵⁰⁴ přetvořit ve stranu občanskou, ne socialistickou, pro niž bude katolictví motorem, nikoliv brzdou v prostředí politického stranictví.⁵⁰⁵

Zatímco političtí představitelé lidové strany a jejích odštěpeneckých organizací kritizovali především politickou orientaci ČSL a její další směřování, katoličtí intelektuálové, soustředění kolem revue *Tak, Obnova* či *Řád* tvrdě odsuzovali umírněný směr i tolerantní politiku *Československé strany lidové*. Proti náboženským poměrům v ČSR a tolerantním katolíkům vystupovali ostře spisovatelé Jaroslav Durych a Josef Florian,⁵⁰⁶ kteří vedení lidové strany zazlívali především neúspěšnost v prosazování politických a kulturních požadavků římskokatolické církve – žádali přepracování školních učebnic v katolickém duchu, vrácení křížů do škol, zákaz rozvodů, zákaz pohřbívání žehem, likvidaci tzv. nemravné literatury a nemravného umění vůbec.⁵⁰⁷

Nejostřeji vystupoval proti politickému katolicismu *Československé strany lidové* a jejímu předsedovi Janu Šrámkovi spisovatel a žurnalista Jaroslav Durych, častokrát zaujatě a nespravedlivě, zejména proto, že upřednostňovala stranické, konsensuální a přízemní, zájmy před univerzalistickými, náboženskými a národními hodnotami katolické církve. Z tohoto důvodu důrazně rozlišoval mezi ČSL a církví: „*Lidová strana se vydává za domácí politickou exekutivu katolické církve. Ale ve skutečnosti nejen, že není politickou exekutivou katolické církve, k čemuž ostatně nikdy odnikud nebyla zmocněna, ale svou kompromisností se stala jedinečným vzorem všem ostatním stranám.*“⁵⁰⁸ Československou stranu lidovou vždy viděl jako slabšího z obou partnerů, vázaného dohodami v koalici, kompromisního, opatrného a bezduchého. To potvrzuje rovněž Durychův fejeton v *Rozmachu* s názvem *Co učinila lidová strana pro katolický lid?*, kde užil následující slova: „1. Zachránila všecku předválečnou a válečnou mentalitu před zánikem a vštípila ji znova a zdárně

⁵⁰³ Národní archiv v Praze, fond Jan Jiří Rüchl, č. fondu 467, karton 37, sign. 152 Dopis k zvolení dr. E. Beneše prezidentem (1935), Rüchl Benešovi, 21. prosince 1935.

⁵⁰⁴ Ve Vatikánu se spekulovalo o jeho zednářství, neboť jej pražský zednářský list *Svobodný zednář* zmínil jako nového člena zednářské lóže. Podrobněji: *Tajný vatikánský archiv*, fond Sacra Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari Cecoslovacchia, IV. období (1928-1931), pozice 108-109, fascikl 137, s. 30-34.

⁵⁰⁵ Podrobněji: *Národní archiv Praha*, fond Jan Jiří Rüchl, č. fondu 467, karton 20.

⁵⁰⁶ PITHART, Petr, PŘÍHODA, Petr, OTÁHAL, Milan (Podiven), *Češi v dějinách nové doby. Pokus o zrcadlo*, Praha 1991, s. 543.

⁵⁰⁷ MALÍŘ, Jiří, MAREK, Pavel a kol., *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004*, I, Brno 2005, s. 667.

⁵⁰⁸ KOMÁREK, Karel (ed.), *Jaroslav Durych. Polemiky a skandály*, Olomouc 2002, s. 225; DURYCH, Jaroslav, *Řím promluvil*, *Rozmach*, ročník III., číslo 12, 1925, s. 181.

do dnešních dob. 2. Vstoupila do koalice. 3. Utekla před bojem o Husa. 4. Schválila tiskový zákon a zákony konglomerované. 5. Zasadila se o volební reformu. 6. Opustila Marmaggiho... To jsou hlavní zásluby; menší zásluby nejsou dosud přesně zjištěny.“⁵⁰⁹

Je až nepochopitelné, že se Jaroslav Durych těšil z rozvoje nově vzniklé *Církve československé* jenom proto, že to bylo nepříjemné lidovcům.⁵¹⁰ Velmi jej dráždila Šrámkova umírněnost a ústupnost; v mnoha člancích se proto snažil probudit katolíky, voliče *Československé strany lidové* k větší aktivitě: „Katolictví mělo své obhájce oficiální a tím nastávala jakási rovnováha, která byla inteligenci příjemná, neboť klid, mrtvý klid, je většině lidí vždy příjemnější než porušení zvyklostí. Katolictví u nás nebývalo útočné, bylo jen defenzivní a bylo mnoho činitelů, kteří znemožňovali jeho aktivitu tím, že je podržovali zájmem politickým a dvorským,“⁵¹¹ aby se *Československá strana lidová* mohla profilovat jako skutečná katolická strana. Straně vyčítal program orientovaný na voliče své doby, nikoliv věčný, nedostatek integrity a touhu po moci místo touhy po životě věčném.⁵¹²

Durych se chystal každé příležitosti, aby se názorově postavil Janu Šrámkovi – další vítanou záminkou mu byla tzv. Marmaggiho aféra (1925), kde Durych odmítl kompromisní postoj předsedy *Československé strany lidové* a upozornil jej, že katolický kněz, i kdyby byl ministr, musí v první řadě respektovat vůli papeže.⁵¹³ Jeho postoj k politickému katolicizmu vyplýval nejjednoznačněji z článku *Kritika české církevní politiky* zveřejněném v *Rozmachu* v roce 1923: „Katolictví není stranou a nemůže zůstat v žádné straně. Katolictví je majetek, a jak správně jeden vysoký církevní hodnostář řekl, snahou katolické církve není vzrůst lidové strany, nýbrž katolicita celého národa. Nikoliv strana, nýbrž národ je aspirací Církve. A na tento úkol strana lidová a vůbec žádná strana stačit nemůže a nebude.“⁵¹⁴ Ačkoliv Durychovým úmyslem nebylo pomáhat lidovcům, mnohé jeho články vyznívaly pro podporu politického katolicizmu; ve 30. letech Durych kritiku lidovců ze své publicistiky pomalu vypouštěl, což mohlo být důkazem jakéhosi smíření s lidovou stranou.⁵¹⁵ Navzdory všem usmířením a naléhání špiček strany se Jaroslav Durych členem *Československé strany lidové* nikdy nestal. Durychův kritický postoj k ČSL pramenil z jeho vztahu k politickému stranictví.

⁵⁰⁹ DURYCH, Jaroslav, *Co učinila lidová strana pro katolický lid?*, *Rozmach*, ročník III., číslo 14, 1925, s. 221-222.

⁵¹⁰ HOLÁ, Ivona, *Politická dimenze českého katolicismu v první Československé republice*, Praha 1998, s. 35.

⁵¹¹ DURYCH, Jaroslav, *Nová orientace*, in: *Katolická cesta*, Praha 1991, s. 60.

⁵¹² DURYCH, Jaroslav, *Směr*, *Rozmach*, ročník IV., 1926, s. 210.

⁵¹³ KOMÁREK, Karel (ed.), *Jaroslav Durych. Polemiky a skandály*, Olomouc 2002, s. 216-217; DURYCH, Jaroslav, *Řím promluvil*, *Rozmach*, ročník III., číslo 12, 1925, s. 177-183.

⁵¹⁴ FIALOVÁ, Zuzana (ed.), *Jaroslav Durych. Publicista*, Praha 2001, s. 261-263; DURYCH, Jaroslav, *Kritika české církevní politiky*, *Rozmach*, ročník I., číslo 3, 1923, s. 33-38.

⁵¹⁵ KOMÁREK, Karel, *Jan Šrámek a lidová strana v zrcadle publicistiky Jaroslava Durycha*, in: Jan Šrámek. *Kněz, státník, politik*, Olomouc 2004, s. 190.

Některé útoky katolických intelektuálů na J. Šrámka a *Československou stranu lidovou* překvapují svoji podlostí a přízemností stylu. Takovým výpadem byla např. slova L. Jehličky, který kritizoval J. Šrámka ve svém díle *Křik koruny svatováclavské*, psaném s odstupem času: „*Politickým vůdcem lidové strany byl J. Šrámek, více méně nevzdělaný, omezený, tupý a líný a čím dál více tloustnoucí velebníček s inteligencí průměrného venkovského faráře...*“⁵¹⁶ Nesmíme však zapomínat, že demokratická linie *Československé strany lidové* vyvolávala ve 30. letech kritiku nejen z řad katolických intelektuálů, ale rovněž z řad *Národního sjednocení*, fašistických, luďáckých či agrárnických směrů, jejichž stoupenci napadali Šrámkovo vedení za spolupráci s levicí.

Nejostřejší slova na adresu *Československé strany lidové* směřovali ve 20. a 30. letech političtí katolíci, častokrát bývalí členové strany, kteří se od ní odštěpili. Vytýkali straně kompromisnictví, pozici středové strany, její státotvornost, spojení s levicovými silami v republice a podporu demokracie. Katoličtí intelektuálové, zejména nejbojovnější Durych, daleko více zpochybňovali její smysl – to se ostatně členové ČSL neodvážili –, místo ve společnosti, upřímnost katolických zásad a setrávání ve vládních koalicích. Kritici se domnívali, že Šrámek neučinil nic na obranu katolických hodnot, ať již v oblasti politické, kulturní či sociální. Šrámkovy státotvorné cíle vnímali jako sobecké zájmy, jako partikulární zájmy strany, která usiluje na prvním místě o politickou moc a teprve následně o povznesení katolictví v Československu. Katoličtí intelektuálové si rovněž nepřáli existenci *Československé strany lidové* jako klidné, obranné, umírněné liberální síly, ale jako útočné, spíše konzervativní, rozhodné síly, jež bude nekompromisně prosazovat katolické hodnoty a církevní dogmata. Představovali si ČSL jako opoziční stranu, která bude společně se slovenskými, německými, polskými či maďarskými křesťanskými stranami mentorovat politický život a upozorňovat na morální a duchovní rozměr veškerého dění ve společnosti.

IV. 8 Kritika principů liberálního společenského řádu

Liberální demokracie, resp. parlamentní demokracie, představuje jednu z forem demokratického vládnutí, v níž je princip omezeného státu vyvažován ideálem souhlasu lidu. Její liberální rysy se promítají do sítě vnitřních i vnějších brzd vůči státu, které jsou vytvořeny k tomu, aby zajišťovaly svobodu a občanům skýtaly ochranu před státem. Její demokratická povaha se opírá o systém pravidelných a konkurenčních

⁵¹⁶ HANUŠ, Jiří, *Kněz a politika. Případ Jana Šrámka*, in: Jan Šrámek. Kněz, státník, politik, Olomouc 2004, s. 51.

voleb na základě všeobecného volebního práva a politické rovnosti. Ačkoliv se liberalismus zrodil v 17. století v Anglii, ideologové doplňovali jeho myšlenkový a politický směr i v následujících staletích, zejména ve vztahu k demokracii: v intelektuální, politické a náboženské oblasti M. A. Voltaire (1694-1778), v ekonomické sféře A. Smith (1723-1790), v otázce vlastnictví a zákonů J. Locke (1632-1704), v diskuzích o státní moci a její dělbě Ch. L. Montesquieu (1689-1755) a jiní. A. Heywood ve svém díle *Politická teorie* definoval liberální demokracii jako systém vládnutí na bázi ústavnosti, opírající se o formální, zpravidla právní pravidla, v němž existují záruky občanských svobod a individuálních práv, institucionální fragmentace a systém brzd a vyvážení, pravidelně konané volby (*neprímá demokracie*), prováděné na bázi politické rovnosti, soutěž (*konkurence*) politických stran a politický pluralismus, nezávislost organizovaných skupin a zájmů na státu a tržní hospodářství (*kapitalismus*), založené na soukromém podnikání.⁵¹⁷ Hlavním cílem liberalismu je individuální svoboda, ačkoliv liberálové přijímají nutnou roli státu pro zachování řádu a zajištění práv jednotlivců.⁵¹⁸

Katolická tradice zastávala na přelomu 19. a 20. století názor, že si liberalismus jako etické učení nevází náboženské autority a tradice a příliš se poddává individuálnímu svědomí, které je obětí ducha doby a nespolehlivé protikladnosti.⁵¹⁹ Můžeme souhlasit s názorem M. Novaka, že „*Vatikánu 19. století připadal demokratický kapitalismus cizí a heretický. Společenská struktura katolické Itálie, Španělska a Rakousko-Uherska byla v této době dosud feudální, monarchistická a merkantilistická.*“⁵²⁰ Díky tomu, že papežové stáli mimo historický proud demokratického kapitalismu, domnívá se M. Novak, byli v jistém smyslu schopni oprávněně kritizovat některé jeho zlořády, chyby a prosazovat návrhy reforem, které kapitalismus nakonec přijal za své. Katolické sociální učení, jež odmítalo socialismus a zároveň i kapitalismus, si uchovávalo odstup od obou směrů a snažilo se vystupovat jako neutrální pozorovatel.⁵²¹

Papež Pius IX. ve svém soupisu osmdesáti vědeckých, sociálních a politických zásad, tzv. *Syllabus errorum*, který zveřejnil v roce 1864, odmítl kapitalismus, liberalismus a neomezenou víru v pokrok, stejně jako komunismus a socialismus. Na druhé straně encyklika Lva XIII. *Rerum Novarum* z roku 1891 neobsahovala jedinou zmínku

⁵¹⁷ HEYWOOD, Andrew, *Politická teorie*, Praha 2005, s. 195 a dále; HEYWOOD, Andrew, *Politologie*, Praha 2004, s. 50.

⁵¹⁸ SVENSSON, Pelle, *Teorie demokracie*, Brno 1995, s. 270.

⁵¹⁹ NOVAK, Michael, *Katolické sociální myšlení a liberální instituce. Vývoj a perspektivy katolického sociálního myšlení*, Praha 1999, s. 50.

⁵²⁰ NOVAK, Michael, *Duch demokratického kapitalismu*, Praha 1992, s. 230.

⁵²¹ TAMTÉŽ, s. 233.

o liberalizmu, byť se vůči němu nepřítomně vymezovala, neboť jej vnímala jako nemilé dědictví osvícenství a racionalizmu. Katolická církev si postupně začala uvědomovat jednotlivé hříchy liberalizmu a vůči nim systematicky vystupovat. Pochopila tak, že se liberalizmus svoji „*nevážanou konkurencí, bezohledným, nelidským vykořisťováním pracovních sil, bez ohledu na jakékoliv náboženské zásady... dopustil na proletariátu do nebe volajících břichů (útlak chudých, zadržování mzdy atd.)*.“⁵²² Na přelomu 19. a 20. století již papež napomenul liberalizmus, že umožnil ziskuchtivým jedincům vykořisťovat své bližní a vyzvedl lidskou důstojnost dělníka, který nemá být oceňován jen podle pracovních schopností a dovedností, ale rovněž podle vlastních duchovních potřeb.⁵²³ V papežově rozhodnutí jej utvrdil postoj liberalizmu, který se tehdy projevil jako největší nepřítel náboženství, např. během tzv. kulturního boje či skrze hnutí *Los von Rom*.

Útoky proti demokratickému kapitalizmu lze rozdělit do dvou kategorií: proti politickému liberalizmu a proti ekonomickému liberalizmu. Zatímco útoky proti demokracii během let ustaly, poněvadž se církev naučila vážit si demokracie a náboženské svobody, odpor proti liberalizmu a kapitalizmu pokračoval. Předmětem nejzákladnějších obvinění, jimž byly liberalizmus a kapitalizmus – v očích katolíků zločinné teorie, jež směřovaly k zvětšování sociální nerovnosti a sociálního napětí⁵²⁴ – vystaveny, se stal jejich individualizmus, materializmus a anarchie. Mnozí katolíci kritizovali v oblasti ekonomického liberalizmu volný trh a soukromé vlastnictví, v oblasti politického liberalizmu vládu zákona a ochranu základních lidských práv a svobod.⁵²⁵

Jaroslav Durych patřil v První republice k nejvýznamnějším katolickým konzervativcům a s politickými liberály (E. Rádl, F. Peroutka) tvrdě polemizoval. Durychova katolicita stála v protikladu k Masarykově humanitě, jak bylo patrné v kapitole IV. 5, a proti soudobému demokratickému liberalizmu a politickému realizmu. Právě tyto střety rozvíjené Durychovým náboženským zápallem a agresivitou jeho katolicity často „*vyústily do nesmiřitelných stanovisek nejen vůči obecnějším liberálním postupům, nýbrž také proti zastupitelské demokracii jako zřízení geneticky spjatému s měšťáckými hodnotami*.“⁵²⁶

⁵²² BARTŮŇEK, Václav, *Všeobecné církevní dějiny*, II, Praha 1964, s. 281.

⁵²³ BAHOUNEK, Jiří, *Sociální učení církve*, Brno 1991, s. 16.

⁵²⁴ NOVAK, Michael, *Duch demokratického kapitalismu*, Praha 1992, s. 229.

⁵²⁵ SVENSSON, Palle, *Teorie demokracie*, Brno 1995, s. 46.

⁵²⁶ WIENDL, Jan, *Vizionáři a vyznavači. K otázce sepětí řádu umění a života v české poezii první poloviny 20. století*, Praha 2007, s. 137-139.

Výrazný útok na český liberalismus představoval Durychův článek *Staroměstský rynek*,⁵²⁷ v němž zaútočil především na ateismus české společnosti. Dal jej do přímé souvislosti s liberalizmem, aby později jmenovanému vyčetl, že nečině přihlíží protináboženským kampaním a vystupování proti církvi. V době hospodářské krize a španělské občanské války ve 30. letech Durych svůj útok na liberalismus ještě zesílil; jeho kritika liberalismu postupovala ruku v ruce s kritikou kapitalizmu a stranické demokracie, zde se s nacistickou a komunistickou rétorikou ztotožňoval, ale vycházel z naprosto jiných pozic – z pozice náboženské absolutnosti. Kapitalismus považoval J. Durych za hmotné zlo, avšak liberalismus, tedy buržoasní ideologii, za duchovní zlo.⁵²⁸

Durych nebyl samozřejmě v katolickém táboře výjimkou, neboť i v českém prostředí se na přelomu 20. a 30. let objevily prvky antidemokratického myšlení, vyznačující se kritičností k liberálnímu myšlení a k institucím parlamentní demokracie. Antidemokratické naladění bylo nejsilnější u mladé generace, narozené v prvním desetiletí nového století, jež chtěla dokázat věrnost katolickým idejím a bránit je před vlivem sekularizovaného světa, přičemž liberální hodnotový systém představoval v jejich očích rozklad osvědčených mravních ideálů.⁵²⁹ Své kritické hlasy mohla prezentovat na stránkách časopisu *Třetí generace*, jenž vycházel v letech 1930-1935 a vytvářel jednu z platforem kritiky liberální demokracie v ČSR z katolických pozic. Hospodářská krize 30. let, obecně navozující nutnost strukturálních změn v sociálně ekonomické oblasti, byla J. Durychovi v letech 1937-38 popudem ke stále ostřejším výpadům proti liberální demokracii.⁵³⁰

Jedním z odvážných bojovníků proti 'liberálnímu zlu' se stal R. I. Malý, který současné liberální demokracii čelil svým konceptem tzv. kvalitativní demokracie, jak ji představíme v kapitole V. 3. Jeho spis *Kříž nad Evropou* hodnotil liberální demokracii velmi kriticky, neboť svoji netečností k absolutním, duchovním hodnotám zklamala; oddělila se od křesťanských základů skutečné rovnosti člověka před Bohem a proměnila se v omezeně stranický a bezduchý liberalismus, kapitalistickou plutokracii a stranickou oligarchii, kterým bylo nutno čelit: „*Proti liberalistickému laxismu a proti mravní anarchii, kde jednotlivci, kartely a politické strany se svými zvláštními zájmy a choutkami*

⁵²⁷ DURYCH, Jaroslav, *Staroměstský rynek*, Lidové listy, ročník II., číslo 130, 1923, s. 1.

⁵²⁸ DURYCH, Jaroslav, *Unionismus*, in: *Katolická cesta*, Praha 1991, s. 18-19; PUTNA, Martin C., *Jaroslav Durych. Svazky úvah a studií*, Praha 2003, s. 36.

⁵²⁹ ŠEBEK, Jaroslav, *Mezi křížem a národem. Politické prostředí sudetoněmeckého katolicismu v meziválečném Československu*, Brno 2006, s. 150.

⁵³⁰ MED, Jaroslav, *Jaroslav Durych – fašista?*, in: Jaroslav Durych. *Život, ohlasy, soupis díla a literatury o něm*, Brno 2000, s. 334.

*jsou všim, zatímco vyšší sociální celek propadá hospodářskému i mravnímu rozvratu a úpadku, je třeba postavit kult skutečné práce a sociálního celku, kult pracujícího a tvůrčího kolektiva.*⁵³¹

Nový hospodářský a sociální řád nelze stavět pouze na kapitalismu, domníval se R. I. Malý, ale na duchovním základě.

Rudolf Voříšek vnímal liberalismus jako výraz hospodářského individualismu či spíše darwinizmu, jenž docílil pouze jediného: dal moc a právo silnějšímu, který potlačil hospodářsky slabé.⁵³² Zatímco socialismus a katolicismus vnímal jako systémy jednoty, individualismus liberalismu tříštil ve Voříškových očích společnost na osamělé atomy, atomizoval ji.⁵³³ Smysl veškerého kapitalismu spočíval v zisku vyjádřeném penězi, napsal Voříšek, který vytvořil společenské vrstvy a postavil je proti sobě – nastal třídní boj.⁵³⁴ Velikou chybou kapitalismu bylo, že ekonomii podřídil všechny oblasti života a mylně emancipoval hospodářství namísto člověka a jeho důstojnosti.⁵³⁵ Hospodářské důsledky kapitalismu považoval, tím spíše ve 30. letech, za nejohroživější, které kdy Evropu postihly: kapitalismus, uvedl Voříšek, čímž myslel liberální režim, rozrušil rodinu a její pospolitost, povolil rozvody a nutil ženy a děti pracovat. Podstata soukromého vlastnictví není špatná, zde byl R. Voříšek zajedno s papežem Piem XI., špatné bylo jen jeho zneužití, zejména kumulování rozsáhlého majetku v rukou nepatrného počtu lidí.⁵³⁶

Jeho názory podpořil rovněž publicista a advokát František Kosatík (1905-1993), který podrobil kritice volnou, ničím neregulovanou soutěž liberalismu, „*poháněnou touhou po zisku, kdy produkce vůbec nepřiblížela ke krytí potřeb určitého hospodářského a státního celku; tak se stalo, že dnes celá lidská společnost po ztrátě odbytišť trpí broznými následky nezaměstnanosti a překotné racionalizace, která směřovala jen k výnosnosti podniku, aniž se starala o to, zdali činnost tato má nějaký účel.*“⁵³⁷ Domníval se, že právě stát – povolaný strážce dobra a vykonavatel sociální spravedlnosti – má spravedlivě rozdělovat zisk mezi práci a kapitál a usměrňovat volnou soutěž s ohledem na společenské dobro. Ne odlišně hodnotil liberalismus i Stanislav Berounský, který odporoval ‘automatickým silám’

⁵³¹ MALÝ, Rudolf Ina, *Tak!, Tak*, ročník I., číslo 1, 1937, s. 1.

⁵³² VOŘÍŠEK, Rudolf, *Filosofické a sociologické předpoklady moderního stavovství*, in: Stavovská myšlenka. Sborník statí, I, Praha 1936, s. 10-11; VOŘÍŠEK, Rudolf, *Kapitalismus, socialismus a stavovství*, Řád. Revue pro kulturu a život, ročník III., 1936, s. 31.

⁵³³ VOŘÍŠEK, Rudolf, *Filosofické a sociologické předpoklady moderního stavovství*, in: Stavovská myšlenka. Sborník statí, I, Praha 1936, s. 15.

⁵³⁴ TAMTÉŽ, s. 12.

⁵³⁵ TAMTÉŽ, s. 19.

⁵³⁶ TAMTÉŽ, s. 21.

⁵³⁷ KOSATÍK, František, *Encyklika Quadragesimo anno a stavovské zřízení*, in: Stavovská myšlenka. Sborník statí, I, Praha 1936, s. 46.

liberalizmu, které se nijak nesnažily zabránit úpadku střední třídy.⁵³⁸ Vadilo mu především, že „*cílem hospodářství není člověk, resp. uspokojení jeho konkrétních potřeb, nýbrž zisk, co možná největší zisk. Jediný regulátor se spatřuje ve svobodné soutěži, jež mechanicky vyrovná možné protivy a napětí hospodářských sil.*“⁵³⁹ Liberalistický kapitalismus byl sice podle Berounského příčinou světové krize, nicméně znamenal přirozený a nutný přechod k vyšším formám hospodářství, tj. ke stavovství.⁵⁴⁰

Kritiky liberalizmu a kapitalizmu, resp. liberálního kapitalizmu, byla většina katolických intelektuálů a politiků. Jan Scheinost považoval liberalizmus za politicky neplodný systém, který sám sebe zahnal do slepé uličky.⁵⁴¹ Za ztělesnění českého liberalizmu považoval politika a právníka Karla Kramáře (1860-1937), prvního předsedu vlády nově vzniklé československé republiky a předsedu *Československé národní demokracie*. Jan Jiří Rückl, podobně jako J. Scheinost, vnímal liberalizmus jako přežilý systém, „*od něhož celý svět již dávno utekl.*“⁵⁴² Naproti tomu J. Deml vycházel z jiných premis, neboť liberalizmus a kapitalismus považoval za židovské, tudíž nevhodné, politické systémy, jež bylo proto nutné rozhodně odmítnout.⁵⁴³

Z politických katolíků stál proti liberalizmu nejvýrazněji Bohumil Stašek. Ten považoval liberalizmus za nemravný politický systém, neboť společnost dělil na dvě třídy: nepočetnou třídu boháčů a početnou třídu proletářů.⁵⁴⁴ Vyčítal mu především, že upřednostnil práci před všemi ostatními statky – „*dříve se pracovalo, aby se žilo, nyní se žije, aby se pracovalo, dřelo a bromadily kapitály.*“⁵⁴⁵ Nový hospodářský řád, postavený na křesťanských ideálech, uvedl Stašek, se nemůže zakládat ani na liberalizmu, ani na marxistickém socializmu, ale může se z nich pro vlastní spravedlivé uspořádání společnosti dobře poučit.⁵⁴⁶ Jakkoliv byl B. Stašek kritikem liberalizmu, který selhal v hospodářské, sociální, náboženské i mravní oblasti, oceňoval zdravý podnikatelský individualizmus a svobodu soukromého podnikání, které směřují k prospěchu národního celku. Na druhé straně se dravý liberalizmus hnaný egoizmem přeměnil v imperialismus, plutokracii a mamonizmus a stal se nepřítelem křesťanských zásad,

⁵³⁸ BEROUNSKÝ, Stanislav, *Střední stav v dnešní společnosti*, Praha 1940, s. 29.

⁵³⁹ BEROUNSKÝ, Stanislav, *Aktuálnost stavovské myšlenky*, in: Stavovská myšlenka. Sborník statí, I, Praha 1936, s. 78.

⁵⁴⁰ BEROUNSKÝ, Stanislav, *Střední stav v dnešní společnosti*, Praha 1940, s. 29.

⁵⁴¹ SCHEINOST, Jan, *Tragedie českého liberalizmu*, *Tak*, ročník I., číslo 12, 1937, s. 206.

⁵⁴² RÜCKL, Jan Jiří, *Osvobozená demokracie*, *Lidové listy*, ročník XIII., číslo 58, 1934, s. 1.

⁵⁴³ DEML, Jakub, *Šlépěje*, I-III, Brno 1998, s. 100.

⁵⁴⁴ STAŠEK, Bohumil, *Nový hospodářský řád křesťanský. Zásady a obsah nového křesťanského hospodářského řádu*, Praha 1937, s. 16.

⁵⁴⁵ STAŠEK, Bohumil, *Ideové zásady Čsl. strany lidové*, Praha 1920, s. 3; STAŠEK, Bohumil, *Cesta ze světového labyrintu*, Praha 1932, s. 11.

⁵⁴⁶ STAŠEK, Bohumil, *Nový hospodářský řád křesťanský. Zásady a obsah nového křesťanského hospodářského řádu*, Praha 1937, s. 13.

nebot' „lidé nepracují, aby žili, ale žijí, aby pracovali.“⁵⁴⁷ Jednoznačně se k liberálnímu kapitalismu vyslovil v díle *Ó, toneš, Evropo*, kde napsal: „Pryč s dnešním kapitalistickým systémem! Pryč s vydřidušskou a lichvářskou vládou bank, kartelů, burs a kapitálu! Ať i v hospodářském životě panuje a kraluje Ježíš Kristus!“⁵⁴⁸ a v díle *Cesta ze světového labyrintu*, kde provinění kapitalismu odstupňoval podle závažnosti: „Největší zločin spáchal kapitalismus na dělnictvu, když v dělníku viděl ne člověka, nýbrž pouhý pracovní stroj a výdělečný prostředek k docilení zisku. Kapitalismus má také na svědomí dráhotu, když pomocí kartelů a trustů diktuje často lichvářské ceny spotřebitelům. Kapitalismus ve své bezmezné žízni po zisku vede k anarchii ve výrobě, způsobuje nadprodukcí a tím průmyslové krize, nezaměstnanost a bídu. Kapitalismus vede k bojovnému a bezohlednému imperialismu, jenž svět žene do ničivých světových válek. Kapitalismus zplodil třídu proletariátu, otrávil jejich duše, vzal jim víru v Boha a lásku ke Kristu, Bohu chudých a potlačovaných.“⁵⁴⁹

Proti nepřírozenému řádu stály rovněž katolické časopisy *Obnova*, *Rád*, *Rozmach*, *Tak* a *Třetí generace*, které odmítaly jak 'zlořády' liberálního Československa – „Je nutno, aby dosavadní liberalisticko-ateistický a socialisticko-zednářský řád přestal mít svůj vliv na utváření našeho národa. Sociální spravedlnost, po které volají zvláště mladí, je ryším projevem křesťanským a nemůže být nastolena v jiném řádu, než křesťanském“,⁵⁵⁰ – tak liberalizmus a kapitalismus obecně a prosazovaly stavovskou myšlenku v duchu papežské encykliky. Příspěvatelé těchto periodik se řadili ke konzervativnímu proudu, jenž se vědomě vymezoval vůči liberálně-levicovým politickým i kulturním elitám v ČSR.

Rovněž sociální encyklika *Quadragesimo anno* (1931) papeže Pia XI. byla k liberalismu velmi kritická, byť Pius XI. nesdílel antiliberalistický postoj Pia IX. Encyklika totiž obsahovala antikapitalistické teze, odrážející duch tradičních konzervativních výhrad vůči sociálním důsledkům expandující liberální ekonomiky,⁵⁵¹ které papež postuloval především z morálních pozic – liberalizmus spatřoval cíl společnosti v rovině pozemské, zatímco katolicismus metafyzické. Podle katolické sociální nauky byl kapitalismus nahlížen jako ekonomický systém, jenž od novověku

⁵⁴⁷ STAŠEK, Bohumil, *Cesta ze světového labyrintu*, Praha 1932, s. 57.

⁵⁴⁸ STAŠEK, Bohumil, *Ó, toneš, Evropo... Přednášky o časových otázkách dnešní světové krise*, Praha 1931, s. 10. „Když Kristus Pán učinil překrásné přirovnání o plactvu nebeském, jež neseje, ani nežne, ani neshromažďuje do stodol a Otec nebeský žije a o kvítí polním, které nepracuje, ani přede, ale ani Šalamoun ve své slávě nebyl tak oděn jako polní kvítí, skončil slovy: 'Hleďte nejprve Království Božího a spravedlnosti jeho a to ostatní bude vám přidáno.' (Mat. 6, 24-33)“ STAŠEK, Bohumil, *Jest ještě záchrana? Kázání a přednášky, jež za různých příležitostí přednesl o sociálních otázkách přítomné doby Bohumil Stašek*, Praha 1932, s. 19.

⁵⁴⁹ STAŠEK, Bohumil, *Cesta ze světového labyrintu*, Praha 1932, s. 54.

⁵⁵⁰ *Sociální spravedlnost z křesťanského řádu hospodářského základem silného státu*, 3. generace, ročník VII., číslo 19, 1936, s. 1.

⁵⁵¹ ŠEBEK, Jaroslav, *Mezi křížem a národem. Politické prostředí sudetoněmeckého katolicismu v meziválečném Československu*, Brno 2006, s. 157.

postupně nahrazoval křesťanský řízené hospodářství. Tento dokument usiloval především o šíření idejí stavovského státu, které měly překonat nedostatky kolektivního socialismu a liberálního individualizmu v politické a ekonomické sféře, avšak papež prohlásil, že není možné kapitalistický způsob hospodaření zavrhnout jako takový, neboť sám o sobě ještě není (morálně) špatný; přinesl i technický pokrok, zvýšil životní úroveň všech vrstev obyvatelstva, zlepšil výživu širokých společenských skupin apod.⁵⁵² Do značné míry tak papežové respektovali základní principy demokratického kapitalizmu a podporovali, v souladu s liberální tradicí, myšlenky omezeného státu a nezastupitelnou roli soukromého vlastnictví, ale bránili se jak individualizmu, tak liberalizmu machesterské školy, prosazující volné působení trhu.⁵⁵³

Vystřízlivění katolických intelektuálů přišlo teprve na konci 30. let, kdy Alfred Fuchs ve svém díle *Propaganda v demokraciích a diktaturách* (1938) upozornil, že největším nebezpečím současné doby není ani liberalizmus ani socialismus, nýbrž německý nacizmus, neboť soustavně pronásleduje církev. Avšak sám Fuchs ještě ve 30. letech patřil mezi tvrdé kritiky liberalizmu a kapitalizmu a obviňoval je, že přecenily lidskou svobodu a vytvořily poměry, jež vedly k válce a posléze ke krizi a k hospodářské anarchii.⁵⁵⁴ Vycítal jim především, že pojem svobody zaměnily s individuální libovůlí, čímž posilovaly silné jedince na úkor slabých a svoji volnou soutěží způsobily četné škody. Liberalizmus chápal především jako ničím neomezovanou svobodu, jako anarchii v podobě totální svobody, respektive svobodu hříchu, která odpoutala člověka od Boha;⁵⁵⁵ „Svoboda, jež odpoutává člověka od Boha, je svobodou hříchu“,⁵⁵⁶ napsal A. Fuchs.

Tento nepřirozený stav byl „*nejenom filozofií moderního individualismu a kapitalismu, ale i moderního nacionalismu, jenž vedl ke všem hospodářským bojům o místo na slunci, které posléze vedly ke světové válce.*“⁵⁵⁷ Vinen byl totiž nekřesťanský, tj. renesanční, původ novodobého kapitalizmu, jenž ve svém důsledku vedl k nezaměstnanosti, kumulaci kapitálu a vykořisťování. Řešení viděl A. Fuchs v rezignaci na hon za majetkem, která nahradí soustředění se na službu, zejména Bohu,⁵⁵⁸ morálku a sociální povinnost, tudíž „*nikoliv volná soutěž, nýbrž spravedlnost a láska musí být vodítkem společnosti.*“⁵⁵⁹

⁵⁵² SPIEKER, Manfred, *Katolická sociální nauka a sociální tržní hospodářství*, Praha 1996, s. 36.

⁵⁵³ NOVAK, Michael, *Duch demokratického kapitalismu*, Praha 1992, s. 232.

⁵⁵⁴ FUCHS, Alfred, *Křesťan a svět. Výbor z díla*, Praha 1948, s. 175.

⁵⁵⁵ TAMTÉŽ, s. 186.

⁵⁵⁶ TAMTÉŽ.

⁵⁵⁷ TAMTÉŽ, s. 187.

⁵⁵⁸ TAMTÉŽ, s. 218.

⁵⁵⁹ TAMTÉŽ, s. 226.

Čeští katolíci vyslovili ve 20., ale zejména 30. letech, značnou kritiku liberalismu a kapitalismu. Mezi pojmy liberalismu a kapitalismu častokrát nerozlišovali, neboť kritizovali systém liberalistického kapitalismu jako celek, v němž liberalismus a kapitalismus společně přispívaly k vykořisťování člověka, lichvě, materialismu, ale zejména, což katolíci nejvíce kritizovali, k úpadku náboženského citění a víry. Zvláště jim vadilo, že v kapitalismu „*nevládnou všichni, ani nevládnou nejlepší, nýbrž nejmocnější majetkem. Z formální rovnosti všech podmínek těží prostě ten, kdo je silnější majetkem nebo schopnostmi.*“⁵⁶⁰ V sociální oblasti se liberalismus nejvíce projevoval jako bezohledný darwinismus. Liberalismus svoji volnou soutěží a tužbou po zisku, což mu katolíci zazlívali, atomizoval lidskou společnost, rozkládal přirozené stavy a ničil rodiny,⁵⁶¹ nicméně katolická církev a papež jednoznačně liberalismus neodmítali: souhlasili s nutností zachování soukromého vlastnictví a vážili si některých úspěchů liberálního uspořádání, ale spíše než liberalistický kapitalismus podporovali korporativismus – označovaný rovněž jako tzv. hospodářská demokracie –, jenž se jevil v té době jako vhodná alternativa liberálního kapitalismu. Teprve zkušenost církve s totalitními režimy ji pomohla si uvědomit, že liberalismus není jediným a v podstatě největším nepřítelem církve.

Velmi pozorně sledovali katolíci i vývoj v ostatních evropských zemích a na stránkách svých časopisů jej komentovali. Sympatický jim byl především Salazarův režim v Portugalsku, Frankův ve Španělsku a Dollfussův v Rakousku, kdy se významné pozici ve společnosti těšila i katolická církev a režimy se častokrát stavěly do protiliberálních a protidemokratických pozic. V neposlední řadě bychom neměli zapomínat, že proti liberálně-kapitalistickému systému nestáli v Československu katolíci jako jediné seskupení odpůrců, ale existovala zde početná opozice. Liberalismus za První republiky rovněž kritizovali socialisté (E. Beneš - *Povaha politického stranictví, Nesnáze demokracie*), komunisté, mnozí fašisté (R. Gajda - *Ideologie čsl. fašismu, Stavovská demokracie národního státu*) či nacionalisté, ale i prezident T. G. Masaryk (*Cesta demokracie, O demokracii*). Kritika liberalismu, jak jsme ji v této kapitole představili, bezprostředně a úzce souvisela s kritikou demokracie a politického stranictví, jež byly představeny v předchozích kapitolách.

⁵⁶⁰ BEROUNSKÝ, Stanislav, *Tři antidemokrati*, Akord, ročník IV., 1931, s. 456.

⁵⁶¹ FUCHS, Alfred, *Demokracie a encykliky*, Praha 1936, s. 18.

IV. 9 Vztah katolických intelektuálů k politickým ideologiím I: fašismus a nacismus

Od kritiky demokracie, politického pluralizmu a volebního systému přistupme nyní ke kritice významných dobových pravicových a levicových politických ideologií – fašismu, nacismu, komunizmu a socialismu, abychom v jejich kritice anticipovali směr politických úvah katolických intelektuálů, cíle a motivace jejich argumentace, inspirace těmito autoritativními a totalitními politickými teoriemi a uvědomili si, jak velký je rozdíl mezi náboženstvím a politickou ideologií.

Dobytím moci v Německu v lednu 1933 se nacismus stal evropským fenoménem a začal být vnímán jako hlavní nepřítel demokracie.⁵⁶² Proto Svatý stolec zaujal od počátku 30. let negativní postoj vůči německému nacionálnímu socialismu, odsoudil nacistickou ideologii a zakázal německým katolíkům pod trestem exkomunikace účast na Hitlerově hnutí a členství v nacistické straně.⁵⁶³ Na druhé straně mnozí církevní hodnostáři v Německu prokazovali nacistickému režimu loajalitu; církev se stáhla do sebe a snažila se nezasahovat do událostí ve státě. Proti nacismu se papež Pius XI. konečně ohradil dne 14. března 1937 v encyklice *Mit brennender Sorge*, v níž upozornil na porušování konkordátu a odsoudil jeho ideologické prameny⁵⁶⁴ – vypjatý nacionalismus a rasismus v rozporu s katolickou naukou – a prohlásil je za nepřijatelné pro křesťanské svědomí. Hitler zesílil pronásledování katolíků a 'vyhlásil' papeži válku.

Jak definovat fašismus a nacismus? Historici, politologové, sociologové, psychologové a filozofové dodnes nedospěli k jednoznačné, vyčerpávající definici tohoto termínu, ačkoliv se o to pokoušejí již více než padesát let. Nejširší vymezení fašismu zahrnuje nejen německý nacismus a italský fašismus, ale i mnoho jiných autoritativních režimů a hnutí, kde je posouzení jejich fašistické podstaty obtížné.⁵⁶⁵ Nacismus považujeme za německou verzi fašismu, který vyrůstal z rasistické doktríny, z přesvědčení o nadřazenosti árijské rasy a vycházel z děl F. Nietzscheho, F. W. Hegela a J. A. Gobineaua. Odsud plynula rozpínavost ospravedlněná právem panské rasy

⁵⁶² KŘEN, Jan, *Dvě století střední Evropy*, Praha 2005, s. 421.

⁵⁶³ HALAS, František X., *Fenomén Vatikán. Idea, dějiny a současnost papežství. Diplomacie Svatého stolce. České země a Vatikán*, Brno 2004, s. 389. Srovnej: MAYEUR, Jean-Marie, *Storia del Cristianesimo. Guerre mondiali e totalitarismi (1914-1958)*, volume 12, Roma 1997, s. 377.

⁵⁶⁴ MAYEUR, Jean-Marie, *Storia del Cristianesimo. Guerre mondiali e totalitarismi (1914-1958)*, volume 12, Roma 1997, s. 33; ORLOW, Dietrich, *The Lure of Fascism in Western Europe. German nazis, Dutch and French Fascists 1933-1939*, New York 2009, s. 90 a dále.

⁵⁶⁵ KOTLÁN, Pavel, *Demokracie ve stínu. Extremismus, terorismus, fašismus, komunismus*, Ostrava 2003, s. 53.

vládnout ostatním, antimarxismus, antisemitizmus a antidemokratizmus – vůdce nacistů ostatně prohlašoval, že demokratický princip většiny vždy znamená vítězství nižšího, horšího, slabšího a především zbabělého a nezodpovědného.⁵⁶⁶ Nacistický režim spočíval obrazně řečeno na třech pilířích, které zajišťovaly působení mechanismu moci: na manipulaci masovým vědomím, na taktice totální infiltrace spojené s rozsáhlým sociálním manévrem a na teroru,⁵⁶⁷ popř. na čtyřech idejích: na nacionalismu, rasismu, korporativismu a iracionalismu.⁵⁶⁸ Úspěch německého nacizmu podpořil vzestup autoritativních hnutí v ostatních evropských státech – v Bulharsku, Maďarsku, Polsku, Rumunsku, Rakousku, Chorvatsku, Francii, Španělsku, Portugalsku, kde vznikaly rovněž nacistické, fašistické a autoritativní skupiny, ostře zaměřené proti demokracii. Skoro v každé evropské zemi existovala fašistická skupina či organizace, která usilovala o získání nadvlády.⁵⁶⁹ Nacistická totalita pohrdala životem, demokracií, parlamentarizmem a občanskými svobodami.⁵⁷⁰

Fašismus vznikl v březnu 1919 v italském Milánu, kde Mussolini založil první úderný sbor zvaný *Svaz italských spolubojovníků*, jenž se stal základem budoucí fašistické strany.⁵⁷¹ Fašismus jako antidemokratický, totalitní bojovný směr založený na vůdcovském principu, organickém nacionalismu a antimarxistickém socializmu, vystupoval proti liberalismu, kapitalismu, parlamentarismu, komunismu a racionalitě. V myšlenkovém táboře se inspiroval dílem T. Hobbese a N. Machiavelliho. E. Nolte považuje fašismus za jev výlučně dobový, meziválečný, který byl jednoznačně vázán na Mussoliniho Itálii;⁵⁷² ostatně sám Mussolini prohlašoval, že „*fašismus je italský a jedině italský fenomén, který je spojen s naší minulostí, naší psychologií a našimi tradicemi.*“⁵⁷³ Fašismus rovněž vystupoval antisemitsky.⁵⁷⁴ Můžeme rovněž říci, že fašismus vznikl do velké míry jako revolta proti moderně, proti idejím a hodnotám osvícenství a proti politickým názorům, které z osvícenství vzešly⁵⁷⁵ a k jeho stabilizaci došlo v důsledku složitého působení řady sil meziválečné Evropy, zejména na nižší střední třídy. Stejně

⁵⁶⁶ KERSHAW, Ian, *The Nazi Dictatorship. Problems and Perspectives of Interpretation*, New York 2000, s. 1–19.

⁵⁶⁷ BLANK, A. S., *Starý a nový fašismus. Politickosociologická studie*, Praha 1984, s. 69.

⁵⁶⁸ O'SULLIVAN, Noël, *Fašismus*, Brno 2002, s. 44.

⁵⁶⁹ PASÁK, Tomáš, *Český fašismus 1922–1945 a kolaborace 1939–1945*, Praha 1999, s. 52.

⁵⁷⁰ ARENDTOVÁ, Hannah, *Původ totalitarismu*, I–III, Praha 1996, s. 429–645.

⁵⁷¹ PASÁK, Tomáš, *Český fašismus 1922–1945 a kolaborace 1939–1945*, Praha 1999, s. 9.

⁵⁷² NOLTE, Ernst, *Fašismus ve své epoše*, Praha 1998; KERSHAW, Ian, *The Nazi Dictatorship. Problems and Perspectives of Interpretation*, New York 2000, s. 26.

⁵⁷³ BIANCHI, Gianfranco, MARCHI, Bruno de, *Per amore ribelli. Cattolici e Resistenza*, Milano 1976, s. 7.

⁵⁷⁴ GINZEL, Günther B., *Antisemitismus. Erscheinungsformen der Judenfeindschaft gestern und heute*, Bielefeld 1991, s. 188–190.

⁵⁷⁵ GRIFFIN, Roger, *Modernism and Fascism. The Sense of a Beginning under Mussolini and Hitler*, New York 2007, s. 15.

jako nacizmus, tak i fašizmus spočíval na čtyřech idejích: nacionalizmu, rasizmu, korporativizmu a iracionalizmu, někteří k nim přidávají ještě (římský) imperializmus.⁵⁷⁶ Nejužší vymezení fašizmu zastávají autoři, považující ho pouze za italskou formu a označující ho za něco zcela nenapodobitelného a neopakovatelného (Renzo De Felice), zatímco jiní historici italský fašizmus spojují s německým nacizmem, protože je shledávají dostatečně podobné.⁵⁷⁷ Sám B. Mussolini definoval hnutí velmi široce a duchovně: „*Fašismus je pojetí náboženské, v němž je člověk pojímán ve svém imanentním vztahu s vyšším zákonem, s objektivní vůlí, která přechází zvláštního jedince a vydvihuje ho k uvědomělému členu duchové společnosti,*“⁵⁷⁸ popř. „*Fašistický stát, nejvyšší a nejmocnější forma osobnosti, je síla, ale duchová. A ta přejímá všechny způsoby mravního a rozumového života člověka. Nemůže se tedy omezit na prosté úkony pořádku a ochrany, jak tomu chtěl liberalismus,*“⁵⁷⁹ snad ve snaze získat pro hnutí italské katolíky.

Fašistický politický model se stal vzorem četným autoritativním vůdcům i mnohým českým katolickým intelektuálům, kteří podporovali autoritativně-konzervativní režim. V Itálii existoval parlament, politická strana, sice jediná a fašistická, byla zřízena korporace apod.,⁵⁸⁰ čímž režim představoval alternativu pro ty, kteří byli znechuceni parlamentní demokracií a liberalizmem. V očích katolické veřejnosti stoupl fašistický režim ve 20. letech, kdy nařídil vrácení křížů do škol, zavedl ve školách povinnou výuku náboženství a zprostil duchovní vojenské povinnosti. Relativně dobrý, byť krátký, vztah papeže a Mussoliniho potvrdilo v roce 1929 uzavření *Lateránských dohod* a konkordátu,⁵⁸¹ ‘manželství z rozumu, nikoliv z lásky’, kterým se papež zřekl všech nároků na bývalý církevní stát. Itálie naopak zaručila papežovi plnou suverenitu nad Vatikánem a přiznala mu právo přijímat a vysílat vyslance, vydávat pasy, vlastnit poštu, razit vlastní mince apod. Katolické náboženství bylo prohlášeno za státní, byly zakázány antiklerikální časopisy, knihy a filmy a stanoveny tresty za kritiku a urážku katolicizmu.⁵⁸² Přes všechna vstřícná gesta začal Mussolini své sliby ve 30. letech opět porušovat.

⁵⁷⁶ FISCHER, Josef Ludvík, *Krise demokracie*, Praha 2005, s. 225.

⁵⁷⁷ PLÁNIČKOVÁ, Eva, *Fašismus, jeho česká podoba a fašismus mezinárodní. Obecné a zvláštní rysy českého meziválečného fašismu v mezinárodním srovnání*, Praha 2003, s. 10.

⁵⁷⁸ MUSSOLINI, Benito, *Řeč o Itálii a fašismu*, Praha 1935, s. 189.

⁵⁷⁹ TAMTÉŽ, s. 199.

⁵⁸⁰ K italským korporacím a syndikalizmu podrobněji: KAPRAS, Jan, *Fašismus*, Praha 1936; MAYER, J., *Korporační řád a hospodářství fašistické Itálie*, Praha 1933.

⁵⁸¹ MAYEUR, Jean-Marie, *Storia del Cristianesimo. Guerre mondiali e totalitarismi (1914-1958)*, volume 12, Roma 1997, s. 360-365; RIZZI, Fabio Fernando, *Benedetto Croce and Italian Fascism*, London 2003, s. 155 a dále.

⁵⁸² SZANYA, Anton, *Úloha katolické církve v epoše fašismu*, Olomouc 1996, s. 40.

Fašizmus jako politický systém dokázal být vůči katolické církvi vstřícnější než nacismus nebo komunismus, neboť B. Mussolini postřehl a zužitkoval pozitivní vliv katolické církve na rodinu, manželství a stabilitu ve státě. Proto fašisté, na rozdíl od nacistů, k likvidaci církví nepřistoupili.⁵⁸³ Stejně jako komunismus a fašizmus tak papež Pius XI. odsoudil samotný fašizmus, ba dokonce ještě dříve, když v roce 1931 vydal italsky psanou encykliku *Non abbiamo bisogno*, v níž fašizmu vyčetl přílišný direktivizmus a omezování svobody svědomí. Mussolini se sice zdržel dalších akcí proti církvi, ostatně nikdy se k otevřenému pronásledování církve v převážně katolické zemi neuchýlil, ale vzájemný poměr již nikdy nebyl dobrý;⁵⁸⁴ přesto zůstala katolická církev nejvýznamnějším ostrůvkem nezávislosti ve fašistické Itálii. Ačkoliv se dnes *fašizmus* jeví jako zločinný, autoritativní a protidemokratický režim, v meziválečné Evropě, zejména 20. let, zdaleka tak negativně vnímaný nebyl.

Rovněž vznik českého fašizmu byl spjat s mezinárodně-politickými změnami po první světové válce, především však s fašistickým uchopením moci v Itálii v říjnu 1922 a s vlivem italského fašizmu vůbec, kdy se začaly tvořit fašistické organizace ve všech státech Evropy. Bezprostředním impulsem k rozmachu fašistického hnutí byl atentát na ministra financí Aloise Rašína (1867-1923) v lednu 1923,⁵⁸⁵ po němž zesílilo volání po vládě silné ruky a vytvoření pevně řízeného centralizovaného národního státu. Ve 20. letech se český fašizmus konstituoval v rámci politické strany *Národní obec fašistická* (NOF) a zaměřoval proti Němcům, židům, internacionalizmu, parlamentarizmu a vládě Hradu. Fašisté požadovali zavedení kázně a pořádku, politiku zaměřenou na slovanskou vzájemnost a zavedení hospodářsko-stavovské demokracie, která podmiňuje stavovský stát.⁵⁸⁶ Neúspěch českého fašizmu tkvěl především v absenci výrazných a významných osobností v čele hnutí, alternativního propracovaného programu, finančních prostředků i velkých sociálních otřesů a pocitů beznaděje v československé společnosti. Bylo téměř jisté, že český fašizmu nemůže v Československu bez zahraniční pomoci uspět a výrazně se ve společnosti prosadit.⁵⁸⁷

⁵⁸³ TOTH, Daniel (ed.), *Politika a náboženství. Kritické studie*, Hradec Králové 2004, s. 30. Srovnej Halas, František X., *Fenomén Vatikán. Idea, dějiny a současnost papežství. Diplomacie Svatého stolce. České země a Vatikán*, Brno 2004, s. 386.

⁵⁸⁴ KADLEC, Jaroslav, *Dějiny katolické církve*, III, Olomouc 1993, s. 465.

⁵⁸⁵ Pro osobnost a dílo A. Rašína podrobněji: ŠETRÍLOVÁ, Jana, *Alois Rašín. Dramatický život českého politika*, Praha 1997.

⁵⁸⁶ KOTLÁN, Pavel, *Fašismus a jeho česká podoba. Národní obec fašistická 1926-1933 a fašismus současný*, Přerov 2001, s. 58.

⁵⁸⁷ BERG-SCHLOSSER, Dirk, MITCHELL, Jeremy (ed.), *Authoritarianism and Democracy in Europe. 1919-39*, New York 2002, s. 72.

Z českých katolíků měli k fašismu nejbližší Jan Scheinost, Václav Myslivec a František Zelenka.

Jan Scheinost byl věřícím katolíkem podobného ražení jako Jaroslav Durych.⁵⁸⁸ Přátelé společně založili a vedli časopis *Rozmach*, který vycházel v letech 1923-1927. Kritický pohled na slabé prvky jako byly liberalismus, demokracie, politické stranictví a parlamentarismus, „brzdy duchovního rozpětí, politické expanze a materiálního pokroku“,⁵⁸⁹ jež znamenaly duchovní anarchii, neukázněnost, libovůli a sobectví, přivedl Scheinosta k fašismu, který mu zosobňoval jistotu konzervatismu, univerzalizmu i autority. Zřejmě jej lákala novost a originalita právě zrozeného hnutí. Po rozchodu s J. Durychem se začal J. Scheinost angažovat v *Národní obci fašistické*, kde se v letech 1928-1929 dokonce stal jejím generálním tajemníkem. Po rozchodu s českými fašisty se vrátil do lidoveckého tisku; od roku 1933 působil v *Lidových listech*, ústředním tiskovém orgánu ČSL. Scheinost obohatil myšlenky fašismu o ideu korporativizmu a stavovského státu.⁵⁹⁰

V rámci *Československé strany lidové* patřil J. Scheinost k vůdčím jedincům pravicově orientovaného českého zemského vedení strany, v čele s B. Staškem a pokoušel se zprostředkovat kontakt mezi pražským arcibiskupem F. Kordačem a fašistickým politikem a generálem R. Gajdou. Marně; navíc předseda strany J. Šrámek zaujal k fašismu zásadně odmítavý postoj a účast na fašistických akcích straníků ČSL zakázal.⁵⁹¹ T. Pasák nazval Jana Scheinosta „jediným inteligentním ideologem českého fašismu“,⁵⁹² zatímco J. Rataj o něm hovoří jako o *modelové postavě českého klerofašismu*, neboť na fašistických shromážděních NOF vlály praporce sv. Václava a byly slouženy katolické mše.⁵⁹³ J. Večeřa se domnívá, že „zdrojem profašistických sympatií J. Scheinosta, syčených korporativistickými sny o stavovském státu, byla patrně úzkost vzdělaného a citlivého člověka z moderního světa nabízejícího volbu, bezděky však produkujícího i prázdnotu a odcizení.“⁵⁹⁴ Scheinostovy touhy klerikalizovat český fašismus neuspěly – ve fašismu převládala nábožensky indiferentní orientace – a J. Scheinost se po dvou letech činnosti v rámci

⁵⁸⁸ DURYCH, Václav, *Vzpomínky na mého otce. Životopis Jaroslava Durycha*, Olomouc 2001, s. 215.

⁵⁸⁹ SCHEINOST, Jan, *Pro domo mea*, Rozmach, ročník V., 1927, s. 548.

⁵⁹⁰ NOLTE, Ernst, *Die faschistischen Bewegungen. Die Krise des liberalen Systems und die Entwicklung der Faschismen*, München 1966, s. 274 a dále; ŠEBEK, Jaroslav, *Katolicismus a autoritativní hnutí meziválečného období*, in: Víra a výraz. Sborník z konference „...bývalo u mne zotvíráno...“ Východiska a perspektivy české křesťanské poezie a prózy 20. století, Brno 2005, s. 170.

⁵⁹¹ ČECHUROVÁ, Jana, *Česká politická pravice. Mezi převratem a krizí*, Praha 1999, s. 109.

⁵⁹² PASÁK, Tomáš, *Český fašismus 1922-1945 a kolaborace 1939-1945*, Praha 1999, s. 400-401.

⁵⁹³ RATAJ, Jan, *O autoritativní národní stát. Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938-1939*, Praha 1997, s. 131.

⁵⁹⁴ VEČEŘA, Pavel, *Jan Scheinost – prominentní katolický novinář před národním soudem*, in: Osobnost v církvi a politice. Čeští a slovenští křesťané ve 20. století, Brno 2006, s. 487.

NOF vrátil zpět do ČSL, byť ji formálně nikdy neopustil. Je až trochu humorné, že jej papež Pius XI. v roce 1936 za zbožnost a oddanost zájmům katolické církve vyznamenal papežským řádem.⁵⁹⁵

Jan Scheinost odsoudil jak italský – „*Věřící demokrat odsoudí stejně Mussoliniho jako odsoudil dávno Lenina,*“⁵⁹⁶ – tak současný český fašismus „*Myšlenkově je fašismus velmi český, tj. chaotický; není v něm mnoho silných duchů, kteří by si ujasnili, že jakýkoliv podvod a brách proti logice se trestá později velmi trpce. Mají tolerantní sympatie ke katolíkům nikoli však z nějaké vyšší duchovní jistoty o náboženství a církvi, ale prosté reakce proti protikatolickým tendencím levice a z onoho správného byt' podvědomého strachu, že náboženské boje znamenají neštěstí pro národ tak jako tak rozložený podle všech možných hledisek,*“⁵⁹⁷ aby mohl okamžitě přispěchat k myšlenkovému prohloubení a přeměně domácího fašismu. Tento vůdčí typ spíše věřil, že to bude právě on, koho čeští fašisté do svého středu povolají – sám vlastně k tomu vyzýval: „*český fašismus je třeba dosud vytvořit, myšlenkově precizovat a politicky usměrnit, zkrátka dát mu páteř*“⁵⁹⁸ – a kdo fašismus ovládne, tedy změní podle svých představ. Jeho názory byly fašistům dostatečně známky, podílel se ostatně na znění organizačního řádu *Národní obce fašistické* (NOF) a spolu s L. Švejcarem i na programu NOF. Zklamání, že na něj čeští fašisté 'zapomněli' a neucínili jej duchovním vůdcem fašistické strany, jej zřejmě přivedlo zpět do ČSL, i když pochvalně se o fašismu vyjadřoval i celá 30. léta.

I když mu byl blízký fašismus, zejména jeho autoritativní a konzervativní hodnoty, odmítal Scheinost protikřesťanský a nemorální nacismus: „*Nadpřirozené poslání církve nacismus popírá, vlastně ho vůbec nevnímá, protože je racionalistický stejně jako bolševismus a všechny ostatní bludy, jež vyšly z filosofie Kantovy a Hegelovy. Nacismus je antropocentrický jako komunismus, neuznáváje zjevení Boží ani mravní zákon křesťanský. Jeho zlaté tele se jmenuje Volk, německý lid celého světa.*“⁵⁹⁹ Duchovní dědictví latinské kultury, jež představuje fašismus, bylo Scheinostovi naproti tomu „*matným odleskem renesančního odboje proti kalvínsko-americkému demokratismu.*“⁶⁰⁰ Fašismus byl pro něho přijatelný rovněž proto, že symbolizoval řád a autoritu, podporoval stabilitu moci a respektoval iracionalitu duchovní sféry.

⁵⁹⁵ RATAJ, Jan, *O autoritativní národní stát. Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938-1939*, Praha 1997, s. 132.

⁵⁹⁶ SCHEINOST, Jan, *Masaryk? Mussolini?*, Rozmach, ročník IV., 1926, s. 66.

⁵⁹⁷ SCHEINOST, Jan, *Převratové kýčářství*, Rozmach, ročník IV., 1926, s. 303.

⁵⁹⁸ SCHEINOST, Jan, *Pro domo mea*, Rozmach, ročník V., 1927, s. 546.

⁵⁹⁹ SCHEINOST, Jan, *Odpovědnost německého národa*, Tak, ročník II., číslo 2, 1938, s. 25.

⁶⁰⁰ SCHEINOST, Jan, *Převratové kýčářství*, Rozmach, ročník IV., 1926, s. 304.

S českými fašisty spolupracovali rovněž bývalí členové *Československé strany lidové*. Konzervativní redaktor a poslanec ČSL Václav Myslivec obdivoval metody fašistů a jejich protiněmecké výpady. Zároveň patřil mezi kritiky politiky prezidenta Masaryka.⁶⁰¹ Pokus fašizující skupinky kolem pražského přísedicího zemského výboru ČSL Františka Zelenky vytvořit v létě 1936 novou *Národní stranu lidovou* skončil – přes finanční podporu, kterou této straně poskytla republikánská strana – naprostým fiaskem.⁶⁰² Stejně tak Antonín Čuřík, vyloučený z ČSL na konci 20. let, se ve 30. letech přiblížil *Hlinkově slovenské ľudové straně* a českým fašistům.⁶⁰³

Nyní se soustředíme na tzv. *nepolitické katolíky*. Durychův vztah k fašismu a nacizmu představuje jednu z nejsložitějších otázek durychovského bádání. Přestože se Durychův spolupracovník Jan Scheinost s fašismem sblížil, Durych se od tohoto proudu distancoval⁶⁰⁴ a český fašismus nikdy nepřijal, ačkoliv na druhé straně ani rozhodně neodsoudil; čtrnáctideník *Rozmach* se rozpadl právě kvůli Scheinostovým sklonům k fašismu. Jaroslav Durych plně respektoval fašistickou Itálii i autoritativní Španělsko, kde se postavil za generála F. Franca (1892-1975), zejména pro jeho antikomunistický boj proti anarchistům, socialistům a liberálům všeho druhu.⁶⁰⁵ Vztah k nacizmu zůstával otázkou složitější. Durycha znepokojovalo postavení katolíků v nacistickém Německu, přičemž odsuzoval Hitlerovu proticírkevní politiku, nicméně na začátku roku 1938 v článku *Na konci roku* pochválil A. Hitlera za pevný antikomunistický postoj a ještě v létě téhož roku v článku *Jablko sváru* podpořil dohodu ČSR s Německem, když vyslovil částečný souhlas s německou kritikou československých poměrů.⁶⁰⁶

Třebaže považoval Durych fašismus za čistě italskou záležitost, kterou není možné plně přejímat a beze změn aplikovat na české poměry,⁶⁰⁷ inspiroval jej katolický politický program Francova Španělska, který od 30. let, ale zejména od propuknutí

⁶⁰¹ Podrobněji MAREK, Pavel, *Príspevek k počátkům politického katolicismu v Čechách. Václav Myslivec mezi katolickou levicí a pravicí*, Časopis pro křesťanskou kulturu a konzervativní politiku, číslo 1, ročník V., 2009, s. 13-18.

⁶⁰² MALÍŘ, Jiří, MAREK, Pavel a kol., *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004*, I, Brno 2005, s. 664.

⁶⁰³ PASÁK, Tomáš, *Český fašismus 1922-1945 a kolaborace 1939-1945*, Praha 1999, s. 95.

⁶⁰⁴ DURYCH, Jaroslav, *Rozmach a fašismus*, Rozmach, ročník V., 1927, s. 389-406.

⁶⁰⁵ DURYCH, Václav, *Vzpomínky na mého otce. Životopis Jaroslava Durycha*, Olomouc 2001, s. 169.

⁶⁰⁶ FIALOVÁ, Zuzana (ed.), *Jaroslav Durych. Publicista*, Praha 2001, s. 236; DURYCH, Jaroslav, *Jablko sváru*, Obnova, ročník II., číslo 28, 1938, s. 1; PUTNA, Martin C., *Jaroslav Durych. Svazky úvah a studií*, Praha 2003, s. 40.

⁶⁰⁷ DURYCH, Jaroslav, *Rozmach a fašismus*, Rozmach, ročník V., 1927, s. 389-406; PUTNA, Martin C., *Mezi republikou, fašismem a proletariátem. Publicistika Jaroslava Durycha ve dvacátých letech a její souvislost s autorovým uměleckým dílem*, Soudobé dějiny, 2002, ročník X., číslo 3-4, s. 404.

španělské občanské války, podrobně sledoval a vyslovoval se k němu.⁶⁰⁸ Na otázku, zda-li je či není fašista, Durych odpověděl na stránkách *Rozmachu*: „*Moje stanovisko k fašismu je neutrální. Mám několik přátel mezi fašisty a nejsem a nebyl jsem fašista, jako mám i několik přátel mezi komunisty a nejsem a nebyl jsem komunista.*“⁶⁰⁹ V porovnání s jinými tématy – kritikou politického stranictví, liberalismu, demokracie, československého státu, komunizmu – politické ideologie fašizmu a nacizmu Durych příliš nerozebíral a nevyslovoval se k nim. Své stanovisko si zřejmě zformuloval již ve 20. letech a nepotřeboval ho dále upravovat, nebo se domníval, že věčné porovnávání *pro* a *proti* úroveň politické diskuze nepozvedne. Možná si uvědomil, že každý autoritářský či totalitní směr nakonec vystoupí proti víře, svobodnému náboženskému vyznávání či svobodě církví, a proto na ně zanevřel.

Rudolf Ina Malý působil v meziválečném období ve službách ministerstva vnitra Československé republiky. Původním povoláním středoškolský učitel se profiloval jako literární kritik a filozofický esejista; ve 20. letech zcela v intencích F. X. Šaldy (1867-1937). V letech 1924-1925 dokonce redigoval časopis *Kritika*. Na konci 20. let zažil v Římě, kde v letech 1927-1929 zastával místo legačního rady na československé ambasádě, impozantní nástup italského fašizmu a z Itálie se vrátil jako zanícený katolík a obhájce italského fašizmu. Plodem tohoto pobytu se stala Malého nejznámější politizující kniha *Kříž nad Evropou* (1935), v níž se kriticky vyslovil k liberálně-demokratickému zřízení československého státu a hodnotám současnosti, aby předložil trojjediné řešení současné krize: katolicismus – románská racionalita – fašizmus.

R. I. Malý v *Kříži nad Evropou* i dalších spisech důsledně rozlišoval mezi pojmy nacizmus a fašizmus. Nacizmus, označovaný v jeho dílech jako hitlerizmus, symbolizoval Malému touhu po rasové nadvládě nad křesťanskou vírou a láskou k bližnímu – „*cílem hitlerismu je: jeden národ, jeden stát, jedna církev, jeden Bůh – a to německý Bůh, hitlerovský Bůh,*“⁶¹⁰ – zatímco fašizmus, výraz latinského ducha, přinášel nejen skutečnou demokracii, jež se uskutečňuje skrze stavy či korporace, ale rovněž vítězství křesťanské víry. Malý se však mýlil ve srovnání fašizmu a nacizmu: „*Fašistický nacionalismus se liší od hitlerismu nejenom tím, že hitlerismus pojímá slovo národ a stát pouze ve smyslu biologickém, kdežto fašismus ve smyslu mravním a duchovním, ale i tím, že tuto mravnost*

⁶⁰⁸ DURYCH, Jaroslav, *Španělský meč*, Svítání, ročník I., číslo 11, 1938, s. 1; DURYCH, Jaroslav, *Ve stínu Španělska*, Řád, ročník IV., číslo 7, 1938, s. 399-401 apod.

⁶⁰⁹ DURYCH, Jaroslav, *Rozmach a fašismus*, Rozmach, ročník V., 1927, s. 400.

⁶¹⁰ MALÝ, Rudolf Ina, *Kříž nad Evropou. Revoluce dvacátého století*, Praha 1935, s. 152.

chápe ve smyslu všelidském, katolickém – kdežto hitlerismus jen ve smyslu germánském,⁶¹¹ avšak u nacizmu postřehl mylné rasové teorie, vypjatý germanizmus a výbojný imperialismus (zatímco *latinský imperialismus* vnímal pozitivně) stejně jako přepjatou víru ve vlastní mesianismus.⁶¹² Vzestup nacionalizmu dával R. I. Malý do kontextu s návratem k německé dějinné tradici, která ve 20. století stála proti socialismu, demokracii a liberalismu.⁶¹³

Fašismus, nebo přesněji románský fašismus, jak jej Malý chápal, zavedl povinnou kázeň, smysl pro národní čest a velikost, vybudoval korporativní zřízení, podpořil nacionalismus a realizoval tzv. novou demokracii. B. Mussolini se v očích Malého stal obhájcem mírumilovné latinské civilizace proti agresivnímu Germánstvu.⁶¹⁴ Nekritická apologetika italského zřízení přivedla Malého k rehabilitaci fašizmu jako nejvhodnějšího politického systému současnosti, zatímco nacismus či bolševizmus vnímal jako systémy, jež „chtějí celému světu vnutit svou představu o pravdě a kultuře – jakoby to byla pravda absolutní.“⁶¹⁵ Idealista Malý tak věřil v jakési obrození Římem, které se uskuteční prostřednictvím Itálie a doufal v duchovní revoluci fašizmu, která v Evropě zvítězí společně s vírou a mravností.⁶¹⁶ Malému byla despotická demokracie, nikoliv fašismus: „*Fašismus znovu zase spojuje, co liberalismus a stará demokracie rozdvajily: svobodu a odpovědnost, svobodu a kázeň, jedince a kolektivum – politiku, mravnost, civilizaci. Nejzáslužnější novost fašismu je v tom, že dal nový obsah slovu politika a že v politice vidí velmi odpovědnou činnost etickou a civilizační, činnost opravdu státní a nikoliv jen stranickou a demagogickou.*“⁶¹⁷ Vzhledem ke svému obdivu k italskému fašizmu a tvrzení, že fašismus vyhovuje italskému národnímu cítění i zájmům, je pochopitelné, že se R. I. Malý nesnažil své fašistické názory vnášet do českých stranických poměrů a adresovat je českým fašistům; možná i proto, že vykonával post ministerského úředníka a nechtěl se politizovat, možná proto, že nechtěl působit těžkosti T. G. Masarykovi či E. Benešovi, z nichž právě poslednímu jmenovanému vděčil za své úřednické místo na MZV. M. C. Putna považuje *Kříž nad Evropou* za výsledek autorova snění, produkt jeho romantické konverze a idealizace fašistického hnutí, kterým Malý aspiroval na roli

⁶¹¹ TAMTÉŽ, s. 203.

⁶¹² MALÝ, Rudolf Ina, *Tak!*, Tak, ročník I., číslo 1, 1937, s. 2; MALÝ, Rudolf Ina, *A přece zvláštní „rasa“*, Tak, ročník II., číslo 5, 1938, s. 87.

⁶¹³ MALÝ, Rudolf Ina, *Kříž nad Evropou. Revoluce dvacátého století*, Praha 1935, s. 177.

⁶¹⁴ TAMTÉŽ, s. 140.

⁶¹⁵ TAMTÉŽ, s. 164.

⁶¹⁶ TAMTÉŽ, s. 195.

⁶¹⁷ TAMTÉŽ, s. 208.

ideového vůdce českých katolických intelektuálů, jenž již nechtěl stát ve stínu slavnějšího J. Durycha či J. Scheinosta.⁶¹⁸

Z popisu fašizmu je rovněž patrné, že Malý jeho teoretické pozadí příliš neznal. Cílem jeho hodnocení byla proto praktická stránka hnutí: „*Fašistické sociální zákony a velké stavby přístavní, komunikační a zavodňovací, bonifikace půdy a podpora zemědělství, moudré řešení nezaměstnanosti, reforma armády, vykopávky uměleckých památek, nebývalá podpora a oživení ruchu literárního i uměleckého, mravní předvýchova národa atd. – jsou fakta mnohem demokratičtější než výsledky leckteré formální demokracie v jiných státech.*“⁶¹⁹ Diktaturu fašizmu, jež ústí v demokracii, tedy prospěch všech, všeobecnou solidaritu a přirozenou hierarchizaci italské společnosti považoval Malý za národní blaho. Ve své oslavě fašizmu R. I. Malý poněkud zapomněl, že „*fašistický režim mohl své občany uvěznit, oloupit, a dokonce i zabít podle libosti a bez omezení. Vše ostatní před touto radikální změnou ve vztahu občana k veřejné moci bledne...*“⁶²⁰ zatímco tak prezidenti a představitelé československého státu T. G. Masaryk či E. Beneš nikdy neučinili. V závěru svého díla *Kříž nad Evropou* Malý připustil aktivní zásahy italského státu do života společnosti, jistý etatizmus, avšak tuto stinnou stránku vysoce zastínila tolerance katolictví ze strany fašistického státu.⁶²¹

S. Berounský si cenil nacizmu zejména proto, že ve 30. letech došlo v Německu k obnovení silné státní autority, zatímco československý liberalizmus považoval za dynamický, ba dokonce labilní politický systém. Berounský věřil, že německý příklad je výzvou i pro československý stát.⁶²² Ne všichni katoličtí intelektuálové měli k fašizmu kladný vztah. B. Vašek odsuzoval každou formu totality, tj. fašismus, nacismus i komunismus, jež utlačuje osobnost jednotlivce: „*Každá duše je stvořena pro život věčný, v němž má – dosáhnouc plného rozvoje svých sil – žít v plném květu svých mohutností i tehdy, když stát, jenž ji chtěl degradovat na pouhý prostředek svých cílů, již dávno bude v troskách... Stát je pomíjivý, i kdyby to byl stát dvoutisíciletý. Ale duše je nesmrtelná.*“⁶²³ A. Fuchs poukázal ve svém díle *Propaganda v demokraciích a diktaturách* na skutečnost, že největším nebezpečím současné doby pro církve není ani liberalizmus ani socialismus, nýbrž hitlerovský nacismus v Německu, který tvrdě pronásleduje církve. Ukázal tak českým katolíkům, že by jejich útoky měly směřovat vůči nacizmu a fašizmu, nikoliv masarykovskému státu, kde katolictví reálné nebezpečí skutečně

⁶¹⁸ Podrobněji: PUTNA, Martin C., *Katolická publicistika třicátých let, 'kvalitativní demokracie' a fašismus - Rudolf Ina Malý a časopis Tak*, in: Média, kultura a náboženství, Praha 2007, s. 40-53.

⁶¹⁹ MALÝ, Rudolf Ina, *Kříž nad Evropou. Revoluce dvacátého století*, Praha 1935, s. 210.

⁶²⁰ PAXTON, Robert O., *Anatomie fašismu*, Praha 2007, s. 166.

⁶²¹ MALÝ, Rudolf Ina, *Socialisti vítají Tak*, Tak, ročník I., číslo 2, 1937, s. 52.

⁶²² BEROUNSKÝ, Stanislav, *Stát a hospodářství v soudobém Německu*, Řád, ročník II., 1934-1935, s. 570.

⁶²³ VAŠEK, Bedřich, *Doba úzkostí a varu. Studie sociálně-etické*, Praha 1936, s. 115.

nehrozilo.⁶²⁴ Podobně i Jan Jiří Rückl nenáviděl totalitní řády, nacizmus, fašizmus a komunizmus, které stály proti náboženským hodnotám a proti T. G. Masarykovi a E. Benešovi, nejvýznamnějším oporám československé demokracie.⁶²⁵

Fašizmus v Československu selhal. Volby v roce 1935 odhalily jeho politickou slabost; české fašisty volilo pouze 167.433 voličů, tj. dvě procenta všech oprávněných voličů. Nadále tak představoval velmi nepočetnou spodinu národa. Drtivá většina katolíků ostře kritizovala nacizmus, jenž označovala za hitlerizmus, tedy vázala výlučně na německé poměry, neboť jim symbolizoval pohanský naturalismus a novopohanství, jak se o něm rovněž vyslovil papež Pius XI. v encyklice *Mit brennender Sorge* v roce 1937. Pro jejich křesťanské svědomí byl nepřijatelný jeho rasový rozměr, stejně tak represe ze strany Hitlerova režimu proti věřícím, náboženskému vyznání a duchovním. Občas sice zdůraznili některé pozitivní stránky nacistického režimu, např. Jakub Deml, Václav Renč a Rudolf Voříšek vítali norimberské zákony, které hodnotili jako umírněnou podobu tradičních církevních nařízení, ale dělo se tak většinou v době všeobecného mravního rozvratu a destrukce v době Druhé republiky.⁶²⁶

Pokud byli katolíci v názorech na nacizmus téměř zajedno, lišili se v postojích k fašizmu. Část z nich sice uznávala hodnoty fašistů – Jan Scheinost, Jaroslav Durych a Rudolf Ina Malý – tj. stát a národ, ale nadřazovala jim pojem Bůh. Fašizmus budil jejich zájem svým důrazem na společenskou hierarchii, autoritu, kritiku demokracie, liberalizmu a komunizmu. V praxi se myšlenky katolicizmu a fašizmu pokoušel sloučit J. Scheinost, nicméně neúspěšně. Ačkoliv byli čeští katolíci kritičtí vůči demokracii, neznamenal to, že by jednoznačně a bez rozmýšlení přijímali myšlenky fašizmu. Právě jejich hluboké promýšlení, postupné formulování názorů na fašizmus a následná další vyjádření ukazují dráždivost tohoto tématu, se kterým nebyli brzy hotovi, ale analyzovali jej a snažili se z něj zužítkovat to, co považovali z vlastních katolických pozic za dobré. I. Holá se domnívá, že sympatie k fašizmu nesouvisí u českých katolíků s jejich katolicizmem, ale s jejich temperamentem. Fašizmus sice slovně podporovali a mluvili o prospěšnosti existence fašistických stran v národě, ale s výslovnou podporou se až na výjimky nesetkáme.⁶²⁷ Nebyla to tedy podpora fašizmu, s nímž

⁶²⁴ MALÝ, Radomír, *Alfred Fuchs. Muž dvojí konverze*, Brno 1990, s. 27.

⁶²⁵ Pro přátelský vztah J. J. Rückla s Edvardem Benešem a T. G. Masarykem podrobněji *Národní archiv Praha*, fond *Jan Jiří Rückl*, č. fondu 467, karton 25, sign. 70 Beneš (Masaryk) 1930-1937.

⁶²⁶ RATAJ, Jan, *O autoritativní národní stát. Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938-1939*, Praha 1997, s. 104.

⁶²⁷ HOLÁ, Ivona, *Politická dimenze českého katolicismu v první Československé republice*, Praha 1998, s. 35-36.

se shodovali, ale soulad v negaci pozitivních hodnot, kde nacházeli s fašisty styčné plochy.

Italský fašismus měl ve 20. a 30. letech ambice stát se pro katolické intelektuály pozitivní protiváhou jak liberalizmu a parlamentní demokracie, tak i komunizmu a potažmo i nacizmu. Nebyl však postaven na křesťanských principech, naopak na principech protikřesťanských, což si katolíci uvědomovali jen postupně a neochotně; osobnost samotného duceho byla v porovnání s Hitlerovou pozicí morálně slabá, takže na totalitní evropské státy působil spíše německý model. Historicky vzato byl fašismus jevem, vyskytujícím se spíše ve státech se slabou a selhávající liberální tradicí, v nichž byl rozvoj kapitalizmu opožděný či narušený, a nikoliv ve státech vítězných.⁶²⁸ Přestože církev a papež zaujali v meziválečném období jednoznačně negativní stanovisko vůči nacizmu, fašizmu a komunizmu a poukázali na propastné rozdíly mezi totalitní ideologií a katolickou církví, mnohých současníků se zdálo, že jsou si oba systémy podobné či blízké. Ať již zmíněnému J. Scheinostovi, který usiloval o symbiózu katolicizmu a fašizmu nebo historikovi a právníkovi Janu Kaprasovi (1880-1947), jenž se domníval, že „*církev hlásí absolutnost a katolická církev, kdežto fašistická filozofie učí absolutnost a všeobecnost 'italskosti'*“. Oba pocházejí z téže latinské země, dále mají stejnou hierarchickou organizaci a konečně dějiny Itálie a papežství jsou tak nerozlučně spojeny, že si je nedovedeme bez této souvislosti ani představit. Fašismus a katolická církev našly však společnou styčnou plochu také v boji proti svobodnému zednářství, neboť odvěká zášť a strach z postranní politické moci je nutil vidět v něm společného nepřítele,⁶²⁹ či mnoha dalším.

IV. 10 Vztah katolických intelektuálů k politickým ideologiím II: komunizmus a socializmus

Fašismus a nacismus vstoupily do meziválečné Evropy jako nová, neotřelá a dynamická hnutí, která představovala do značné míry negaci hodnot 19. století. Křesťané, papež i ostatní politické směry si k nim teprve začaly vytvářet vztah a poznávat je, zatímco komunizmus a socializmus jim byly dávno známy. Navzdory tradiční nevraživosti vůči liberalizmu a konzervatizmu, již socializmus chová, papež Pius IX. nepostřehl, že posledně zmiňované společenské zřízení „*zdůrazňuje slabiny*

⁶²⁸ PAXTON, Robert O., *Anatomie fašismu*, Praha 2007, s. 96.

⁶²⁹ KAPRAS, Jan, *Fašismus*, Praha 1936, s. 256-257.

a nedostatky, které kapitalistická třídní společnost přináší demokracii.⁶³⁰ Socialismus dnes zastupuje politickou ideologii, jejíž stoupenci usilují o přeměnu společnosti tak, aby byla založena na zásadách sociální spravedlnosti, rovnosti příležitostí a reálných svobod,⁶³¹ nicméně v 19. století zahrnoval daleko radikálnější myšlenkové proudy. V roce 1864 hnutí socializmu a komunizmu odmítl papež v tzv. *Syllabus errorum*, když je odsoudil společně s naturalizmem, racionalizmem a liberalizmem jako mylné bludy, poněvadž v nich spatřoval jedny z největších nepřátel církve, jež popírají samotnou existenci Boha, usilují o vyvlastnění soukromého majetku a podporují revoluci.

Komunismus zesílil v Československu v době hospodářské krize, která zachvátila svět na přelomu 20. a 30. let. Právě v této době mohli komunisté přesvědčovat občany o nevhodnosti a neúčinnosti demokracie a liberalizmu v domácích i světových poměrech. Kolektivismus spojený s myšlenkami třídního boje a nenávisti, kosmopolitismus, jenž zapomínal na zájmy národního celku a silná kritika náboženského života – socialisté plně podporovali odluku státu a církve – v katolicích budily strach. Může být sice překvapivé, že kritizovali jak komunismus, tak socialismus, ale nesmíme zapomínat, že ke štěpení uvnitř socialistického tábora v ČSR došlo až v roce 1921, kdy se komunističtí radikálové oddělili od sociální demokracie a založili politickou stranu s názvem *Komunistická strana Československa*.⁶³² Proto byli rovněž čeští katolíci ve své terminologii vágní a nejasní; komunizmem často označovali socialismus a naopak, neboť považovali obě hnutí za blízká, resp. komunismus jen za vyjádření radikálního socializmu. Častokrát nazývali komunismus marxizmem (Malý), kolektivismem (Durych) či bolševizmem (Deml), avšak byla to jen synonyma označující výše zmíněné.

Tradičně nejvíce se s komunizmem a socializmem potýkal Jaroslav Durych a můžeme předeslat, že se s nimi během První republiky plně nevyrovnal. Jeho sympatie ke komunizmu nelze v první polovině 20. let vnímat jako ztotožnění se s ním. Chudoba neznamenal J. Durychovi výzvu k zápasu o sociální spravedlnost, ale vyvolenost v duchu evangelií. Jeho přirozeným projevem proto byla úcta k chudým, nikoliv nenávisť k bohatým.⁶³³

⁶³⁰ SVENSSON, Palle, *Teorie demokracie*, Brno 1995, s. 14.

⁶³¹ DAVID, Roman, *Politologie. Základy společenských věd*, Olomouc 2005, s. 338.

⁶³² MAREK, Pavel, *Přehled politického stranictví na území Českých zemí a Československa v letech 1861-1998*, Olomouc 2000, s. 137.

⁶³³ LEHÁR, Jan, STICH, Alexandr, JANÁČKOVÁ, Jaroslava a kol., *Česká literatura od počátků k dnešku*, Praha 1998, s. 569.

Přestože o komunizmu napsal Jaroslav Durych více článků a stránek než o fašizmu, nelze tvrdit, že by měl ke komunizmu blíže nebo že by jej upřednostňoval před fašizmem,⁶³⁴ třebaže jeho vstřícné postoje překvapily ve 20. letech mnohé československé demokraty i katolíky. Durych si byl plně vědom postoje církve k oběma hnutím a rozhodně netoužil zpochybňovat vůli papeže. Durych se s nimi shodoval v kritice demokracie, liberalismu, „humanismu, pacifismu, realismu, pragmatismu a všech možných obavností“,⁶³⁵ ale měl vždy na mysli náboženský rozměr; dlouho například věřil, že protináboženský boj není komunistickou přirozeností, ba naopak že sám komunismus je Boží vůlí namířenou proti zlu současného liberálně-demokratického světa.⁶³⁶ Nejvíce kritický byl samozřejmě ke komunistickým vůdcům.⁶³⁷

Komunismus nazýval J. Durych kolektivismem a kritizoval zejména jeho duchovní omezenost, neupřímnost, nedostatek vnitřní svobody a hněv. Líbila se mu však komunistická údernost, radikalita, přímočarost a revolučnost: „...komunisté jsou nevěřící, a tudíž pokrokoví, nenávidí studeně a zavile všechno, co je katolické. Necht' se nikdo nedomnívá, že tento duch není mocný; má všude svá chapadla, a nemůže-li ničít vždy a všude, čeká na příležitost“,⁶³⁸ avšak byl si plně vědom i negativních rysů komunizmu, který „diktuje věčnou závislost, věčnou askezi, věčné odříkání, věčné potlačení osobnosti a svobody, na věky zakazuje odpočinek a radost jinde než v životě všeobecném, zakazuje soukromý pohled na Boha, soukromou lásku, soukromou obět' a soukromou ctnost.“⁶³⁹ Durychovi bylo sympatické, že jsou komunisté dogmatiky, kteří odmítají pragmatismus, realizmus a kompromisnictví. Někdy však jeho obdiv ke komunizmu zašel skutečně daleko: „Mohli bychom říci, že v řadách organizovaných komunistů v Čechách jsou lidé ryzejších charakterů než v řadách ostatních stran. Nebojíme se u nich ani o nacionalismus, ani o víru, ani o tradici, třebaže to tam navenek vypadá všelijak. Myslíme, že čtenáři 'Rudého práva' budou pro českou vlast a pro český jazyk žít i život obětovat statečněji než čtenáři vlasteneckých žurnálů; že jsou ve své víře pevnější než čtenáři veškerého

⁶³⁴ Srovnej PUTNA, Martin C., *Jaroslav Durych. Svazky úvah a studií*, Praha 2003, s. 36.

⁶³⁵ DURYCH, Jaroslav, *Unionismus*, in: *Katolická cesta*, Praha 1991, s. 24.

⁶³⁶ FIALOVÁ, Zuzana (ed.), *Jaroslav Durych. Publicista*, Praha 2001, s. 132; DURYCH, Jaroslav, *Čekám na slovo osvobozující*, Našinec, ročník LIX., číslo 95, 1923, s. 1-2; FIALOVÁ, Zuzana (ed.), *Jaroslav Durych. Publicista*, Praha 2001, s. 164; DURYCH, Jaroslav, *První máj*, Rozmach, ročník II., číslo 9, 1924, s. 125.

⁶³⁷ FIALOVÁ, Zuzana (ed.), *Jaroslav Durych. Publicista*, Praha 2001, s. 163; DURYCH, Jaroslav, *První máj*, Rozmach, ročník II., číslo 9, 1924, s. 124.

⁶³⁸ FIALOVÁ, Zuzana (ed.), *Jaroslav Durych. Publicista*, Praha 2001, s. 71; DURYCH, Jaroslav, *Pokrokovost až ke zblbnutí*, Akord, ročník II., číslo 6/7, 1929, s. 219-220.

⁶³⁹ FIALOVÁ, Zuzana (ed.), *Jaroslav Durych. Publicista*, Praha 2001, s. 131; DURYCH, Jaroslav, *Čekám na slovo osvobozující*, Našinec, ročník LIX., číslo 95, 1923, s. 1-2.

tisku černého a než členové veškerých počestných spolků...⁶⁴⁰ a za tato slova se jistě později styděl.

Na otázku *Proč nejsem komunistou?* odpověděl Jaroslav Durych v roce 1924: „Komunismus není ještě všechno, je to jen část, je to jen –ismus. Chovám ke komunismu sympatie, jdoucí do hloubky a zavazující. Vážím si komunismu. Vzbudil ve mně mocný úžas a nemám důvodu, abych se tvářil jinak; vidím jej, a přes všechny hrůzy, fyzické i metafyzické, líbí se mi. Komunismus se nesrovnává dle litery i dle praxe s mou vírou a jsem si toho plně vědom. Poněvadž však víru svou znám a poněvadž znám i komunismus, vím, jak bych se mohl vyplést z kolizí. Literatura zabíjí, ale duch oživuje.“⁶⁴¹ Takovéto provokace mátlly a dělaly mu nepřátele; F. Peroutka odmítl článek v *Přítomnosti* zveřejnit, protože v něm Durych mimo jiné velebil bolševické krveprolévání v Rusku jako očistné mučednické vítězství ruského lidu nad samoděržavím.⁶⁴² Na druhé straně se domnívám, že zde Durych jednoznačně vyjádřil svoji hlavní myšlenku: Nejsem komunistou, protože jsem katolíkem!

J. Durych si nedokázal představit, že by komunisté v praxi uskutečnili svůj proticírkevní program. Napsal: „Komunisté chtějí zničit náboženství, ale my víme, že oni nemyslí všechno vážně, co říkají; chtějí zničit nacionalismus; ale rozumíme této taktice; chtějí zničit tradici, ale nemáme jim to za zlé, že to říkají, protože víme, proč to říkají.“⁶⁴³ Ve svých analýzách rozlišoval mezi komunistickou ideologií a komunistickými praktikami a věřil, že se lze od komunistů mnohému naučit; zejména v metodách boje. Komunismus jej inspiroval a Durych jej nepřestával srovnávat s katolickou církví: „S komunismem nás sblíží jeho dogmatická přímost a neústupnost, jeho eschatologický smysl a jeho vášnivý a úžasný útok proti kapitalismu a buržoasní ideologii. Nedomnívám se, že by komunismus byl vždy a všude tak naivní, aby evangelium Marxovo platilo pro něj do poslední písmenky pro všechny věky. Jeho útok proti kapitalismu je aktem Boží msty.“⁶⁴⁴ V boji liberalizmu s komunizmem se plně postavil na stranu proletářů.

Durychův omyl spočíval především v tom, že komunizmus považoval za hnutí náboženské, jistý předstupeň ke křesťanství,⁶⁴⁵ a jeho členy za potenciální mučedníky. Dlouho věřil, že komunisté překonají Marxův *Manifest komunistické strany* evangeliem. Myšlenku absolutní rovnosti, prosazovanou komunizmem, považoval za utopii. Závěr

⁶⁴⁰ FIALOVÁ, Zuzana (ed.), *Jaroslav Durych. Publicista*, Praha 2001, s. 163; DURYCH, Jaroslav, *První máj*, Rozmach, ročník II., číslo 9, 1924, s. 124-125.

⁶⁴¹ FIALOVÁ, Zuzana (ed.), *Jaroslav Durych. Publicista*, Praha 2001, s. 188; DURYCH, Jaroslav, *Proč nejsem komunistou*, psáno pro *Přítomnost*, 1924, ale nebylo otištěno.

⁶⁴² MED, Jaroslav, *Od skepse k naději. Studie a úvahy o české literatuře*, Svitavy 2006, s. 133.

⁶⁴³ DURYCH, Jaroslav, *První máj*, Rozmach, ročník II., číslo 9, 1924, s. 124.

⁶⁴⁴ DURYCH, Jaroslav, *Unionismus*, in: *Katolická cesta*, Praha 1991, s. 18-19.

⁶⁴⁵ PUTNA, Martin C., *Jaroslav Durych. Svazky úvah a studií*, Praha 2003, s. 45.

30. let naučil Durycha vidět komunismus převážně kriticky – komunistická idea zklamala – neboť si uvědomil, že je „*kapitalista a komunista, tj. jen líc a rub téhož peníze, ... falešný...*“⁶⁴⁶ a „*Podnětem komunismu je tolika msta; nikoliv spravedlnost, nýbrž msta, a to nikoliv msta za léta bídy a ponížení, nýbrž za vědomí vlastní, ať vrozené či získané méněcennosti; není to nenávist chudého vůči bohatému, nýbrž nenávist špatných, zkažených či propadlých žáků, mravních trosečníků a úchylných tvorů...*“⁶⁴⁷ Ve své útočnosti tak Durych odsuzoval nejen komunismus, ale rovněž liberalismus, jak bylo patrné v kapitole IV. 8.

Demlovy názory na komunismus a socialismus jsou známy především díky jeho dílům *Mé svědectví o Otokaru Březinovi* a deníkovému souboru *Šlépěje*. Jakub Deml se zde Březinovými ústy vyznal, že je komunismus důležitý v boji proti bohatým a privilegovaným.⁶⁴⁸ Nesouhlasil však s prostředky komunistického boje, který hlásal, že „*utrpení musí ze světa zmizet a blaženost že může a musí býti už zde na zemi, což je nemožno. Neboť bez utrpení není vůbec žádné tvorby, bez práce a bez utrpení nelze nikterak dostat se k vyšším útvarům života, krásy, blaženosti...*“⁶⁴⁹ Ideu komunismu/ socialismu považoval Deml za nesprávnou a nemravnou, především kvůli vlastnímu antisemitskému přesvědčení; formuloval ji totiž žid Karel Marx.⁶⁵⁰ Redemptorista Josef Konstantin Miklík naopak vinil komunisty z podílu na úpadku současné demokracie.⁶⁵¹ V jím navrhovaném systému dobrovlády, tzv. nookracie, usiloval o podřízení komunistické strany – nejhorší strany v celém politickém spektru – centrálnímu dohledu státu.⁶⁵²

Ve své analýze soudobého úpadku odsuzoval socialistický materialismus i Rudolf Ina Malý. Komunismus byl Malému mocenskou vzpourou, nepřijatelnou svým materialistickým ateismem a třídním bojem, která stála zcela v protikladu ke katolictví: „*Náboženství je úplnou negací bolševického světónázoru: náboženství chce mravnost obecnou, nikoliv třídní, a vyznává docela jinou hierarchii životních hodnot než tu, kde na nejvyšším stupni se nebesky tkví hmotné blaho, třídní užitek a moc. Bolševismus dobře ví, že by nutně zanikl, kdyby znova silně žilo náboženství a proto tak zřívě s ním bojuje.*“⁶⁵³ Komunismus se k moci dostal silou a jen tou se u ní držel, uváděl na příkladu Ruska Malý v *Kříži nad Evropou*.

⁶⁴⁶ PUTNA, Martin C., *Mezi republikou, fašismem a proletariátem. Publicistika Jaroslava Durycha ve dvacátých letech a její souvislost s autorovým uměleckým dílem*, Soudobé dějiny, ročník X., číslo 3-4, 2002, s. 407.

⁶⁴⁷ FIALOVÁ, Zuzana (ed.), *Jaroslav Durych. Publicista*, Praha 2001, s. 227; DURYCH, Jaroslav, *V hadí slují*, Obnova, ročník I., číslo 17, 1937, s. 1.

⁶⁴⁸ DEML, Jakub, *Mé svědectví o Otokaru Březinovi*, Olomouc 1994, s. 247.

⁶⁴⁹ TAMTÉŽ, s. 310.

⁶⁵⁰ TAMTÉŽ, s. 273.

⁶⁵¹ MIKLÍK, Josef Konstantin, *Kniha o dobrém zřízení státu. Kritika demokracie a nový politický systém*, Praha 1931, s. 24.

⁶⁵² TAMTÉŽ, s. 112; hlavní myšlenky Miklíkovy *Knihy o dobrém zřízení státu* se nacházejí na webových stránkách <http://www.dobraadresa.cz>.

⁶⁵³ MALÝ, Rudolf Ina, *Kříž nad Evropou. Revoluce dvacátého století*, Praha 1935, s. 125; MALÝ, Rudolf Ina, *Tak!, Tak*, ročník I., číslo 1, 1937, s. 2.

Ve skutečnosti neviděl mezi komunizmem a liberalizmem žádný rozdíl, protože třídní boj byl stejně špatný a nemravný jako volná soutěž. Oběma směrům vytýkal především materialismus, kosmopolitizmus a lhostejnost vůči jednotlivci.⁶⁵⁴ Malý postřehl, že boj mezi liberalizmem a socializmem „*nebyl a není bojem dvou různých morálek a dvou světových názorů, nýbrž je jen bojem dvou různých tříd o moc a nadvládu. Dravčí naturalismus a užitečný materialismus jsou jejich společným světovým názorem.*“⁶⁵⁵ V neposlední řadě upozornil na skutečnost, že sociální citění ještě není socializmem; cílem socializmu je učinit z proletariátu vládnoucí třídu. Sám Malý spojoval reformu společnosti s proměnou lidí a veškerého smýšlení, jak věřila katolická církev, zatímco socialisté k lepší společnosti směřovali skrze zrušení soukromého vlastnictví, změnu institucí, zlepšení hospodářských podmínek apod.⁶⁵⁶ Ve své kritice však R. I. Malý zůstal v půli cesty, neboť neodsoudil komunismus jako takový, ale jen jeho teorii a originalitu myšlení: „*Třídní boj a snaha o politickou moc nejsou špatné, protože tu jde o boj a moc, ale protože tyto reálné principy v marxistickém socialismu jsou spojeny s všelijakými 'vědeckými' pověrami, s nedostatečnou lidskou psychologií, s negací Boha a náboženství, s negací obecné mravní závaznosti, s negací neúžitkové civilizace, s negací vyšší duchovnosti. Nikoliv Marxovy reálné principy, ale Marxův obłudný světový názor je špatný.*“⁶⁵⁷ Reálnými principy měl na mysli spravedlivý sociální řád, etický socializmus, který zde existoval již od dob Platóna a křesťanství.

Kněz a sociolog Bedřich Vašek podrobil ve svém díle *Rukojet' křesťanské sociologie* kritice jak socialismus, tak komunismus. Socializmu vyčetl 1. všeobecné zespolečenštění výrobních prostředků, 2. třídní boj povýšený na sociální princip je myšlenka nelidská, 3. materialismus v pojmání života je pohromou pro život, 4. pro účinné náboženství a pro nadpřirozený cíl v socialismu není místa, 5. rodina je snížena na pouhou světskou záležitost, 6. další omyly, např. revoluce,⁶⁵⁸ komunizmu 1. nejostřejší třídní boj, 2. třídní boj, jenž stále slídí po příležitosti k útoku, 3. diktatura proletariátu, 4. diktatura a tyranie strany, 5. vyvlastnění soukromého majetku bez náhrady, 6. soustavné rozdmýchávání revoluce, 7. v ohledu náboženském učí čirému materialismu.⁶⁵⁹

Novinář a politik J. Scheinost dobře postřehl autoritu a dogmatiku komunistického hnutí a jeho protidemokratický a protistranický postoj.⁶⁶⁰ Spisovatel

⁶⁵⁴ MALÝ, Rudolf Ina, *Marx a Řím ve světle živé skutečnosti*, Praha 1939, s. 30-31.

⁶⁵⁵ MALÝ, Rudolf Ina, *Tak!, Tak*, ročník I., číslo 1, 1937, s. 2.

⁶⁵⁶ MALÝ, Rudolf Ina, *Marxismus není kravata*, Tak, ročník I., číslo 1, 1937, s. 18.

⁶⁵⁷ MALÝ, Rudolf Ina, *Marxistický realismus*, Tak, ročník I., číslo 3, 1937, s. 66.

⁶⁵⁸ VAŠEK, Bedřich, *Rukojet' křesťanské sociologie*, Olomouc 1937, s. 174 a dále.

⁶⁵⁹ TAMTÉŽ, s. 176-178.

⁶⁶⁰ SCHEINOST, Jan, *Politika komunistické strany*, Rozmach, ročník II., číslo 17, 1924, s. 249-250.

Alfred Fuchs se radoval především ze sociálního programu komunizmu. Vážil si toho, co udělal socializmus pro chudé, např. v podobě sociálního pojištění, a naléhal na katolíky, aby harmonizovali svůj sociální program s komunizmem. Kritický byl i básník Jan Zahradníček, který v roce 1938 v *Obnově* publikoval nesmířitelně kritické články vůči komunizmu a socializmu. Někteří katolíci, jako například Jan Čep, si hrůznost komunizmu uvědomili až mnohem později. Teprve po druhé světové válce Čep napsal, že marxizmus „*podává neúplný a znetvořený obraz člověka a jeho duchovního osudu, zjednodušuje a zplošťuje hrubým způsobem lidské dějiny, blásá tupý a nenávistný ateismus, razí formuli třídního boje a dělá nakonec iracionální skok k nepochopitelné utopii blaženého stavu lidstva, zcela uspokojeného hmotným blahobytem.*“⁶⁶¹

R. Voříšek podrobil kritice socializmus, jenž zdůrazňuje materiální rozměr lidského života. Cestou z krize mu byla vnitřní, duchovní revoluce, očista místo revoluce vnější.⁶⁶² Porovnával systémy liberalizmu a socializmu a dospěl k přesvědčení, že socializmus není „*překonáním kapitalismu a nikdy jím nemůže být, protože je v podstatě cestou nejmenšího odporu, která vede z nesnesitelného individualismu a anarchie k naprostému centralismu, který označuje všechnu svobodu a nepřiblíží ke kvalitativní a funkcionální rozdílnosti lidí a společenských celků.*“⁶⁶³

Velmi přesně vystihl rozdíly mezi katolictvím a komunizmem časopis *Katolík* v roce 1937 v článku *Kříž a srp*. Katolictví jde k dobru spravedlností všem, zatímco komunizmus míří k cíli výhodami pro jednu třídu lidí; katolictví vývojem a prací, komunizmus ničením všeho; katolictví láskou, komunizmus násilím a vraždami; katolictví pravdou a rozumem, komunizmus lží a zradou; katolictví svobodou každého, komunizmus ovládáním a rozvracením celých národů; katolictví osobním přesvědčením, komunizmus vnucováním svých zásad; katolictví s Bohem a Jeho zákonem, komunizmus bezbožectvím a rouháním; katolictví dobrým rodinným životem, komunizmus rozvratem rodiny a volnou láskou; katolictví žádá především dobro jednotlivce, komunizmus zbožňuje komunistický stát; katolictví svědomím podle Boha, komunizmus bez svědomí, podle vůle komunistické strany; katolictví si přeje dobro všech, komunizmus dobro jedné třídy.⁶⁶⁴ Považuji tento článek za nejlepší a nejjasnější kritiku komunizmu z katolických pozic.

⁶⁶¹ ČEP, Jan, *Samomluvy a rozhovory*, ed. Bedřich Fučík a Mojmír Trávníček, Praha 1997, s. 25.

⁶⁶² VORÍŠEK, Rudolf, *Traktát o dvojím řádu*, Filosofická revue, ročník III., 1931, s. 177–182.

⁶⁶³ VORÍŠEK, Rudolf, *Kapitalismus, socialismus a stavovství*, Řád. Revue pro kulturu a život, ročník III., 1936, s. 35.

⁶⁶⁴ *Kříž a srp*, Katolík. List svazu katolických mužů, ročník II., číslo 2, 1937, s. 13.

Další katolické časopisy psaly rovněž v protikomunistickém duchu; *Třetí generace* označila marxismus za největšího nepřítele mladých a vyzvala komunisty, aby se stali křesťany.⁶⁶⁵ *Obnova* v podobném duchu kritizovala Sovětský svaz a jeho materialistický komunismus.

V papežské encyklice *Quadragesimo anno* z roku 1931 kritizovala církev nejen kapitalistický řád jako nepřirozený a násilný, založený na třídách s rozdílnými cíli, které jsou zdrojem nepřátelství a rozbrojů, ale rovněž socialistické a komunistické myšlenky společného vlastnictví, jež nepředstavují pro křesťany žádné řešení.⁶⁶⁶ Odvolávala se na encykliku *Rerum Novarum*, kterou dále zpřesňovala a doplňovala v budování nového společenského řádu. Stát byl podle encykliky povoláným strážcem dobra a vykonavatelem sociální spravedlnosti, takže by měl usilovat o budování nového společenského zřízení, tzv. stavovského řádu, společně s reformou institucí a mravů a rozvíjet vztahy mezi zaměstnavateli a zaměstnanci na bázi solidarity a korporativizmu, prostřednictvím čehož bránit třídnímu boji.⁶⁶⁷ Papež Pius XI. v encyklice odsoudil i umírněný socializmus, neboť se jeho bludná nauka o společnosti prezentovala jako pozemský ráj, ačkoliv neměla vztah k Bohu.

Většinu diskuzí a hledání podobností mezi komunizmem a katolictvím, rozvíjených ze strany českých katolických intelektuálů, ukončila encyklika *Divini Redemptoris* v roce 1937, vydaná proti zlu komunizmu. Pokud někteří křesťané ani po roce 1931 nebyli přesvědčeni, že se křesťanství a komunismus nedají sloučit, nyní bylo jasno. Papež byl nekompromisní: „*Mluví o hrozivém nebezpečí bezbožného komunismu. Jde mu vlastně o úplný rozvrát společenského řádu a přímo ze základu vyvrací křesťanský způsob života.*“⁶⁶⁸ Encyklika jasně potvrdila, že komunismus představuje ideu falešného vykoupení, lživý ideál spravedlnosti, rovnosti a bratrství v hmotě a práci, falešný mysticismus atd. Svým materializmem a bezbožností, kterou vystupuje proti lidské svobodě a individualitě, popírá kvalitativní hierarchii, mravní řád ustanovený Bohem,

⁶⁶⁵ *Marxisté – největší nepřítel mladých*, 3. generace, ročník V., číslo 10, 1934, s. 6; *Proti diktátorskému řádu zelených a rudých*, 3. generace, ročník VI., číslo 6, 1935, s. 1; *Proletáři, spojte se k Bohu!*, 3. generace, ročník VI., číslo 7, 1935, s. 1.

⁶⁶⁶ MALÝ, Radomír, *Církevní dějiny*, Olomouc 2001, s. 256.

⁶⁶⁷ KOSATÍK, František, *Encyklika Quadragesimo anno a stavovské zřízení*, in: *Stavovská myšlenka. Sborník statí*, I, Praha 1936, s. 46.

⁶⁶⁸ *Okružní list Pia XI. DIVINI REDEMPTORIS, tentokrát ještě naléhavěji do vlastních řad*, Olomouc 1993, s. 8.

soukromý majetek, rodinu, manželství, přičemž neuznává jeho nerozlučitelnost.⁶⁶⁹ Jeho třídní boj, jakási svatá válka za pokrok světa, je bojem plným nenávisti a ničení.⁶⁷⁰

Katoličtí intelektuálové se nadále věnovali jiným tématům, v nichž jasněji rezonoval jejich vztah k demokracii. Právě hledání příčin úpadku současné doby a První republiky vůbec přivedl katolické intelektuály k vymezování vůči židovství, které se stalo zrcadlem tolerance ve vztahu k jiným náboženským hodnotám, rozdílným duchovním proudům i zkušenosti vlastní víry. Z jejich vztahu k antisemitizmu můžeme rovněž usuzovat, nakolik si katoličtí intelektuálové vážili demokratických občanských práv a svobod jako byly svoboda svědomí a vyznání, rovnost všech náboženství, rovnost před zákonem apod., které garantovala ústava Československé republiky.

IV. 11 Antisemitizmus katolických intelektuálů

Vztah katolických intelektuálů k antisemitizmu odhaluje jejich schopnosti a dovednosti přijímat, snášet, respektovat a vážit si židů jako odlišné náboženské skupiny. Dříve než budeme analyzovat myšlenky katolických intelektuálů ve vztahu k židovství a židům, pokusíme se stručně vystihnout poměr rakousko-uherského státu a První republiky právě ve vztahu k výše zmíněnému problému, abychom pochopili české katolické intelektuály v šíři evropského myšlení.

Pod pojmem *antisemitizmus* rozumíme kritické a negativní vymezování se vůči židům, ať již z rasových, nacionálních, náboženských, sociálních, hospodářských či jiných důvodů. V oblasti filozofické se tomuto tématu podrobně věnovala H. Arendtová,⁶⁷¹ v oblasti české literatury A. Mikulášek.⁶⁷² Důsledně bychom však měli rozlišovat mezi antisemitizmem a antijudaizmem, odporem, resp. nenávisť, k židům a odporem k židovské víře, i když můžeme zjednodušeně předeslat, že právě antisemitizmus z antijudaizmu vychází.⁶⁷³ Novověk navázal na středověkou křesťanskou nesnášenlivost vůči židům s tím, že rasový rozměr nahradil původní

⁶⁶⁹ MALÝ, Rudolf Ina, *Pius XI. a poslední encykliky*, Tak, ročník I., číslo 9, 1937, s. 162.

⁶⁷⁰ *Okružní list Pia XI. DIVINI REDEMPTORIS, tentokrát ještě naléhavěji do vlastních řad*, Olomouc 1993, s. 11.

⁶⁷¹ K tomuto tématu podrobněji: ARENDTOVÁ, Hannah, *Původ totalitarismu*, I-III, Praha 1996. Dále SARFATTI, Michele, *The Jews in Mussolini's Italy*, Wisconsin 2006; PERRY, Marvin, SCHWEITZER, Frederick, *Antisemitism. Myth and Hate from Antiquity to the Present*, New York 2005; GINZEL, Günther B., *Antisemitismus. Erscheinungsformen der Judenfeindschaft gestern und heute*, Bielefeld 1991.

⁶⁷² MIKULÁŠEK, Alexej, *Antisemitismus v české literatuře 19. a 20. století. Teoretická a historická studie*, Praha 2000.

⁶⁷³ LAQUEUR, Walter, *The changing face of antisemitism*, Oxford 2006, s. 21 a dále.

náboženský, kdy židé byli pronásledováni od křesťanů zejména proto, „že v Ježíšově osobě odmítli poznat Mesiáše, ale především pak z toho důvodu, že jim byla přičítána zodpovědnost za bobovraždu. Ti z nich, kteří konvertovali ke křesťanství... opatřením proti bývalým souvěrcům unikli.“⁶⁷⁴

Slovo *antisemitismus* začal jako první používat v 70. letech 19. století německý novinář Wilhelm Marr (1819-1904), aby nahradil do té doby ustálený termín *Judenhass*, jenž označuje nenávist k židům.⁶⁷⁵ Zrod a růst moderního antisemitizmu byl provázen a propojen s židovskou asimilací, sekularizací a oslabováním starých náboženských a duchovních hodnot judaizmu na konci 19. století.⁶⁷⁶ V té době se v dílech R. Wagnera (1813-1883) a H. S. Chamberlaina rodil *antisemitismus*, jenž bychom mohli označit jako rasový, který odsuzoval židy jako lidi svou podstatou zlé a destruktivní.⁶⁷⁷ Antisemitský hněv společnosti propukl zcela otevřeně v Německu, ve Francii a v Rusku na přelomu 19. a 20. století.

Ani české země nezůstaly stranou. Antisemitismus má sice v české tradici hlubší kořeny, sahající až k K. H. Borovskému a J. Nerudovi (1834-1891), nicméně nemůžeme v žádném případě mluvit o souvislé tradici, ale spíše o patologickém jevu, který se objevoval ve vypjatých dobách a kriticky reagoval na emancipaci židů, k níž docházelo zejména od 60. let 19. století.⁶⁷⁸ Nejmarkantnější událostí přelomu 19. a 20. století byla bezpochyby tzv. Hilsnerova aféra, nenávistná antisemitská kampaň proti židům (1899–1900), avšak k výpadkům vůči židům docházelo i za první světové války. Československá První republika byla v porovnání s okolními zeměmi oázou klidu, kde žila v relativním pokoji skupina 354.000 židů představující 2,4% obyvatelstva; otevřený antisemitismus nebyl na veřejnosti trpěn – intelektuálové-literáti jej v absolutní většině odvrhovali – a politické strany antisemitskou rétoriku ve většině případů nevyužívaly.⁶⁷⁹ Prvorepublikové Československo bylo ve střední Evropě místem, kde byla židovskému obyvatelstvu zaručena rovnoprávnost s ostatním obyvatelstvem. Židé zde mohli rozvíjet svoje aktivity ve všech oblastech lidské činnosti a mohli zastávat i nejvyšší státní funkce včetně těch ministerských; občanská práva židů ani jejich nárok

⁶⁷⁴ REMOND, René, *Náboženství a společnost v Evropě*, s. 151.

⁶⁷⁵ LAQUEUR, Walter, *The changing face of antisemitism*, Oxford 2006, s. 21.

⁶⁷⁶ ARENDOVÁ, Hannah, *Původ totalitarismu*, I-III, Praha 1996, s. 91.

⁶⁷⁷ HANNOUN, Hubert, *Le nazisme, fausse éducation, véritable dressage. Fondements idéologiques de la formation nazie*, Septentrion 1997, s. 135.

⁶⁷⁸ ROTHKIRCHEN, Livia, *The Jews of Bohemia and Moravia. Facing the Holocaust*, Lincoln 2005, s. 13 a dále.

⁶⁷⁹ SOUKUPOVÁ, Blanka, ZAHRADNÍKOVÁ, Marie (ed.), *Židovská menšina v Československu ve dvacátých letech. Sborník přednášek z cyklu ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze v říjnu 2002 až červnu 2003*, Praha 2003, s. 7; ROTHKIRCHEN, Livia, *The Jews of Bohemia and Moravia. Facing the Holocaust*, Lincoln 2005, s. 29.

na národní sebeurčení nebyly ze strany státu nikdy zpochybněny. Pro pokojné spolužití židů s dalšími obyvateli českých zemí svědčí např. skutečnost, že se v roce 1923 v Karlových Varech konal XIII. světový sionistický kongres, v roce 1926 byla založena *Nejvyšší rada náboženských židovských obcí v českých zemích*, v roce 1929 byli dva poslanci *Židovské strany* zvoleni do Národního shromáždění a v roce 1933 se v Praze se konal XVIII. světový sionistický kongres.⁶⁸⁰

Avšak ani v Československu se nepodařilo zabránit všem protizidovským nepokojům: v roce 1918 byli napadeni židé v Holešově, Táboře a Praze a v roce 1919 v Bratislavě. Vlna antisemitizmu, jenž vyrostl především ze středověkého katolického antijudaizmu a moderního nacionálně-ekonomického antisemitizmu,⁶⁸¹ se v Československu opět pozvedla ve 30. letech, zejména mezi německou menšinou v českých zemích a luďáky na Slovensku. Někteří historikové vysvětlují relativně nečetné projevy antisemitizmu nízkým počtem židovských obyvatel v Čechách,⁶⁸² ale rovněž Masarykovým aktivním potíráním rozmáhajícího se fašistického hnutí. Meziválečné Československo se navíc stalo domovem židovským občanům ze sousedních zemí, kteří byli ve své vlasti pro své náboženské vyznání pronásledováni.⁶⁸³ Antidemokratické a antisemitské tendence v českém katolicizmu vystoupily ve větší míře do popředí až v období po Mnichovu v éře Druhé republiky.⁶⁸⁴

Situace židů byla v ostatních evropských státech poměrně složitější, a to již od 19. století.⁶⁸⁵ Německý nacistický stát vyhlásil v roce 1936 tzv. norimberské rasové zákony,⁶⁸⁶ které zakazovaly židům vlastnit majetek a vykonávat kvalifikovanou práci.⁶⁸⁷ V Itálii byl postoj fašistického státu do poloviny 30. let vůči židům poměrně vstřícný, od roku 1935 docházelo k obratu. K řešení židovské otázky do té doby lhotejný B. Mussolini – E. Nolte se domnívá, že Mussolini neusíloval o nic jiného než o vyloučení židů z politiky a jejich separaci⁶⁸⁸ – proti nim na nátlak A. Hitlera otevřeně

⁶⁸⁰ PĚKNÝ, Tomáš, *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, Praha 2001, s. 136-138.

⁶⁸¹ Podrobněji: LAQUEUR, Walter, *The changing face of antisemitism*, Oxford 2006, s. 108 a dále; GINZEL, Günther B., *Antisemitismus. Erscheinungsformen der Judenfeindschaft gestern und heute*, Bielefeld 1991, s. 34.

⁶⁸² ČAPKOVÁ, Kateřina, *Češi, Němci, Židé? Národní identita Židů v Čechách 1918-1938*, Praha 2005, s. 24.

⁶⁸³ KAMENEC, Ivan, *Po stopách tragédie*, Bratislava 1991, s. 19.

⁶⁸⁴ ŠEBEK, Jaroslav, *Mezi křížem a národem. Politické prostředí sudetoněmeckého katolicizmu v meziválečném Československu*, Brno 2006, s. 284.

⁶⁸⁵ BENZ, Wolfgang, *Was ist Antisemitismus?*, München 2004, s. 239; PERRY, Marvin, SCHWEITZER, Frederick, *Antisemitism. Myth and Hate from Antiquity to the Present*, New York 2005, s. 143 a dále.

⁶⁸⁶ BAUER, Kurt, *Nationalsozialismus. Ursprünge, Anfänge, Aufstieg und Fall*, Wien 2008, s. 295-299.

⁶⁸⁷ HANNOUN, Hubert, *Le nazisme, fausse éducation, véritable dressage. Fondements idéologiques de la formation nazie*, Septentrion 1997, s. 113 a dále; MALÝ, Radomír, *Katolíci ve stínu hákového kříže*, Frýdek-Místek 2006, s. 21.

⁶⁸⁸ NOLTE, Ernst, *Fašismus ve své epoše*, Praha 1998, s. 307.

vystoupil a v roce 1938 vyhlásil antisemitské zákony;⁶⁸⁹ k ostrým židovským výpadům došlo i v Rakousku po jeho obsazení Hitlerem v roce 1938.⁶⁹⁰ Zaměříme nyní naši pozornost na česká periodika a české katolické intelektuály, kteří se rovněž s antisemitizmem a antijudaizmem v meziválečném období potýkali.

Antisemitské články publikovaly, zejména v *Národní obnově* (*Obnově*), i přední osobnosti katolického literárního světa, které se v meziválečném období s antisemitizmem identifikovaly (J. Deml, K. Schulz, J. Zahradníček, V. Renč, J. Durych, R. Voříšek a jiní), přičemž antisemitizmu blízké postoje byly důsledně spojovány s militantním katolicizmem, snahou vytvořit nový křesťanský řád, s nenávistí ke komunizmu, ateizmu, zednářství, volnomyšlenkářství, liberalizmu a mnoha dalším, negativním jevům moderní společnosti.⁶⁹¹ Z katolických intelektuálů se averze vůči židům a židovství nejsilněji projevil u Jakuba Demla – silné antisemitské výpady obsahují jeho knihy *Mé svědectví o Otokaru Březinovi* (1931) a *Šlépěje* (1917-1941).

Dílo *Mé svědectví o Otokaru Březinovi* představuje pětisetstránkový soubor Březinových myšlenek a úvah na téma „*církev, stát, jednotlivé osobnosti politiky, umění, církve a vůbec na všechno*“,⁶⁹² které se J. Deml rozhodl po smrti svého přítele básníka Březiny zveřejnit. Právě *Svědectví* nerozlišuje jasnou hranici mezi Březinovými a Demlovými názory a my můžeme předpokládat, že Březinovými ústy mluví právě J. Deml. Toto tvrzení podporuje fakt, že i ve své době byl Deml podezříván, že si mnohé údajné Březinovy výroky, zvláště ty, které se týkaly židů, vymyslel. Iracionálními argumenty, např. narážkami na židovskou fysiognomii, zde útočil na židovské osobnosti První republiky, na Arne Nováka, Alfreda Fuchse a Františka Langeru, a obviňoval ostatní židy ze snahy o světovládu, ničení církve a šíření bolševizmu. Druhé zmiňované dílo *Šlépěje* připomíná svojí formou deníky, do nichž zařazoval Deml události vlastního života, korespondenci, texty a pamflety.⁶⁹³ Ani zde se však nejedná o systematické politické výpady vůči liberalizmu, demokracii, stranictví apod., ale spíše o roztroušené odrazy Demlovy mysli, která zde, zahalena v povídkách a básních, zejména v dílech XIII. a XXV., útočila na židy, prezidenta republiky, demokratickou společnost a náboženskou vlašnost v Československu.

⁶⁸⁹ FABRE, Henri, *L'Église catholique face au fascisme et au nazisme. Les outrages à la vérité*, Bruxelles 1995, s. 142-143; Podrobněji kapitola 4 *The Attack on Jewish Rights (1936-1943)* v knize SARFATTI, Michele, *The Jews in Mussolini's Italy*, Wisconsin 2006, s. 95-177.

⁶⁹⁰ LAQUEUR, Walter, *The changing face of antisemitism*, Oxford 2006, s. 116.

⁶⁹¹ MIKULÁŠEK, Alexej, *Antisemitismus v české literatuře 19. a 20. století. Teoretická a historická studie*, Praha 2000, s. 70.

⁶⁹² OLIČ, Jiří, *Čtení o Jakubu Demlovi*, Olomouc 1993, s. 87.

⁶⁹³ TAMTÉŽ, s. 51.

Demlův antisemitizmus dozrál koncem 20. let, aby se v novém desetiletí vynořil s novými, nenávisnými výpady, které nejen zastínily jeho vynikající básnické dílo, ale i odradily řadu jeho přátel, např. F. X. Šaldu, Jaroslava Durycha⁶⁹⁴ či Arne Nováka. Jeho antisemitizmus, jak uvedl A. Mikulášek, směřující k nenávisti, byl „niterný, otevřený, expresivně vypjatý a vybraně proněmecký“,“⁶⁹⁵ tím hůře, že se v případě osobnosti J. Demla jednalo o katolického kněze. Deml v intencích středověkého myšlení obviňoval židy z vraždy Ježíše Krista – „Židé stojí v čele všech bojů a front proti Církvi římskokatolické. Je to jejich kletba a trest dějinný za to, že ukřižovali Mesiáše,“⁶⁹⁶ popř. „Je to rasa degenerovaná, zestárlá, racionalistická, což prý je patrné i z toho, že nemají studu, ani výčitek svědomí, probřeší-li se proti studu, že chodí do hampejzu jako jiní lidé do cukrárny,“⁶⁹⁷ – a proto jejich pronásledování pokládal za spravedlivý trest. Tento názor se ve 30. letech měnil v latentní rasismus.⁶⁹⁸ Demlův antisemitizmus vycházel z jeho celkové zaujatosti vůči První republice, demokracii, liberalizmu a české kultuře, které tak vinil ze sympatií k židozednářství – „Všimněte si toho: Kdykoliv se objeví rozvrat nebo rozkol, byl při tom Žid.“⁶⁹⁹ Po roce 1938 jeho nenávist narostla a Deml tvrdil, že židovství nemusí být jen věcí krve, ale může být určeno vlastnostmi povahovými, a označoval za židy i zjevné nežidovské osobnosti, pokud k nim cítil politickou nenávist.⁷⁰⁰ Žid byl Demlovi spíše národnostním než náboženským označením, neboť sám ve *Svědectví* napsal: „Není to správné! Neboť není žádné židovské církve! Je jen jediná Církve římskokatolická, kdežto židovské náboženství je jen organizace smluvní od osoby k osobě, která nikdy nebude a nemůže být světovou, obecnou, všelidskou! Židé (jako konfese), to nejsou ještě lidé, ti jsou ještě v takovém stadiu vývoje, že neumějí ještě mluvit.“⁷⁰¹

Jaroslav Durych byl rovněž k židům a židovstvím kritický, avšak v jeho případě bychom neměli mluvit o programovém antisemitizmu. Durychův antisemitizmus byl ospravedlňován jejich biblickým, nikoliv rasovým, původem. O volnějším vztahu k antisemitizmu svědčí i fakt, že Durych spolupracoval s Pavlem Eisnerem na překladu svého románu *Bloudění* do němčiny a Durychem vydávaný katolický časopis *Rozmach*

⁶⁹⁴ Už jejich dopisy z 20. let jsou plné invektiv a vzájemného osočování. Podrobněji: *Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze, fond Jaroslav Durych*, č. inv. 154-324, č. přír. 81/77.

⁶⁹⁵ MIKULÁŠEK, Alexej, *Antisemitismus v české literatuře 19. a 20. století. Teoretická a historická studie*, Praha 2000, s. 119.

⁶⁹⁶ DEML, Jakub, *Mé svědectví o Otokaru Březinovi*, Olomouc 1994, s. 359.

⁶⁹⁷ TAMTĚŽ, s. 469.

⁶⁹⁸ MIKULÁŠEK, Alexej, *Antisemitismus v české literatuře 19. a 20. století. Teoretická a historická studie*, Praha 2000, s. 120.

⁶⁹⁹ DEML, Jakub, *Šlépěje*, XIII, Tasov na Moravě 1930, s. 31.

⁷⁰⁰ GEBHART, Jan, KUKLÍK, Jan, *Druhá republika 1938-1939. Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha 2004, s. 195.

⁷⁰¹ DEML, Jakub, *Mé svědectví o Otokaru Březinovi*, Olomouc 1994, s. 322.

odmítal primitivní projevy antisemitizmu, na druhé straně spisovatel slovně parodoval konverzi Alfreda Fuchse ke katolicizmu. Jeho vztah k židům byl spíše lhostejný: „*My si Židy kolektivně nevážíme... Uznáváme, že jest těžko Židy milovat, právě tak jako jest nám těžko milovat černocho, Patagonce nebo Číňana jako sebe samého. My je tedy milujeme omezeně, ale také je můžeme jen omezeně nenávidět. Vyčítá se jim, že jsou lichváři, kapitalisté, otrokáři atd., ale to jsou vlastnosti všeobecně lidské. Správně se jim může vytýkat jen to, že jsou to cizí lidé. Ale za to konečně oni nemohou.*“⁷⁰² Termín *židovství* používal J. Durych zejména v generalizujících soudech, a proto mu byl např. realizmus „*směsí kalvínství, busitství, anarchismu, socialismu, židovského, ateistického cynismu a eklekticismu,*“⁷⁰³ vymezujících se vůči předmětu negativně. Úpadek Rakousko-Uherska spojoval mimo jiné se zežidovštěním, zprotestantštěním a zbyrokratizováním státního aparátu a intelektuálního života v monarchii.⁷⁰⁴ Osobně však Durych stereotypní vnímání židů odmítal.⁷⁰⁵

Stejně tak kritický a ironický byl i další katolický spisovatel Karel Schulz, který v revue *Řád* napadl zmiňovaného židovského literáta a konvertitu ke katolictví A. Fuchse za jeho knihu *O deseti svatých*.⁷⁰⁶ V ironickém článku mu vytkl nejen nevhodný přístup k zpracovávanému tématu, ale obvinil jej z diverzní činnosti proti církvi ve prospěch světového židovstva.⁷⁰⁷ Schulz zároveň upozornil české katolíky na Fuchsova podezřelá přátelství s Karlem Čapkem, lidmi z Masarykova okruhu a jeho problematické katolictví: v dopise J. Durychovi jej označil za nekřesťanského lotra a jeho román *Oltář a rotačka* za pohanský – „*Stydím se, mám-li tato dvě slova napsat vedle sebe – ten heretik se nestyděl udělat z nich titul románu!*“⁷⁰⁸

Odlišný od výše zmíněného nebyl často ani politický proud katolického tábora, jehož významným a vlivným představitelem byl předseda českého zemského výboru ČSL a vyšehradský kanovník Bohumil Stašek. Ve svých přednáškách *Ó, toneš, Evropo* vykreslil žida jako protiváhu křesťana, jako lhostejného materialistu usilujícího

⁷⁰² DURYCH, Jaroslav, *Antisemitismus*, Rozmach, ročník II., číslo 12, 1924, s. 181.

⁷⁰³ DURYCH, Jaroslav, *Dědictví realismu*, in: *Katolická cesta*, Praha 1991, s. 55; DURYCH, Jaroslav, *Lidové listy*, ročník II., číslo 116, 1923.

⁷⁰⁴ FIALOVÁ, Zuzana (ed.), *Jaroslav Durych. Publicista*, Praha 2001, s. 255-257; DURYCH, Jaroslav, *Kritika české církevní politiky*, Rozmach, ročník I., číslo 3, 1923, s. 33-38.

⁷⁰⁵ ŠORFOVÁ, Adéla, *Otázka národa a státu u Jaroslava Durycha v časopise Rozmach*, Praha 1995, s. 64-65.

⁷⁰⁶ SCHULZ, Karel, *Dr. Alfred Fuchs a deset svatých čili návod, jak učinit Acta Sanctorum příručkou humanitní*, Řád. Revue pro kulturu a život, ročník III., 1936, s. 382-388.

⁷⁰⁷ MALÝ, Radomír, *Alfred Fuchs. Muž dvojí konverze*, Brno 1990, s. 25.

⁷⁰⁸ *Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze*, fond *Jaroslav Durych*, č. inv. 31/77/1236, Schulz Durychovi 5. listopadu 1930.

výhradně o zisk,⁷⁰⁹ který viditelně, zatímco mnozí křesťané skrytě, opustil „úbelný kámen všeho pořádku, řádu a pokoje – Ježíše Krista.“⁷¹⁰

Žid byl katolickým intelektuálům nepřítelem zejména pro své ne-křesťanství a pro svůj vztah ke katolické církvi, který nemohl být jiný než kritický. Intelektuálové mnohdy věřili, stejně jako J. Deml, že židé „pracují proti Církvi katolické, pracují vlastně na rozvrácení a zničení árijské kultury, v zednářstvu, sokolstvu, socialismu, v bolševismu: zničit všechny kladné hodnoty árijské kultury: stud, smysl pro hierarchii, řád pro mystiku, pro tajemství, pro nadpřirozené.“⁷¹¹ Žid byl katolíků symbolem, zosobněním úpadkového liberalismu a neupřímné demokracie. Důvodem antisemitizmu mohla být i skutečnost, že židé patřili ke střední či vyšší střední sociální vrstvě, tedy jistá závist motivována sociálně či hospodářsky. Většina důvodů byla však iracionální povahy a jen ztěž se můžeme dopátrat logiky jejich argumentace. Proto jsou antijudaistické a antisemitské tendence, které z děl katolických intelektuálů vyvěrají, úzce provázány právě s obecnou krizí demokracie a s výrazným nárůstem antiliberálního, antidemokratického a antimodernistického myšlení.⁷¹² Antisemitizmus jako takový nicméně nebyl cílem článků a děl českých katolických intelektuálů, ale pouze prostředkem, jak zargumentovat svůj kritický postoj vůči liberální, demokratické a nábožensky vlažné První republice a vysvětlit nevraživost vůči jejím představitelům, T. G. Masarykovi, E. Benešovi nebo K. Čapkovi.⁷¹³

IV. 12 Shrnutí

Zabývali jsme se kritikou demokracie, již vedli katoličtí intelektuálové v letech 1918-1938. Tato kritika se týkala jak teoretické, tak praktické stránky demokracie a katolíků záhy přerostla v širší kritiku společnosti. Jejím cílem byla touha katolických intelektuálů 'uchovat náboženský středověk', představit fungující křesťanský stát

⁷⁰⁹ STAŠEK, Bohumil, Ó, toneš, Evropo... Přednášky o časových otázkách dnešní světové krise, Praha 1931, s. 10.

⁷¹⁰ STAŠEK, Bohumil, Jest ještě záchrana? Kázání a přednášky, jež za různých příležitostí přednesl o sociálních otázkách přítomné doby Bohumil Stašek, Praha 1932, s. 17.

⁷¹¹ DEML, Jakub, Mé svědectví o Otokaru Brězinovi, Olomouc 1994, s. 469-470.

⁷¹² ŠEBEK, Jaroslav, Zkoumání církevních dějin v období první republiky – bilá místa a další směry bádání, in: České církevní dějiny ve druhé polovině 20. století. Sborník příspěvků ze sekce církevních dějin na VIII. sjezdu českých historiků v Hradci Králové ve dnech 10.-12. září 1999, Brno 2000, s. 72.

⁷¹³ JABŮREK, Martin, Antisemitismus Jakuba Demla ve spisech trestní komise ONV Velké Meziříčí a MLŠ Jihlava, in: Retribuce v ČSR a národní podoby antisemitismu. Židovská problematika a antisemitismus ve spisech mimořádných lidových soudů a trestních komisí ONV v letech 1945-1948, Praha – Opava 2002, s. 147.

a zabránit vzniku toho, co K. Popper označil termínem *otevřená společnost*. Za jejich kritiku je však ještě nemůžeme označit za antidemokraty.

Kritizovali katoličtí intelektuálové demokracii jako systém nebo mířili pouze na způsob jeho realizace v První republice? Katoličtí intelektuálové byli kritiky skutečné, pravé a mechanické demokracie, jež byla chápána jako vláda davu, obecně či vágně zakotveného systému, nepřátelé vlády nevzdělaných a neosvícených mas, humanitní demokracie, jejímu rovnostářství, svobodě a individualizmu, častokrát splývající v anarchii a v diktaturu stran bez vyššího řádu; demokracie, jež stála v příkrém rozporu s Masarykovým pojetím.⁷¹⁴ Velmi výrazná byla kritika individualizmu, který jim splýval se sobectvím; termínem *individualizmus* označovali osoby egoistické, zahleděné do sebe, lhostejné k zájmům celku. Jejich pojetí demokracie nepředstavovalo protiváhu teokracie, ale symbiózu obou pojmů: „*Není námitek proti demokracii. Ale je třeba demokracie, jež umí korigovat svoje omyly, jež se dovede učit i ze zkušeností režimů protichůdných. Odtud volání po demokracii regulované, jež je v dokonalé shodě s učením encyklik a hlubokým zadostiučiněním těm, kteří vždy blásali teorii demokracie křesťanské.*“⁷¹⁵ Demokracii bylo potřeba nejen definovat, ale spíše naplnit, převést tento ideál do praxe, domnívali se katoličtí intelektuálové, kteří vystupovali proti její bezobsažnosti a formálnosti. Za vrchol demokracie považovali katoličtí intelektuálové teokracii, která nebyla lhostejná k duchovním a mravním otázkám. Demokracie tedy nebyla špatná, špatná byla její každodennost, jak ji prožívali v ČSR.

Ukázali jsme, že se katolickým intelektuálům skrze kritiku demokracie otevřela cesta k hlubší a širší kritice celospolečenských problémů, které však svojí povahou v demokracii spočívaly; předmět kritiky se dotýkal spravedlnosti a rovnosti. Proto se ostře vyslovovali k československému státu, jeho ideji a poslání (ČSR byl symbolem demokracie v Evropě), který dopustil odpadlictví od církve (demokratický princip suverenity lidu) a upozadění katolicizmu v republice. Kritizovali rovněž hlavní představitele politického, kulturního a náboženského života v zemi – T. G. Masaryka, E. Beneše, J. Šrámka a K. Čapka, kteří stáli na pozicích československé liberální demokracie, odsuzovali nespravedlnost, nedokonalost a zhoubný vliv stranictví (přirozený princip demokracie), kárali konkrétní i obecné politické strany a vyčítali demokratický a umírněný charakter *Československé strany lidové*, odmítali kapitalismus, liberalismus, socialismus a komunismus, přičemž se někteří vyslovovali pochvalně

⁷¹⁴ MASARYK, Tomáš Garrigue, *Světová revoluce. Za války a ve válce 1914-1918*, Praha 1938, s. 550; MASARYK, Tomáš Garrigue, *O demokracii. Výchěr ze spisů a projevů*, Praha 1991, s. 10-11.

⁷¹⁵ FUCHS, Alfred, *Křesťan a svět. Výchěr z díla*, ed. Ctibor Mařan, Praha 1948, s. 175.

o fašismu a nacizmu. Jejich antijudaismus či antisemitizmus odrážel netolerantnost katolického prostředí (odpor vůči demokratické zásadě svobody svědomí a vyznání), jež vyplýne jasněji z V. kapitoly.

Katolíci těžili z výhod demokracie, jak o tom svědčí i jejich ostrá, nekompromisní a radikální kritika; sami ji však v nově navrhovaném systému omezovali nebo vůbec nepřipouštěli. Jejich kritika nebyla často čestná, mířila do slabých míst soupeře, zraňovala; mnohdy to byla kritika kompromisů, jež pro katolickou stranu získaly maximum možného, mnohdy vznikala z nepochopení, z náboženské slepoty či nedocenění a neznalosti politického prostředí. Nedocenění či podcenění soudobé civilizace vedlo k soustavné kritice a odmítání demokracie jako formy politického a státního uspořádání. Právě nenávist, jež přebývala v srdcích katolíků, odsuzovala i ostatní, mnohdy pozitivní společenské hodnoty a osobnosti, např. zbytečné projevy antisemitizmu, které katolickým osobnostem výrazně uškodily.

Mnohdy se ovšem nejednalo o fundovanou kritiku, byť ji konstruovali intelektuálové a lidé s vysokou společenskou prestiží, ale tvrdý účelový, zaujatý a nespravedlivý útok na slabé stránky rodící se liberální demokracie v ČSR. Bojovná skupina integrálních katolíků, ona velmi těžko uchopitelná formace plná individualit a tvůrčích nápadů, navíc proměnlivá v čase První republiky, byla pro své ostré výpady na všechny strany mentorována samotným olomouckým dominikánem S. M. Braitem: „Oni [integrální katolíci – pozn. MŠ] jsou moudří, kdežto my nemoudří. Oni se nemýlí, kdežto kněží, kteří konají svou kněžskou činnost kázáním... jsou blízko Církve. Jen aby takoví nevděčníci nesvolávali dále na český národ nejstrašnější kletbu, jakou jsme byli postiženi, že totiž nedává Bůh kněze národu, který si jich neváží.“⁷¹⁶ Stejně tak musíme připustit, že číše nenávisti přetekla v kritice poměrů, události, osobnosti a systémů za Druhé republiky.

Přestože katoličtí intelektuálové kritizovali liberální demokracii z pravicových, konzervativních pozic, neměli bychom jejich kritiku ztotožňovat s fašismem či nacismem. Tím bychom ji paušalizovali a bez pochopení odsoudili. Musíme ji však analyzovat a vysvětlit, proč stáli katoličtí intelektuálové proti demokracii, co jim na ní vadilo (IV. kapitola) a jaké alternativy nabízeli (V. kapitola). Je potřeba si však uvědomit, že kritika demokracie neznamenala automaticky ještě nedemokratický charakter katolického tábora, ostatně demokracie potřebuje pozitivní kritiku, neboť „člověk, který kritizuje demokracii a demokratické instituce, ještě vůbec nemusí být jejich nepřítelem,

⁷¹⁶ BRAITO, Silvestr Maria, *Kritikové nad kněžími*, Na hlubinu. Revue pro vnitřní život, ročník XIV., Olomouc 1939, s. 439–440.

*i když jak demokraté, které kritizuje, tak i totalitáři, kteří doufají, že budou mít prospěch z jakékoliv nejednoty v demokratickém táboře, jej pravděpodobně tak označí.*⁷¹⁷

Na druhé straně kritika demokracie z úst katolických intelektuálů automaticky neznamenala ani podporu totality. Totalitní stát, jenž znali z Německa či Sovětského svazu, jim byl státem ateistickým a protináboženským. Ve svém programu sice prosazovali katolickou ideologii, nestavěli se však proti politickému pluralismu, nemonopolizovali prostředky ozbrojené moci, masové komunikace a řízení ekonomiky. Jejich kritika tak měla odvrátit od přílišného lpění na pozemských a materiálních hodnotách, když se snažili ukázat, že nikoliv stát, ale vyšší cíl – obecné blaho, je tím, o co by měli občané usilovat. Jejich argumentace vesměs pramenila z přesvědčení, že se věřící nemají podrobovat státní autoritě jako původní moci, ale nejvyšší autoritě v Bohu, z níž je autorita státu odvozena; nejvyšším principem tak pro katolické intelektuály nebyla demokracie, liberalizmus, fašizmus, stranicství, rovnost apod., ale Bůh a jenom Bůh, který častokrát do jejich srdce nepustil žádné jiné hodnoty.

⁷¹⁷ POPPER, Karl Raimund, *Otevřená společnost a její nepřátelé. Ubranutí Platónem*, I, Praha 1994, s. 171.

V. kapitola
Řešení krizové situace

Katoličtí intelektuálové nebyli pouze kritiky systému, kteří by lacině negovali všechny pozitivní hodnoty československého státu, ale přicházeli s vlastním politickým řešením, s konkrétními představami o politickém programu, politickém systému či politické participaci. Třebaže jejich myšlenky nebyly systematické, neměly jasný a jednoznačný význam a nebyly všechny v harmonii, vyslovovaly se prakticky i teoreticky k dobovým problémům. Právě různý stupeň propracovanosti katolických idejí svědčil o odlišném zájmu jednotlivých intelektuálů, o různorodé inspiraci, z níž čerpali či o odlišném temperamentu každého z mužů; ve svých dílech tak představili nový společenský řád, systém kvalitativní demokracie, stavovský korporativizmus, ideu československé státnosti a vyjádřili se k mnohým celospolečenským problémům, přičemž rozpracovali i ústavu státu a představili ideologie, jež jim byly blízké.

V. 1 Státní forma. Moc zákonodárná a soudní

Jak měl katolíky navrhovaný křesťanský stát vypadat? Jak měly být uspořádány politické instituce, aby byla moc rozdělena spravedlivě? Čím se měl stát jejich představ lišit od podoby První republiky?

Stát neměl být podle katolických představ neutrální vůči společenským dobrům, neboť je „*Bohem chtěný nástroj k docílení obecného dobra*.“⁷¹⁸ Měl podporovat a prosazovat hodnoty, které byly společnosti k prospěchu a které se plně shodovaly s Boží mocí: zavést státní (katolické) náboženství,⁷¹⁹ posílit katolickou církev, duchovně obrodit a posílit národ, zajistit obhajobu lidské osobnosti svěřené Bohem,⁷²⁰ udržovat mravnost, přirozenou hierarchii a autoritu. Jejich představa tak oponovala liberální myšlence neutrálního státu, který bránil přirozenému rozkvětu katolictví; smyslem státu neměla být chladná neutralita, ale ztotožnění státu s náboženstvím.

V duchu papežských encyklik usiloval katolický stát o blaho všech svých občanů, chránil celek a přihlížet k slabým a chudým, obecné dobro, solidaritu a spravedlnost. Byl to krok namířený proti liberalizmu, který upřednostňoval

⁷¹⁸ VAŠEK, Bedřich, *Křesťanská sociologie. Život sociální*, I, Praha 1933, s. 260.

⁷¹⁹ DOLEŽAL, Josef, *Katolicismus a československý stát*, Lidové listy, ročník V., číslo 150, 1926, s. 2-3.

⁷²⁰ *Sociální encykliky. 1891-1991*, Praha 1996, s. 8.

individualizmus a individuální svobody, zatímco katolíci jej vnímali jako libovůli, lidskou lhostejnost k Bohu i lidem a nepřítele univerzalizmu. Katolíci usilovali o silný kolektivistický stát, v němž byl individualizmus přítěží, o jakousi regulovanou hospodářskou demokracii,⁷²¹ v níž bude stát jako instituce povolaným strážcem dobra a vykonavatelem sociální spravedlnosti ku prospěchu všech.⁷²²

Jaroslav Durych úkoly státu a jeho představitelů shrnul do jakéhosi desatera: 1. S evangeliem chodit za lidmi a vyhledávat nebezpečí, 2. Nutno zvýšit kulturu v maximálním rozsahu, 3. Prohlubovat víru v zázraky a v možnost dalších zázraků, 4. Šířit znalost teologie, 5. V našem státě zachovat centrální vedení unionizmu, 6. Provést unifikaci katolíků v našem státě, prozatím zvláště katolíků slovanských, 7. Získat si důvěru národa rozhodným činem, 8. Dbát na to, aby Čechy a Morava byly *terra apostolorum*, ostatní části státu *terra missionum*, 9. Učit se vládnout, 10. Vykonávat spravedlivě jurisdikci a 11. Hubit lež a pomluvu.⁷²³ Kromě toho se vyslovil pro jasné definování státního poslání.

Většina katolických intelektuálů však neměla jasně promyšlené celkové uspořádání státu a jeho institucí, tj. fungování parlamentu, konání voleb, postavení prezidenta, jednání soudů, pozici církve, existenci stran, a tudíž se nevyslovovala k celkovému státnímu zřízení, ale komentovala spíše jednotlivé směry či části politické struktury. Právě ze střípků myšlenek jednotlivých intelektuálů skládáme podobu jejich vize tzv. křesťanského státu.⁷²⁴ Katolíci si byli spíše jisti tím, co se jim na stávajícím stavu nelíbilo než tím, jak měl nově fungovat. Ani Nový zákon (Bible), hlavní autorita křesťanů, jim v tom příliš nepomáhal. K uspořádání státu vycházeli z pouhých dvou Ježíšových výroků: „*Odevzdejte tedy to, co je císařovo, císaři, a co je Boží, Bohu*“⁷²⁵ a „*Moje království není z tohoto světa*“,“⁷²⁶ které jim v oblasti politické filozofie příliš nepomohly; ostatně vypovídají více o Bohu než o státu.

Řečeno moderní terminologií, katoličtí intelektuálové usilovali o vybudování konfesijního státu, v němž by představitelé státní moci upřednostňovali katolické náboženství před všemi ostatními vyznáními. Někteří katolíci by odlišná nekatolická náboženství rovnou vyloučili, neboť by mohla stát oslabovat (J. Durych), jiní tolerovali

⁷²¹ MALÝ, Rudolf Ina, *Tak!, Tak*, ročník I., číslo 1, 1937, s. 2.

⁷²² KOSATÍK, František, *Encyklika Quadragesimo anno a stavovské zřízení*, in: Stavovská myšlenka. Sborník statí, I, Praha 1936, s. 46.

⁷²³ DURYCH, Jaroslav, *Pro domo mea*, in: Katolická cesta, Praha 1991, s. 76-77; DURYCH, Jaroslav, *Pro domo mea*, Rozmach, ročník II., číslo 4, 1924, s. 57-58.

⁷²⁴ BRAUNIAS, Karl, *Katolické pojetí státu*, Řád. Revue pro kulturu a život, ročník III., 1936, s. 447.

⁷²⁵ LUKÁŠ 20, 25.

⁷²⁶ JAN 18, 36.

(Rückl). Jejich *konfesijní stát* měl uspořádat politickou moc tak, aby upřednostňoval katolické náboženství před všemi ostatními. Jak však porozumět prioritě náboženství před politikou? Předpokládám, že představitelé státu museli být katolíci, třebaže to katoličtí intelektuálové nikde explicitně nepotvrdili, i když Fuchs navrhoval regulaci demokracie podle Božího zákona,⁷²⁷ a katolická příslušnost tak vlastně 'vstupenkou' do vyšších struktur státu. Náboženství se tak stalo hraničním prvkem společnosti, které ji dělilo na katolíky – nekatolíky, resp. urozené – neurozené, jinými slovy předurčené k vládě a nevyvolené. Tím se křesťanský stát stával oligarchií, kterou katoličtí intelektuálové na demokracii vždy odmítali.

Katolická církev, jak je patrné z jejích encyklik, a katoličtí intelektuálové neměli vyhraněný názor na formu státu. Státní forma jim byla lhostejná do té míry,⁷²⁸ dokud odmítala násilí, zajišťovala stabilitu a zaručovala pořádek. Miklík se domníval, že jím navrhovaný nookratický systém je nejlépe realizovatelný v republice, avšak hodí se i na dědičné či volební monarchie. Tuto skutečnost vysvětloval tím, že se převážně jednalo o princip, méně pak systém, který se pružně přizpůsobí jak autoritativním, totalitním i demokratickým režimům, tak modernímu stavovskému státu.⁷²⁹ Katolíkům nevadily, snad až na výjimku J. Durycha, republikánské ani demokratické režimy, na nichž byla Československá republika založena, avšak upřednostňovali autoritativní zřízení. Právě tím, že se o formě vlády otevřeně nevyslovovali, jim umožnilo udržet si otevřená dvířka jak k demokratickým, tak nedemokratickým režimům.

Ústavu, základní zákon státu, již měli katoličtí intelektuálové promyšleno více, někteří její části dokonce navrhli – J. Durych (*Ústava*, Rozmach 1926), R. I. Malý (*Kříž nad Evropou*, Praha 1935), J. K. Miklík (*Kniha o dobrém zřízení státu*, Praha 1931). J. Durych se vyslovoval pro ústavu stručnou a krátkou, jasnou všem obyvatelům státu. Termín *stát* nevztahoval Durych výhradně k útvaru vzniklému teprve v roce 1918, ale označoval jím něco, co tu bylo již dávno, Bohem dáno a prací našich předků posvěceno. Tím věčným měla být *česká říše*, nikoliv krátký úsek našich dějin s názvem *Československá republika*, ale tisíciletý stát jako dědictví svatého Vojtěcha (957–997).⁷³⁰ Durychovy představy nejlépe vystihl M. Putna: „Durych sní o duchovní české říši

⁷²⁷ FUCHS, Alfred, *Demokracie a encykliky*, Praha 1936, s. 10.

⁷²⁸ FUCHS, Alfred, *Křesťan a svět. Výbor z díla*, ed. Ctibor Mařan, Praha 1948, s. 174.

⁷²⁹ MIKLÍK, Josef Konstantin, *Kniha o dobrém zřízení státu. Kritika demokracie a nový politický systém*, Praha 1931, s. 117.

⁷³⁰ DURYCH, Jaroslav, *Poslání českého státu*, Rozmach, ročník I., číslo 1, 1923, s. 7–10; DURYCH, Jaroslav, *Puchření – zřání*, Rozmach, ročník III., číslo 1, 1925, s. 4–8.

s konkrétním náboženským programem, s katolickým unionismem, usilující o sjednocení východních pravoslavných křesťanů s římskokatolickou církví.“⁷³¹

Zákonodárnou moc vykonával v Československu parlament, složený z poslanecké sněmovny a senátu. Ten byl katolickými intelektuály popisován v nepřátelském a parodizujícím duchu a odsuzován jako neúčinná a ponižující brzda, jejíž pravomoci může převzít rada, resp. vláda země, a její hlavní představitel,⁷³² nebo sbor soudců či jiných vynikajících mužů země, jimž „*náleží netoliko nejvyšší moc soudní, pokud jsou soudci z povolání, nýbrž i svrchovaná moc dozírací a nepřímo vládní.*“⁷³³ Většina katolíků však uvažovala o stavovském modelu, takže poslanecká sněmovna (označovaná jako *politická komora*) jim byla pouze přechodným jevem, pouze tolerovanou nutností na cestě ke stavovskému státu.

Katoličtí intelektuálové upřednostňovali jednokomorový parlament. Jejich řešení se tak často uchylovala k jistým zjednodušením a popírala klasickou dělbu moci: z dvoukomorového parlamentu se měl stát jednokomorový, z poslanecké sněmovny vláda země, z vlády země sbor vynikajících mužů apod. Tento postup jim lépe umožňoval kontrolovat politickou moc tím, že ji soustředil v rukou omezené katolické skupiny, když její pravomoci předtím omezil na poradní a kontrolní funkce. Skutečnou moc světil J. Durych do rukou tzv. *nejvyšší říšské rady* s říšským správcem v čele, volené podle stavů či krajů.⁷³⁴ J. J. Rückl zdůraznil křesťanské směřování parlamentu, avšak i všech politických institucí ve státě – „*Kříž nad republikou a nad parlamentem. Boha do parlamentu. Boha do zákonů, do škol a veřejného života.*“⁷³⁵

Z celé řady politických institucí kritizovali katolíci nejvíce senát. Vníмали jej jako nepotřebnou instituci,⁷³⁶ zcela závislou na proměnlivé vůli lidu a rozhodnutí poslanecké sněmovny. Ne všichni jej však chtěli zrušit: J. K. Miklík navrhoval přetvořit stávající senát v jakousi vyšší formu, tzv. *Nejvyšší dozorní radu*,⁷³⁷ která se měla skládat z „*mužů, kteří mají hluboce vypěstěný právní cit a neobyčejnou znalost lidí i života, jimž náleží netoliko nejvyšší moc soudní, pokud jsou soudci z povolání, nýbrž i svrchovaná moc dozírací a nepřímo*

⁷³¹ PUTNA, Martin C., *Jaroslav Durych. Svazky úvah a studií*, Praha 2003, s. 29.

⁷³² DURYCH, Jaroslav, *Ústava*, Rozmach, ročník IV., číslo 1, 1926, s. 20-22.

⁷³³ MIKLÍK, Josef Konstantin, *Kniha o dobrém zřízení státu. Kritika demokracie a nový politický systém*, Praha 1931, s. 69.

⁷³⁴ DURYCH, Jaroslav, *Ústava*, Rozmach, ročník IV., číslo 1, 1926, s. 20-22.

⁷³⁵ *Národní archiv v Praze*, fond Jan Jiří Rückl, č. fondu 467, karton 36, sign. 137 Projev k volbám (1935), poznámky J. J. R., bez datace.

⁷³⁶ Například MIKLÍK, Josef Konstantin, *Kniha o dobrém zřízení státu. Kritika demokracie a nový politický systém*, Praha 1931, s. 250.

⁷³⁷ Členy *Nejvyšší dozorní rady* jsou: a) všichni aktivní prezidenti nejvyšších soudů, b) všichni penzionovaní prezidenti soudů, c) všichni bývalí prezidenti státu a d) aktivní generální inspektor branné moci.

vládní,⁷³⁸ A. Fuchs přetvořit senát ve *stavovskou komoru*, která by zaujala jeho současnou funkci a nahradila jej.⁷³⁹ Miklík se zřejmě inspiroval v Itálii u nejvyššího orgánu vůdčích fašistických funkcionářů, tzv. *Velké fašistické rady*, které dosazoval sám Mussolini. Mladá generace a jí blízký J. Scheinost navrhovali zrušení senátu a jeho nahrazení tzv. *hospodářskou komorou*, jejíž členové by byli z části jmenováni vládou a z části voleni podle příslušnosti k jednotlivým stavovským organizacím.⁷⁴⁰

Moci soudní a soudům se věnoval nejpodrobněji J. K. Miklík v rámci svého pojetí *nookracie*. Nejsilnější oporou jeho nookratické republiky byl právě tzv. *Nejvyšší censorský dvůr*, sbor soudců a jiných vynikajících mužů.⁷⁴¹ Zatímco se nevyslovil k otázce nezávislosti soudů, soudní soustavě, hierarchii soudů, Ústavnímu soudu, Nejvyššímu správnímu soudu ani Státnímu soudu, podrobně se věnoval zejména trestům, které budou provinilcům vyměřovány: podle výše indexu (viz volební valor) byla odsouzenému stanovena výše trestu; čím vyšší index, tím vyšší trest, například inspektor byl trestán více než učitel.⁷⁴² Smrtelné hříchy, spáchané vědomě a dobrovolně, byly trestány smrtí, stejně tak trestal stát i občany, kteří lehkovážně rozhodovali o životě a smrti, tj. prodavači a lékaři bránící početí, hlasatelé a vykonavači euthanasie a nebezpeční atentátníci a žháři. Zcela středověkou formu usmrcení – upálení, volil Miklík v případě sodomie či pederastie.⁷⁴³ Tvrdé fyzické tresty volil Miklík v případě zmíněné homosexuality či morálně nevhodného chování. Jeho příspěvek k soudnictví stál v praktické, nikoliv teoretické rovině, neboť reformoval předmět soudů, nikoliv jejich obsah a strukturu. J. Durych podpořil nezávislost soudů ve vztahu k představiteli státu a žádal, aby „*žádný vladař... [nesměl – pozn. MŠ] být souzený pro formu vlády, ale pouze pro škody a nezřady*.“⁷⁴⁴

Vzhledem k tomu, že se katoličtí intelektuálové nezabývali poslaneckou sněmovnou a senátem podrobněji, jejich složením, počtem komor, jmenováním členů, pravomocí komor, vztahu vůči vládě a představiteli státu, se můžeme domnívat, že nepovažovali za tolik důležitou formu, ale spíše její obsah – jejich politický program byl více personalistický než institucionální, neboť „*důležitý je mravní a duchovní obsah*

⁷³⁸ MIKLÍK, Josef Konstantin, *Kniha o dobrém zřízení státu. Kritika demokracie a nový politický systém*, Praha 1931, s. 69, 71.

⁷³⁹ FUCHS, Alfred, *Křesťan a svět. Výbor z díla*, ed. Ľubor Maňan, Praha 1948, s. 166.

⁷⁴⁰ ŠEBEK, Jaroslav, *Katolicismus a autoritativní hnutí meziválečného období*, in: Víra a výraz. Sborník z konference „...bývalo u mne zotvíráno...“ Východiska a perspektivy české křesťanské poezie a prózy 20. století, Brno 2005, s. 171.

⁷⁴¹ MIKLÍK, Josef Konstantin, *Kniha o dobrém zřízení státu. Kritika demokracie a nový politický systém*, Praha 1931, s. 69.

⁷⁴² TAMTÉŽ, s. 77.

⁷⁴³ TAMTÉŽ, s. 83.

⁷⁴⁴ DURYCH, Jaroslav, *Ústava*, Rozmach, ročník IV., číslo 1, 1926, s. 22.

a charakter vedoucích osob.⁷⁴⁵ Důraz byl v katolickém pojetí položen zejména na hierarchii společnosti a institucí, poněvadž i Bůh stvořil svět, v němž jsou mu lidé podřízeni.⁷⁴⁶ Jejich pojetí institucí výrazně připomínalo neměnný středověký model Bohem daného řádu,⁷⁴⁷ který neznal jiný způsob výkonu moci než hierarchický, protiváhu moderního politického uspořádání, z něhož pramenil strach vůči parlamentarizmu, demokracii či politickému stranictví. Proto se rovněž nestavěli vůči autoritativním metodám v ostatních zemích, např. v Německu, Rakousku, Itálii, Portugalsku, když zde docházelo k omezování činnosti parlamentu a porušování práv poslanců a senátorů.

Nejsmutnější na celé skutečnosti zůstává, že se slovy, která o státu pronesl T. G. Masaryk, měli o svém novém, lepším a spravedlivějším zřízení vystoupit právě katoličtí intelektuálové. Masaryk při příležitosti desátého výročí Československé republiky pronesl: „*Ráj na zemi není nikdy hotov a ukončen, je v nás jako dobrá vůle, jako vzájemná služba, jako zřízení po spravedlnosti a především láska, účinná láska k našim spoluobčanům a ke všem lidem dobré vůle. Máme svůj stát, abychom usilovali o nejlepší řád, řekl bych o království boží.*“⁷⁴⁸

V. 2 Kdo bude státu vládnout?⁷⁴⁹ Moc výkonná

Jak si katolíci představovali výkonné orgány? Spíše než vládu lidu a vládu pro lid prosazovali katoličtí intelektuálové vládu silných, shora jmenovaných jednotlivců, charismatických vůdců, nejlépe osvícených, duchovně zaměřených, katolicky přesvědčených mužů, kteří si těšili neomezené autoritě a bezvýhradné poslušnosti zbytku společnosti.⁷⁵⁰ Vláda, jež stála ve středu politického života, tak nebyla závislá na parlamentní většině, ale vycházela z autority katolické většiny československého národa a směřovala k zachování přirozené hierarchie ve společnosti. Vzhledem k tomu, že katoličtí intelektuálové nepřipouštěli žádnou organizovanou a jasně definovanou opoziční skupinu, bylo podle nich naprosto legitimní zastupovat celý národ: vláda,

⁷⁴⁵ MALÝ, Rudolf Ina, *Tak!*, Tak, ročník I., číslo 1, 1937, s. 2.

⁷⁴⁶ VAŠEK, Bedřich, *Cesty k sociální spravedlnosti. Základní křesťanské zásady hospodářsko-spoločenské*, Praha 1936, s. 6-7.

⁷⁴⁷ To ostatně sami katolíci – Jan Scheinost, Alfred Fuchs a Josef Doležal – potvrdili na společné schůzce s prezidentem Masarykem v roce 1926 v Topolčankách, kde se vyslovili, že chtějí bránit katolicismus stejnými způsoby, jako tomu bylo za dob Karla IV. Podrobněji: *Tajný vatikánský archiv*, fond Sacra Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari Cecoslovacchia, IV. období (1925-1929), pozice 70, fascikl 72, s. 23-25.

⁷⁴⁸ MASARYK, Tomáš Garrigue, *Cesta demokracie. Projevy, články, rozhovory 1924-1928*, III, Praha 1994, s. 323-324.

⁷⁴⁹ Toto spojení jsem si vypůjčil ze sedmé kapitoly Popperovy knihy *Otevřená společnost a její nepřátelé I.*

⁷⁵⁰ BRAUNIAS, Karl, *Katolické pojetí státu*, Řád. Revue pro kulturu a život, ročník III., 1936, s. 451.

na rozdíl od klasické parlamentní demokracie, tak nebyla u katolíků odpovědná přímo lidu, ale Boží moci, která ji ukládala usilovat o zákony k obecnému dobru a spravedlnosti.⁷⁵¹ Pod pojmem *spravedlnost* ovšem katolíci rozuměli to, co je v nejlepším zájmu jejich křesťanského státu, tedy hierarchii a nadvládu katolictví, nikoliv rovné postavení před zákonem, nestrannost soudů, rovné rozdělení práv a povinností mezi obyvatele země apod. K nelibosti mnohých katolíků i Vatikánů se tak v Československé republice nedělo, navíc katolíci zastoupení ve vládě zastávali umírněná, nekonfliktní stanoviska.⁷⁵²

Podle katolíků samotných i podle encykliky *Quadragesimo anno* (článek 25) bylo úkolem vlády chránit celek (obecné blaho) a jeho složky, např. soukromé vlastnictví, přičemž bylo nutné přihlížet k slabým, chudým a jinak znevýhodněným členům společnosti. Hlavní úkoly vlády proto směřovaly převážně do ekonomicko-sociální roviny, již katolíci rozpracovali nejlépe – zřejmě právě k ní chovali nejvíce připomínek – zatímco s rovinou zahraničně-politickou, legislativní, soudní a administrativní převážně souhlasili a byli podle mého názoru připraveni zachovat současnou podobu, jež se v liberálně-demokratickém Československu prosadila. Nebezpečnou se v katolickém pojetí stala převaha ekonomické moci nad politickou; v demokratickém státě řídí politická moc ekonomickou, nikoliv naopak - ekonomie převažuje nad politickou stránkou v nedemokratických režimech.

Katoličtí intelektuálové se vyslovovali k oběma hlavním nositelům exekutivní moci, tedy k vládě a k hlavě státu, kteří tuto moc představovali. J. K. Miklík z nich měl otázku *Kdo bude státu vládnout?* promyšlenou nejlépe: do čela státu se postaví vynikající osobnosti, kterým budou svěřeny hlasy voličů.⁷⁵³ Ale copak tomu tak nebylo v demokracii, která v Československu existovala? Bylo, ale lid, ve vleku politických vůdců a nepřehledného politického stranictví, nevolil z nepřehledného množství stran muže křesťanských hodnot, ale ateistické zástupce. Katolíci si tak nemohli činit nároky na lepší postavení ve společnosti, tím spíše na předních a nejdynamičtějších postech, jaké výkonná moc představuje. Neorientovaný lid se v demokracii rozhodoval špatně a nezkušeně, volil si nekvalifikované zástupce, kteří následně usedli do parlamentu,

⁷⁵¹ DURYCH, Václav, *Vzpomínky na mého otce. Životopis Jaroslava Durycha*, Olomouc 2001, s. 292.

⁷⁵² Fond Archivio Nunziatura Cecoslovacchia (dříve Archivio Nunziatura Apostolica di Praga), periodo 1919-1923, Posizione: V – B *Governo della Repubblica*, busta 8; fond Sacra Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari Cecoslovacchia, IV. období (1921-1935), pozice 11, fascikl 13, dokument s. 51-52 (Kašpar Gasparrimu).

⁷⁵³ MIKLÍK, Josef Konstantin, *Kniha o dobrém zřízení státu. Kritika demokracie a nový politický systém*, Praha 1931, s. 23.

jenž symbolizoval „prostou stádovládu“ a „vládu politických aparátů“. ⁷⁵⁴ Katolíci však navrhovali jiné řešení – vládu moudrých mužů. Zmiňovaná vláda měla společnost přesvědčit, co jeho povaze vyhovuje nejlépe – až nápadně vláda moudrých, těch nejlepších, katolicky založených vzdělavců, evokuje Platónova krále-filozofa či antického krále-kněze! ⁷⁵⁵

Představu o nejvyšší státním představiteli měl rovněž jasně utvořenu J. K. Miklík. Do čela státu se měl postavit prezident, jenž byl volen poslaneckou sněmovnou z deseti kandidátů, kteří při posledních volbách do poslanecké sněmovny získali největší počet hlasů. ⁷⁵⁶ Volební období prezidenta trvalo čtyři roky. Jeho pravomoci byly vymezeny následovně: jmenoval příslušný počet ministrů, který kolísal mezi osmi až dvaceti muži, jmenoval všechny vyšší úředníky státu na návrh příslušných ministrů, vracel nevyhovující zákony k přepracování poslanecké sněmovně, v případě potřeby suspendoval soud apod. Zcela v duchu požadavků katolíků upřednostňoval zájmy celku před zájmy vlastními a nebyl, s výjimkou velezrady, ze své funkce odpovědný. Ze skutečnosti, že k mnoha úkonům potřeboval souhlas ministerské rady, se lze domnívat, že jeho postavení v politickém systému země bylo slabé, formální. ⁷⁵⁷

Proč však nechtěli katolíci silného prezidenta a spíše slabou vládu? Domnívám se, že je inspirovalo dobové politické uspořádání autoritativních států a rovněž demokratické vědomí, že prezident není/ nebude lidem volen přímo, čímž si nemůže nárokovat silné postavení – v Rakousku, Německu či Portugalsku byl prezident slabý, stejně jako král v Itálii a ve Španělsku. Akceptovali tedy kabinetní systém, nikoliv prezidentský model. Postavení prezidenta a vlády odrážely rovněž ambice katolíků v oblasti parlamentu, jenž měl být nahrazen stavovskou korporací. Proč však katolíci nerozpracovali myšlenku, jakým způsobem bude výkonná moc omezena a jaký bude vzájemný vztah vlády a prezidenta republiky? Jako odpověď se nabízí spekulace, že nijak nechtěli omezovat téměř absolutní moc vlády...

Charakter vlády, již katoličtí intelektuálové prosazovali, bychom mohli nejlépe označit termínem *teokracie*, vláda vykonávaná ve jménu Boha. Teokracii obnovovala podle katolíků náboženská věrnost. Jinými slovy to vyjádřil R. Dacík, když napsal: „*Křesťané jsou spoluobčané svatých a domácí Boží, a proto se musejí řídit zákony nebes a nikoliv*

⁷⁵⁴ TAMTÉŽ, s. 23.

⁷⁵⁵ Podrobněji: POPPER, Karl Raimund, *Otevřená společnost a její nepřítel. Ubranutí Platónem*, I, Praha 1994, s. 128-143.

⁷⁵⁶ MIKLÍK, Josef Konstantin, *Kniha o dobrém zřízení státu. Kritika demokracie a nový politický systém*, Praha 1931, s. 57.

⁷⁵⁷ Podrobněji: TAMTÉŽ, s. 57-64.

*zákony světa. Vše, čeho by se zmocnili na tomto světě, znamenalo by pro ně ztrátu, kdyby to nepodrobili zcela vládě Boží.*⁷⁵⁸ Tuto teokracii však nevnímali jako protiváhu demokracie, jak se snažil dokázat T. G. Masaryk, ale jako nadstavbu demokratického řádu, resp. jeho doplnění. Např. A. Fuchs považoval teokracii za „uznání božského principu nad státem, který vládne nad vším,⁷⁵⁹ což potvrzoval i J. Durych článkem *Hlavní úkol*: „Jen a jen katolictví... musí vládnout, poroučet, určovat, vést, mluvit a tvořit a všechno ostatní musí být velmi uctivé a pokorně zticha...“⁷⁶⁰, stejně tak článkem *Revoluce?*: „Bez náboženství nelze konat spravedlnost, nelze soudit, vládnout a čestně žít. Jenom náboženství je schopno provést reformaci života, obnovit spravedlnost a čest v těle národa. Podlí podvodníci volili metodu obrácenou: nereformovali život náboženstvím, nýbrž náboženství životem. Náboženství, které je nereformovatelné, bylo sníženo na firmu a tato firma byla stržena do osudu všech jiných politických firem.“⁷⁶¹ J. K. Miklík věřil, že „zlo teokracie, monarchie nebo tyranie (ve smyslu řeckém) nemůže být nikdy tak velké, jako eventuelní zlo aristokracie, demokracie, ochlokracie.“⁷⁶² Katoličtí intelektuálové se domnívali, že náboženské zákony stojí nad státními zákony a nad vším ostatním.

Spojení vládních a duchovních funkcí, směřujících k rozvoji spravedlnosti, blaha a křesťanských hodnot, bylo důležitou rolí vlády. J. Scheinost soudil, že úkolem vlády bylo především vést každý národ podle určitého Božího plánu.⁷⁶³ Aby se jí to podařilo, bylo nutné, aby byla stabilní – nadšení proto vzbuzovaly především autoritativní a totalitní vlády, kterým se to dařilo a které bylo obtížné odvolat. Vedly společnost pevným, a křesťané často rádi věřili, i křesťanským směrem. Československé vlády neměly v porovnání s nimi pevnou pozici, ani nebyly vůči církvi vstřícné jako např. Salazar či Schuschnigg, aby si získaly podporu katolických voličů, ani tolik podbízivé, aby vzbudily naději v křesťanské společnosti, jako např. Hitler při jednání o konkordátu.⁷⁶⁴

Na čem se měla zakládat výkonná moc, tedy autorita vládce a členů jeho kabinetu? Katolíci byli jednoznačně přesvědčeni o nutnosti autority a podporovali její posílení, odlišovali ji však od sociální prestiže a poměru nadřazenosti a podřízenosti.⁷⁶⁵

⁷⁵⁸ DACÍK, Reginald, *Křesťan a svět*, Na hlubinu. Revue pro vnitřní život, ročník XIV., 1939, s. 469-470.

⁷⁵⁹ FUCHS, Alfred, *Propaganda v demokracii a v diktaturách*, Praha 1938, s. 8.

⁷⁶⁰ DURYCH, Jaroslav, *Hlavní úkol*, Rozmach, ročník III., číslo 14, 1925, s. 212-213.

⁷⁶¹ FIALOVÁ, Zuzana (ed.), *Jaroslav Durych. Publicista*, Praha 2001, s. 201; DURYCH, Jaroslav, *Revoluce?*, Rozmach, ročník III., číslo 7, 1925, s. 108-109.

⁷⁶² MIKLÍK, Josef Konstantin, *Kniha o dobrém zřízení státu. Kritika demokracie a nový politický systém*, Praha 1931, s. 13.

⁷⁶³ SCHEINOST, Jan, *Pro domo mea*, Rozmach, ročník V., 1927, s. 548.

⁷⁶⁴ MAYEUR, Jean-Marie, *Storia del Cristianesimo. Guerre mondiali e totalitarismi (1914-1958)*, volume 12, Roma 1997, s. 564.

⁷⁶⁵ FUCHS, Alfred, *Autorita*, Praha 1930; MALÝ, Radomír, *Alfred Fuchs. Muž dvoji konverze*, Brno 1990, s. 20; MALÝ, Rudolf Ina, *Kříž nad Evropou. Revoluce dvacátého století*, Praha 1935, s. 198.

Rovněž ji nehledali v lidském rozumu jako např. ústava Československa z roku 1920 (*lid jest pramenem veškeré moci ve státě*), ale v kázni, pořádku, solidaritě a stabilitě, zejména ve věcech víry, založené na osobním prožitku. Nevníмали ji však negativně. B. Vašek se dokonce pokusil autoritu státu definovat: „*Je to právo zavazovat členy společnosti k tomu, aby spolupracovali svými skutky o společné blaho.*“⁷⁶⁶ Hlavním pramenem veškeré autority byla věrnost Bohu a katolickému náboženství – církev byla pro katolíka vyšší hodnotou než národ a stát.⁷⁶⁷ Věřící se tudíž nepodroboval autoritě státu jako původní, ale sekundární autoritě, odvozené od nejvyšší autority Boží. Nacismus byl mimo jiné špatný také proto, že Vůdce chtěl být Němcům nejvyšší autoritou i v náboženství – to snad vysvětluje jejich odpor k silnému prezidentství, jež formálně Hitler vykonával – v němž měl existovat jediný „*německý Bůh, hitlerovský Bůh.*“⁷⁶⁸ Na druhé straně podpora autority neznamenal podporu nedemokratické formy vlády.

Katolíci si zjevně neuvědomovali, že ten, kdo na sebe strhne příliš velkou moc, jí může použít v neprospěch ostatních, a to jak na poli hospodářském, tak sociálním, kulturním i náboženském. Snad věřili, že ji nemůže obrátit proti většině společnosti, proti katolické většině. Katolíci byli ovšem ochotni vyměnit církevní hodnoty za odevzdání části demokratických svobod; vítali proto pořádek a řád, třeba i kategoricky vynucovaný. Z běžného čtení zpráv zahraničního tisku se ve 20. a na začátku 30. let zdálo, že spolu autoritativní režimy a katolické skupiny velmi dobře vycházejí.

Vzhledem k charakteru výtek a poznámek, týkajících se politické moci, výkonné moci a autority, můžeme dojít k závěru, že se katolíci intelektuálně nesnažili tolik o institucionální změny, tedy změnit formu, ale převážně obsah fungování demokratických institucí. Prezident jim byl přijatelný do té míry, dokud zachovával věrnost obecnému blahu a křesťanským zásadám. Vláda byla akceptovatelná pro svůj konzervativní a katolický charakter; snad ji především považovali za vykonavatele správních, méně pak vládních funkcí, které stanovily zákonodárné orgány. Z předcházejí analýzy vyplývá, že je potřeba rozlišovat mezi „*dvěma královstvími*“, Božím a světským; právě politická oblast, jež se týkala druhého království a kterou katolíci promýšleli spíše obecně než konkrétně, zůstávala v očích katolické skupiny nedokonalým provizoriem. Jednoznačně to vystihl Jaroslav Durych ve svém článku

⁷⁶⁶ VAŠEK, Bedřich, *Křesťanská sociologie. Život sociální*, I, Praha 1933, s. 234.

⁷⁶⁷ KOMAREK, Karel, *Typ katolictví Jaroslava Durycha*, in: *Osobnost v církvi a politice. Čeští a slovenští křesťané ve 20. století*, Brno 2006, s. 341.

⁷⁶⁸ MALÝ, Rudolf Ina, *Kříž nad Evropou. Revoluce dvacátého století*, Praha 1935, s. 152.

Demokracie: „Koruna královská je krásná a vznešená, ba dokonce i svatá. Ale pro ni nepřišel Spasitel a nepřijde.“⁷⁶⁹

V. 3 Nová demokracie? Nookracie! Občanská svoboda a rovnost

V oblasti nového společenského uspořádání byla zřejmě nejlépe propracovanou představou politická idea Rudolfa I. Malého, který ve 20. letech představil ve svých pracích termín *kvalitativní demokracie*, nové demokracie, jež „měla čelit problémům a především nešvarům politického stranictví první republiky vytvořením jednotné intelektuální fronty a případným založením nové úřednické politické strany.“⁷⁷⁰ O co se konkrétně jednalo?

R. I. Malý tento svůj pojem vysvětlil v knize *Kříž nad Evropou* a v článku *Kvalitativní demokracie*, kde jej charakterizoval jako kvantitativní, mechanický a nivelizační antipod československé demokracie. Svůj model ideálního společenského řádu postavil R. I. Malý na duchovním, katolickém, nikoliv finančním základě, který poskytuje člověku mravní i odbornou kvalifikaci k vykonávání politických úřadů a rozvíjí jej rovněž v oblasti sociální. V kulturní hierarchii vyzvedl nejvýše hodnoty mravní a duchovní a charakter vůdčích osobností; „kde není takového obecného řádu mravního jako je řád katolický, kde náboženství není základní silou národního života – tam není možná demokracie kvalitativní, nýbrž jen demokracie mechanická. A mechanická demokracie nikdy není a nebude skutečnou kulturní demokracií...“⁷⁷¹ Hybnou silou ve společnosti měla být podle Malého inteligence, jež je předurčena vytvořit a zachovávat, nikoliv měnit, danou hierarchii hodnot.⁷⁷² Svůj politický rozhled si autor *Kříže nad Evropou* rozšířil během svého pobytu v Itálii na konci 20. let, kde jej oslovila každodennost Mussoliniho režimu, zejména iluzorní harmonie fašistického režimu a katolické církve. Malý si však byl vědom slabin nového systému, proto upozorňoval, že je třeba si dávat pozor, aby se z „kvalitativní demokracie se nakonec nevyklubala ‘demokracie’ horší a nedemokratičtější než byla dosavadní.“⁷⁷³ Nakonec se z ní ‘vyklubal’ fašismus, který Malý označil za nejzdařilejší formu *kvalitativní demokracie*.⁷⁷⁴

⁷⁶⁹ FIALOVÁ, Zuzana (ed.), *Jaroslav Durych. Publicista*, Praha 2001, s. 183-184; DURYCH, Jaroslav, *Demokracie*, Rozmach, ročník II., číslo 20, 1924, s. 297-304.

⁷⁷⁰ HANUŠ, Jiří, *Tradice českého katolicismu ve 20. století*, Brno 2005, s. 101.

⁷⁷¹ MALÝ, Rudolf Ina, *Kříž nad Evropou. Revoluce dvacátého století*, Praha 1935, s. 93.

⁷⁷² MED, Jaroslav, *Osobnost R. I. Malého*, in: *Osobnost v církvi a politice. Čeští a slovenští křesťané ve 20. století*, Brno 2006, s. 388 a dále.

⁷⁷³ MALÝ, Rudolf Ina, *Kříž nad Evropou. Revoluce dvacátého století*, Praha 1935, s. 52

⁷⁷⁴ TAMTÉŽ, s. 195.

Vztah k demokracii si ve svém díle ujasňoval rovněž Josef Konstantin Miklík, a to zejména v díle *Kniha o dobrém řízení státu*. Pojem *demokracie* nahradil termínem *nookracie* (z řeckého *noos* = duch), který překládal jako *dobrovláda*. Její princip charakterizoval slovy: „*Čím má kdo lepší náhled do věci a čím má kdo poctivější vůli spravovat se lepším poznáním, tím více má práva na rozhodování o vlastním štěstí ve společnosti a tím více poskytuje naděje, že bude i o cizím štěstí spolurozhodovat co nejlépe.*“⁷⁷⁵ Nookracie měla usilovat o sociální spravedlnost a lidskou solidaritu, v podstatě stát v protikladu ke kapitalismu a liberálnímu egoizmu. Miklík podporoval nookracii zejména proto, že usilovala o přístupné vzdělání, chránila občany před mravní rozpustilostí a nevázaností a odmítala politické instituce jako např. senát (horní sněmovna). Jednalo se o systém, který diferencoval občany podle věku a výchovy a již samotným principem tzv. volebního cenzoru odmítal rovnost lidí, stojící na rovných právech a povinnostech všech.

Miklík si však neuvědomil, že novým výběrem vytvářel novou formu aristokracie, resp. oligarchie, kterou dříve kritizoval. Právě volební rovnost představovala jeden z principů demokracie. Miklík tuto zásadu odmítl ve svém článku *Ještě o demokracii* slovy: „*Chce-li demokracie úplnou rovnost všech lidí, pracuje proti Stvořiteli. Pracuje proti Pořadateli světa, proti Vykupiteli a Odplatiteli. Jednušková demokracie předpokládá úplnou rovnost; je tedy mylná a odporuje přirozenosti. Jest protipřirozená a nemravná sama v sobě, nehlédíc ani k následkům, jež za sebou nevyhnutelně vleče.*“⁷⁷⁶ Princip nookratických voleb, jmenování představitelů, soudnictví, trestů apod. jsem již analyzoval v příslušných kapitolách. J. Hanuš, který model Miklíkovy aristokracie podrobil kritice, považuje *nookracii* za velmi komplikovaný, těžko realizovatelný systém a označuje ji jako *demokracii s totalitními prvky*, tedy jako totalitu, halící se do demokratického hábitu.⁷⁷⁷

Bedřich Vašek souhlasil s názory prezidenta Masaryka na demokracii, byl si však vědom jistých slabin demokracie, zejména jejího každodenního výkonu. Prosazoval takové pojetí, které bude vytvářet příznivé mravní ovzduší ve státě, podporovat vzdělanost občanů státu a věnovat se formování řádných demokratických vůdců.⁷⁷⁸ Za nezbytný předpoklad každého dobře fungujícího systému považoval stejně jako ostatní katoličtí intelektuálové mravnost a víru v Boha.

⁷⁷⁵ MIKLÍK, Josef Konstantin, *Kniha o dobrém řízení státu. Kritika demokracie a nový politický systém*, Praha 1931, s. 35.

⁷⁷⁶ MIKLÍK, Josef Konstantin, *Ještě o demokracii*, Tak, ročník I., číslo 15-16, 1937, s. 258.

⁷⁷⁷ HANUŠ, Jiří, *Tradice českého katolicismu ve 20. století*, Brno 2005, s. 122; PEHR, Michal, *Lidovci a demokracie*, in: Na pozvání Masarykova ústavu, 5, Praha 2007, s. 121 a dále.

⁷⁷⁸ VAŠEK, Bedřich, *Doba úzkosti a varu. Studie sociálně-etické*, Praha 1936, s. 177-181.

Možnou alternativu k demokratickému systému představovalo budování tzv. stavovské společnosti, jak o tom ve svých dílech pojednával taktéž J. Durych. Durychovy tvůrčí síly se však vyčerpaly bojem s T. G. Masarykem, J. Šrámkem a K. Čapkem; na načrtnutí vlastního, lepšího politického systému mu již nezbývaly ani síly, ani čas.⁷⁷⁹ Přesto, jako jeden z mála mužů v rámci katolické skupiny, se pokusil demokracii definovat: „*Demokracie jest vláda, zaručující každému člověku přirozené minimum lidského práva, jež tvoří právo volit, volně myslit a požívat svobody konfesijní. A za tím tečka.*“⁷⁸⁰ Právě složitost celého stavovského experimentu vyžaduje větší pozornost, proto ji budeme věnovat samostatnou kapitolu V. 5.

Demokracie byla pro své rozpory, nedokonalosti a problémy katolickým intelektuálům spíše přechodnou soustavou uspořádání politické moci než definitivním společenským uspořádáním. J. Hanuš se domnívá, že se katolíci soustředili více na nový stavovský princip než na zlepšování demokratických institucí či mechanismů stávajícího systému.⁷⁸¹ Katolíci kladli důraz na morální – „*demokracie může existovat pouze lidmi, kteří stojí mravně vysoko,*“⁷⁸² – rozměr demokracie, tudíž vkládali naděje do inteligence s rozvinutým citem pro kulturní a mravní hodnoty, respektující obecnou solidaritu. Když se katolíci vyslovovali o budoucnosti demokracie, mysleli vždy demokracii křesťanskou, neboť ostatní demokracie spočívaly na marxistických, liberálních či bezbožných idejích, které nebyly v souladu s křesťanskými a národními principy.

S vnímáním demokracie bezprostředně souvisí i chápání svobody a rovnosti. J. Durych se domníval, že „*svoboda osobní a rovnost práv občanských jest právem přechodným, které lze měnit, byť ne libovolně, přece jen od základů. Svoboda projevů ve všeobecnosti existovat nesmí a může se zaručit jen pro určitá místa a určité funkce. Svoboda a rovnost občanská se uznává jen tak dalece a na tak dlouho, dokud aktivně slouží zájmům říše.*“⁷⁸³ Durych snil o státě, který rovnost svobody nahradí rovností práce, lásky a spravedlnosti. R. I. Malý sice mluvil o nutnosti zachování a dodržování občanské svobody,⁷⁸⁴ nicméně je jasné, že to s ní nemyslel vážně; svoboda byla spíše prostředkem k dosažení velikosti českého státu

⁷⁷⁹ PUTNA, Martin C., *Jaroslav Durych. Svazky úvah a studií*, Praha 2003, s. 7.

⁷⁸⁰ FIALOVÁ, Zuzana (ed.), *Jaroslav Durych. Publicista*, Praha 2001, s. 175; DURYCH, Jaroslav, *Demokracie*, Rozmach, ročník II., číslo 20, 1924, s. 297–304.

⁷⁸¹ HANUŠ, Jiří, *Tradice českého katolicismu ve 20. století*, Brno 2005, s. 121.

⁷⁸² ŽÁK, Josef, *Boj o demokracii I.*, 3. generace, ročník V., číslo 14, 1934, s. 4.

⁷⁸³ DURYCH, Jaroslav, *Ústava*, Rozmach, ročník IV., číslo 1, 1926, s. 23.

⁷⁸⁴ MALÝ, Rudolf Ina, *Kříž nad Evropou. Kritika demokracie a nový politický systém*, Praha 1931, s. 197.

ve své duchovní rovině.⁷⁸⁵ Katolicismus proto usiloval o omezení neoprávněných výsad a zisků, jak se ve svém díle *Kříž nad Evropou* vyslovil Malý.

Většina katolíků vnímala občanské svobody jako protiváhu nevázanosti a spojovala je s vysokou mravností, na druhé straně v nich někteří viděli prostředek liberálního boje, který odpoutával člověka od Boha.⁷⁸⁶ Rovnost a svobodu vnímali jako abstraktní, formální a fiktivní ideály, jimiž se československý stát zaštiťoval; jejich svoboda byla rovností před Bohem, rovností před Boží milostí, tedy duchovní rovností, kterou pro své racionální, čistě politické cíle zneužila demokracie.⁷⁸⁷ Jejich pojetí svobody tak bylo chybné a blížilo se Platónově kritice rovnostářství, jež bylo jeho úhlavním nepřítelem. Jejich názory se v této rovině inspirovaly O. Spannem, který proti demokracii postavil aristotelovskou zásadu rovnosti mezi rovnými, nikoliv rovnosti všech, a podřízenost duchovně nižšího duchovně vyššímu.

V. 4 Náboženství ve společnosti. Pozice katolictví a církve ve státě

Z kapitoly IV. 11 o antisemitizmu, vyhrocujícímu se v otevřenou nenávist, jenž jsme považovali za významný projev antidemokratizmu, můžeme předpokládat, že čeští katoličtí intelektuálové nebyli nábožensky tolerantní. Byli však netolerantní jen vůči ateistům nebo kritizovali i ostatní křesťanské proudy? Jak se měl křesťanský stát chovat v otázkách víry?

Katoličtí intelektuálové, zejména J. Durych, J. Florian, J. Deml, J. K. Miklík, R. I. Malý a R. Voříšek, nesmlouvavě odsuzovali tolerantní směr a podezírali všechno nekatolické, jež jim splývalo s ateistickým. Sami, v niterném boji proti toleranci či ekumenizmu, vnucovali společnosti katolickou víru – „*jen a jen katolictví...právo, jen katolictví musí vládnout, poroučet, určovat, vést, mluvit a tvořit a všechno ostatní musí být velmi uctivé a pokorně zticha, chce-li, aby vůči tomu byla zachována tolerance. Stát se musí dostat pod protektorát katolictví,*“⁷⁸⁸ popř. „*náboženství jest nedotknutelné,*“⁷⁸⁹ popř. „*katolictví je jediná cesta bezpečná a jistá dle slov Zakladatelových: 'Já jsem cesta, pravda a život',*“⁷⁹⁰ ba dokonce se obraceli

⁷⁸⁵ TAMTÉŽ, s. 112–113.

⁷⁸⁶ VAŠEK, Bedřich, *Cesty ke sociální spravedlnosti. Základní křesťanské zásady hospodářsko-společenské*, Praha 1936, s. 5–6. Srovnej FUCHS, Alfred, *Křesťan a svět. Výbor z díla*, ed. Ctibor Mařan, Praha 1948, s. 186.

⁷⁸⁷ MALÝ, Rudolf Ina, *Kříž nad Evropou. Kritika demokracie a nový politický systém*, Praha 1931, s. 61; BEROUNSKÝ, Stanislav, *Tři antidemokrati*, Akord, ročník IV., 1931, s. 455.

⁷⁸⁸ DURYCH, Jaroslav, *Hlavní úkol*, Rozmach, ročník III., číslo 14, 1925, s. 212–213.

⁷⁸⁹ MIKLÍK, Josef Konstantin, „*Demokracie je diskuse*“, Tak, ročník I., číslo 14, 1937, s. 241.

⁷⁹⁰ DURYCH, Jaroslav, *Katolická cesta*, in: *Katolická cesta*, Praha 1991, s. 95.

na nejvyšší představitele státu, aby se na katolickou víru obrátili!⁷⁹¹ O toleranci se J. Durych vyslovil zcela jasně: „*Tolerance může být na újmu říši, proto nelze zaručit trvalou rovnoprávnost ani trvalou toleranci.*“⁷⁹² Katolická církev nebyla pro katolické intelektuály jednou z křesťanských církví, ale jedinou křesťanskou církví! Celkem jasně se k bojovné katolicitě těchto literátů vyslovil J. Brabec, který napsal, že „*postulát – bez víry to nejde a nepůjde – se časem zvrátil v netolerantnost, v představu o svrchovanosti církve nad veškerým lidstvem. Touha znovu obnovit dominantní postavení církve ve společenském řádu vnesla do jeho díla viditelnou křečovitost a voluntární gestaci, které se v dalším desetiletí vystupňovala do krajnosti.*“⁷⁹³ K. Popper v útocích na náboženskou toleranci spatřoval rozčarování katolické skupiny z racionalizmu, který byl v Evropě přítomen od doby Hegelovy.⁷⁹⁴ Katoličtí intelektuálové tak ve svých dílech podporovali vytvoření netolerantního konfesijního státu, jehož největším nepřítelem byl ateistický komunismus.

Otázku tolerance intenzivně a systematicky promýšlel ve svém díle *Kniha o dobrém zřízení státu* zejména J. K. Miklík. Vzhledem k tomu, že náboženství přisuzoval nejvýznamnější místo ve společnosti, nemohl být jeho stát tolerantní. Systém *nookracie* proto zakazoval ateismus a agnosticizmus jako nerozumné nauky, stejně tak mravnost založenou na jiném než křesťanském základě. Nekřesťanská náboženství stát trpěl, pokud neodporovala poznatkům přirozeného náboženství a nebyla namířena proti křesťanství.⁷⁹⁵ Většinou však stát protináboženské prohřešky sankcionoval – pokutou, vězením či žalářem; za trestné bylo považováno např. odmítání nadřazenosti katolického náboženství nad ostatní křesťanské proudy, urážení katolické církve, rouhání se proti Bohu nebo snižování důstojnosti církve vůbec.⁷⁹⁶

Ostatní literáti si spíše ujasňovali důležitost náboženství v životě společnosti, o čemž svědčí výroky jako „*K podstatě člověka náleží touha po Bohu jako Dobru nejvyšším, Člověk je tvor náboženský,*“⁷⁹⁷ „*Katolické křesťanství je pro český národ jedinou nosnou silou, jak ukazují slavné doby českých dějin*“⁷⁹⁸ či „*Katolictví je majetek, a jak správně jeden vysoký církevní*

⁷⁹¹ DEML, *Zakázané světlo. Výbor z korespondence z let 1930-1933*, ed. Jiří Olič, Praha 1999, s. 7.

⁷⁹² DURYCH, Jaroslav, *Ústava*, Rozmach, ročník IV., číslo 1, 1926, s. 23.

⁷⁹³ BRABEC, Jiří, *Modely kulturně politické tvorby a jejich vzájemné vztahy*, in: Československo 1918-1938. Osudy demokracie ve střední Evropě, II., Praha 1999, s. 438.

⁷⁹⁴ POPPER, Karl Raimund, *Otevřená společnost a její nepřítelé. Vlna prorocství: Hegel, Marx a co následovalo*, II., Praha 1994, s. 219.

⁷⁹⁵ MIKLÍK, Josef Konstantin, *Kniha o dobrém zřízení státu. Kritika demokracie a nový politický systém*, Praha 1931, s. 75.

⁷⁹⁶ TAMTÉŽ, s. 75.

⁷⁹⁷ PECKA, Dominik, *Tvář člověka*, in: Křesťanský realismus a dialektický materialismus, Brno 1946, s. 114.

⁷⁹⁸ VOŘÍŠEK, Rudolf, *Úpadek a sláva českých dějin*, Praha 1939, s. 29.

*hodnostář řekl, snahou katolické církve není vzrůst lidové strany, nýbrž katolicita celého národa.*⁷⁹⁹

Všichni katolíci se shodovali na zásadě, že se církev nesmí podřizovat státu, nýbrž setrvávat nad ním, protože je nejsvrchovanější mocí vůbec. Byli si však vědomi, že katolicismus je v Československu spíše historickou tradicí než žitou zkušeností; pokud by jej byly vůdčí elity ve státě ochotny tolerovat, dělo by se tak pro jeho kulturní identitu, nikoliv pro osobně prožívanou víru většiny obyvatel země. Možná si i zde katolíci uvědomovali neupřímnost a farizejství takového kroku, jenž by věrohodnost katolického náboženství nadále oslabovalo.

Úpadek náboženského života v Československé republice bral iluze zejména katolickým intelektuálům, ne všichni však byli pesimisté. Zatímco A. Fuchs doufal v pozitivní změnu: „*Není u nás mnoho víry, ale jest mnoho intelektuálního zájmu o věci náboženské, mnoho zvědavosti a zvidavosti, ale málo pokory a ochoty přijmout do duše paprsek milosti. Není pochyby o tom, že v lidu i v inteligenci jest snaha, s náboženským problémem nějak se vyrovnat.*“⁸⁰⁰ J. Durych viděl v dějinách jasnou přímku – truchlivá minulost negativně ovlivňovala bolestnou přítomnost, která ústila do žalostivé budoucnosti: „*Tragika českého národa je v tom, že neměl odvahy a síly nějaké náboženství, ať kterékoliv, proniknout, poznat a pak se ho čestně držet. A jako byl povrchní ve svém životě náboženském, podléhaje toliko náladám a citům, třebas dosti vášnivým, tak je povrchní i ve své dnešní povrchnosti jak filozofické, tak i sociální.*“⁸⁰¹ stejně jako „*Náš národ na katolicizmus v celé jeho kráse a slávě dosud nestačil: hlupák a člověk nevzdělaný se domnívá, že to, čemu nerozumí, ani neexistuje. Ceskobratrství je jenom řebole pro malý počet lidí, ale pro celý národ to nestačí.*“⁸⁰² R. Dacík se domníval, že se má vyznání státu řídit vyznáním většiny jeho obyvatel. Domyšleno do důsledku, žádal po československém státě důslednou katolizaci, neboť většina obyvatel českých zemí, téměř všichni Slováci a mnozí obyvatelé Podkarpatské Rusi byli katolíci.⁸⁰³

Nelze však neuvést, že československému státu velmi křivdili. Co se svobody v duchovních věcech týká, ústava Československé republiky garantovala svobodu svědomí a vyznání (§ 121), rovnost všech náboženství (§ 124), svobodu tisku, shromažďovací, spolčovací a domovní svobodu, listovní tajemství i petiční právo. Každý mohl veřejně, v mezích zákona a důstojně, projevovat svoje mínění. Kromě

⁷⁹⁹ FIALOVÁ, Zuzana (ed.), *Jaroslav Durych. Publicista*, Praha 2001, s. 261-263; DURYCH, Jaroslav, *Kritika české církevní politiky*, Rozmach, ročník I., číslo 3, 1923, s. 33-38.

⁸⁰⁰ FUCHS, Alfred, *Národ atheistů*, Život. Revue pro politiku, kulturu a umění, ročník X., číslo 2-3, 1928, s. 9.

⁸⁰¹ FIALOVÁ, Zuzana (ed.), *Jaroslav Durych. Publicista*, Praha 2001, s. 31; DURYCH, Jaroslav, *Česká kultura*, Lidové listy, ročník II., číslo 13, 1923, s. 2.

⁸⁰² DEML, Jakub, *Mé svědectví o Otokaru Březinovi*, Olomouc 1994, s. 278.

⁸⁰³ DACÍK, Reginald, *Demokracie jako náboženství*, Obnova, ročník II., číslo 3, 1938, s. 5.

toho bylo zaručeno právo na svobodné vědecké bádání a propagování jeho výsledků.⁸⁰⁴ Ústavou byly každému občanu republiky přiznány plné individuální svobody a byl jí zabezpečen demokratický charakter československého státu.⁸⁰⁵

Právě s tolerancí souvisely i sympatie katolíků vůči fašismu – fašismus byl dobrý zejména proto, že respektoval katolictví.⁸⁰⁶ Naproti tomu československý stát zasahoval do náboženské sféry velmi necitlivě tím, že zrušil povinné náboženství, prosadil rozvody, zavedl občanské sňatky, umožnil pohřbívání žehem, podporoval volnomyšlenkářství apod. Katolíkům se zdálo, že se stát – na rozdíl od Rakouska, Portugalska, Itálie – chová k církvi opravdu 'macešsky', nicméně ve druhé polovině 20. let musel i tak zarytý kritik československého státu a jeho liberálně-demokratické praxe Jaroslav Durych připustit jistou neutrálnost naší republiky, kde její prezident Masaryk, známý před rokem 1918 svým silným antikatolickým postojem, proti církvi aktivně nevystupoval, resp. nezasadil katolictví drtivou ránu, jak mnozí očekávali. Durych se rezignovaně, nicméně pokojně, smířoval s náboženskou indiferentností československého státu, když konstatoval, že „*katolictví nemá sice u nás ustláno na ružích, ale také ne v trní. Můžeme žít. Nikdo nás nepodporuje, ale nikdo nás už neštve nad naše síly. Není tak žle,*“⁸⁰⁷

V. 5 Stavovský stát a korporativismus

Vzhledem k tomu, že ideu stavovského státu a korporativizmu rozpracovali a promysleli katoličtí intelektuálové ze všech částí politického zřízení nejlépe, se nyní pokusme poukázat na všechny myšlenkové inspirace, zahraniční paralely i směr úvah, kterými se katolíci toužili ubírat. Ze všech typů korporativizmu promýšleli a analyzovali nejvíce korporativismus stavovský, proto se pojem *stavovství* ve spisech katolických intelektuálů často překrýval s pojmem *korporativismus*. Jejich představa o korporativizmu často splývala s problémem hierarchie, rovnosti a politického stranictví, které je častokrát zaměstnávaly více než samotné stavovství.

Korporativismus představoval na rozdíl od pluralizmu odlišnou formu reprezentace zájmů, neboť usiloval o spolupráci jednotlivých společenských tříd,

⁸⁰⁴ Podrobněji VODIČKA, Karel, Cabada, Ladislav, *Politický systém České republiky. Historie a současnost*, Praha 2003, s. 24; MALÝ, Karel a kol., *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Praha 1997, s. 302 a dále.

⁸⁰⁵ OLIVOVÁ, Věra, *Dějiny první republiky*, Praha 2000, s. 101.

⁸⁰⁶ Srovnej MALÝ, Rudolf Ina, *Socialisti vítají TAK*, Tak, ročník I., číslo 2, 1937, s. 52.

⁸⁰⁷ DURYCH, Jaroslav, *Rozmach a fašismus*, Rozmach, ročník V., 1927, s. 404.

vrstev či skupin na profesním základě. Hlavní ideou korporativizmu byla lidská sounáležitost v pracovním procesu. V korporativizmu existoval omezený počet hierarchicky organizovaných skupin, jejichž hlavní zájmy byly především ekonomické povahy.⁸⁰⁸ Stát v korporativizmu posiloval koordinaci mezi skupinami a byl aktivním partnerem při zprostředkování zájmů, zatímco v pluralizmu stimuloval soutěživost. Podle politické teorie korporativizmu byl stát organizován na profesním principu, tj. ve formě určitých korporací, historicky řečeno cechů, soustředěných do komor. Tyto korporace, působící často paralelně s parlamentem, kontroloval a usměrňoval stát.⁸⁰⁹

Smyslem korporativizmu bylo překonání třídních rozporů, sociálních antagonizmů a zabránění třídnímu boji shodou společenských tříd.⁸¹⁰ Korporativismus sdružoval všechny lidi, tj. zaměstnance a zaměstnavatele téhož povolání, bez ohledu na jejich zařazení a společenskou funkci. Toto seskupení účinněji obhajovalo a prosazovalo zájmy celku, neboť se organizovalo na bázi samosprávy; nejednalo se tak o státní zřízení, ale o jakousi nástavbu, přesněji o organizaci lidské společnosti, která nebyla závislá na konkrétní politické formě, ale stála mimo ní. Korporativismus zde usiloval o odloučení dvou oblastí státního zájmu, a to oblasti politické a hospodářské. Stát se měl zabývat otázkami politickými, korporační organizace otázkami ekonomickými,⁸¹¹ nicméně by bylo chybou dívat se na něj výlučně jako na metodu hospodářské organizace. Vzhledem k tomu, že nelze dostatečně jasně oddělit ekonomickou oblast od politické, vstupuje korporativismus i do politiky a mnohdy s ní splývá.⁸¹²

Odklon od stavovského modelu přinesl rozvoj parlamentarizmu v letech před první světovou válkou.⁸¹³ Po první světové válce zažila myšlenka korporativizmu a stavovství opětovnou obrodu, zejména v souvislosti s poválečnou krizí liberalizmu a parlamentní demokracie v Evropě 30. let 20. století,⁸¹⁴ kdy se jednalo především o reakci na rozklad politického života, selhávání politických stran, v podstatě stranicví vůbec, kapitalismus, liberálně-demokratické uspořádání státu a úpadek mravnosti.

⁸⁰⁸ *Statut du travail national de la République portugaise*, Lisbonne 1935, s. 7, 16.

⁸⁰⁹ Pro korporativismus podrobněji: NOVAK, Michael, *Katolické sociální myšlení a liberální instituce. Vývoj a perspektivy katolického sociálního myšlení*, Praha 1999, s. 164 a dále.

⁸¹⁰ HAVELKA, Jiří, *Stavovská myšlenka. Moderní stavovské státy*, in: Stavovská myšlenka. Sborník statí, I, Praha 1936, s. 28.

⁸¹¹ TAMTÉŽ, s. 29.

⁸¹² TAMTÉŽ, s. 33.

⁸¹³ Pro české stavovské uspořádání podrobněji: GEORGIEV, Jiří, KYSELA, Jan, *Kapitoly z dějin stavovského a parlamentního zřízení. Sborník příspěvků z 54. konference Mezinárodní komise pro dějiny stavovství a parlamentarismu v Praze*, Praha 2004.

⁸¹⁴ ŠEBEK, Jaroslav, *Mezi křížem a národem. Politické prostředí sudetoněmeckého katolicismu v meziválečném Československu*, Brno 2006, s. 161.

Katoličtí intelektuálové meziválečné Evropy v něm navíc viděli návrat k autoritativnímu, spravedlivému principu, který sjednotí jedince podle zcela přirozeného způsobu, tj. na základě profesní příslušnosti, a navrátí člověka zpět k víře v Boha.

Řešení hospodářské, sociální, duchovní a morální krize navrhl papež Pius XI. (1922-1939) v encyklice *Quadragesimo anno*, která byla vydána v květnu roku 1931, čtyřicet let po zveřejnění první sociální encykliky *Rerum Novarum*, kterou nejen vyložila, ale i doplnila. Jedním z nejvýraznějších poselství dokumentu bylo šíření ideje nového společenského stavovského řádu, jenž měl představovat třetí cestu mezi individualistickým liberalismem a kolektivistickým socialismem v politické i ekonomické sféře. Toto uspořádání nahrazovalo třídní boj kooperací, solidaritou a spoluprací profesních stavů. Papež považoval za důležité vymezit svoji vizi, tzv. stavovský řád, v odlišném duchu, než ho představoval korporativní systém fašistické Itálie. Encyklika totiž důsledně rozlišovala mezi rolí státu a stavovských korporací, které neměly podle papeže plnit politickou, ale pouze hospodářskou funkci. Cílem stavovské společnosti měla být sociální spravedlnost, cechovní solidarita, prohlubování odborové samosprávy, svoboda hospodářských činností v kapitalismu, soukromé vlastnictví, tedy svobodná a socializující se společnost sjednocená láskou na katolickém principu.⁸¹⁵ Encyklika – na rozdíl od italského korporativismu – proklamovala svobodnou volbu jedince ve vztahu ke společenskému zřízení.⁸¹⁶ Vzhledem k tomuto zjištění se jevila papežova encyklika *Quadragesimo anno*⁸¹⁷ nikoliv jako doporučením fašistického řádu, nýbrž jeho kritikou, neboť Svatý otec v encyklice explicitně zakotvil svobodu stavů a principy solidarity a subsidiarity.

Na druhé straně byly ideje křesťanského solidarizmu a stavovských zásad velmi obecné a neurčité, neboť papež nedefinoval, jaké stavy a podle jakého principu mají vznikat, takže tím umožnil různé interpretace: někteří v nich viděli společnost primitivní protiindustriální podoby, jiní křesťanskosociální modernizmus, ostatní lépe organizovanou kapitalistickou společnost či křesťanský demokratizmus, usilující o vybudování pevných politických pozic v rámci současné společnosti. Vedle toho tu byla i skupina, která v nich spatřovala nakročení k fašistickému či teokratickému

⁸¹⁵ FISCHER, Josef Ludvík, *Krise demokracie*, Praha 2005, s. 246-247.

⁸¹⁶ *Sociální encykliky. 1891-1991*, Praha 1996, s. 90.

⁸¹⁷ Zmínky o stavovském řádu obsahují body 81-87 encykliky *Quadragesimo anno*. Svatý otec se zde vyslovil za následující hodnoty: „Stát i všichni dobří občané mají dbát a usilovat především o to, aby se překonal třídní boj a aby se povzbuzovala a rozvíjela svorná práce 'stavů',“ „Lidé mají naprostou svobodu vybrat si takovou stavovskou formu, kterou uznají za vhodnou, jen když se při tom dbá na spravedlnost a požadavky obecného blaha“ a „Stavy by měly být svobodné.“ Podrobněji: *Sociální encykliky. 1891-1991*, Praha 1996, s. 90.

stavovskému korporativizmu.⁸¹⁸ S odkazem na papežskou encykliku tak někteří katoličtí myslitelé navrhovali zrušení parlamentu či nahrazení jeho části korporativní komorou, jejíž členové by nebyli voleni, ale jmenováni shora apod.⁸¹⁹

Celý státní mechanismus byl na základě encykliky regulován dvěma principy, a to principem solidarity a principem subsidiarity. Zatímco princip solidarity hovořil o nezbytném souladu/ spolupráci společnosti na cestě k společnému dobru, princip subsidiarity předpokládal podporu a pomoc státu a společnosti občanům a malým společenstvím. Podle subsidiarity měla být společnost budována zdola zřízeními, která stála nejbližší jednotlivým osobám a vyšší společenství musí nastoupit teprve tehdy, když nižší společenství příslušné úkoly plnit nemůže.⁸²⁰ Papežem navrhovaný stavovský řád měl čelit poválečné krizi liberalismu a parlamentní demokracie, prohloubené světovou hospodářskou krizí.

V Československu let 1918-1938 došlo rovněž k recepci hodnot papežské encykliky. Dá se zjednodušeně říci, že právě encyklika *Quadragesimo anno*, resp. tzv. boj o stavovský čas, načas rozdělila i *Československou stranu lidovou*. Na jedné straně její předseda, moravský zemský předseda strany, obratný politik a člen vládních koalic Jan Šrámek považoval stavovský stát za hrozbu pro demokracii, přičemž jeho opatrný postoj vycházel z pozorování ostatních evropských států, které stavovství do svého politického systému implementovaly a samozřejmě se obával zavádění autoritativního režimu v ČSR. Na druhé straně vyšehradský kanovník a český zemský předseda strany Bohumil Stašek (1886-1948) v něm viděl posun k nové formě demokracie, tudíž propagoval myšlenky sociální encykliky Pia XI. o křesťanském řádu hospodářském na stavovské základně a podporoval autoritativní formy vládnutí.

J. Šrámek a jeho spolupracovníci tuto ideu odmítali, neboť stavovské státy v Evropě, jež zaváděly autoritativní režimy, ohrožovaly demokracii. Šrámkův hlas, za nějž se postavilo celé moravské křídlo strany, olomoucký arcibiskup Leopold Prečan (1866-1947), *Říšská organizace křesťanských odborů* (A. Petr), lidovecký ministr průmyslu, obchodu a živností Jan Dostálek (1883-1955), bývalý ministr František Nosek, organizátor lidového družstevnictví Josef Novák a mnozí významní katoličtí publicisté jako např. Josef Doležal a Alfred Fuchs, nakonec v ČSL převážil; ve druhé polovině

⁸¹⁸ TRAPL, Miloš, *Politický katolicismus a Československá strana lidová v Československu v letech 1918-1938*, Praha 1990, s. 14.

⁸¹⁹ ŠEBEK, Jaroslav, *Katolicismus a autoritativní hnutí meziválečného období*, in: Víra a výraz. Sborník z konference „...bývalo u mne zotvíráno...“ Východiska a perspektivy české křesťanské poezie a prózy 20. století, Brno 2005, s. 162.

⁸²⁰ MARTINEK, Cyril, *Cesta ke solidaritě*, Svitavy 1998, s. 154.

30. let pak intenzita diskuzí o stavovském uspořádání společnosti v ČSL výrazně zeslábla a stavovský řád již nadále *Československou stranu lidovou* nerozděloval.⁸²¹ Vrchol diskuzí o recepci *Quadragesimo anno* spadl do let 1933-1934, kdy došlo ke konkurenčnímu boji mezi Šrámkem a Staškem o vedení strany.

Pokud však tato myšlenka uvnitř *Československé strany lidové* tolik nerezonovala, resp. byla tlumena demokratickým, provládním jádrem Šrámkovy skupiny, o to intenzivněji s ní vystupovali katoličtí intelektuálové. Intenzita katolických útoků zesílila zejména v době světové hospodářské krize. Ve svých názorech na stavovský řád však nebyli katoličtí intelektuálové jednotní, nicméně všichni z nich usilovali o tzv. křesťanský stát, který zdůrazní křesťanské hodnoty, resp. všem lidským hodnotám nadřadí myšlenku Boha, ale též hodnoty autoritativní, konzervativní, katolické či antiliberální povahy.⁸²² Sociální otázku pojímali ne podle zásady rovnosti všech lidí, ale na stavovském principu; zdůrazňovali úctu k zemi a k půdě, posvěcené tradici a práci.⁸²³ Právě poměrně obecně definované závěry, jež papež Pius XI. encyklice vtělil, umožnily těmto mužům interpretovat katolické myšlenky dosti volně. Objevovalo se mezi nimi přesvědčení, že právě stavovství povede současnou dobu, jež se ocitla v krizi, k obnově přirozeného řádu hodnot.⁸²⁴

Snad nejhlasitější z intelektuálské obce, Jaroslav Durych, se projevil jako nepřítel demokracie a politického stranictví. J. Brabec jej velmi přesně zhodnotil slovy: „Durychova představa, že stranický život je peklem a hanbou, postupně směřovala ke kritice samotných principů demokratického systému zaručujícímu občanské svobody. Také postulát – bez víry to nejde a nepůjde – se časem zvrátil v netolerantnost, v představu o surchovanosti církve nad veškerým lidstvem. Touha znovu obnovit dominantní postavení církve ve společenském řádu vnesla do jeho díla viditelnou křečovitost a voluntární gestaci, které se v dalším desetiletí vystupňovala do krajnosti.“⁸²⁵ Stavovský model podporoval Durych jako alternativu československé demokracie. Jeho zřízení mělo být jednoznačně hierarchické, přičemž rovnost práce, lásky a spravedlnosti měla nahradit rovnost svobody.

⁸²¹ ŠEBEK, Jaroslav, *Mezi křížem a národem. Politické prostředí sudetoněmeckého katolicismu v meziválečném Československu*, Brno 2006, s. 170-171.

⁸²² Srovnej: RYCHLÍK, Jan, *Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1914-1945*, Bratislava 1997, s. 182-183.

⁸²³ BALAJKA, Bohuš, SOLDÁN, Ladislav, CHAROUS, Emil, *Přehledné dějiny literatury. Dějiny české literatury od konce 19. století do r. 1945 s přehledem vývojových tendencí světové literatury*, II, Praha 1995, s. 134.

⁸²⁴ ZOUHAR, Jan, PAVLINCOVÁ, Helena, GABRIEL, Jiří, *Demokracie je diskuse... Česká filosofie 1918-1938*, Olomouc 2005, s. 184.

⁸²⁵ BRABEC, Jiří, *Modely kulturně politické tvorby a jejich vzájemné vztahy*, in: *Československo 1918-1938. Osudy demokracie ve střední Evropě*, II., Praha 1999, s. 438.

Durychovy myšlenky o hierarchii můžeme rovněž vztáhnout na stavovství: „Hierarchie rodinná a hierarchie církevní nesou uprostřed mezi sebou a podpírají hierarchii národní, která jest v dosavadních dějinách světa zřavena teologického titulu, a umožňují jí tím, aby se stala tím nejvyšším a nejvznešenějším lidským řádem přirozeným,⁸²⁶ popř. „Hierarchie jest stupnice. Lidé nejsou si rovni. Moc sestupuje shora; z Boha na lidi a lidi ji přenášejí, vyšší ji uděluje nižším. Moc si vyhradil Bůh sám, propůjčuje ji lidem dle svých úradků, bez ohledu na chyby a zásluby, neboť není tímto ohledem vázán.“⁸²⁷ Durychovy autoritativní myšlenky potvrzovaly, že směr, kterým on sám encykliku *Quadragesimo anno* promýšlel, rozhodně demokratický nebyl.

Leopold Peřich hájil stavovství jako moderní, nikoliv středověké, zřízení a viděl v něm demokratickou myšlenku spolupráce a rozhodování všeho lidu. S tím bychom souhlasili až do té doby, než bychom zjistili, že Peřich vnímal demokracii jako formu či metodu vlády, „jež v praktickém vývoji dostává obsahovou náplň od toho, kdo jí používá.“⁸²⁸ Pojem *stavovství* byl Peřichovi mnohoznačný a neurčitý; interpretoval ho jako řád spočívající na stavovských povoláních.

Ve svých pracích byl L. Peřich apologetikem papežských myšlenek encykliky *Quadragesimo anno*. V obraně liberálního korporativizmu se domníval, že stavovské zřízení není „návratem k feudálnímu řádu, ani nepředpokládá diktatury, spíše naplňuje demokratickou myšlenku aktivní účasti všech pracujících složek lidské společnosti na výstavbě společenského řádu.“⁸²⁹ Proto kladl velký důraz na spolupráci a spolurozhodování všeho lidu. Na druhé straně odsuzoval autoritářský korporativizmus, který usiloval o „udržení jisté privilegované skupiny u moci, nebo o hospodářské zájmy stávajících formací.“⁸³⁰ Rovněž rozlišoval mezi demokracií a kapitalizmem: zatímco demokracii vnímal spíše negativně, jako jakýsi světový názor, plný zmatených liberalisticko-socialistických ideologií,⁸³¹ kapitalistické uspořádání společnosti jednoznačně negativně.

Alfred Fuchs odmítal stavovské experimenty autoritativních států pro jejich zásahy do náboženské oblasti, v nichž viděl usměrňování svobodného života jednotlivců a diktát shora, nicméně vítal budování stavů přestavbou společnosti zdola na základě Božího zákona a papežských encyklik.⁸³² Politický parlament měl být podle Fuchse doplněn stavovskou komorou, jež by nahradila současný senát.⁸³³ Stavovský

⁸²⁶ DURYCH, Jaroslav, *Národ v hierarchii*, Rozmach, ročník II., číslo 17, 1924, s. 253.

⁸²⁷ DURYCH, Jaroslav, *Odpověď Rusům*, Rozmach, ročník II., číslo 18, 1924, s. 268.

⁸²⁸ PEŘICH, Leopold, *Demokracie a stavovství*, in: *Stavovská myšlenka. Sborník statí*, I, Praha 1936, s. 94

⁸²⁹ TAMTÉŽ, s. 100.

⁸³⁰ TAMTÉŽ.

⁸³¹ TAMTÉŽ.

⁸³² FUCHS, Alfred, *Demokracie a encykliky*, Praha 1936, s. 9.

⁸³³ FUCHS, Alfred, *Křesťan a svět*, Praha 1948, s. 166.

řád obhajoval zejména proto, že „*chce obnovit stupnici a hierarchii práce a hodnot, kterou porušila naše kapitalistická a zkomercializovaná doba, jež měří každou činnost jenom podle její užitečnosti.*“⁸³⁴

Rudolf Voříšek vnímal stavovství jako jedinou možnou cestu mezi kapitalizmem a socialismem.⁸³⁵ Výhoda toto zřízení tkvěla především v přesném zakotvení jedince ve společnosti a v principu solidarity – „*každá korporace má určitou funkci v společenském celku a tato funkce je zároveň autonomní a zároveň zaměřená k blahu celku*“⁸³⁶ – skrze tuto přirozenou a moderní společenskou organizaci. Voříšek si uvědomoval, že „*proti kapitalismu a jeho atomizmu a individualizmu staví společenský celek a jeho nadřazenost individuu, proti socialismu a jeho centralizmu staví autonomní funkci každé korporace, každého stavu.*“⁸³⁷ Stavovství bylo přirozeným stavem naplňování skutečné demokracie k blahu celku, nikoliv kastovníctvím, od níž byla společnost odváděna např. politickým stranictvím. Strany považoval za přežitek, který usiloval o nadvládu nad společností, jež přirozeně patří pouze stavům, za viníka spoutání společnosti a úpadku hospodářského života.⁸³⁸

Stanislav Berounský byl autorem sborníku *Stavovská myšlenka*, do něhož přispěli i mnozí výše zmiňovaní katoličtí literáti. Zde se S. Berounský podrobně věnoval objasnění pojmu stavovství a jeho podoby; spíše však analyzoval současný politický stav okolních států a promýšlel je, než že by filozoficko-politologicky zakotvil tento pojem v politickém myšlení. Berounský uvedl, že pojem stavovská myšlenka zahrnuje „*řadu směrů značně odlišných a namnoze přímo protichůdných. Ke stavovské myšlence se hlásí fašismus, režim v Rakousku, stavovství doporučuje Quadragesimo anno, stavovské rysy najdeme v anglickém gildovním socialismu, ve francouzském neosocialismu aj.*“⁸³⁹ Stavovství, jež jako jediné přineslo trvalé řešení dnešních nesnází, musí podle Berounského předcházet skutečná reforma mravů a smýšlení společnosti, neboť bez jejich změny vyznějí politické proměny naprázdno.⁸⁴⁰

Rudolf Ina Malý shrnul hlavní myšlenky stavovství v díle *Kříž nad Evropou*. Stavovství bylo dobré svoji regulovanou demokracií, etatizmem a solidaritou, které sice

⁸³⁴ TAMTÉŽ, s. 218.

⁸³⁵ VOŘÍŠEK, Rudolf, *Filosofické a sociologické předpoklady moderního stavovství*, in: *Stavovská myšlenka*. Sborník statí, I, Praha 1936, s. 17.

⁸³⁶ TAMTÉŽ.

⁸³⁷ TAMTÉŽ.

⁸³⁸ VOŘÍŠEK, Rudolf, *Kapitalismus, socialismus a stavovství*, Řád. Revue pro kulturu a život, ročník III., 1936, s. 38.

⁸³⁹ BEROUNSKÝ, Stanislav, *Aktuálnost stavovské myšlenky*, in: *Stavovská myšlenka*. Sborník statí, I, Praha 1936, s. 84-85.

⁸⁴⁰ TAMTÉŽ, s. 87.

ponechávalo svobodnou soutěž mezi všemi jednotlivými vrstvami obyvatelstva, ale pouze v mezích korporativního systému a státní regulace a pouze k blahu vlasti a národa. Vzhledem k tomu, že Malému v myšlenkových úvahách splývalo stavovství s fašizmem, dostával se na pozice obhájce fašizmu: „*Princíp 'diktatury', kterou stavovský řád i celý ráz fašizmu nutně předpokládají, neznamená despotismus.*“⁸⁴¹ Synonymem fašistického státu byla spravedlnost, kterou používal k co největšímu prospěchu všech na úkor škodlivé svobody jednotlivců; R. I. Malý tak měl před sebou utilitaristický korporativní státní model, nanejvýše demokratický, který vnímal jako regulovanou hospodářskou demokracii.⁸⁴²

Prosazování myšlenky korporativizmu mělo u R. I. Malého, rovněž jako u mnoha dalších katolických intelektuálů, velmi blízko ke kritice stranictví: „*Každá strana má možnost, ba povinnost býti též stranou národní a nikoliv jen stranou třídní a stavovskou. Každá strana má právo i možnost stát se stranou vedoucí,*“⁸⁴³ „*Národ byl rozdělen především podle sobeckých zájmů stavů i tříd a všechno se začalo dělat jen s hlediska okamžitého prospěchu stran,*“⁸⁴⁴ stejně jako nepřátelství Malého státu vůči liberalizmu a socializmu. Tyto poslední hodnoty se zásadně nesrovnávaly „*s principem demokracie, která má za základ obecný mravní řád a obecnou solidaritu,*“⁸⁴⁵ a které budují nepřirozený společenský řád. Zatímco tedy liberální stát demokratický nebyl, fašismus ano. Svoji demokratickou, spravedlivou vládu uskutečňoval skrze stavy či korporace, které hierarchizoval do „*stavů a funkcí podle jejich skutečného významu pro blaho a slávu státu.*“⁸⁴⁶ Malého naděje vkládaná do fašizmu byla marným hledáním jednotící myšlenky moderního státu, který již nemůže sjednocovat náboženství, zejména pak v ČSR; novou jednotící myšlenkou se stal fašismus.

Josef Konstantin Miklík se ve své knize *Knih o dobrém zřízení státu* rovněž vyslovil k problému stavovství. Kritizoval současnou demokracii jako nemravný systém, stejně jako se vyslovil negativně na adresu politiků, politických stran – „*strany se starají o to, aby voličové nemohli, leč na zdařbůh, usilovat o své vlastní dobré nebo o dobré obecné. Strany pečují o to, aby rostlo nikoli dobro celé strany, nýbrž především dobro aparátu strany tj. osob, tvořících aparát*“ – a některých politických mechanismů, např. vázaných kandidátních

⁸⁴¹ MALÝ, Rudolf Ina, *Kříž nad Evropou. Revoluce dvacátého století*, Praha 1935, s. 206.

⁸⁴² TAMTÉŽ, s. 202.

⁸⁴³ MALÝ, Rudolf Ina, *Jednota v nápravě*, Tak, ročník II., číslo 3, 1938, s. 45-46.

⁸⁴⁴ TAMTÉŽ, s. 45.

⁸⁴⁵ MALÝ, Rudolf Ina, *Kříž nad Evropou. Revoluce dvacátého století*, Praha 1935, s. 213.

⁸⁴⁶ TAMTÉŽ.

listin.⁸⁴⁷ Právě Miklík, snad nejvíce ze všech katolických intelektuálů, nejdůsledněji promýšlel teoretickou podobu hierarchizované společnosti. Středem jeho úvah byla myšlenka *lidé si nejsou rovni, a proto „chce-li demokracie úplnou rovnost všech lidí, pracuje proti Stvořiteli. Pracuje proti Pořadateli světa, proti Vykupiteli a Odplatiteli. Jednušková demokracie předpokládá úplnou rovnost; je tedy mylná a odporuje přirozenosti. Jest protipřirozená a nemravná sama v sobě, nehlédíc ani k následkům, jež za sebou nevyhnutelně vleče.“*⁸⁴⁸ Konkrétní nápravu společnosti viděl Miklík v její hierarchizaci.

Stavovský řád rovněž podporoval Jan Jiří Rückl, neboť v něm spatřoval duch křesťanské lásky a solidarity. Navrhl vytvořit šest stavů, které by co nejvíce podporovaly mravní síly národa. Společně s R. I. Malým hájil kvalitativní demokracii, kterou nazval opravdovou demokracií, jež je osvobozena *„od vlivů všech k ní nepatřících prvků nauk přežitého liberalismu, od něhož celý svět již dávno utekl, a od paradoxních předsudků, které mezi ní a realitu života položily orientální koncepce Marxe a Lenina.“*⁸⁴⁹

Scheinostův *Nástin stavovské ústavy demokratické* vyšel v časopise *Tak* až 28. února 1939,⁸⁵⁰ nicméně se J. Scheinost v meziválečném období svými názory, články a idejemi hlásil k myšlenkám výše zmíněných katolických intelektuálů. Stavovský stát podle představ J. Scheinosta disponoval čtyřmi stavy: stav duševních pracovníků, rolníků, výrobně-průmyslový a obchodně-peněžnický, které se dále dělily na tzv. kurie zaměstnanců a zaměstnavatelů. Příslušnost ke stavu vznikala od 21 let věku, v případě žen pouze byly-li výdělečně činné, kdy je umožněno volit do *obecní, okresní a zemské korporace a nejvyšší rady stavovské* (400 členný orgán). Poslední jmenované seskupení, jež nahrazovalo parlament, bylo voleno všeobecným, tajným hlasováním, s možností preferenčních hlasů, které stvrzovaly hierarchii celého Scheinostova konceptu; ostatně rokování této nejvyšší rady probíhalo odděleně po stavech. Pocit zodpovědnosti byl vytvářen povinnou účastí na schůzích a prospěchem vlastního stavu. Radikalismus nejvyšší rady stavovské brzdil *senát* (maximálně 150 členný), jistá rada zasloužilých osob, jenž nebyl volen, ale jmenován prezidentem republiky doživotně. Schvaloval zákony přijaté stavovskou radou a vyjadřoval se k ekonomickým záležitostem státu. Prezidentovo politické postavení bylo silné, přebíralo v podstatě model panovníka v parlamentní monarchii. Prezident rozpouštěl *nejvyšší radu stavovskou*, jmenoval ministry

⁸⁴⁷ HANUŠ, Jiří, *Tradice českého katolicismu ve 20. století*, Brno 2005, s. 122; PEHR, Michal, *Lidovci a demokracie*, in: Na pozvání Masarykova ústavu, 5, Praha 2007, s. 121 a dále.

⁸⁴⁸ MIKLÍK, Josef Konstantin, *Ještě o demokracii*, *Tak*, ročník I., číslo 15-16, 1937, s. 258.

⁸⁴⁹ RÜCKL, Jan Jiří, *Osvobozená demokracie*, *Lidové listy*, ročník XIII., číslo 58, 1934, s. 1.

⁸⁵⁰ *Nástin stavovské ústavy demokratické*, *Tak*, ročník III., číslo 19-20, 1939, s. 277-279; RATAJ, Jan, *O autoritativní národní stát. Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938-1939*, Praha 1997, s. 73-75. Jako hlavní autor statě je uveden Ladislav Švejcár.

a poněkud překvapivě – v republice?! – povyšoval občany do šlechtického stavu; prezident byl volen na společné schůzi *nejvyšší rady stavovské a senátu* na dobu deseti let.⁸⁵¹

Poměrně nejasné vymezení sociální problematiky a stavovského řádu v encyklice *Quadragesimo anno* umožnilo odlišné interpretace. Zatímco ji někteří myslitelé, a nebylo jich mnoho, interpretovali v demokratickém duchu, u většiny, zejména katolických intelektuálů, převážilo promyšlení autoritativním směrem, o jehož reálné podobě se mohli současníci přesvědčit v okolních státech, jako byly např. Rakousko či Itálie. Korporativní stát představoval pro katolíky protiklad liberálního státu politických stran, kde např. v meziválečném Československu působilo kolem padesáti stran, z nichž se dvě desítky organizovaly na celostátní úrovni a účastnily voleb do parlamentu. Navzdory výraznému politickému pluralizmu, nebo právě kvůli němu, nevznikla v Československu jednotná konzervativní katolická strana, která by sjednotila všechny české, slovenské, německé, polské, maďarské a ruské voliče křesťanských stran. Možná i podobné úvahy přivedly katolické intelektuály k obhajobě korporativizmu, kde by se (politickému) katolicizmu dostalo jak větší pozornosti, tak soustředěnosti do společného stavu.

Korporativizmus vnímáme jako protiváhu pluralitního politického systému, kde se sociální, náboženská a politická témata řešila na půdě parlamentu vyjednáváním mezi zástupci politických stran; stavovství mělo tyto spory řešit mimo parlament, mimo stranickou reprezentaci a mimo klasickou otevřenou společnost ve stavovských korporacích spjatých s vlastní profesí. Korporativizmus se tak jevil jako určité lobby, jako nástroj stavovského státu, skrze nějž společnost a její představitelé dosahovali neměnného řádu, pevné stupnice hodnot a solidarity. Stavovský stát byl proto bytostně konzervativní, zejména pro svoje privilegované katolické náboženství, přísnou morálku a solidaritu. U katolických intelektuálů byl korporativizmus silným argumentem pro hierarchizovanou strukturu společnosti a autoritativní formy vlády.

S. Balík se domnívá, že v korporativizmu dochází ke koncentraci moci v rukou určité skupiny, jež „řídí celý systém, určuje povahu a rozsah volebních obvodů, stanovuje podíl na reprezentaci, je arbitrem sporů mezi jednotlivými zájmovými skupinami a rozhoduje všechny záležitosti, v nichž reprezentanti zájmů nemají možnost výběru.“⁸⁵² Korporace se sice hlásily k demokracii, nicméně se spíše „jedná buď o organický etatismus s byrokraticko-militaristicko-

⁸⁵¹ *Nástin stavovské ústavy demokratické*, Tak, ročník III., číslo 19-20, 1939, s. 277-279; RATAJ, Jan, *O autoritativní národní stát. Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938-1939*, Praha 1997, s. 73-75.

⁸⁵² <http://www.cepsr.com>.

*technokratickými elitami nebo o režim vedený vůdcem Strany, který má největší podíl na moci.*⁸⁵³

Proto byl korporativizmus spíše nadstavbou parlamentu, neboť jeho záběr byl úzký a specializovaný, než jeho hybatelem.

Domnívám se, že korporativizmus a stavovské zřízení měly posilovat pozice katolické strany, která od 19. století trvale ztrácela podporu. V českých zemích se tudíž nejen projevovalo slabé katolické (po)vědomí, ale i o tradičně slabé zastoupení stran křesťanský orientovaných občanů. Volby v meziválečném Československu dokládají, že volební zisk kolem deseti procent představoval pro *Československou stranu lidovou* spíše neskutečný cíl. Korporativizmus, který posiloval mocenské struktury, zásah státu shora, vliv konzervativních skupin na politiku apod., jednoznačně podporoval katolickou politiku a nedemokratické metody vlády. Katolíkům tolik nešlo o podobu konkrétní politiky, ale spíše o vybudování skutečného teokratického státu, kdy bude katolické církvi vrácena její vážnost, význam a patřičné společenské zařazení.

V. 6 Stranický a volební systém

Jak si čeští katoličtí intelektuálové představovali politické stranicství, stranický systém, volby do parlamentu a volební řád? Jaký byl jejich vztah k volbám, jež dnes považujeme za téměř nejdůležitější instituci demokracie? Vzhledem k tomu, že katoličtí intelektuálové dále promýšleli stranický a volební systém, jež měl být ve stavovském korporativizmu zcela přetvořen – členové korporativní komory nebyli již voleni, ale jmenováni vládou – svědčí jejich názory o tom, že ne všichni přijali myšlenku přestavby společnosti do podoby tzv. stavovského státu, který odstraní veškerý politický pluralismus, nebo považovali nástup stavovství v blízké budoucnosti za nereálný. Pro toto přechodné mezidobí proto zvolili jisté provizorium a přijali nutnost existence politických stran, byť v omezené podobě.

Katolíci byli v drtivé většině kritiky stranicko-politického systému První republiky, zejména pro jeho extrémní multipartizmus a polarizovaný pluralismus. Vyčítali stranám mnohé: egoistické chování, partikulaci veřejného zájmu, nelíbila se jim ani politika Šrámkem vedené *Československé strany lidové*, které vytýkali nedostatek důrazu při prosazování katolických zásad, přílišné ustupování levici a její demokratický a umírněný charakter v rámci československého stranického systému. Volební

⁸⁵³ TAMTÉŽ.

demokracii vyčítali, že ve skutečnosti negarantuje demokracii, ale oligarchii představitelů stranických skupin.

Tradičně hluboce promýšlel stranický a volební systém J. K. Miklík. Miklík nekonstruoval vlastní politický obraz fungování stranického a volebního systému, ale byl zejména pozorným, kritickým pozorovatelem systému stávajícího. Právě z obecně kritizovaných, častých nešvarů se rodily jeho argumenty a nápady na změnu systému. Byla to tato kritika, nikoliv tvůrčí síla, jež dala vzniknout modernímu systému *nookracie*. Proto Miklík neřešil výběr volebního systému, omezovací klauzule či metody pro výpočet volebního valoru, které by měly jeho režim chránit, ale spíše dbal, aby tento volební mechanismus zajistil výběr těch správných, matematicky - komplikovaně ověřených, osobností k ochraně zájmů většiny, čímž dbal o personální složku systému. Můžeme předeslat, že jím navrhovaný systém byl bytostně konzervativní.

Miklík zavedl pro volby tzv. volební valor.⁸⁵⁴ Jednalo se o číslo, které zvyšovalo svoji hodnotu v závislosti na věku, vzdělání, zručnosti, poctivosti, bezúhonnosti apod., přičemž dva nejvýznamnější faktory pro výpočet volebního valoru představovaly věk a vzdělání jedince. Tento systém tak například zvýhodňoval matky a otce, kteří ke svému volebnímu valoru získali dvakrát tolik hlasů, kolik měli manželských dětí a rovněž kněze, kterým se volební valor automaticky zvyšoval.⁸⁵⁵ Aktivní volební právo žen bylo velmi omezeno, pasivní potom neexistovalo vůbec. O volebním právu žen se ostatní katolíci nevyslovovali, ale můžeme předpokládat, že podporovali jeho omezení; ostatně ženský volební hlas mohl podpořit socialistickou stranu, což si katoličtí intelektuálové nepřáli. Tento významný protidemokratický krok vycházel z církevní tradice. V 19. a ještě ve 20. století se Staročeši a vznikající křesťanské strany stavěli odmítavě k rovným občanským právům žen, protože trvaly na tradičním rozdělení společenských rolí. Volební právo ženám přiznalo až Masarykovo Československo v roce 1918.

Avšak zpět k Miklíkovi. Důvodem těchto složitých matematických vyjádření a výpočtů byla podle Miklíka snaha podporovat vzdělanost celého národa a chránit jej před mravní nevázaností, ve skutečnosti spíše přání svěřit hlasy voličů vynikajícím a významným osobnostem. Miklík pro výpočet volebního valoru uvedl několik příkladů: muž ve věku 21 let, jenž vyšel základní školu, má při volbě jeden hlas. Muž stejného věku, jenž získal vzdělání středoškolské má tři hlasy, stejně jako muž

⁸⁵⁴ Volební valor chápe Miklík jako součin nového volebního roku a nového volebního indexu, zvětšenému o starý volební rok a zmenšenému o starý volební index na druhou. Podrobněji: MIKLÍK, Konstantín, *Knihy o dobrém zřízení státu. Kritika demokracie a nový politický systém*, Praha 1931, s. 39 a dále.

⁸⁵⁵ TAMTÉŽ, s. 41-43.

se základní školou ve 23 letech. Padesátiletý sedlák bez vzdělání má stejný index jako dvaceti šestiletý muž s vysokou školou, šedesátiletý sedlák s nižším vzděláním, avšak pochvalným diplomem své obce, má stejný valor jako padesátiletý učitel téže obce se sedmi nebo osmi třídami střední školy. Celý mechanismus byl však velmi složitý, jak dokládají další příklady, jež navazují.⁸⁵⁶

Miklův pokus o odstupňování hlasů při volbách byl jednoznačně namířen proti všeobecnosti a zároveň rovnosti hlasovacího práva. Není překvapivé, že tento postoj tiše sdíleli i ostatní katoličtí intelektuálové. Smyslem tohoto protidemokratického kroku mělo být zmenšení skupiny, jež aktivním volebním právem disponuje, zejména o ne příliš katolicky založené jedince – ženy, mladé muže, nekvalifikované osoby, muže z dělnického prostředí, jež katolicismu příliš nakloněno nebylo, kteří mohli svůj hlas svěřit socialistickým, nacionalistickým, fašistickým, komunistickým, spíše než křesťanským stranám. Byla to snaha zamezit podílu na vládě nevzdělaným a negramotným masám; byl to krok zpět před Francouzskou revolucí, která právě tyto nevzdělané masy přivedla k podílu na politické moci. Bylo to rovněž vystoupení proti dalšímu výdobytku demokracie, a to přímému volebnímu právu, neboť někteří – matky, otcové, kněží – svůj volební valor automaticky zvyšovali, hlasovali tak vlastně za své děti! Miklův však rozbil i poslední demokratický výdobytek v oblasti hlasovacího práva, a to jeho tajnost, když tuto výsadu prohlásil za neodpovědnost demokracie: „*Tato výsada zabezpečuje všem úplnou neodpovědnost: neodpovědnost voličů, neodpovědnost těm, kdož volby provádějí, neodpovědnost zvoleným.*“⁸⁵⁷

Jak si tedy volby představovali katoličtí intelektuálové? Kandidát byl povinen se vždy o funkci ucházet v rámci kandidátky určité politické strany a získat pro nadcházející volby „*tolik vlivu, kolik ho zasluhuje jeho duševní úroveň*“⁸⁵⁸; mimo ní kandidovat nemohl. Volič následně volil určitou politickou stranu, buď bez změn v pořadí kandidátů na listině či se změnami (katolíci byli silnými kritiky vázaných kandidátek), které volič mezi kandidáty navrhl, tj. upřednostněním určitých kandidátů před jinými. Volby byly tajné, přestože např. Miklův tento požadavek ostře kritizoval,⁸⁵⁹

⁸⁵⁶ TAMTÉŽ, s. 39 a dále.

⁸⁵⁷ MIKLÍK, Josef Konstantin, *Ještě o demokracii*, Tak, ročník I., číslo 15-16, 1937, s. 259.

⁸⁵⁸ Podrobněji MIKLÍK, Josef Konstantin, *Knihy o dobrém zřízení státu. Kritika demokracie a nový politický systém*, Praha 1931, s. 37.

⁸⁵⁹ „*Tato výsada zabezpečuje všem úplnou neodpovědnost: neodpovědnost voličů, neodpovědnost těm, kdož volby provádějí, neodpovědnost zvoleným.*“ Srovnej MIKLÍK, Josef Konstantin, *Ještě o demokracii*, Tak, ročník I., číslo 15-16, 1937, s. 259.

konaly se vždy v prosinci každého pátého roku.⁸⁶⁰ Z výkonu mandátu nebyli poslanci odpovědni stranám, které jim tudíž neměly právo odejmout osobní mandát, ale voličům, kteří „jim k mandátu přímo dopomohli a kteří očekávají od nich práci pro splnění ohlášeného programu.“⁸⁶¹ V Miklíkově modelu nezakazoval stát žádné politické strany, naopak usiloval o svobodnou existenci všech politických stran. Přestože Miklík tvrdil, že by stát měl být v poměru ke stranám neutrální, ve skutečnosti tomu tak nebylo – stát upřednostňoval strany, které usilovaly o prospěch a svobodu všech svých občanů, čímž jednal v duchu utilitární morálky.⁸⁶² Komunistická strana mohla existovat, ale jen pod přísným státním dohledem.

Volební systém rozvířil fantazii i J. Durycha. Jak si on sám představoval volby? Z tvrzení: „Bylo by třeba rozpustit ústředí všech politických stran, předáky jejich internovat pod vojenským dozorem, kanceláře zapečetit, jmění zabavit, všechny funkcionáře dát pod policejní dozor a jakoukoliv agitaci trestat dle stanného práva. Pak vypsat volby. Každá kandidatura by však byla zakázána. Nikdo by se nesměl pod trestem káznice ucházet o mandát. Lid sám by musil pátrat mezi sebou po tom, komu má věnovat svou důvěru, sám by musil pečovat o to, aby zvolil dobře. Pak by už nezáleželo na tom, zda by se volilo přímo či nepřímou. Pak by to byly skutečné, pravé, svobodné a čestné volby,“⁸⁶³ musíme odstranit sarkasmus, ironii a nadsázku, abychom pochopili výsměch stranickému systému První republiky. Durych tak byl spíše kritikem – navrhol rozpustit všechny politické strany – než konstruktivním tvůrcem stranického či volebního systému, nicméně rovněž on se domníval, že jsou to především osobnosti, nikoliv strany, které mají v politickém systému zaujmout privilegované postavení. V *Ústavě* Durych napsal, že volební řád lze upravit buď podle stavů nebo podle krajů.⁸⁶⁴ Na základě Durychových článků, věnovaných stranickému a volebnímu systému, se lze domnívat, že Durych podporoval *přímou demokracii*, přímou účast občanů na zákonodárném procesu v intencích J. J. Rousseaua (1712-1778), v níž lid vykonává svou moc bez zástupců. Přesněji, podle míry zapojení občanů, stál na pozicích *participační demokracie*, pokud vůbec s demokracií počítal.⁸⁶⁵

Stranický systém dále promýšlel i J. Scheinost, byť velmi teoreticky a obecně. Jím navrhované řešení lze shrnout do dvou bodů: 1. vystoupit z politických stran

⁸⁶⁰ MIKLÍK, Josef Konstantin, *Kniha o dobrém zřízení státu. Kritika demokracie a nový politický systém*, Praha 1931, s. 53.

⁸⁶¹ TAMTÉŽ.

⁸⁶² TAMTÉŽ, s. 111.

⁸⁶³ FIALOVÁ, Zuzana (ed.), *Jaroslav Durych. Publicista*, Praha 2001, s. 180; DURYCH, Jaroslav, *Demokracie*, Rozmach, ročník II., číslo 20, 1924, s. 297-304.

⁸⁶⁴ DURYCH, Jaroslav, *Ústava*, Rozmach, ročník IV., číslo 1, 1926, s. 20-22.

⁸⁶⁵ CABADA, Ladislav, KUBÁT, Michal a kol., *Úvod do studia politické vědy*, Praha 2004, s. 322-323.

a vyhlásit jim nemilosrdný boj a 2. usilovat o novou organizaci moci, která bude lépe odpovídat novým, hierarchickým zásadám politiky. Spíše se může zdát, že myslel především na sebe, podobně jako Platón v *Ústavě* – „*úkolem prvních bude vyhledat na svou osobní odpovědnost všechny lidi, kteří mají v kladné míře politickou inteligenci a vůli sepnout je podle hierarchické zásady v pevný celek a dobýt s nimi moc v říši,*“⁸⁶⁶ plný touhy prosadit se co nejlépe v novém politickém zřízení.

Mnozí katoličtí intelektuálové – např. A. Fuchs,⁸⁶⁷ R. Voříšek a S. Berounský –, stoupenci *Třetí generace* (B. Stašek) a katolická mládež nevyklučovali možnost, že existence politických stran bude v budoucnosti nahrazena jinými, přirozenějšími útvary, zejména korporacemi stavovského charakteru, aby „*pravé zájmy všeho lidu byly hájeny beze všech ideologických masek ve jménu celku, jednoty a solidarity všech.*“⁸⁶⁸ Namísto politických stran měly ve společnosti postupně získat hlavní vliv „*svobodné hospodářské a sociální stavy*“,⁸⁶⁹ jak jsme si ukázali v předchozí kapitole.

Byť to katolíci nikde jasně nevysvětlili, resp. to hlásali pouze v kritických statích k systému První republiky, směřovali svými návrhy k omezení vysokého počtu stran v celém politickém spektru. Právě oni se snažili o doplnění křesťanských prvků do programu všech politických stran, o omezení roztržičnosti stranického spektra a zvýhodnění jistých voličů. Preference věku a vzdělání nás nutí k otázce, jestli tím vlastně neusilovali o privilegování své voličské základny? Muži středního a vyššího věku a vyššího vzdělání, mravně, duchovně a osobnostně na výši byli upřednostněni před běžnými voliči. Preferovali stavovskou nerovnost před demokratickou rovností všech lidí. Proto byli katolíci kritiky všeobecného a rovného hlasovacího práva, v němž je nelogické a nesmyslné, že „*hlas metaře váží stejně jako hlas universitního profesora.*“⁸⁷⁰ Katoličtí intelektuálové podporovali vládu osobností, nikoliv politických stran. Právě re/konstrukce stranického a volebního systému v jejich dílech byla jasným dokladem toho, že katoličtí intelektuálové útočili na tradiční stranickou a parlamentní demokracii a všeobecné, rovné, přímé a tajné volební právo, přičemž podporovali zavádění antidemokratického hierarchického systému, jenž je inspiroval v evropských zemích jako byly Rakousko, Německo, Itálie, Portugalsko apod.

⁸⁶⁶ SCHEINOST, Jan, *Trochu opakování*, Rozmach, ročník III., číslo 19-20, 1925, s. 292.

⁸⁶⁷ FUCHS, Alfred, *Náboženství a politika*, Praha 1925, s. 10.

⁸⁶⁸ VOŘÍŠEK, Rudolf, *Filosofické a sociologické předpoklady moderního stavovství*, s. 19; VOŘÍŠEK, Rudolf, *Kapitalismus, socialismus a stavovství*, Řád. Revue pro kulturu a život, ročník III., 1936, s. 38 a dále.

⁸⁶⁹ ŠEBEK, Jaroslav, *Katolicismus a autoritativní hnutí meziválečného období*, in: *Víra a výraz. Sborník z konference „...bývalo u mne zotvíráno...“* Východiska a perspektivy české křesťanské poezie a prózy 20. století, Brno 2005, s. 171.

⁸⁷⁰ BEROUNSKÝ, Stanislav, *Tři antidemokrati*, Akord, ročník IV., 1931, s. s. 455.

V. 7 Idea československého státu a smysl českých dějin

Jaký smysl měl vznik československého státu a jakou ideou se měl dále řídit? Byl logickým vyústěním českých dějin nebo naopak revolucí k předchozímu vývoji? Jak se dívali katoličtí intelektuálové na husitskou revoluci, Bílou horu a vládu habsburské dynastie? Byla První republika pokračováním hrdé národní tradice?

Zatímco R. I. Malý a B. Stašek aktivně zdůrazňovali, že idea češství vychází ze svatováclavské ideje a vlády Karla IV. a se Slovy nás spojuje svatovojtěšská idea,⁸⁷¹ R. Voříšek a většina katolických intelektuálů zůstala u kritiky: „*Úpadek českých dějin je nerozlučně a nutně spjat s nepravými ideami o poslání českého národa; s tím 'husitstvím v nás', které bylo zárodkem celého evropského politického zmatku moderních dob; s tím 'masarykovstvím v nás', které tento vývoj ukončilo silou a významem, úměrným síle těchto falešných idejí v naší době.*“⁸⁷² Katoličtí intelektuálové usilovali o duchovní expanzi československého státu směrem na jih a na východ. Smyslem českých dějin, v minulosti a v budoucnosti, bylo čelit vlastní latinskou civilizací germánské moci a kultuře.⁸⁷³ Ostře kritizovali zejména Masarykovo pojetí dějin a jeho filozofickou a historickou orientaci, která opustila svatováclavskou tradici a zavedla národ na scestí demokratických zmatků. Vznik státu však vítali – považovali jej dokonce za skutek Boží spravedlnosti, nicméně postrádali jeho smysl, kritizovali jeho každodenní fungování a ostrý boj proti katolické církvi. Zjednodušeně řečeno, historická období posilující katolického ducha, jako byly např. gotika a baroko, byla pozitivním údobím našich dějin, jevy vystupující proti katolictví, jako např. renesance či osvícenství, negativním.⁸⁷⁴

Pozitivními obdobími českých dějin byla podle katolických intelektuálů především doba sv. Václava, označovaná za skutečnou tradici českého duchovního života, gotika, ztělesňovaná vládou římského císaře a českého krále Karla IV. (1316-1378) a doba barokní, ztělesňována postavou Jana Nepomuckého (1340?-1393) a návratem českého národa do lůna katolické církve. Bílou horu nespojovali s bezprostředním úpadkem českých zemí – nebyla totiž vítězstvím germánským, ale

⁸⁷¹ MALÝ, Rudolf Ina, *Tak!, Tak*, ročník I., číslo 1, 1937, s. 2; STAŠEK, Bohumil, *Sv. Václav a naše doba. Reči poslance Bohumila Staška o sv. Václavu a jeho významu pro dnešní dobu*, Praha 1929, s. 6; STAŠEK, Bohumil, *Vyšehrad. Pět přednášek o slávě, zkrátka i vzkeršení posvátného Vyšehradu*, Praha 1937, s. 38.

⁸⁷² VOŘÍŠEK, Rudolf, *Úpadek a sláva českých dějin*, Praha 1939, s. 18.

⁸⁷³ MALÝ, Rudolf Ina, *Tak!, Tak*, ročník I., číslo 1, 1937, s. 2; DURYCH, Jaroslav, *Poslání českého státu*, Rozmach, ročník I., číslo 1, 1923, s. 7-10.

⁸⁷⁴ Podrobněji STAŠEK, Bohumil, *Sv. Václav a naše doba. Reči poslance Bohumila Staška o sv. Václavu a jeho významu pro dnešní dobu*, Praha 1929, s. 7; VOŘÍŠEK, Rudolf, *Úpadek a sláva českých dějin*, Praha 1939, s. 18, 29.

románským, avšak tento pád přičítali na vrub Marii Terezii (1717-1780). J. Durych na adresu Bílé hory pronesl: „Bylo to vítězství podmíněné, záhadné a trpké. Nebylo to katolictvo české, které tu zvítězilo, a nebyla to aktivita katolicismu, která zde vítězila. Nebylo to vítězství vůbec, byl to jen strašlivý a potupný trest, který uzrál a spadl za nejpříšernějších chvil českého bloudění.“⁸⁷⁵ Důvody jeho argumentace jsou jasné – „Těší nás, že na ní [Bílé hoře – pozn. MŠ] zvítězilo katolictví. Že na ni zvítězil absolutismus rakouské linie Habsburků, to nás těší už mnohem méně.“⁸⁷⁶ Stejně bojovně horoval i Durych proti husitství: „Český národ není husitský a také jím nebude. Český národ katolický je a bude katolickým v brzké době nikoliv z 80 procent, nýbrž z 99 procent.“⁸⁷⁷

Budoucnost českého státu a s tím související zlepšení společenského řádu jednoznačně budovali katolíci na křesťanském principu, který jediný formuje „nejúčinnější a nejspolehlivější základ veškeré výchovy národní, mravní a sociální.“⁸⁷⁸ Jak upozornila A. Šorfová ve své diplomové práci, Jaroslav Durych nepovažoval Československou republiku za českou říši, nýbrž za její přechodné stádium, za její určitou etapu, která bude překonána dějinami. Právě *říše* byla výrazem, který časopis *Rozmach* často užíval pro označení státu, v němž národ vědomě postupoval na cestě svého poslání.⁸⁷⁹ Vzhledem k tomu, že se Durych domníval, že hybatelem dějin jsou národy, resp. jejich ideje, dokázal v sobě skloubit katolický univerzalismus s kmenovým českým nacionalismem pekařovského typu.⁸⁸⁰

Proč bylo lékem na neduhy současné společnosti právě křesťanství? Katoličtí intelektuálové se domnívali, že „křesťanství svou katolicitou spojuje lásku k vlasti se smyslem pro obecnost a určuje každému národu jeho zvláštní poslání v této obecnosti. V křesťanství právě katolickém je také nejdokonalejší a nejživější smysl i vodítko pro celou životní skutečnost, pro soulad duše a těla podle božího řádu, pro vznik a růst člověka zdravého a člověka dobrého hmotně i duchovně.“⁸⁸¹

⁸⁷⁵ FIALOVÁ, Zuzana (ed.), *Jaroslav Durych. Publicista*, Praha 2001, s. 247-249; DURYCH, Jaroslav, *Osmý listopad*, Lidové listy, ročník I., číslo 256, 1922, s. 1-2.

⁸⁷⁶ FIALOVÁ, Zuzana (ed.), *Jaroslav Durych. Publicista*, Praha 2001, s. 263-264; DURYCH, Jaroslav, *Ad vocem Bílé hory*, Rozmach, ročník II., číslo 21, 1924, s. 327.

⁸⁷⁷ FIALOVÁ, Zuzana (ed.), *Jaroslav Durych. Publicista*, Praha 2001, s. 252-253; DURYCH, Jaroslav, *Staroměstský rynek*, Lidové listy, ročník II., číslo 130, 1923, s. 1; KOMÁREK, Karel (ed.), *Jaroslav Durych. Polemiky a skandály*, Olomouc 2002, s. 177-183.

⁸⁷⁸ MALÝ, Rudolf Ina, *Marx a Řím ve světle živé skutečnosti*, Praha 1939, s. 131.

⁸⁷⁹ ŠORFOVÁ, Adéla, *Otázka národa a státu u Jaroslava Durycha v časopise Rozmach*, Praha 1995, s. 28.

⁸⁸⁰ PITHART, Petr, PŘÍHODA, Petr, OTÁHAL, Milan (Podiven), *Češi v dějinách nové doby. Pokus o zrcadlo*, Praha 1991, s. 375.

⁸⁸¹ MALÝ, Rudolf Ina, *Ve zdravém těle zdravý duch, Tak*, ročník II., číslo 6-7, 1938, s. 111.

Ve sporu o smysl českých dějin,⁸⁸² který se rozhořel zejména mezi T. G. Masarykem a J. Pekařem, stáli katoličtí intelektuálové až jedinou výjimku na straně katolického a konzervativního historika, profesora československých dějin Josefa Pekaře (1870-1937).⁸⁸³ Úpadek českých dějin spojovali s husitstvím⁸⁸⁴ – husitství „bylo zárodkem celého evropského politického zmatku moderních dob“⁸⁸⁵ –, které způsobilo českým zemím výrazné kulturní a politické ztráty a dobou Masarykovy První republiky. Ačkoliv se žádná ze stran sporu nehlásila k římskokatolické církvi, Pekař společnosti předložil interpretaci významných církevních osobností a dějinytvorných epoch,⁸⁸⁶ které rezonovaly ve společnosti meziválečného Československa. Prohlásil, že smysl českých dějin je národní, nikoliv náboženský, jak se domníval T. G. Masaryk.⁸⁸⁷

Katolíci však nepostřehli, že Pekař stál na katolických pozicích převážně kvůli svému konzervativnímu názoru, nikoliv kvůli živé víře; sám Pekař byl nepraktikujícím katolíkem. Miklíkovi vadilo, že Pekař respektoval katolickou církev jako kulturní a historickou instituci, nikoli teologickou autoritu a husitské hnutí prezentoval jako hnutí státně-politické, nikoliv náboženské. Pouze jediný muž z katolického tábora, J. K. Miklík, tento rozpor ve druhé polovině 20. let postřehl a ve svém příspěvku *Masaryk a Pekař o smyslu českých dějin*⁸⁸⁸ z roku 1931 vyzval katolíky k většímu porozumění pro argumenty věřícího, v mnoha ohledech katolické věrouce blízkého, Tomáše G. Masaryka než liberálně-indiferentního Josefa Pekaře.

J. K. Miklík upozornil zejména na následující Masarykovy argumenty: 1. Smyslem národního života je humanitní ideál, 2. Česká otázka je otázkou náboženskou, 3. Naše veškerá minulost má smysl náboženský, nikoli národnostní.⁸⁸⁹ Není proto překvapivé, že snahy J. Pekaře tvrdě odsoudil: „Domnívám se, že Pekař, snaže se dokázat národní smysl českých dějin, podnikl práci skoro zbytečnou. Jeho otázka měla znít – chtěl-li zápolit s TGM – nikoli: Jaké jsou faktory dějin českého národa?, nýbrž *‘Za jakým*

⁸⁸² Pro spor o smysl českých dějin podrobněji HAVELKA, Miloš (ed.), *Spor o smysl českých dějin 1895-1938*, Praha 1995; HANUŠ, Jiří, *Tradice českého katolicismu ve 20. století*, Brno 2005, s. 107 a dále.

⁸⁸³ KLÍMEK, Antonín, *Velké dějiny země Koruny české*, XIII, Praha 2000, s. 804.

⁸⁸⁴ Nejkritičtěji se k husitství vyslovil J. Durych ve svém článku *Staroměstský rynek*. Podrobněji: DURYCH, Jaroslav, *Staroměstský rynek*, Lidové listy, ročník II., číslo 130, 1923, s. 1.

⁸⁸⁵ VOŘÍŠEK, Rudolf, *Úpadek a sláva českých dějin*, Praha 1939, s. 18.

⁸⁸⁶ K Pekařově periodizaci českých dějin podrobněji PEKAŘ, Josef, *O periodizaci českých dějin*, Praha 1932; PEKAŘ, Josef, *Smysl českých dějin*, Praha 1929.

⁸⁸⁷ Od konce 19. století zastával Masaryk přesvědčení, stejně jako J. Kollár, že se v dějinách národů uskutečňuje určitý záměr Prozřetelnosti. Podrobněji: MASARYK, Tomáš Garrigue, *Česká otázka. Naše nynější krize*, Praha 1947, s. 3.

⁸⁸⁸ MIKLÍK, Josef Konstantin, *Masaryk a Pekař. O smyslu českých dějin*, Praha 1931. Celý Miklíkův článek je rovněž přetištěn v HAVELKA, Miloš (ed.), *Spor o smysl českých dějin 1895-1938*, Praha 1995, s. 673-728.

⁸⁸⁹ MIKLÍK, Josef Konstantin, *Masaryk a Pekař. O smyslu českých dějin*, Praha 1931, s. 7.

dějinným cílem nebo podle jakého dějinného programu má se český národ ubírat v přítomnosti a budoucnosti?,⁸⁹⁰ zatímco Masaryk zakotvil „českou otázku, český národní program v přesvědčení nejvznešenějším.“⁸⁹¹ Ve svém spisu Miklík vysvětlil, proč měli čeští katolíci daleko více sympatií pro Pekaře než Masaryka a vyčetl jim to: „Pekař našel pro katolickou církev občas pěkná slova. Ale buďme upřímní! Daleko více odvahy vypořádat se radikálně s vlastní minulostí i minulostí českého národa lze logicky očekávat od Masaryka! Proč? Protože jsme u něho zjistili hlubší shody s katolicizmem, než jaké projevuje liberál...“⁸⁹²

Pekař coby zkušený historik obrátil své síly do minulosti, aby zde v duchu empiricko-pozitivistické vědy hledal smysl naší národní minulosti, zatímco filozoficky založený Masaryk minulostí zdůvodňoval přítomnost a budoucnost. Pekař na sebe v mladé republice upozornil rovněž významným odsouzením nově vzniklé *Československé církve*, jejíž kritiku postavil na silně protimasarykovském pojetí dějin. Pekařovu kritiku použila proti nové církvi i katolická strana, již zaujala, stejně jako čeští katoličtí intelektuálové.⁸⁹³ Masarykovu interpretaci českých dějin, představující humanitu obrozenectví jako dědictví české reformace, katolíci v zásadě odmítli – zaslepení kritikou samotného jejího tvůrce přehlédli duchovní rozměr českých dějin – včetně J. K. Miklíka, obdivovali však jeho dobré nitro a lásku k mravnosti.⁸⁹⁴ Připomeňme, že Masarykův výklad české minulosti zaujal především členy protestantských církví.

Teoretická diskuze o smysl českých dějin našla své praktické vyústění v událostech roku 1929, kdy bylo v Československu slaveno milénium od úmrtí sv. Václava (907?-935, dříve 929) a zároveň dostavena katedrála sv. Víta na Pražském hradě. Vláda převzala ve dnech 27.-29. září 1929 protektorát nad slavností a umožnila její celostátní ráz, byť oslavy probíhaly ve dvou liniích – státní a církevní; právě poklidný průběh celých oslav změnil, resp. uklidnil, do té doby poměrně napjatý vztah katolické církve a státu.⁸⁹⁵ Masarykův projev na oslavě byl důkazem dalšího oslabování kritiky katolické církve, redemptorista Miklík si možná v té době uvědomil, že Masarykova interpretace českých dějin vychází z hlubší filozofie a pevnější morální pozice než argumentace jeho odpůrců. J. Šebek o významu slavnosti napsal: „Lidovci

⁸⁹⁰ TAMTÉŽ, s. 34.

⁸⁹¹ TAMTÉŽ, s. 35.

⁸⁹² TAMTÉŽ, s. 66.

⁸⁹³ KADLEC, Jaroslav, *Přehled českých církevních dějin*, II, Praha 1991, s. 242.

⁸⁹⁴ MIKLÍK, Josef Konstantín, *Masaryk a Pekař. O smyslu českých dějin*, Praha 1931, s. 35.

⁸⁹⁵ K oslavám podrobněji *Tajný vatikánský archiv*, fond Sacra Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari Cecoslovacchia, IV. období (1929), pozice 114-115, fascikl 140. Od roku 1929 docházelo k sbližování mezi Československem a Vatikánem.

*triumfovali a dokázali, že katolíci jsou živou větví národa a že v něj vrostli.*⁸⁹⁶ Právě účast představitelů státu na těchto oslavách byla jasným důkazem, že doba, kdy československá vláda upřednostňovala husitskou tradici a vystupovala protikatolicky, již definitivně minula.

Nedostatečná podpora Masarykových názorů vycházela u katolických intelektuálů z odmítnutí liberálně-demokratického charakteru ČSR, který se bezprostředně vázal na uznání zásluh jeho prezidenta Masaryka, který tento stát ztělesňoval. Katolíků dosud v uších rezonovaly Masarykovy kritické výroky na adresu katolické církve z přelomu 19. a 20. století, navíc neradi slyšeli kritiku církve a hesla *Pryč od Říma! a Řím musí být souzen a odsouzen!*, která vycházela z Masarykova pera v době nedávno minulé, avšak přehlíželi, že stejně jako oni, tak i Tomáš Garrigue Masaryk věřil, že transcendentní, posvátný a výsostný účel českého národa vyvěrá z božského řízení a z Božího díla.⁸⁹⁷ Svým *a priori* odsouzením T. G. Masaryka však ztratili významný podnět k následné filozofické, morální a náboženské interpretaci českých dějin. Samotnou očistu Masaryka provedl J. K. Miklík, když napsal: *„Masaryk neuškodil církvi více, než jsme ji uškodili my sami. Uškodili jsme ji svým paktováním s plochým a lživým liberalizmem, svou hříšnou leností a opovážlivým spoléháním na moc císařského ramene, nelibostí nad tím, že nám nepřítel dává, třebaš nevědomky, rady kupodivu vzácné a prospěšné...“*⁸⁹⁸

V. 8 Shrnutí

Zabývali jsme se řešením krizové situace tak, jak jej ve svých dílech navrhovali katoličtí intelektuálové. Oproti čtvrté kapitole, jež se zabývala především kritikou stávajícího politického systému, jsme se přesunuli k představám katolíků a hledali jsme odpověď na otázku: *jak to udělat, aby společnost a všechny politické instituce fungovaly lépe?*

Přesvědčili jsme se, že tvůrčí řešení silně pokulhávalo za kritikou, jež byla pochopitelně snazší. Častokrát se autoři od své kritiky odrazili, inspirovali se současným vývojem v ostatních evropských zemích a předložili návrh, jak by měl jejich ideální stát vypadat. Bylo rovněž patrné, že jejich řešení nebylo systematické, důkladně promyšlené, že se k mnoha teoriím, koncepcím a argumentům vyslovovali

⁸⁹⁶ ŠEBEK, Jaroslav, *Svatováclavská tradice v meziválečném Československu 1918-1939 (v kontextu vztahu katolické církve a společnosti)*, in: In omnibus caritas. K počtě devadesátých narozenin prof. ThDr. Jaroslava Kadlece, Praha 2002, s. 550.

⁸⁹⁷ FIALOVÁ, Zuzana (ed.), *Jaroslav Durych. Publicista*, Praha 2001, s. 129; DURYCH, Jaroslav, *Český nacionalismus*, Lidové listy, ročník I., číslo 280, 1922, s. 2.

⁸⁹⁸ MIKLÍK, Josef Konstantin, *Masaryk a Pekař. O smyslu českých dějin*, Praha 1931, s. 6; MIKLÍK, Josef Konstantin, *Masaryk a Pekař o smyslu českých dějin*, in: *Spor o smysl českých dějin*, Praha 1995, s. 674.

jen někteří z nich, přičemž se výrazně lišila úroveň každého jejich článku. O to těžší bylo domyslet politický systém křesťanského státu, protože jej bylo nutné rekonstruovat z mozaik, ze střípků, které do sebe nezapadaly vždy snadno. Je však překvapivé, že se katolíci nevyjadřovali podrobně k určitému problému nebo se navzájem svými díly, články či polemikami neinspirovali.

Pokud nás čtvrtá kapitola vedla po ose politického zájmu katolických intelektuálů a my jsme skrze ní vnímali, k čemu mají pozitivní a k čemu negativní vztah, když jsme v zrcadle kritiky byli schopni pozorovat jejich tváře a reagovat na jejich podněty, nebylo zcela patrné, do jaké míry jsou k demokracii kritičtí a jak to s ní skutečně myslí. Pátá kapitola již jednoznačně odhalila pravé úmysly katolické skupiny, jejich útok na demokracii, liberalizmus, československý stát, politické stranictví i volební systém nabyl jasné podoby a my jsme byli svědky nově se rodícího křesťanského státu, jenž vyrůstal na zcela autoritativních, hierarchizovaných a nedemokratických základech.

Katoličtí intelektuálové rozpracovali nejpodrobněji stavovskou ideu, kterou předložili jako protiváhu politického stranictví a pluralitního politického systému. Tato myšlenka, jež vážně ohrožovala liberální demokracii, inspirovala zejména konzervativní pravici, jak o tom svědčí např. Dollfusovo Rakousko či Salazarovo Portugalsko. Katolíci věřili, že autoritativní režim bude pro poválečnou neklidnou dobu přijatelnější. Jejich kritika liberálně-demokratického státu vycházela ze širší perspektivy, neboť sledovala a v sobě zahrnovala kritiku politického stranictví, kapitalizmu, liberalizmu, socialismu, komunizmu, fašizmu a nacizmu, kterou někteří autoři doplňovali antisemitskými výroky.

Zcela jednoznačně se katoličtí intelektuálové vyslovili proti všem bodům, které vytyčil K. Popper ve své knize *Otevřená společnost*, jež představovaly záruku humanitně pojaté demokracie. Popřeli rovné rozdělení občanských povinností, tj. těch omezení svobody, která jsou pro život ve společnosti nutná, rovné postavení občanů před zákonem, rovný přístup ke všem občanům, skupinám a třídám ve státě, nestrannost politických institucí a rovný podíl na výhodách, které může členství ve státě svým občanům nabídnout.⁸⁹⁹

Aby odrazili své případné kritiky, snažili se katolíci překrýt původní význam slov, jež používali pro konstrukci politického systému, jak jsme viděli na kritice demokracie, již vnímali jako anarchii. Nyní se k tomu přidaly další: spravedlnost

⁸⁹⁹ POPPER, Karl Raimund, *Otevřená společnost a její nepřítel. Uhranutí Platónem*, I., Praha 1994, s. 86.

rozuměli hierarchii a princip výsad, nikoliv rovnost před zákonem; rovnostářstvím nepřátelství, nikoliv odpor vůči třídním privilegiím; individualizmem sobectví a lhostejnost k celku, nikoliv soběstačnost a nezávislost jedince apod. Katoličtí intelektuálové odporovali rovnosti, kterou umožňovala demokracie, poněvadž respektovali řád přirozených výsad, nestejných práv a hierarchie. Domnívali se, že si v čele společnosti zaslужují spočinout lidé, kteří jsou vzděláním, výchovou a náboženstvím lepší než druzí.⁹⁰⁰

Intenzita katolické kritiky zasáhla nejsilněji společnost, v níž tito muži žili. Byla jim protiváhou vysněného ráje, oné ideální a bezpečné *uzavřené společnosti*, jejíž ideu mělo dále nést poválečné Československo a které ji tak nezodpovědně odvrhlo. Onou dobou klidu, bezpečnosti a rozkvětu, kdy byla víra dominantní silou společnosti, nezpochybnitelnou a nekritizovatelnou jistotou, k níž se mohli obyvatelé českých zemí bez posměchu utéct, bylo zejména období vrcholného středověku.

Pokud zareagujeme na motto této disertační práce, které pronesl prezident T. G. Masaryk, můžeme v jeho negaci dostatečně dobře popsat skupinu katolických intelektuálů: katolická kritika směřovala k demagogii, nesnažila se poučit ani věci napravit, příčiny neúspěchu příliš snadno nalézala ve svalování odpovědnosti na druhé, nikoliv ve spolupráci a spoluzodpovědnosti.⁹⁰¹ Otázkou k dalšímu promýšlení nicméně zůstává: kdo získal více pro katolickou věc – Jan Šrámek svým umírněným nebo Jaroslav Durych svým radikálním postojem?

⁹⁰⁰ SVENSSON, Pelle, *Teorie demokracie*, Brno 1995, s. 24.

⁹⁰¹ Srovnej: ČAPEK, Karel, *Hovory s T. G. Masarykem*, Praha 1990, s. 331.

VI. kapitola

Závěr

VI. 1 Závěr

Kritika demokracie z pozic českého katolického prostředí v letech 1918-1938 nebyla osamoceným jevem meziválečného období, ale logickým a rozhodným pokračováním kritiky společenského řádu, započatého v období po Velké francouzské revoluci. Nyní, v době, kdy se katolická církev dostala v československém státě do oslabení a necítila nad sebou již ochrannou ruku státu, však nabyla její útočnost razance. Katoličtí intelektuálové se kritikou demokracie snažili získat církvi zpět postavení, jemuž se těšila v předcházejících stoletích.

Zatímco se v jiných státech Evropy mohly katolické síly opřít o křesťanské politické strany, v Československu tomu tak nebylo. *Československá strana lidová* a její předseda Jan Šrámek zvolili jinou taktiku: věřili, že katolicismus nezíská své věrné kritikou systému a radikalitou svých požadavků, ale umírněností, zodpovědností, podílem na moci, vyjednáváním. Tím se samozřejmě dostali do pozic, v nichž byli nuceni o svých představách vyjednávat, uzavírat kompromisy, radit se. Častokrát museli opustit od toho, co si přáli, ale stali se přirozenou, respektovanou silou všech vládních koalic a vrátili respekt křesťanským politickým stranám v zemi. O tom, jak by se změnila pozice katolicizmu v českých zemích, kdyby stála *Československá strana lidová* v opozici, můžeme dnes jen spekulovat.

Katoličtí intelektuálové zvolili zcela jinou strategii než ČSL. Rozhodli se, že své požadavky prosadí bojovnou, nekompromisní, neústupnou a radikální formou. Někteří tak mohli činit v rámci ČSL či jiných odštěpeneckých organizací, většina z nich však do politiky nevstoupila. Lákal je jistý nadhled, jisté nadstranictví, které si tak udrželi. V katolických periodikách – *Na hlubinu*, *Obnova*, *Rozmach*, *Řád*, *Tak*, *Třetí generace* – se svobodně vyslovovali k nešvarům, které doba přinášela; radikalizovali se hned od prvních let samostatnosti československého státu. Jejich trpělivosti zasadila silné rány indiferentnost či otevřené nepřátelství české společnosti vůči katolicizmu, vystupování z církve, kritika náboženských poměrů a přímé útoky na hodnoty víry, k nimž po říjnu 1918 docházelo. Zformovali se proto k útoku v době, kdy se jim zdálo, že za práva a postavení církve nikdo nebojuje.

Československo vzniklo jako liberální stát, stojící na základech liberální demokracie a hospodářského kapitalizmu. Liberalizmus, tedy První republiku a T. G. Masaryka v jejím čele, vnímali katoličtí intelektuálové jako vykořisťovatelský a bezbožný systém založený na zkorumpovaných politických stranách a elitách, na materializmu bezohledných individualistů-politiků, podporujících a zdůvodňujících společenské nerovnosti, jako bezohledný a násilnický režim, v podstatě prostý sociální darwinizmus, směřující pryč od víry a náboženství. V tomto duchu vnímali i prezidenta republiky, který byl sám, paradoxně, kritikem liberalizmu.

Pro časové vymezení kritiky z pozic katolického prostředí je nezbytné se vyvarovat pokušení řadit katolickou kritiku mezi totalitní proudy, jež představovaly pro demokracii vážnější nebezpečí. Katoličtí intelektuálové se dokázali ubránit pokušení stát se totalitní ideologií, jakousi 'černou totalitou',⁹⁰² ostatně z ideologií inklinujícím k totalitě měli strach. Představili nám však autoritativní státní zřízení, jehož zakotvení bylo na první pohled jednoduché: společnost se musí vrátit k tradici, úctě, mravnosti, víře, hierarchii a autoritě, jinými slovy ke stabilitě, k bezpečné *uzavřené společnosti* a zajistit blaho svým občanům. Dosud platná a uznávaná hesla *rovnost – volnost – bratrství* měla nahradit hesla jiná: *spravedlnost – hierarchie – autorita*.

Jeich konzervativní politické zřízení porušovalo všechny zásadní principy stabilní demokracie, jak jsme je vymezili ve III. kapitole. Vystupovali proti rovnosti, odmítali princip suverenity lidu, všeobecné, rovné, tajné a přímé volební právo, zpochybňovali nezadatelná lidská práva a svobody, nebyli důslední v dělbě zákonodárné, výkonné a soudní moci, kritizovali existenci a boj politických stran, stavěli se proti principu většiny, fungování občanské společnosti a pluralitě, svobodnému podnikání, rozsáhlému soukromému vlastnictví a přílišné volnosti, spíše uvolněnosti, společnosti. Kritika demokracie přerostla u katolíků v odsouzení soudobé civilizace a odmítání demokracie jako formy politického uspořádání, vyznačující se kritičností k liberálně-demokratickému politickému principu.

Výtky katolických intelektuálů měly jak teoretický, tak praktický charakter. Z prvního uvedeného se vyslovovaly k demokracii, kapitalizmu, liberalizmu, politickému stranictví, volebnímu systému, z druhého k současným politickým ideologiím, československé demokracii, českým politickým stranám, prezidentu republiky T. G. Masarykovi, ministru zahraničí E. Benešovi, ministru a předsedovi *Československé strany lidové* J. Šrámkovi. Odsudky pramenily zejména z vnímání

⁹⁰² Srovnej: HALÍK, Tomáš, *Vzdáleným nablízku. Vášeň a trpělivost v setkání víry s nevírou*, Praha 2007, s. 110.

demokracie jako nespravedlivého politického systému oligarchie a nadvlády politických stran, přičemž jí vyčítali, že nevycházela z křesťanských principů, ale z relativních, formálních, neupřímných a abstraktních hodnot. Z kritiky nemravného, racionálního a ateistického systému První republiky byl jen krůček k odmítnutí jeho hodnot a principů.

Ideálním státem, jenž měl být lékem na všechny těžkosti doby, byl podle katolických intelektuálů tzv. *křesťanský stát*, jehož formu jsme pro zjednodušení nazvali pojmem *teokracie*. Státní forma se měla přizpůsobit konfesijnímu státu a zajistit mu stabilitu a pořádek. Do čela státu se měl postavit prezident s formálními pravomocemi, kontrolovat jej měla silná vláda složená z katolických jedinců, poslanecká sněmovna měla být nahrazena politickou komorou a senát zrušen či nahrazen stavovskou komorou. Měl se rovněž proměnit průběh a podoba voleb, a to velmi razantně, a zjednodušit stranický systém; republika se měla proměnit ve stavovský stát. Soudy měly stanovovat vyšší tresty, měl být obnoven trest smrti. Společnost měla být organizována na základě tradiční hierarchie. Katolické náboženství se mělo stát státním náboženstvím, ostatní vyznání měla být zakázána. Stát se měl zabývat převážně záležitostmi sociálně-ekonomické a náboženské povahy, připravit se k duchovní expanzi směrem na východ.

Katolický model velmi zřetelně připomínal Platónovu *Ústavu*.⁹⁰³ Ne náhodou popsal Platón athénskou demokracii jako rozmařilou, nepořádnou a bezprávnou. Svě čtenáře se snažil přesvědčit, že ideální obec musí být *uzavřenou společností*, musí omezovat podnikání pro zisk a bránit nejširším vrstvám podílet se na moci. Zvláštní kasta *strážců* splývala u intelektuálů s *katolíky*, kteří se od ostatních lišili náboženstvím, vzděláním a mravností. Velmi inspirativní bylo v Platónově politickém zřízení kastovníctví a privilegované postavení vládnoucí třídy; katoličtí intelektuálové přejali tzv. platónský princip spravedlnosti, přičemž podporovali princip přirozených výsad, všeobecný kolektivistický princip a posilování stability státu. Jistá paralela se nabízí rovněž s Augustinovým dílem *O boží obci*,⁹⁰⁴ poněvadž v něm sv. Augustin usiloval zejména o spásu duší, Boží království věrných věřících a zastavení pohanství.

Katoličtí intelektuálové se ve své kritice demokracie velmi přiblížili Platónovým argumentům: „*Vládnout mají ti, kdo znají pravdu, ti kdo vědí, co je pro společnost nejlepší, ti, kteří jsou odhodláni tohoto cíle dosáhnout. Politická pravda nebo moudrost je nadřazena všem ostatním vědám. Politická znalost je praktická věda, která nezahrnuje jenom vědomosti o tom, co je*

⁹⁰³ PLATÓN, *Ústava*, Praha 2005.

⁹⁰⁴ AURELIUS, Augustus, *O boží obci*. *Knih XXII*, Praha 2007.

*dobré – znalost a pochopení morálního – ale je také souhrnem poznatků o prostředcích, kterými je možno toto dobro realizovat, a síla vůle uskutečnit vše potřebné pro dosažení dobra – ctnosti.*⁹⁰⁵

Ze strany katolických intelektuálů se nejednalo o konstruktivní řešení, detailně a systematicky zpracovaný politologický koncept ideálního státu, ale spíše o představu již existujícího řádu v Československu. Můžeme se proto domnívat, že katolíkům nevadila forma, ostatně celkem ochotně přijímali prezidenta v čele státu, formu republiky, vládu, existenci voleb, ale toužili změnit obsah, konkrétní podobu těchto institucí v rámci politického systému ČSR, uplatnit ve všech ohledech evangelijní zákony a příkazy pro lidské svědomí. Katolíci zůstali převážně jen kritiky, jejichž hlas měl varovat; svými návrhy nijak společenský řád neobohatili ani nepřispěli k lepšímu fungování institucí ve společnosti. Nešťastné bylo rovněž načasování katolické kritiky. Ta zesílila zejména v době hospodářské krize na začátku 30. let, během níž Československo čelilo hlubokým a vleklým celospolečenským problémům. Katoličtí intelektuálové dostatečně nepromysleli pravomoci jednotlivých politických těles, tj. korporací, parlamentu, vlády a prezidenta, jejich hierarchizaci, systém voleb, odvolávání poslanců, počty zastupitelů atd., čímž v podstatě ustrnuli na modelu, který společnost již znala.

Přesto považují jejich návrh řešení za zajímavý, ojedinělý a inspirativní přínos v oblasti českého politického myšlení, který stál dosud stranou pozornosti politologů, historiků a teologů či byl bagatelizován. Více než o politické konstrukci vypovídá o samotných katolických intelektuálech, o jejich ambicích, zájmech, motivaci, ideálech, hodnotách a temperamentu. Velmi dobře vypovídá o tom, proč demokracii kritizovali; nebyli jen kritiky demokracie, ale postoupili o krůček dál k realizaci vlastní cesty, již se toužili vydat. Ostatně sami katolíci nemohli za to, že československá společnost byla nábožensky vlažná a duchovně indiferentní. Byť se zdálo, že jejich nápady realizuje Druhá republika, okupace nacistickým Německem jednoznačně uzavřela všechny katolické naděje.

Dramatické události přinesl až závěr třicátých let, kdy Československo prohrálo svůj boj s nacistickou totalitou – jeho svoboda a samostatnost byly pošlapány – bylo rozbito a mnozí se začali ptát: Proč? Stručně předešleme, že nejostřejší útoky katolických intelektuálů přišly až po Mnichovu a pádu První republiky. Autoři J. K. Miklík, J. Durych, R. I. Malý, R. Voříšek, J. Zahradníček a J. Deml jasně věděli, kdo národní katastrofu způsobil: byli to především humanisticky orientovaní intelektuálové,

⁹⁰⁵ SVENSSON, Palle, *Teorie demokracie*, Brno 1995, s. 25.

politici prosazující liberální pojetí politiky a jejího vztahu k náboženství a židé. Agilní Durych byl se svým úsudkem brzy hotov, Mnichov byl trest za dvacetiletý nepřirozený stav, které ČSR vytvářelo: „*Všemohoucí a dobrotivý Bůh ráčil po dvaceti letech ukázat našemu národu svou svrchovanou moc a vůli. Pravice Boží dotkla se našeho národa a nic není většího, než vidět národ, který z tribuny své pýchy se zhroutil na kolena a teď vzlyká v slzách... Máme dost příčin, abychom to snášeli jako trest spravedlivý a nad to nesmírně milosrdný, neboť dějiny nás učí, že tresty, jimiž stíhá Bůh národy, bývají daleko, daleko strašlivější...*“⁹⁰⁶ Ve stejném duchu vystoupil i pražský arcibiskup Karel Kašpar (1870-1941), který v pastýřském listu *Jednota v pravdě a lásce Kristově* podpořil změny v české společnosti a odsoudil První republiku. Státní porážku přijal jako důsledek staleté české hereze a bezbožnosti.⁹¹⁷

R. Voříšek příčiny úpadku národa našel v duchovní nezakotvenosti a falešné bezpečnosti československého státu, ale též v „*husitství v nás*“, které bylo zárodkem celého evropského politického zmatku moderních dob; s tím „*masarykovstvím v nás*“, které tento vývoj ukončilo silou a významem, úměrným síle těchto falešných idejí v naší době.“⁹⁰⁸ Celému úpadku mohla První republika zabránit pouze tím, že by přijala „*duchovní a životní bohatství, živé a posvěcené křesťanství, které tvoří základnu pravého národního života a pravé národní kultury.*“⁹⁰⁹ Katolická publicistika a časopisy jako např. *Rozmach* či *Obnova* viděla v uplynulých dvaceti letech nejsmutnější kapitolu českých dějin, období systematického ničení všech mravních hodnot Čechů a „*období, v němž pokrok nebyl pokrokem a pravda pravdou.*“⁹¹⁰ Vycítali První republika kácení křížů a plivání po jeptiškách, zabírání katolických chrámů ve prospěch Československé církve, korupční aféry, hospodářskou krizi, národnostní problémy apod.

Katolíky navrhovaný systém politického uspořádání je pro nás dnes nepřijatelný. Rovněž ve své době se jednalo o utopii, neboť i sami katolíci nevěřili, že by jimi navrhovaná přestavba společenského řádu představovala v nábožensky indiferentním Československu efektivní a fungující politický systém.⁹¹¹ Byla to spíše zoufalá snaha nepočetného katolického okruhu zabránit sekularizaci, ateizaci a liberalizaci a posílit náboženskou hrdost české společnosti. Byl to marný pokus získat katolické církvi sebedůvěru a postavit ji do čela společenského dění. Vítězem tohoto boje se stal ateismus...

⁹⁰⁶ Národní obnova, ročník II., číslo 43, 1938, s. 1.

⁹⁰⁷ GEBHART, Jan, KUKLÍK, Jan, *Velké dějiny země Koruny české*, XV. A, Praha 2006, s. 36-37.

⁹⁰⁸ VOŘÍŠEK, Rudolf, *Úpadek a sláva českých dějin*, Praha 1939, s. 18.

⁹⁰⁹ TAMTÉŽ, s. 29.

⁹¹⁰ ZAHRADNÍČEK, Jan, *Národní obnova*, ročník II., číslo 41, 1938, s. 1.

⁹¹¹ POPPER, Karl Raimund, *Otevřená společnost a její nepřítelé. Uhranutí Platónem*, I., Praha 1994, s. 153.

Seznam zkratek

AV ČR	Akademie věd České republiky
ČSL	Československá strana lidová
ČSR	Československá republika
č.	číslo
čj.	číslo jednací
čs.	československý/á/é
ed.	editor
LAN PNP	Literární archiv Památníku národního písemnictví
MZV	Ministerstvo zahraničních věcí
NOF	Národní obec fašistická
r.	rok
s.	strana
sign.	signatura
TGM	Tomáš Garrigue Masaryk

Přílohy

		
Silvestr Maria BRAITO	Karel ČAPEK	Jan ČEP
		
Reginald Vincenc DACÍK	Jakub DEML	Jaroslav DURYCH
		
Alfred FUCHS	Metoděj HABÁŇ	Tomáš Garrigue MASARYK
		
Dominik PECKA	Josef PEKAŘ	Pius XI.

		
Jan Jiří RÜCKL	Karel SCHULZ	Othmar SPANN
		
Bohumil STAŠEK	Jan ŠRÁMEK	Rudolf VOŘÍŠEK
		
Jan ZAHRADNÍČEK	Edvard BENEŠ	Andrej HLINKA

Přehled papežů 19. a 20. století

<i>papež</i>	<i>vlastní jméno</i>	<i>od</i>	<i>do</i>
Pius VII.	Barnaba Chiaramonti	1800	1823
Lev XII.	Annibale della Genga	1823	1829
Pius VIII.	Francesco Saverio Castiglioni	1829	1830
Rehoř XVI.	Bartolomeo Alberto Cappellari	1831	1846
Pius IX.	Giovanni Maria Mastai-Ferretti	1846	1878
Lev XIII.	Vincenzo Giocchino Pecci	1878	1903
Pius X.	Giuseppe Melchiorre Sarto	1903	1914
Benedikt XV.	Giacomo della Chiesa	1914	1922
Pius XI.	Ambrogio Damiano Achille Ratti	1922	1939
Pius XII.	Eugenio Pacelli	1939	1958
Jan XXIII.	Angelo Giuseppe Roncalli	1958	1963
Pavel VI.	Giovanni Battista Montini	1963	1978
Jan Pavel I.	Albino Luciani	1978	1978
Jan Pavel II.	Karol Józef Wojtyła	1978	2005

Přehled náboženského vyznání obyvatel českých zemí v roce 1921 a 1930

1921	Čechy	Morava	Slezsko	ČSR celkem
katolické	5.222.983	2.422.997	564.791	8.210.771
evangelické	246.114	86.069	64.669	396.952
pravoslavné	7.292	1.687	242	9.221
starokatolické	16.329	2.799	975	20.103
československé	437.377	61.786	24.069	523.232
izraelské	79.777	37.989	7.317	125.083
jiné	1.344	315	734	2.393
neznámé	1.282	216	66	1.564
bez vyznání	658.084	49.026	9.405	716.515
<i>celkem</i>	6.670.582	2.662.884	672.268	10.005.734

1930	Čechy	Morava a Slezsko	ČSR celkem
katolické	5.324.452	3.065.776	8.390.228
evangelické	325.235	174.450	499.685
pravoslavné	14.721	9.767	24.488
starokatolické	17.779	4.765	22.544
československé	618.305	161.367	779.672
izraelské	76.301	41.250	117.551
jiné a neznámé	4.667	2.756	7.423
bez vyznání	727.916	104.879	832.795
<i>celkem</i>	7.109.376	3.565.010	10.674.386

zdroj Český statistický úřad <http://www.czso.cz>

Přehled volebních výsledků ve volbách do Poslanecké sněmovny ve vztahu k Československé straně lidové

	1920	1925	1929	1935
počet hlasů	464.339	691.095	623.340	615.804
%	7,5	9,7	8,4	7,5

zdroj MAREK, Pavel a kol., *Přehled politického stranictví na území Českých zemí a Československa v letech 1861-1998*, Olomouc 2000, s. 27

Přehled ministrů Československé strany lidové ve vládách let 1918-1938

jméno	pozice	pozice	pozice	pozice	pozice	pozice
Mořic HRUBAN	1918-1919 ministr bez portfeje					
Josef DOLANSKY	1921-1922 ministr spravedlnosti	1922-1925 ministr spravedlnosti	1925-1926 ministr zásobování			
Jan ŠRAMEK	1921-1922 ministr železnic	1922-1925 ministr zdravotnictví	1925-1926 ministr pošt a telegrafů	1926-1929 ministr sociální péče 1927-29 ministr zdravotnictví	1929 ministr sociální péče	1929-1938 ministr pro sjednocení zákonodárství a správy
František NOSEK	1925-1926 ministr vnitra	1926-1929 ministr pošt	1929 ministr pošt a telegramů			
Jan DOSTÁL.EK	1929-1932 ministr veřejných prací	1932-1934 ministr veřejných prací	1935 ministr obchodu	1935 ministr veřejných prací		

Archivy a literatura

a) Archivní materiál

Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze

- fond Karel Čapek
- fond Jan Čep
- fond Jakub Deml
- fond Jaroslav Durych
- fond Tomáš Garrigue Masaryk
- fond Karel Schulz

Archiv Akademie věd České republiky

- fond Tomáš Garrigue Masaryk (oddělení Republika – církev, Korespondence)
- fond Edvard Beneš (oddělení Korespondence, Slováci, Vnitropolitické věci)

Národní archiv v Praze

- fond Jan Jiří Růckl
- fond Jan Šrámek

Tajný vatikánský archiv, Itálie (Archivio Segreto Vaticano)

- fond *Sacra Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari* (Austria-Ungheria) do roku 1922
- fond *Sacra Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari* (Cecoslovacchia) 1922-1939
- fond *Sacra Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari* (Cecoslovacchia) 1903-1922
- fond *Nunziatura Cecoslovacchia* 1918-1928

b) Encykliky

LEV XIII.

Rerum Novarum 1891

PIUS X.

Pascendi Dominici Gregis 1907

PIUS XI.

Quadragesimo anno 1931

Non abbiamo bisogno 1931

Mit brennender Sorge 1937

Divini Redemptoris 1937

BELLOCCHI, Ugo (ed.), *Tutte le encicliche e i principali documenti pontifici emanati dal 1740. Benedetto XV (1914-1922)*, VIII, Vatikán 2000

BELLOCCHI, Ugo (ed.), *Tutte le encicliche e i principali documenti pontifici emanati dal 1740. Pio IX (1822-1839)*, IX, Vatikán 2002

BELLOCCHI, Ugo (ed.), *Tutte le encicliche e i principali documenti pontifici emanati dal 1740. Pio XI (1822-1839)*, X, Vatikán 2002

Encyklika Pia XI. Quadragesimo anno. O vybudování společenského řádu a jeho zdokonalení podle zásad evangelia, přeložil Bedřich Vašek, Olomouc 1947

Okružní list Pia XI. Divini Redemptoris, tentokrát ještě naléhavěji do vlastních řad, Olomouc 1993

Pia XI. encykliky Divini Redemptoris (O bezbožeckém komunismu) a S palčivou starostí (O postavení katolické Církve v Německu), Olomouc 1937

Sociální encykliky. 1891-1991, Praha 1996

c) Dobový tisk – noviny a časopisy

3. generace	1930-1936
Akord	1929-1939
Archa	1912-1922
Katolík	1936-1938
Lidové listy	1922-1938
Na hlubinu	1926-1938

Nový život	1896-1907
Obnova Národní Obnova	1937-1938
Rozmach	1923-1927
Řád	1934-1938
Šlépěje	1917-1938
Tak	1937-1938
Život	1918-1936

d) *Dobové publikace*

- BARTOŠ, Jan, *Kdo jest Jaroslav Durych?*, Kralupy nad Vltavou 1930
- BENDA, Julien, *Zrada vzdělanců*, Praha 1929
- BENEŠ, Edvard, *Demokracie dnes a zítra*, Praha 1999
- BENEŠ, Edvard, *Evropská krize 1938. Pět projevů*, Praha 2003
- BENEŠ, Edvard, *Mnichovské dny*, Praha 2003
- BENEŠ, Edvard, *Německo a Československo*, ed. Eva Broková, Praha 2005
- BENEŠ, Edvard, *Nesnáze demokracie*, Praha 1990
- BENEŠ, Edvard, *Povaha politického stranictví*, Praha 1920
- BENEŠ, Edvard, *Práce a zápasy po boku TGM. Vzpomínky 1910-1947*, Praha 2000
- BENEŠ, Edvard, *Projevy – články – rozhovory. 1935–1938*, ed. Richard Vašek, Praha 2006
- BENEŠ, Edvard, *Světová válka a naše revoluce. Výbor z díla*, Praha 1994
- BENEŠ, Edvard, *Živý odkaz TGM. Projevy 1937-1947*, Praha 1997
- BEROUNSKÝ, Stanislav, *Agrární a průmyslový stát*, Řád. Revue pro kulturu a život, ročník II., číslo 1-2, 1934, s. 67-75
- BEROUNSKÝ, Stanislav, *Aktuálnost stavovské myšlenky*, in: Stavovská myšlenka. Sborník statí, I, Praha 1936, s. 78-87
- BEROUNSKÝ, Stanislav, *Moderní socialismus*, Řád. Revue pro kulturu a život, ročník I., číslo 3, 1933, s. 135-136
- BEROUNSKÝ, Stanislav, *Sociologie stranictví v demokracii*, Akord, ročník IV., 1931, s. 294-297
- BEROUNSKÝ, Stanislav, *Stát a hospodářství v soudobém Německu*, Řád, ročník II., 1934-1935, s. 559-570
- BEROUNSKÝ, Stanislav, *Stavovská myšlenka. Sborník statí*, I, Praha 1936
- BEROUNSKÝ, Stanislav, *Střední stav v dnešní společnosti*, Praha 1940
- BEROUNSKÝ, Stanislav, *Tři antidemokrati*, Akord, ročník IV., 1931, s. 452-470
- BEROUNSKÝ, Stanislav, *Z dějin stavovské myšlenky*, in: Stavovská myšlenka. Sborník statí, I, Praha 1936, s. 54-67
- BITNAR, Vilém, *Inferiorita české literatury katolické*, Praha 1941
- BITNAR, Vilém, *K diskusi o českém literárním baroku*, Tak, ročník I., číslo 12., 1937, s. 219-220
- BITNAR, Vilém, *Literární kritika českých katolíků let devadesátých*, Praha 1940
- BRAITO, Silvestr Maria, *Boj o církev v Německu*, Akord, ročník 10., 1937, s. 30-34
- BRAITO, Silvestr Maria, *Církev. Myšlenky a doklady*, Praha 1933
- BRAITO, Silvestr Maria, *Církev. Studie apologeticko-dogmatické*, Olomouc 1946
- BRAITO, Silvestr Maria, DACÍK, Reginald M., *Kristus spása světa. Pohled do vnitřního života Kristova*, Praha 1935
- BRAITO, Silvestr Maria, *Kristus jest náš život. Sbírká 12 promluv od neděle Devítníků do Letnic*, Olomouc 1935
- BRAITO, Silvestr Maria, *Základy*, Olomouc 1947
- BRAITO, Silvestr Maria, *Život*, Olomouc 1932
- ČAPEK, Karel, *Hovory s T. G. Masarykem*, Praha 1990
- ČAPEK, Karel, *List Jaroslavu Durychovi o katolících*, Lidové noviny, 34, 1926, č. 444, 3.9., s. 1-2
- ČAPEK, Karel, *List Jaroslavu Durychovi o loajalitě*, Lidové noviny, 34, 1926, č. 438, 31.8., s. 1-2
- ČAPEK, Karel, *O demokracii, novinách a českých poměrech*, ed. Ivan Klíma, Praha 2003
- ČAPEK, Karel, *Otevřená odpověď Jaroslavu Durychovi*, Lidové noviny, 34, 1926, č. 427, 25.8., s. 1-2
- ČAPEK, Karel, *Vám oddaný... Dosud nepublikovaná korespondence*, ed. Marta Dandová, Praha 2007
- ČEP, Jan, *Hranice stínu*, Brno 1996
- ČEP, Jan, *Samomluvy a rozhovory*, ed. Bedřich Fučík a Mojmír Trávníček, Praha 1997
- ČEP, Jan, *Události a lidé*, ed. Mojmír Trávníček, Praha 1991
- ČEP, Jan, *Zmrzlá srdce. Z juvenilií 1921-1925*, ed. Mojmír Trávníček, Praha 2002
- ČERNÝ, Václav, *Paměti I. 1921-1938*, ed. Hana Pospíšilová, Brno 1994
- DACÍK, Reginald, *Bůh a jeho život*, Olomouc 1937
- DACÍK, Reginald, *Bůh v duši. Tajemný život milosti*, Olomouc 1937
- DACÍK, Reginald, *Bůh v Ježíši Kristu*, Olomouc 1939

- DACÍK, Reginald, *Bůh ve svém díle*, Olomouc 1938
- DACÍK, Reginald, *Demokracie jako náboženství*, Obnova, ročník II., číslo 3, 1938, s. 5
- DACÍK, Reginald, *Mravouka*, Olomouc 1946
- DACÍK, Reginald, *Správnou cestou. Stavovská mravouka*, Olomouc 1938
- DACÍK, Reginald, *Školy duchovního života*, Olomouc 1938
- DACÍK, Reginald, *Úvod do teologie*, Havlíčkův Brod 1991
- DACÍK, Reginald, *Z pramenů duchovního života*, ed. František Opletal, Olomouc 1999
- DACÍK, Reginald, *Základy Katolické akce*, Olomouc 1939
- DEML, Jakub, *Homilie*, Třešť 1907
- DEML, Jakub, *Katolický sen*, Brno 1998
- DEML, Jakub, *Listy Jakuba Demla Otokaru Březinovi*, Tasov 1933
- DEML, Jakub, *Listy přátel. Dědictví Jakuba Demla*, Brno 1997
- DEML, Jakub, *Mé svědectví o Otokaru Březinovi*, Olomouc 1994
- DEML, Jakub, *Můj očistec*, Praha 1929
- DEML, Jakub, *Nebe se jiskří mlékem. Výbor z próz a publicistiky z let 1920-1929*, ed. Jiří Olič, Praha 2001
- DEML, Jakub, *První světla*, Třebíč 1996
- DEML, Jakub, *Šlépěje*, I-III, Brno 1998
- DEML, Jakub, *Šlépěje*, IX, Tasov na Moravě 1925
- DEML, Jakub, *Šlépěje*, X, Tasov na Moravě 1928
- DEML, Jakub, *Šlépěje*, XII, Tasov na Moravě 1929
- DEML, Jakub, *Šlépěje*, XIII, Tasov na Moravě 1930
- DEML, Jakub, *Šlépěje*, XIV, Brno 1999
- DEML, Jakub, *Šlépěje*, XIX, Tasov 1933
- DEML, Jakub, *Šlépěje*, XV, Brno 1999
- DEML, Jakub, *Šlépěje*, XVI, Brno 2000
- DEML, Jakub, *Šlépěje*, XVII, Brno 2000
- DEML, Jakub, *Šlépěje*, XVIII, Tasov 1931
- DEML, Jakub, *Šlépěje*, XX, Tasov 1934
- DEML, Jakub, *Zakázané světlo. Výbor z korespondence z let 1930-1933*, ed. Jiří Olič, Praha 1999
- DOLEŽAL, Josef, *Český katolicismus a politická strana lidová*, Život. Myšlenky o náboženství, životě, umění a politice, ročník VI., 1924, s. 379-386
- DOLEŽAL, Josef, *Český kněz*, Praha 1931
- DOLEŽAL, Josef, *Křesťanský kříž v boji s křížem lomeným*, Tak, ročník II., číslo 2., 1938, s. 29-32
- DOLEŽAL, Josef, *Nástup katolických sil*, Život. Revue pro veřejné otázky současnosti, náboženství, kulturu, politiku, ročník XI., číslo 12., 1929, s. 1-2
- DOLEŽAL, Josef, *Politická cesta českého katolicismu 1918-1928*, Praha 1928
- DOLEŽAL, Josef, *Popřevratové ztráty českého katolicismu*, Život. Myšlenky o náboženství, životě, umění a politice, ročník VII., 1925, s. 249-253
- DOLEŽAL, Josef, *Prezident T. G. Masaryk o mravním základu moderního státu, o poměru katolictví ke demokracii, o oslavách svatováclavských*, Život. Revue pro veřejné otázky současnosti, náboženství, kulturu, politiku, ročník XI., číslo 9., 1929, s. 1-3
- DOLEŽAL, Josef, *Reformní socialism a náboženství*, Život. Revue pro veřejné otázky současnosti, náboženství, kulturu, politiku, ročník XI., číslo 2., 1929, s. 1-5
- DURYCH, Jaroslav, *28. říjen*, Rozmach, ročník I., číslo 2, 1. listopadu 1923, s. 23-24
- DURYCH, Jaroslav, *Ad vocem Bílé hory*, Rozmach, ročník II., číslo 21, 1. listopadu 1924, s. 327
- DURYCH, Jaroslav, *Bílá hora*, Obnova, ročník I., číslo 36, 6. listopadu 1937, s. 1
- DURYCH, Jaroslav, *Boží bojovníci. Náboženské eseje*, Olomouc 2003
- DURYCH, Jaroslav, *Brněnská rovnost o perversní krvežíznivosti*, Rozmach, ročník II., číslo 1, 10. ledna 1924, s. 14-15
- DURYCH, Jaroslav, *Čekám na slovo osvobozující*, Našinec, ročník LIX., číslo 95, 25. dubna 1923, s. 1-2
- DURYCH, Jaroslav, *Česká krása*, Lidové noviny, ročník XXX., č. 251, 20. května 1922, s. 1-2
- DURYCH, Jaroslav, *Česká kultura*, Lidové listy, ročník II., č. 1, 3. ledna 1923, s. 2
- DURYCH, Jaroslav, *Český nacionalismus*, Lidové listy, ročník I., č. 280, 12. prosince 1922, s. 2
- DURYCH, Jaroslav, *Demokracie*, Rozmach, ročník II., číslo 20, 15. října 1924, s. 297-304
- DURYCH, Jaroslav, *Dnešní naděje katolictví v zemích českých*, ročník III., 1930, s. 131-135, 196-200
- DURYCH, Jaroslav, *Essays*, Praha 1931
- DURYCH, Jaroslav, *Funkce národu*, Obnova, ročník II., číslo 2, 8. ledna 1938, s. 1
- DURYCH, Jaroslav, *Hádka a práce*, Obnova, ročník I., číslo 41, 11. prosince 1937, s. 1
- DURYCH, Jaroslav, *Hlídač bez čísla*, Národní obnova, ročník II., číslo 50, 17. prosince 1938, s. 2
- DURYCH, Jaroslav, *Jablko sváru*, Obnova, ročník II., číslo 28, 9. července 1938, s. 1
- DURYCH, Jaroslav, *K duchu svatému*, Rozmach, ročník III., číslo 9, 1. června 1925, s. 129

- DURYCH, Jaroslav, *Katechismus práce*, Praha 1938
- DURYCH, Jaroslav, *Katolická cesta*, ed. Václav Durych, Praha 1991
- DURYCH, Jaroslav, *Kdybych...*, Praha 1929
- DURYCH, Jaroslav, *Kněz a baba. Fejetony a jiné prózy 1921-1961*, ed. Václav Durych, Olomouc 1999
- DURYCH, Jaroslav, *Kritika české církevní politiky*, Rozmach, ročník I., číslo 3, 16. listopadu 1923, s. 3-38
- DURYCH, Jaroslav, *Krise českého umění*, Akord, ročník I., číslo 3, 1. března 1928, s. 69-74
- DURYCH, Jaroslav, *Kult moci*, Rozmach, ročník II., číslo 4, 1. března 1924, s. 52-55
- DURYCH, Jaroslav, *List Karlu Čapkovu o loajalitě*, Rozmach, ročník IV., číslo 12, 15. srpna 1926, s. 53-362
- DURYCH, Jaroslav, *Literární konfiteor*, Rozmach, ročník IV., číslo 18, 15. listopadu 1926, s. 548-558
- DURYCH, Jaroslav, *Marmaggi*, Rozmach 3, 1925, č. 13, s. 193
- DURYCH, Jaroslav, *Naděje katolictví v zemích českých*, Brno 1996
- DURYCH, Jaroslav, *Naše věci a Němci*, Obnova, ročník II., číslo 3, 15. ledna 1938, s. 1-2
- DURYCH, Jaroslav, *Nejasnost demokracie*, Obnova, ročník I., číslo 15, 12. června 1937, s. 1
- DURYCH, Jaroslav, *Nelze již mlčet*, Lidové noviny, ročník XXIX., č. 533, 5. listopadu 1921, s. 7
- DURYCH, Jaroslav, *Neplivejte na kněze!*, ed. Václav Durych, Praha 1993; stejnojmenný článek viz *Akord*, III. ročník, 1930, s. 273-276
- DURYCH, Jaroslav, *Nobilizace a kultura proletariátu*, Lumír, ročník L., číslo 8, 4. října 1923, s. 394-397
- DURYCH, Jaroslav, *O Jakubu Demlovi*, Tvar, ročník II., číslo 7/8, září – říjen 1928, s. 309-310
- DURYCH, Jaroslav, *Očista duší*, Lumír, ročník LXV., číslo 1, 30. listopadu 1938, s. 40-42 a zároveň *Národní obnova*, ročník II., číslo 49, 10. prosince 1938, s. 2
- DURYCH, Jaroslav, *Osmý listopad*, Lidové listy, ročník I., číslo 256, 12. listopadu 1922, s. 1-2
- DURYCH, Jaroslav, *Papežové a císaři*, ed. Václav Durych, Praha 2001
- DURYCH, Jaroslav, *Pláč Karla Čapka*, Akord (Brno), ročník IV., číslo 1, 1937, s. 8-11 (arch Poesie)
- DURYCH, Jaroslav, *Podstata a úkol inteligence*, Lidové noviny, ročník 41, číslo 542, 28. října 1933, s. 6
- DURYCH, Jaroslav, *Pokrokovost až k zblbnutí*, Akord, ročník II., číslo 6/7, 1. června 1929, s. 219-220
- DURYCH, Jaroslav, *Polemiky a skandály*, ed. Karel Komárek, Olomouc 2002
- DURYCH, Jaroslav, *Politika v našem státě*, Rozmach, ročník IV., číslo 16, 15. října 1926, s. 508-509
- DURYCH, Jaroslav, *Poutní zbožň. Výbor náboženských úvah*, ed. Karel Komárek, Olomouc 2003
- DURYCH, Jaroslav, *President Masaryk*, Rozmach, ročník II., číslo 21., 1924, s. 313-319
- DURYCH, Jaroslav, *Proč nejsem komunistou*, psáno pro Přítomnost, 1924 (neotištěno)
- DURYCH, Jaroslav, *První máj*, Rozmach, ročník II., číslo 9, 1. května 1924, s. 121-125
- DURYCH, Jaroslav, *Puchření – zráni*, Rozmach, ročník III., číslo 1, 1. února 1925, s. 4-8
- DURYCH, Jaroslav, *Revoluce?*, Rozmach, ročník III., číslo 7, 1. května 1925, s. 106-109
- DURYCH, Jaroslav, *Rušitelé chrámů*, Rozmach, ročník III., číslo 13., 1. září 1925, s. 204-207
- DURYCH, Jaroslav, *Řád svobody*, Lidové listy, ročník I., č. 236, 18. října 1922, s. 1-2
- DURYCH, Jaroslav, *Řím promluvil*, Rozmach, ročník III., číslo 12., 1925, s. 177-183
- DURYCH, Jaroslav, *Sebrané poznámky*, Akord, ročník III., číslo 3, 1. března 1930, s. 100-102
- DURYCH, Jaroslav, *Smysl doby*, Národní politika, ročník LXII., číslo 119, 30. dubna 1944, s. 1
- DURYCH, Jaroslav, *Soumrak komunismu*, Akord, ročník V., číslo 3, březen 1932, s. 138-139
- DURYCH, Jaroslav, *Spravedlnost*, Akord, ročník III., číslo 5, 1. května 1930, s. 177-179
- DURYCH, Jaroslav, *Srdce a kříž*, Olomouc 1932
- DURYCH, Jaroslav, *Staroměstský rynek*, Lidové listy, ročník II., číslo 130, 10. června 1923, s. 1
- DURYCH, Jaroslav, *Svět Karla Čapka*, Rozmach, ročník V., 1927, s. 1-23
- DURYCH, Jaroslav, *Španělský meč*, Svítání, ročník I., číslo 11, 1. července 1938, s. 1
- DURYCH, Jaroslav, *Tři cesty Evropou. Plížení Německem, Pout' do Španělska, Římská cesta*, Praha 1994
- DURYCH, Jaroslav, *Ústava*, Rozmach, ročník IV., číslo 1., 1926, s. 1-24
- DURYCH, Jaroslav, *V hadi slují*, Obnova, ročník I., číslo 17, 26. června 1937, s. 1
- DURYCH, Jaroslav, *Ve stínu Španělska*, Řád, ročník IV., číslo 7, 25. února 1938, s. 399-401
- DURYCH, Jaroslav, *Z ráje i očistce. Vzpomínky z mládí. Z ráje Segantiniho. Okamžiky z válečných let*, Praha 2000
- DURYCH, Václav (ed.), *Jaroslav Durych Březinovi, Demlovi, Florianovi. Výbor z korespondence*, II, Praha 1989 (strojopis)
- DURYCH, Václav (ed.), *Jaroslav Durych o Březinovi, Demlovi, Florianovi*, I, Praha 1989 (strojopis)
- DYK, Viktor, *Ad usum pana presidenta republiky*, Praha 1929
- FISCHER, Josef Ludvík, *Glosy k české otázce*, Kdyně 1926
- FISCHER, Josef Ludvík, *Krise demokracie*, Praha 2005
- FISCHER, Josef Ludvík, *Proti Mnichovu*, Brno 1968
- FUCHS, Alfred, *Autorita*, Praha 1930

- FUCHS, Alfred, *Demokracie a encykliky*, Praha 1936
- FUCHS, Alfred, *Křesťan a svět. Výbor z díla*, ed. Ctibor Mařan, Praha 1948
- FUCHS, Alfred, *Náboženství a politika*, Praha 1925
- FUCHS, Alfred, *Národ atheistů*, Život. Revue pro politiku, kulturu a umění, ročník X., číslo 2-3, 1928, s. 8-9
- FUCHS, Alfred, *Novější papežská politika*, Praha 1930
- FUCHS, Alfred, *Oltář a rotačka*, Praha 1930
- FUCHS, Alfred, *Propaganda v demokracii a v diktaturách*, Praha 1938
- FUCHS, Alfred, *Rasa a náboženství*, Katolík. List svazu katolických mužů, ročník I., číslo 11, 1936, s. 84-86
- GAJDA, Radola, *Ideologie čsl. fašismu*, Praha 1931
- GAJDA, Radola, *Moje paměti*, Brno 1996
- GAJDA, Radola, *Stavovská demokracie národního státu. Úvahy o mravní a hmotné stavbě státu*, Praha 1933
- HAVELKA, Jiří, *Stavovská myšlenka. Moderní stavovské státy*, in: Stavovská myšlenka. Sborník statí, I, Praha 1936, s. 24-41
- HERBEN, Jan, *Kniha vzpomínek*, Praha 1935
- HERBEN, Jan, *T. G. Masaryk. Život a dílo presidenta osvoboditele*, Praha 1947
- HORÁKOVÁ-GAŠPARÍKOVÁ, Anna, *Z lánského deníku. 1929-1937*, Praha 1997
- HRMÁDKA, J. L., *Masaryk*, Praha 1930
- HYNEK, R. W., *Obrození Římem. Dojmy konvertitovy z Věčného města*, I, Praha 1936
- KAPRAS, Jan, *Fašismus*, Praha 1936
- KOSATÍK, František, *Encyklika Quadragesimo anno a stavovské zřízení*, in: Stavovská myšlenka. Sborník statí, I, Praha 1936, s. 42-53
- KOVÁŘ, František, *Deset let československé církve 1920-1930*, Praha 1930
- KRLÍN, Josef, *Církev*, Rozmach, ročník I., číslo 3, 1923, s. 39-42
- KRLÍN, Josef, *Český katolicismus*, Život. Revue pro politiku, kulturu a umění, ročník X., 1928, s. 1-3
- KRLÍN, Josef, *Intelligence a víra*, Na hlubinu, ročník II., číslo 1., 1926, s. 24-28
- KRLÍN, Josef, *Jak lze pokřtít národ?*, Život. Revue pro veřejné otázky současnosti, náboženství, kulturu, politiku, ročník XI., číslo 8., 1929, s. 8-10
- KRLÍN, Josef, *Knihy pro katolíky. Literární rádce a průvodce novější dobou*, Olomouc 1933
- KRLÍN, Josef, *Několik úvah z nynější doby*, Studentská hlídka. Revue českého katolického duchovenstva, číslo 1., ročník I., 1918, s. 47-50
- KRLÍN, Josef, *Papežská politika v posledních dvou stoletích*, Praha 1946
- KRLÍN, Josef, *Pronásledování katolíků v Mexiku*, Praha 1928
- KRLÍN, Josef, *Slabost českého katolicství*, Život. Revue pro veřejné otázky současnosti, náboženství, kulturu, politiku, ročník XI., číslo 19., 1929, s. 6-9
- KRLÍN, Josef, *Svatý Josef*, Praha 1929
- KROFTA, Kamil, *Z dob naší první republiky*, Praha 1939
- KROFTA, Kamil, *Masarykova politická demokracie*, Praha 1935
- KUNCÍŘ, Ladislav, *Život pro knihu*, Surrey 198
- MALÝ, Rudolf Ina, *A přece zvláštní „rasa“*, Tak, ročník II., číslo 5., 1938, s. 87-90
- MALÝ, Rudolf Ina, *Demokracie*, Tak, ročník I., číslo 7, 1937, s. 135
- MALÝ, Rudolf Ina, *Jednota v nápravě*, Tak, ročník II., číslo 3., 1938, s. 45-47
- MALÝ, Rudolf Ina, *Kříž nad Evropou. Revoluce dvacátého století*, Praha 1935
- MALÝ, Rudolf Ina, *Marx a Řím ve světle živé skutečnosti*, Praha 1939
- MALÝ, Rudolf Ina, *Marx a socialismus*, Tak, ročník II., číslo 10-11., 1938, s. 166-169
- MALÝ, Rudolf Ina, *Marxistický realismus*, Tak, ročník I., číslo 3., 1937, s. 65-66
- MALÝ, Rudolf Ina, *Marxismus není kravata*, Tak, ročník I., číslo 1., 1937, s. 15-18
- MALÝ, Rudolf Ina, *Národ, ne smečka!*, Tak, ročník II., číslo 1., 1938, s. 1-2
- MALÝ, Rudolf Ina, *Pius XI. a poslední encykliky*, Tak, ročník I., číslo 9., 1937, s. 161-166
- MALÝ, Rudolf Ina, *Poslání Rakouska*, Tak, ročník II., číslo 2., 1938, s. 28-29
- MALÝ, Rudolf Ina, *Posvěcení života. Myšlenková revue i perspektiva*, Praha 1924
- MALÝ, Rudolf Ina, *Svět v Bohu*, Praha 1922
- MALÝ, Rudolf Ina, *Světlo v tmách. Zápisky*, Praha 1937
- MALÝ, Rudolf Ina, *Tak!*, Tak, ročník I., číslo 1., 1937, s. 1-3
- MALÝ, Rudolf Ina, *Ve zdravém těle zdravý duch*, Tak, ročník II., číslo 6-7., 1938, s. 110-111
- MALÝ, Rudolf Ina, *Z úvah o podstatě marxismu*, Tak, ročník I., číslo 12., 1937, s. 206-208
- MALÝ, Rudolf Ina, *Zemřel náš první prezident*, Tak, ročník I., číslo 17-18., 1937, s. 273-274
- MASARYK, Tomáš Garrigue, *Cesta demokracie. Projevy, články, rozhovory 1918-1920*, I, Praha 2003
- MASARYK, Tomáš Garrigue, *Cesta demokracie. Projevy, články, rozhovory 1924-1928*, III, Praha 1994
- MASARYK, Tomáš Garrigue, *Cesta demokracie. Projevy, články, rozhovory 1929-1937*, IV, Praha 1997
- MASARYK, Tomáš Garrigue, *Cesta demokracie. Soubor projevů za republiky 1921-1923*, II, Praha 1938

- MASARYK, Tomáš Garrigue, *Česká otázka. Naše nynější krize. Jan Hus*, Praha 2000
- MASARYK, Tomáš Garrigue, *Ideály humanitní. Problém malého národa. Demokratism v politice*, Praha 1968
- MASARYK, Tomáš Garrigue, *Jan Hus. Naše obrození a naše reformace*, Praha 1990
- MASARYK, Tomáš Garrigue, *Moderní člověk a náboženství*, Praha 2000
- MASARYK, Tomáš Garrigue, *Nesnáze demokracie. O bolševictví*, Praha 1990
- MASARYK, Tomáš Garrigue, *O demokracii. Výbor ze spisů a projevů*, Praha 1991
- MASARYK, Tomáš Garrigue, *Otázka sociální. Základy marxismu filosofické a sociologické*, II, Praha 2000
- MASARYK, Tomáš Garrigue, *Světová revoluce. Za války a ve válce 1914-1918*, Praha 1938
- MASARYK, Tomáš Garrigue, *Věda a církev. Církevní politický význam Wahrmondovy affairy*, Praha 1908
- MATOCHA, Josef, *Bytlost milosti posvěcující ve světle Pisma svatého. Úvaha dogmatická*, Olomouc 1925
- MATOCHA, Josef, *Osoba v dějinném vývoji a významu*, Olomouc 1929
- MATOCHA, Josef, *Problém osoby. Filosofická úvaha*, Olomouc 192
- MIKLÍK, Josef Konstantin, „Demokracie je diskuse“, Tak, ročník I., číslo 14., 1937, s. 240-243
- MIKLÍK, Josef Konstantin, *Ještě o demokracii*, Tak, ročník I., číslo 15-16., 1937, s. 257-259
- MIKLÍK, Josef Konstantin, *Ježíš Kristus*, Praha 1948
- MIKLÍK, Josef Konstantin, *Kázání. Neděle a svátky Páně*, I, České Budějovice 1939
- MIKLÍK, Josef Konstantin, *Kázání. Svátky svatých a řeči příležitostné*, II, České Budějovice 1939
- MIKLÍK, Josef Konstantin, *Kniha o dobrém zřízení státu. Kritika demokracie a nový politický systém*, Praha 1931
- MIKLÍK, Josef Konstantin, *Krásné důsledky aparátnické demokracie*, Řád. Revue pro kulturu a život, ročník IV., 1937, s. 524-527
- MIKLÍK, Josef Konstantin, *Masaryk a Pekař. O smyslu českých dějin*, Praha 1931
- MIKLÍK, Josef Konstantin, *O smyslu českých dějin*, Život. Revue pro veřejné otázky současnosti, náboženství, kulturu, politiku, ročník XI., číslo 17.-18., 1929, s. 12-19
- MIKLÍK, Josef Konstantin, *Pracovní smlouva. Traktát morálně-theologický*, Olomouc 1947
- MIKLÍK, Josef Konstantin, *Slovo Boží. Kniha kázání*, Praha 1946
- MODRÁČEK, František, *Fašistické převraty. Krise poválečných demokracií*, Praha 1947
- MOTYČKA, Jaroslav, *Církevní velkostatky v naší republice*, Praha 1926
- MUSSOLINI, Benito, *Řeči o Itálii a fašismu*, Praha 1935
- PECKA, Dominik, *Cesta k pravdě. Základní otázky náboženské*, Praha 1969
- PECKA, Dominik, *Člověk a dějiny*, Praha 1969
- PECKA, Dominik, *Moderní člověk a křesťanství. Rozbory a podobizny*, Praha 1948
- PECKA, Dominik, *Smysl člověka*, Brno 1936
- PECKA, Dominik, *Starý profesor se hlásí o slovo*, Šenov u Ostravy 1995
- PECKA, Dominik, *Starý profesor vzpomíná. Vlastní životopis*, Praha 1996
- PECKA, Dominik, *Světlo a život. Výklad křesťanských mystérií*, Osík u Litomyšle 1998
- PECKA, Dominik, *Tajemství života. Aforismy*, Praha 1948
- PECKA, Dominik, *Tvář člověka*, in: Křesťanský realismus a dialektický materialismus, Brno 1946, s. 85-115
- PECKA, Dominik, *Z deníku marnosti*, Brno 1993
- PEKAŘ, Josef, *Dějiny československé*, Praha 1991
- PEKAŘ, Josef, *O periodisaci českých dějin*, Praha 1932
- PEKAŘ, Josef, *O smyslu českých dějin*, Praha 1999
- PEKAŘ, Josef, *Postavy a problémy českých dějin*, Praha 1990
- PEKAŘ, Josef, *Smysl českých dějin. O nový názor na české dějiny*, Praha 1929
- PEKAŘ, Josef, *Výbor z díla Josefa Pekaře*, ed. Zdeněk Kalista, Praha 1940
- PEKAŘ, Josef, *Z duchovních dějin českých*, Praha 1941
- PEROUTKA, Ferdinand, *Budování státu. 1918-1919*, I/II, Praha 2003
- PEROUTKA, Ferdinand, *Budování státu. 1920/21-1922*, III/IV, Praha 2003
- PEROUTKA, Ferdinand, *Demokratický manifest*, Brno 2000
- PERICH, Leopold, *Demokracie a stavovství*, in: Stavovská myšlenka. Sborník statí, I, Praha 1936, s. 88-102
- PRAŽÁK, Albert, *Politika a revoluce. Paměti*, ed. Miloš Zelenka a Stanislav Kokoška, Praha 2004
- RENČ, Václav, *České žalmy*, Řím 1989
- RENČ, Václav, *Loretánské světlo*, Praha 1968
- RENČ, Václav, *Podoben větru. Výbor z básnického díla*, Praha 1994
- RENČ, Václav, *Pražská legenda*, Osík u Litomyšle 2001
- RÜCKL, Jan Jiří, *Katolická církev a mezinárodní vztahy*, ročník XII., číslo 226, 4. října 1933, s. 3
- RÜCKL, Jan Jiří, *Osvobozená demokracie*, ročník XIII., číslo 58, 11. března 1934, s. 1
- RÜCKL, Jan Jiří, *V boj za práva československých katolíků ve školní výchově národa! Budoucnost republiky vyžaduje nábožensko-mravní výchovy mládeže*, ročník XI., číslo 199, 30. srpna 1932, s. 1-2

- RÜCKL, Jan Jiří, *Za oponou dnešní hospodářské krise*, Praha 1934
- SCHEINOST, Jan, *Cesta k cíli*, Rozmach, ročník II., číslo 4., 1924, s. 49-50
- SCHEINOST, Jan, *Cestou k východu*, Rozmach, ročník I., číslo 2., 1923, s. 18-23
- SCHEINOST, Jan, *Církevní politika ve státě*, Rozmach, ročník III., číslo 3., 1925, s. 35-36
- SCHEINOST, Jan, *Jednota proti kopím*, Tak, ročník II., číslo 3., 1938, s. 69-70
- SCHEINOST, Jan, *Karel Marx*, 3. generace, číslo 3., ročník IV., 15. března 1933, s. 1
- SCHEINOST, Jan, *Katolická renesance*, Rozmach, ročník IV., 1926, s. 161-179
- SCHEINOST, Jan, *Masaryk? Mussolini?*, Rozmach, ročník IV., 1926, s. 65-74
- SCHEINOST, Jan, *Možnosti levice*, Rozmach, ročník II., číslo 12., 1924, s. 170-172
- SCHEINOST, Jan, *Nouzový kandidát?*, Rozmach, ročník V., 1927, s. 225-230
- SCHEINOST, Jan, *Odpovědnost německého národa*, Tak, ročník II., číslo 2., 1938, s. 25-26
- SCHEINOST, Jan, *Politika aktivity*, Život. Myšlenky o náboženství, životě, umění a politice, ročník VI., 1924, s. 56-59
- SCHEINOST, Jan, *Politika komunistické strany*, Rozmach, ročník II., číslo 17., 1924, s. 249-251
- SCHEINOST, Jan, *Pražský katolický sjezd. Obrazový památník*, Praha 1936
- SCHEINOST, Jan, *Pro domo mea*, Rozmach, ročník V., 1927, s. 545-555
- SCHEINOST, Jan, *Převratové kýčářství*, Rozmach, ročník IV., 1926, s. 296-306
- SCHEINOST, Jan, *Rozvrat stranictví*, Rozmach, ročník I., číslo 1, 1923, s. 2-6
- SCHEINOST, Jan, *Tragedie českého liberalismu*, Tak, ročník I., číslo 12., 1937, s. 205-206
- SCHEINOST, Jan, *Tragika české samosprávy*, Rozmach, ročník II., číslo 5, 1924, s. 67-70
- SCHEINOST, Jan, *Tři fronty*, Rozmach, ročník II., číslo 1, 1924, s. 4-8
- SCHMITT, Karl, *Pojem politična*, Praha 2007
- SCHULZ, Karel, *Dr. Alfred Fuchs a deset svatých čili návod, jak učinit Acta Sanctorum příručkou humanitní*, Řád. Revue pro kulturu a život, ročník III., 1936, s. 382-388
- SCHULZ, Karel, *Kámen a bolest*, Praha 1989
- SLAVÍK, Jan, *Pekař contra Masaryk*, Praha 1929
- SPANN, Othmar, *Der wahre Staat. Vorlesungen über Abbruch und Neubau der Gesellschaft*, Jena 1938
- STAŠEK, Bohumil, *Anatomie Čsl. politiky*, Tak, ročník II., číslo 1., 1938, s. 3-5
- STAŠEK, Bohumil, *Cesta ze světového labyrintu*, Praha 1932
- STAŠEK, Bohumil, *Církev katolická a válka. Vývoj učení církevního o otázce války*, Praha 1924
- STAŠEK, Bohumil, *Co chceme? Generální řečník československé strany lidové v rozpočtové debatě poslanecké sněmovny poslanec Bohumil Stašek o politice, cílech a úkolech československé strany lidové v přítomné době*, Praha 1937
- STAŠEK, Bohumil, *Ideové zásady Čsl. strany lidové*, Praha 1920
- STAŠEK, Bohumil, *Jest ještě záchrana? Kázání a přednášky, jež za různých příležitostí přednesl o sociálních otázkách přítomné doby Bohumil Stašek*, Praha 1932
- STAŠEK, Bohumil, *Když křižovali český národ... Projevy Msgre Bohumila Staška, sídelního kanovníka na Vyšehradě, za doby okupace*, Praha 1946
- STAŠEK, Bohumil, *Nový hospodářský řád křesťanský. Zásady a obsah nového křesťanského hospodářského řádu*, Praha 1937
- STAŠEK, Bohumil, *O novou českou kulturu*, Praha 1939
- STAŠEK, Bohumil, *Ó, toneš, Evropo... Přednášky o časových otázkách dnešní světové krise*, Praha 1931
- STAŠEK, Bohumil, *Papež a právo mezinárodní*, Praha 1917
- STAŠEK, Bohumil, *Prozřetelnost Boží a válka. Cyklus promluv o důležitých náboženských otázkách naší doby, které konal v Chrámu Páně sv. Bartoloměje v Plzni Bohumil Stašek, kaplan v Plzni*, Praha 1915
- STAŠEK, Bohumil, *Svatý Václav a naše doba. Řeči poslance Bohumila Staška o sv. Václavu a jeho významu pro dnešní dobu*, Praha 1929
- STAŠEK, Bohumil, *Vyšehrad. Pět přednášek o slávě, zkláze i vzkříšení posvátného Vyšehradu*, Praha 1937
- VAŠEK, Bedřich, *Cesty k sociální spravedlnosti. Základní křesťanské zásady hospodářsko-společenské*, Praha 1936
- VAŠEK, Bedřich, *Dějiny křesťanské charity*, Olomouc 1941
- VAŠEK, Bedřich, *Dnes a zítra. Úkoly české katolické inteligence*, Olomouc 1939
- VAŠEK, Bedřich, *Doba úzkosti a varu. Studie sociálně-etické*, Praha 1936
- VAŠEK, Bedřich, *Encyklika Pia XI. o křesťanském manželství*, Olomouc 1948
- VAŠEK, Bedřich, *Encyklika Pia XI. Quadragesimo anno. O vybudování společenského řádu a jeho zdokonalení podle zásad evangelia*, Olomouc 1947
- VAŠEK, Bedřich, *Křesťanská sociologie. Sociální práce se zvláštním zřetelem k sociální činnosti kněžské*, III, Praha 1929
- VAŠEK, Bedřich, *Křesťanská sociologie. Spravedlnost v životě hospodářském*, II, Praha 1931
- VAŠEK, Bedřich, *Křesťanská sociologie. Život sociální*, I, Praha 1933
- VAŠEK, Bedřich, *Morálka mezinárodního života*, Praha 1948

- VASEK, Bedřich, *Poslední slovo papeže Pia XI. o Katolické akci. Apoštolský list k biskupům ostrovů Filipinských z 18. ledna 1939*, Olomouc 1939
- VASEK, Bedřich, *Rukojet' křesťanské sociologie*, Olomouc 1937
- VASEK, Bedřich, *Z problémů dnešní společnosti*, Olomouc 1926
- VOŘÍŠEK, Rudolf, *Filosofické a sociologické předpoklady moderního stavovství*, in: Stavovská myšlenka. Sborník statí, I, Praha 1936, s. 7-23
- VOŘÍŠEK, Rudolf, *Kapitalismus, socialismus a stavovství*, Řád. Revue pro kulturu a život, ročník III., 1936, s. 28-41
- VOŘÍŠEK, Rudolf, *Úpadek a sláva českých dějin*, Praha 1939
- ZAHRADNÍČEK, Jan, *Jan Čep – Jan Zahradníček, Korespondence 1931-1943*, I., ed. Mojmír Trávníček, Praha 1995
- ZAHRADNÍČEK, Jan, *Knihy básní*, ed. Jitka Bednářová a Mojmír Trávníček, Praha 2001
- ZAHRADNÍČEK, Jan, *Není dálky... Vzájemná korespondence Františka Halase a Jana Zahradníčka z let 1930-1949*, ed. Jan Wiendl a Jan Komárek, Praha 2003
- ZAHRADNÍČEK, Jan, *Pokušení smrti. Návrat. Jeřáby. Žižnévé léto. Pozdravení slunci. Korouhve. Svatý Václav*, dílo I, Praha 1991
- ZAHRADNÍČEK, Jan, *Skrytý pramen. Výbor z veršů*, Brno 1997

e) Literatura

- ARENDTOVÁ, Hannah, *Původ totalitarismu*, I-III, Praha 1996
- ARON, Raymond, *Demokracie a totalitarismus*, Brno 1993
- BAHOUNEK, Jiří, *Sociální učení církve*, Brno 1991
- BALAJKA, Bohuš, SOLDÁN, Ladislav, CHAROUS, Emil, *Přehledné dějiny literatury. Dějiny české literatury od konce 19. století do r. 1945 s přehledem vývojových tendencí světové literatury*, II, Praha 1995
- BALÍK, Stanislav, *Čeští katoličtí intelektuálové a nedemokratické režimy*, in: Víra a výraz. Sborník z konference „...bývalo u mne zotvíráno...“ Východiska a perspektivy české křesťanské poezie a prózy 20. století, Brno 2005, s. 174-188
- BALÍK, Stanislav, HLOUŠEK, Vít, HOLZER, Jan a kol., *Politický systém českých zemí 1848-1989*, Brno 2007
- BALÍK, Stanislav, KUBÁT, Michal, *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*, Praha 2004
- BALTHASAR, Hans Urs von, *Co je na církvi to katolické*, Brno 1990
- BARTLOVÁ, Alena, *Aktivita slovenskej a českej elity při vstupu Slovenska do Československej republiky*, in: T. G. Masaryk, idea demokracie a současné evropanství. Sborník mezinárodní vědecké konference konané v Praze 2.-4. března 2000, I, Praha 2001, s. 335-350
- BARTLOVÁ, Alena, *Vzájemné vztahy mezi Československou lidovou stranou a HSLS v letech 1918-1938*, in: Jan Šrámek. Kněz, státník, politik, Olomouc 2004, s. 143-156
- BARTOŠ, Josef, TRAPL, Miloš, *Československo 1918-1938. Fakta, materiály, realie. Informativní příručka ke studiu dějin první Čs. republiky*, Olomouc 1994
- BARTUŠEK, Václav, *Všeobecné církevní dějiny*, II, Praha 1964
- BATUŠEK, Stanislav, *Katolická moderna. Karel Dostál-Lutinov a jeho přátelé a spolupracovníci*, Třebíč 1996
- BAUER, Kurt, *Nationalsozialismus. Ursprünge, Anfänge, Aufstieg und Fall*, Wien 2008
- BAUER, Michal, *Jaroslav Durych – spisovatel fašistický?*, in: Bloudění časem a prostorem – Jaroslav Durych známý i neznámý. Sborník příspěvků z II. literární laboratoře, konané v Hradci Králové 25.-26. ledna 1996, Hradec Králové 1997, s. 349-375
- BAUMAN, Vladimír, HLADKÝ, Miroslav, *První zemřel kancléř*, Praha 1968
- BEDNÁŘ, Miloslav, *Filosofická východiska Masarykova pojetí demokracie, politického jednání a československé státní ideje*, in: T. G. Masaryk, idea demokracie a současné evropanství. Sborník mezinárodní vědecké konference konané v Praze 2.-4. března 2000, I, Praha 2001, s. 187-198
- BEDNÁŘ, Miloslav, *Filosofický význam Masarykova pojetí náboženství a jeho výklad smyslu československých dějin*, in: Masarykův sborník, VII, Praha 1992, s. 274-291
- BELD, Antonie van den, *Masaryk a postmoderní kritika: Potřebuje západní demokracie filosofické založení?*, Filosofický časopis, 2003, ročník 51, číslo 1, s. 5-18
- BENDLOVÁ, Peluška, *Člověk a moderní katolicismus. Krize katolického humanismu*, Praha 1965
- BENSOUSSAN, Georges, *Europe – une passion génocidaire. Essai d'histoire culturelle*, Paris 2006
- BENZ, Wolfgang, *Was ist Antisemitismus?*, München 2004
- BERGER, Peter L., *Vzdálená sláva. Hledání víry ve věku lehkověrnosti*, Brno 1997
- BERG-SCHLOSSER, Dirk, MITCHELL, Jeremy (ed.), *Authoritarianism and Democracy in Europe. 1919-39*, New York 2002
- BESIER, Gerhard, *Svatý stolec a Hitlerovo Německo*, Brno 2008
- BIANCHI, Gianfranco, MARCHI, Bruno de, *Per amore ribelli. Cattolici e Resistenza*, Milano 1976

- BLABOLIL, Antonín, *Křesťanské politické hnutí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku a Československá strana lidová*, Praha 1969
- BLANK, A. S., *Starý a nový fašismus. Politickosociologická studie*, Praha 1984
- BLET, Pierre, *Pius XII. a druhá světová válka ve světle vatikánských archivů*, Olomouc 2001
- BÖCKENFÖRDE, Ernst-Wolfgang, *Vznik státu jako proces sekularizace*, in: *Vznik státu jako proces sekularizace. Diskuse nad studií Ernsta-Wolfganga Böckenfördeho*, Brno 2006, s. 7-24
- BORÁK, Mečislav (ed.), *Retribuce v ČSR a národní podoby antisemitismu. Židovská problematika a antisemitismus ve spisech mimořádných lidových soudů a trestních komisí ONV v letech 1945-1948*, Praha – Opava 2002
- BRABEC, Jiří, *Modely kulturně politické tvorby a jejich vzájemné vztahy*, in: *Československo 1918-1938. Osudy demokracie ve střední Evropě, II.*, Praha 1999, s. 436-440
- BRABEC, Jiří, *Podoby českého antisemitismu před první světovou válkou*, in: *Na pozvání Masarykova ústavu*, 1, Praha 2004, s. 13-20
- BRADBROOKOVÁ, Bohuslava, *Karel Čapek. Hledání pravdy, poctivosti a pokory*, Praha 2006
- BROKLOVÁ, Eva (ed.), *Prezident Republiky československé. Instituce a osobnost T. G. Masaryka*, Praha 2001
- BROKLOVÁ, Eva, *Československá demokracie. Politický systém ČSR 1918-1938*, Praha 1992
- BROKLOVÁ, Eva, *Československá parlamentní demokracie a politické strany*, in: *Společnost v přerodu. Češi ve 20. století. Sborník referátů z cyklické konference Demokracie 2000*, Praha 2000, s. 11-27
- BROKLOVÁ, Eva, *Politická kultura německých aktivistických stran v Československu 1918-1938*, Praha 1999
- BROKLOVÁ, Eva, *Politický systém první ČSR ve světle historického výzkumu*, in: *Reflexe dějin první Československé republiky v české a slovenské historiografii. Sborník referátů přednesených na kolokviu pořádaném Historickým ústavem AV ČR v Praze 18. listopadu 1997*, Praha 1998, s. 23-40
- BROKLOVÁ, Eva, *Prohlášení nezávislosti československého národa zřímání vládou československou. Washingtonská deklarace*, Praha 1998
- BROKLOVÁ, Eva, *Sonda do politické kultury československé společnosti*, in: *Československo 1918-1938. Osudy demokracie ve střední Evropě, I.*, Praha 1999, s. 123-128
- BROKLOVÁ, Eva, *Srovnání demokratických ústav Československa, Německa a Rakouska*, in: *T. G. Masaryk, idea demokracie a současné evropanství. Sborník mezinárodní vědecké konference konané v Praze 2.-4. března 2000, I.*, Praha 2001, s. 179-186
- BROKLOVÁ, Eva, *Srovnání politického systému první Československé republiky a vývoje v posledním desetiletí 20. století*, in: *Bilance a výhledy středu Evropy na prahu 21. století. Úvahy, svědectví a fakta k 10. výročí československému listopadu, 1989-1999 a k 150. výročí narození T. G. Masaryka, 1850-2000*, Brno 2000, s. 170-177
- BROKLOVÁ, Eva, *Srovnání politických systémů Československa, Německa a Rakouska v období 1918-1933/4*, in: *Moderní dějiny. Sborník k dějinám 19. a 20. století, II.*, Praha 1994, s. 73-84
- BROKLOVÁ, Eva, *Sto let Masarykovy České otázky. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference pořádané pod záštitou prezidenta republiky Masarykovým ústavem Akademie věd České republiky a Masarykovou univerzitou v Brně v součinnosti s Vojenskou akademií v Brně a Masarykovým muzeem v Hodoníně za podpory České pojišťovny v Brně ve dnech 26.-28. září 1995 v Brně*, Praha 1997
- BROKLOVÁ, Eva, *T. G. Masaryk a situace v Čechách a na Moravě od konce XIX. století do německé okupace Československa. Sborník příspěvků z mezinárodního vědeckého kolokvia pořádaného ve dnech 31. května – 2. června 1996 v Praze ve vile Lanna*, Praha 1998
- BROKLOVÁ, Eva, *T. G. Masaryk v politickém systému První republiky*, in: *Evropa mezi Německem a Ruskem. Sborník prací k sedmdesátinám Jaroslava Valenty*, Praha 2000, s. 193-199
- BROKLOVÁ, Eva, *Základy politického systému ČSR v ústavní listině z roku 1920*, in: *Masarykova idea československé státnosti ve světle kritiky dějin*, Praha 1993, s. 56-65
- BUKEY, Evan Burr, *Hitlerovo Rakousko. Jedna říše, jeden národ*, Praha 2002
- BUŠEK, Vratislav, *Historický vývoj poměru státu k církvím v zemi koruny české*, in: *Československá vlastivěda, V.*, Praha 1931, s. 246-283
- BUŠEK, Vratislav, *Poměr státu k církvím v ČSR*, in: *Československá vlastivěda, V.*, Praha 1931, s. 324-361
- CABADA, Ladislav, *Český stranický systém 1890-1939*, Plzeň 2000
- CABADA, Ladislav, KUBÁT, Michal a kol., *Úvod do studia politické vědy*, Praha 2004
- CABADA, Ladislav, ŠANC, David, *Český stranický systém ve 20. století*, Plzeň 2005
- CARSTEN, Francis L., *Faschismus in Österreich. Von Schönerer zu Hitler*, München 1978
- CÍLEK, Roman, *Krvavá předehra. Španělsko, 1936-1939: Občanská válka a zahraniční intervence*, Praha 2004
- CÍSAŘ, Ondřej, *Základy politologie. Distanční studijní opora*, Brno 2005

- CUHRA, Jaroslav, ELLINGER, Jiří, GJURIČOVÁ, Adéla a kol., *České země v evropských dějinách. Od roku 1918*, IV, Praha 2006
- ČAPKOVÁ, Kateřina, *Češi, Němci, Židé? Národní identita Židů v Čechách 1918-1938*, Praha 2005
- CAPKOVÁ, Kateřina, *Charakter židovského nacionalismu v českých zemích a jeho recepce v prvorepublikovém Československu*, in: *Židovská menšina v Československu ve dvacátých letech. Sborník přednášek z cyklu ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze v říjnu 2002 až červnu 2003*, Praha 2003, s. 65-76
- ČECHUROVÁ, Jana, *Česká politická pravice. Mezi převratem a krizí*, Praha 1999
- ČERMÁKOVÁ, Radka, *Československá pluralistická demokratická společnost ve stínu nacistického Německa*, in: *Židovská menšina v Československu ve třicátých letech. Sborník přednášek z cyklu ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze v říjnu 2003 až červnu 2004*, Praha 2004, s. 9-17
- ČERMÁKOVÁ, Radka, *Československá republika – nový stát ve střední Evropě a Židé*, in: *Židovská menšina v Československu ve dvacátých letech. Sborník přednášek z cyklu ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze v říjnu 2002 až červnu 2003*, Praha 2003, s. 9-17
- ČERNÝ, Bohumil a kol., *Církeve v našich dějinách*, Praha 1960
- ČERNÝ, Pavel, *Církeve a náboženské společnosti v ČSSR*, Praha 1989
- DAHL, Robert A., *Demokracie a její kritici*, Praha 1995
- DAHL, Robert A., *O demokracii. Průvodce pro občany*, Praha 2001
- DANICS, Štefan, KAMÍN, Tomáš, *Extremismus, rasismus a antisemitismus*, Praha 2005
- DAVID, Roman, *Politologie. Základy společenských věd*, Olomouc 2003
- DEJMEK, Jindřich, *Československo-vatikánská jednání o modus vivendi 1927-1928*, Český časopis historický, 1994, ročník 92, číslo 2, s. 268-285
- DEJMEK, Jindřich, *Edvard Beneš. Politická biografie českého demokrata*, I, Praha 2006
- DEJMEK, Jindřich, *Počátky diplomatických vztahů mezi Československem a Vatikánem (1920-1921). Kroftova vyslanecká mise v Římě*, Český časopis historický, 1993, ročník 91, číslo 2, s. 224-246
- DENZLER, Georg, *Dějiny celibátu*, Brno 2000
- DOSTÁL, Vladimír, *Antonín Svehla. Profil československého státníka*, Praha 1990
- DOUBEK, Vratislav (ed.), *Společnost v přerodu. Češi ve 20. století. Sborník referátů z cyklické konference Demokracie 2000*, Praha 2000
- DOUBEK, Vratislav, *Česká politika a realismus na sklonku 19. století*, in: *Na pozvání Masarykova ústavu* 2, 2005, s. 56-70
- DOUBEK, Vratislav, *Česká politika a Rusko (1848-1914)*, Praha 2004
- DOUBEK, Vratislav, *Masarykovo pojetí národního programu a vznik samostatné ČSR*, in: *Tomáš Garrigue Masaryk a česko-slovenské vztahy*, Hodonín 1992, s. 28-30
- DOUBEK, Vratislav, *Masarykův aristokratismus. Črty k politickému profilu TGM*, in: *České země a Československo v Evropě XIX. a XX. století. Sborník prací k 65. narozeninám prof. dr. Roberta Kvačka*, Praha 1997, s. 111-125
- DOUBEK, Vratislav, *T. G. Masaryk a česká slovanská politika 1882-1910*, Praha 1999
- DURYCH, Václav, *Durých v troskách komunismu*, in: *Bloudění časem a prostorem – Jaroslav Durých známý i neznámý. Sborník příspěvků z II. literární laboratoře, konané v Hradci Králové 25.-26. ledna 1996*, Hradec Králové 1997, s. 59-68
- DURYCH, Václav, *Jaroslav Durých – stručný životopis*, in: *Jaroslav Durých. Život, ohlasy, soupis díla a literatury o něm*, Brno 2000, s. 18-133
- DURYCH, Václav, *Naděje katolictví na konci tisíciletí*, Brno 1996
- DURYCH, Václav, *Vzpomínky na mého otce. Životopis Jaroslava Durých*, Olomouc 2001
- DVOŘÁK, Jan, MLISOVÁ, Nella (ed.), *Bloudění časem a prostorem – Jaroslav Durých známý i neznámý. Sborník příspěvků z II. literární laboratoře, konané v Hradci Králové 25.-26. ledna 1996*, Hradec Králové 1997
- EDER, Julius, *Zwei Jahre Dollfuß*, Wien 1934
- EFMERTOVÁ, Marcela C., *České země v letech 1848–1918*, Praha 1998
- FABRE, Henri, *L'Église catholique face au fascisme et au nazisme. Les outrages à la unité*, Bruxelles 1995
- FASORA, Lukáš, HANUŠ, Jiří, MALÍR, Jiří (ed.), *Sekularizace českých zemí v letech 1848-1914*, Brno 2007
- FELICE, Renzo De, *Intelletuali di fronte al fascismo. Saggi e note documentarie*, Roma 1985
- FIALA, Petr (ed.), *Křesťanské alternativy v politice*, Brno 1997
- FIALA, Petr, HANUŠ, Jiří (ed.), *Katolická církev a totalitarismus v českých zemích*, Praha 2002
- FIALA, Petr, HANUŠ, Jiří, VYBÍRAL, Jan (ed.), *Autorita v abrahamských náboženstvích. Náboženské a politické aspekty autority v judaismu, křesťanství a islámu*, Brno 2004
- FIALA, Petr, HANUŠ, Jiří, VYBÍRAL, Jan (ed.), *Katolická sociální nauka a současná věda. Interdisciplinární analýza sociálních encyklik Jana Pavla II.*, Brno 2004
- FIALA, Petr, *Katolicismus a politika. O politické dimenzi katolicismu v postmoderní době*, Brno 1995

- FIALA, Petr, MAREŠ, Miroslav (ed.), *Konzervativní a křesťanské politické strany a evropská integrace*, Brno 1999
- FIALA, Petr, MAREŠ, Miroslav, *Programatika politických stran*, Politologický časopis, 1998, ročník V., číslo 1, s. 5-20
- FIALA, Petr, STRMISKA, Maxmilián, *Teorie politických stran*, Brno 1998
- FIALOVÁ, Zuzana (ed.), *Jaroslav Durych. Publicista*, Praha 2001
- FRANZEN, August, *Malé církevní dějiny*, Praha 1995
- FRÖHLICH, Roland, *Dva tisíce let dějin církve*, Praha 1999
- FRYDL, David, *Reformní náboženské hnutí v počátcích Československé republiky. Snaha o reformu katolicismu v Čechách a na Moravě*, Brno 2001
- FURET, François, ALAIN, Besançon a kol., *Komunismus a fašismus*, Praha 2002
- GAILUS, Manfred, *Kirchliche Amtshilfe. Die Kirche und die Judenverfolgung im „Dritten Reich“*, Göttingen 2008
- GAJAN, Koloman, *Postoj T. G. Masaryka ke židovství a sionismu za první republiky*, in: Hilsnerova aféra a česká společnost 1899-1999. Sborník přednášek z konference na Univerzitě Karlově v Praze ve dnech 24.-26. listopadu 1999, Praha 1999, s. 129-137
- GAJAN, Koloman, *T. G. Masaryk a Židé*, in: T. G. Masaryk a československá státnost. Sborník textů a přednášek, Praha 2001, s. 85-104
- GAJANOVA, Alena, *Dvoji tvář. Z historie předmnichovského fašismu*, Praha 1962
- GALANDAUER, Jan, *T. G. Masaryk a vznik ČSR*, Praha 1988
- GEBHART, Jan, KUKLÍK, Jan, *Druhá republika 1938-1939. Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha 2004
- GINZEL, Günther B., *Antisemitismus. Erscheinungsformen der Judenfeindschaft gestern und heute*, Bielefeld 1991
- GOFF, Richard, MOSS, Walter, TERRY, Janice a kol., *The Twentieth Century. A Brief Global History*, New York 1998
- GOLDSTÜCKER, Eduard, *K dějinám českého antisemitismu*, in: Hilsnerova aféra a česká společnost 1899-1999. Sborník přednášek z konference na Univerzitě Karlově v Praze ve dnech 24.-26. listopadu 1999, Praha 1999, s. 146-151
- GÖTZ, František, *Literatura mezi dvěma válkami. Výbor z díla*, Praha 1984
- GREGOROVIC, Miroslav, *Kapitoly o českém fašismu. Fašismus jako měřítko politické dezorientace*, Praha 1995
- GRONSKÝ, Ján, *Komentované dokumenty ke ústavním dějinám Československa, I, 1914-1945*, Praha 2005
- GRUNEWALD, Michel, PUSCHNER, Uwe (ed.), *Das katholische Intellektuellenmilieu in Deutschland, seine Presse und seine Netzwerke (1871-1963)*, Bern 2006
- HAIN, Radan, *Teorie státu a státní právo v myšlení T. G. Masaryka*, Praha 2006
- HALAS, František X., *Fenomén Vatikán. Idea, dějiny a současnost papežství. Diplomacie Svatého stolce. České země a Vatikán*, Brno 2004
- HALAS, František X., *Modus vivendi v kontextu diplomacie Svatého stolce v období mezi dvěma světovými válkami*, in: Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. Řada společenských věd 179, 2004, s. 89-100
- HALAS, František X., *Neklidné vztahy. K jednomu aspektu výročí 28. října 1918*, Osík u Litomyšle 1998
- HALAS, František X., *Sekularizace v Evropě a vztah mezi náboženstvím a společností v první československé republice*, in: Společnost v přerodu. Češi ve 20. století. Sborník referátů z cyklické konference Demokracie 2000, Praha 2000, s. 117-134
- HALAS, František X., *Sekularizace v Evropě od osvícenství po dnešek*, in: Vznik státu jako proces sekularizace. Diskuse nad studií Ernsta-Wolfganga Böckenfördeho, Brno 2006, s. 41-65
- HALÍK, Tomáš, *Dotkní se ran. Spiritualita nelhostejnosti*, Praha 2008
- HALÍK, Tomáš, *Vzdáleným nablízku. Vášeň a trpělivost v setkání víry s nevírou*, Praha 2007
- HANCOCK, M. Donald, *West Germany. The Politics of Democratic Corporatism*, New Jersey 1989
- HANNOUN, Hubert, *Le nazisme, fausse éducation, véritable dressage. Fondements idéologiques de la formation nazie*, Septentrion 1997
- HANUŠ, Jiří (ed.), *Vznik státu jako proces sekularizace. Diskuse nad studií Ernsta-Wolfganga Böckenfördeho*, Brno 2006
- HANUŠ, Jiří, *Kněz a politika. Případ Jana Šrámka*, in: Jan Šrámek. Kněz, státník, politik, Olomouc 2004, s. 47-54
- HANUŠ, Jiří, *Mať slovník osobností českého katolicismu 20. století s antologií textů*, Brno 2005
- HANUŠ, Jiří, *Mezi tradicí a reformou. Rozhovory o moravském katolicismu ve 20. století*, Brno 2002
- HANUŠ, Jiří, *Pozvání ke studiu církevních dějin*, Brno 1999
- HANUŠ, Jiří, *Tradice českého katolicismu ve 20. století*, Brno 2005

- HARNA, Josef (ed.), *Reflexe dějin první Československé republiky v české a slovenské historiografii. Sborník referátů přednesených na kolokviu pořádaném Historickým ústavem AV ČR v Praze 18. listopadu 1997*, Praha 1998
- HARNA, Josef, KAMENEC, Ivan, *Na společné cestě. Česká a slovenská kultura mezi dvěma válkami*, Praha 1988
- HARNA, Josef, *Masaryk a politické strany*, in: T. G. Masaryk a československá státnost. Sborník textů a přednášek, Praha 2001, s. 61-72
- HARNA, Josef, *Meziválečné Československo. Kladení otázek*, in: Moderní dějiny. Sborník k dějinám 19. a 20. století, II, Praha 1994, s. 9-19
- HARNA, Josef, *Politické stranictví a role politických stran v první Československé republice*, in: Reflexe dějin první Československé republiky v české a slovenské historiografii. Sborník referátů přednesených na kolokviu pořádaném Historickým ústavem AV ČR v Praze 18. listopadu 1997, Praha 1998, s. 41-62
- HARNA, Josef, *První Československá republika jako historiografický problém*, in: Reflexe dějin první Československé republiky v české a slovenské historiografii. Sborník referátů přednesených na kolokviu pořádaném Historickým ústavem AV ČR v Praze 18. listopadu 1997, Praha 1998, s. 5-12
- HAVELKA, Miloš (ed.), *Spor o smysl českých dějin 1895-1938*, I, Praha 1995
- HAVELKA, Miloš (ed.), *Spor o smysl českých dějin 1938-1989. Posuny a akcenty české otázky*, II, Praha 2006
- HAVELKA, Miloš, *Dějiny a smysl. Obsahy, akcenty a posuny „české otázky“ 1895-1989*, Praha 2001
- HERTZBERG, Arthur, HIRT-MANHEIMER, Aron, *Židia. Povaha a charakter židovského národa*, Bratislava 1999
- HEYWOOD, Andrew, *Politická teorie*, Praha 2005
- HEYWOOD, Andrew, *Politické ideologie*, Praha 2005
- HEYWOOD, Andrew, *Politologie*, Praha 2004
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, POLC, Jaroslav V., *Pražské arcibiskupství 1344-1994. Sborník statí o jeho působení a významu v české zemi*, Praha 1994
- HLOUSEK, Vít, KOPEČEK, Lubomír (ed.), *Demokracie. Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*, Brno 2003
- HLOUSEK, Vít, KOPEČEK, Lubomír, *Konfliktní demokracie. Moderní masová politika ve střední Evropě*, Brno 2004
- HOBBSBAWM, Eric, *Věk extrémů. Krátké 20. století 1914-1991*, Praha 1998
- HOBZA, Antonín, *Poměr mezi státem a církví. Jeho vývoj a přítomný stav*, Praha 1925
- HRABOVEC, Emilia, *Menovanie biskupov v kontexte bilaterálnych vzťahov medzi ČSR a Svätou stolicou 1918-1928*, in: Československo 1918-1938. Osudy demokracie ve střední Evropě, II., Praha 1999, s. 542-555
- HRUBEC, Marek (ed.), *Demokracie, veřejnost a občanská společnost*, Praha 2004
- CHAROUZ, Jindřich Zdeněk (ed.), *Biskup-vyznavač. Josef Karel Matocha 1888-1961*, Olomouc 1991
- JABUREK, Martin, *Antisemitismus Jakuba Demla ve spisech trestní komise ONV Velké Meziříčí a MLS Jihlava*, in: Retribuce v ČSR a národní podoby antisemitismu. Židovská problematika a antisemitismus ve spisech mimořádných lidových soudů a trestních komisí ONV v letech 1945-1948, Praha – Opava 2002, s. 143-151
- JAN, Libor (ed.), *České církevní dějiny ve druhé polovině 20. století. Sborník příspěvků ze sekce církevních dějin na VIII. sjezdu českých historiků v Hradci Králové ve dnech 10.-12. září 1999*, Brno 2000
- JAN, Libor (ed.), *Vývoj církevní správy na Moravě. XXVII. mikulovské sympozium 9.-10. října 2002*, Brno 2003
- JANÁČ, Bohumír, *T. G. Masaryk a otevřenost české otázky*, Theologická revue, 1999, ročník 70, číslo 3, s. 20-37
- JERÁBEK, Martin, *Konec demokracie v Rakousku 1932-1938. Politické, hospodářské a ideologické příčiny pádu demokracie*, Praha 2004
- JOHNSON, Paul, *Dějiny křesťanství*, Brno 1999
- JOŽÁK, Jiří a kol., *Za obnovu státu Čechů a Slováků. 1938-1945*, Praha 1992
- KADLEC, Jaroslav, *Dějiny katolické církve*, III, Olomouc 1993
- KADLEC, Jaroslav, *Přehled českých církevních dějin*, II, Praha 1991
- KAMENEC, Ivan, *Po stopách tragédie*, Bratislava 1991
- KAMENEC, Ivan, PREČAN, Vilém, ŠKORVÁNEK, Stanislav, *Vatikán a Slovenská republika (1939-1945). Dokumenty*, Bratislava 1992
- KAMENEC, Ivan, *Slovenský stát. 1939-1945*, Praha 1992
- KAMENEC, Ivan, *Stereotypy vnímání česko-slovenských vztahů v realitě a v historiografii*, in: Československo 1918-1938. Osudy demokracie ve střední Evropě, I., Praha 1999, s. 158-162
- KARABA, Emil, *Ideológia klerofašistického slovenského štátu*, Praha 1989

- KÁRNÍK, Zdeněk, *České země v éře První republiky 1918-1938. Československo a České země v krizi a v ohrožení (1930-1935)*, II, Praha 2002
- KÁRNÍK, Zdeněk, *České země v éře První republiky 1918-1938. O přežití a o život (1936-1938)*, III, Praha 2003
- KÁRNÍK, Zdeněk, *České země v éře První republiky 1918-1938. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929)*, I, Praha 2003
- KASIČKA, Zdeněk, *Otec Braito. Životopis olomouckého dominikána 1898-1962*, Praha 1993
- KERSHAW, Ian, *The Nazi Dictatorship. Problems and Perspectives of Interpretation*, New York 2000
- KLENER, Pavel (ed.), *K počtě profesora Miroslava Hrocha*, Praha 1998
- KLÍMA, Ivan, *Velký věk chce mít též velké mordy. Život a dílo Karla Čapka*, Praha 2001
- KLÍMA, Jan, *Dějiny Portugalska*, Praha 1996
- KLÍMA, Jan, *Salazar. Tichý diktátor*, Praha 2005
- KLÍMA, Michal, *Volby a politické strany v moderních demokraciích*, Praha 1998
- KLÍMEK, Antonín, *30. 1. 1933 Nástup Hitlera k moci. Začátek konce Československa*, Praha 2003
- KLÍMEK, Antonín, *Boj o Hrad. Hrad a Pětka. Vnitropolitický vývoj Československa 1918-1926 na půdorysu zápasu o prezidentské nástupnictví*, I., Praha 1996
- KLÍMEK, Antonín, *Boj o Hrad. Kdo po Masarykovi? Vnitropolitický vývoj Československa 1926-1935 na půdorysu zápasu o prezidentské nástupnictví*, II., Praha 1998
- KLÍMEK, Antonín, *Křesťanské hodnoty v politické realitě první republiky*, *Obzory. Časopis pro křesťanskou a konzervativní kulturu a politiku*, ročník 1, číslo 1, s. 16-19
- KLÍMEK, Antonín, KUBŮ, Eduard, *Československá zahraniční politika 1918-1938. Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů*, Praha 1995
- KLÍMEK, Antonín, *Počátky parlamentní demokracie v Československu*, in: *Československo 1918-1938. Osudy demokracie ve střední Evropě*, I., Praha 1999, s. 111-122
- KLÍMEK, Antonín, *Říjen 1918. Vznik Československa*, Praha 1998
- KLÍMEK, Antonín, *Strany a stranictví v meziválečném Československu*, in: *Společnost v přerodu. Češi ve 20. století. Sborník referátů z cyklické konference Demokracie 2000*, Praha 2000, s. 28-40
- KLÍMEK, Antonín, *Vítejte v první republice*, Praha 2003
- KLÍMEK, Antonín, *Zrození státníka. Edvard Beneš 28. 5. 1884 – 24. 9. 1919*, Praha 1992
- KOHNNOVÁ, Jana, BEZCHLEBOVÁ, Maria (ed.), *T. G. Masaryk a československá státnost. Sborník textů a přednášek*, Praha 2001
- KOLÁŘ, František J., *Sionismus a antisemitismus*, Praha 1974
- KOLÁŘ, František a kol., *Politická elita meziválečného Československa 1918-1938. Kdo byl kdo*, Praha 1998
- KOLÁŘ, Petr, *Myslenka odluky státu a církve v období vzniku první Československé republiky*, in: *In omnibus caritas. K počtě devadesátých narozenin prof. ThDr. Jaroslava Kadlece*, Praha 2002, s. 304-335
- KOMÁREK, Karel (ed.), *Jaroslav Durych. Polemiky a skandály*, Olomouc 2002
- KOMÁREK, Karel, *Jan Šrámek a lidová strana v zrcadle publicistiky Jaroslava Durycha*, in: *Jan Šrámek. Kněz, státník, politik*, Olomouc 2004, s. 187-191
- KOMÁREK, Karel, *Náboženská publicistika Jaroslava Durycha*, in: *Poutní zboží. Výbor náboženských úvah*, Olomouc 2003, s. 3-8
- KOMÁREK, Karel, *Typ katolictví Jaroslava Durycha*, in: *Osobnost v církvi a politice. Čeští a slovenští křesťané ve 20. století*, Brno 2006, s. 339-342
- KONÍČEK, Jiří, *Modus vivendi v historii vztahů Svatého stolce a Československa. Církevně-politický vývoj v letech 1918-1993*, Olomouc 2005
- KOŘALKA, Jiří, *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815-1914. Sociálněhistorické souvislosti vytváření novodobého národa a národnostní otázky v českých zemích*, Praha 1996
- KOTLÁN, Pavel, *Demokracie ve stínu. Extremismus, terorismus, fašismus, komunismus*, Ostrava 2003
- KOTLÁN, Pavel, *Fašismus a jeho česká podoba. Národní obec fašistická 1926-1933 a fašismus současný*, Přerov 2001
- KOVTUN, Jiří, *Masarykův triumf. Příběh konce velké války*, Praha 1991
- KOVTUN, Jiří, *Republika v nebezpečném světě. Éra prezidenta Masaryka 1918-1935*, Praha 2005
- KOVTUN, Jiří, *Slovo má poslanec Masaryk*, Praha 1991
- KOWALSKI, Jan Wierusz, *Encyklopedie papežství*, Praha 1994
- KOZÁK, Jan Blahoslav, *T. G. Masaryk a vznik Washingtonské deklarace v říjnu 1918*, Praha 1968
- KRATOCHVÍL, Václav, *Církev v dějinách*, Praha 2002
- KREJČÍ, Oskar, *Nová kniha o volbách*, Praha 2006
- KREJČÍŘ, Miroslav, *Katolická církev v České republice*, Kostelní Vydří 1997
- KREJČÍŘ, Miroslav, *Katolická církev v České republice*, Kostelní Vydří 2004
- KROUPA, Vlastislav, MOULIS, Miloslav, KAMENEC, Ivan, *Fašistický režim v českých zemích a na Slovensku (1939-1945)*, Praha 1983

- KŘEN, Jan, *Dvě století střední Evropy*, Praha 2005
- KŘEN, Jan, KUBŮ, Eduard, BARTH, Boris, FALTUS, Jozef (ed.), *Konkurence i partnerství. Německé a československé hospodářství v letech 1918-1945*, Praha 1999
- KUBALÍK, Josef, *Křesťanské církve v naší vlasti*, Brno 1987
- KUBALÍK, Josef, *Papežská neomylnost a její ohlasy v zemích slovanských, zvláště českých*, Praha 1947
- KUBÍČEK, Tomáš, WIENDL, Jan (ed.), *Víra a výraz. Sborník z konference „...bývalo u mne zotvíráno...“ Východiska a perspektivy české křesťanské poezie a prózy 20. století*, Brno 2005
- KUBŮ, Eduard, PÁTEK, Jaroslav (ed.), *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*, Praha 2000
- KUČERA, Martin, *Český politický katolicismus před první světovou válkou*, Český časopis historický, 2000, ročník 98, číslo 1, s. 83-118
- KUČERA, Martin, *Čeští spisovatelé v letech první světové války*, in: Literární archiv 30, 1998, s. 7-29
- KUČEROVÁ, Stanislava a kol. (ed.), *Bilance a výhledy středu Evropy na prahu 21. století. Úvahy, svědectví a fakta k 10. výročí československého listopadu, 1989-1999 a k 150. výročí narození T. G. Masaryka, 1850-2000*, Brno 2000
- KUČEROVÁ, Stanislava a kol. (ed.), *Českoslovenství – středoevropanství – evropanství 1918-1998. Výběr studií, myšlenek, shrnujících přehledů encyklopedické povahy, návrhů a závěrů odborné mezinárodní konference konané k 80. výročí vzniku Československa v Luhačovicích ve dnech 25. a 26. srpna 1997*, Brno 1998
- KUDRNÁČ, Jiří, *Ranější období Durychovy tvorby*, in: Bloudění časem a prostorem – Jaroslav Durych známý i neznámý. Sborník příspěvků z II. literární laboratoře, konané v Hradci Králové 25.-26. ledna 1996, Hradec Králové 1997, s. 23-31
- KÜNG, Hans, *Malé dějiny katolické církve*, Praha 2005
- KVAČEK, Robert, ... *A změněn svět*, Praha 1987
- KVAČEK, Robert, *Česká společnost a slovenský autonomismus*, in: K počtce profesora Miroslava Hrocha, Praha 1998, s. 97-106
- KVAČEK, Robert, *Československo a Evropa po roce 1918*, in: Moderní dějiny. Sborník k dějinám 19. a 20. století, II, Praha 1994, s. 85-93
- KVAČEK, Robert, *Historie jednoho roku*, Praha 1976
- KVAČEK, Robert, *Ke vzniku Československa*, in: Československo 1918-1938. Osudy demokracie ve střední Evropě, I, Praha 1999, s. 30-40
- KVAČEK, Robert, *Nad Evropou zataženo. Československo a Evropa 1933-1937*, Praha 1966
- LANE, Tony, *Dějiny křesťanského myšlení*, Praha 1999
- LAQUEUR, Walter, *The changing face of antisemitism*, Oxford 2006
- LEHAR, Jan, STICH, Alexandr, JANÁČKOVÁ, Jaroslava a kol., *Česká literatura od počátků k dnešku*, Praha 1998
- LUDWIG, Emil, *Duch a čin. Rozmluvy s Masarykem*, Praha 1996
- LUKES, Bohumil, *Historie křesťanské demokracie ve středoevropském prostoru. Československá strana lidová*, Jihlava 2002
- LUSTIGOVÁ, Martina, *Jaká byla politika první republiky?*, Polygon, 2005, č. 4, s. 56-61
- LUŽNÝ, Dušan, *Náboženství a moderní společnost. Sociologické teorie modernizace a sekularizace*, Brno 1999
- LUŽNÝ, Dušan, *Nová náboženská hnutí*, Brno 1997
- MACHOVEC, Milan, *Tomáš G. Masaryk*, Praha 2000
- MACHULA, Jaromír, *Vatikán a Československo (1938-1948)*, Praha 1998
- MAIER, Hans, *Politická náboženství. Totalitární režimy a křesťanství*, Brno 1999
- MAIER, Hans, *Revoluce a církev. K dějinám počátků křesťanské demokracie*, Brno 1999
- MALÍŘ, Jiří, MAREK, Pavel a kol., *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004*, I, Brno 2005
- MALÍŘ, Jiří, *Sekularizace a politika v „dlouhém“ 19. století*, in: Sekularizace českých zemí v letech 1848-1914, Brno 2007, s. 11-24
- MALÝ, Karel a kol., *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Praha 1997
- MALÝ, Radomír, *Alfred Fuchs. Muž dvoji konverze*, Brno 1990
- MALÝ, Radomír, *Církevní dějiny*, Olomouc 2001
- MALÝ, Radomír, *Katolíci ve stínu hákového kříže*, Frýdek-Místek 2006
- MALÝ, Radomír, *T. G. Masaryk a jeho vztah ke katolicismu*, in: T. G. Masaryk a střední Evropa, Brno 1994, s. 13-18
- MAREK, Pavel (ed.), *Česká Katolická moderna. Sborník z konference konané 10. listopadu 1998 v Prostějově*, Olomouc 2000
- MAREK, Pavel (ed.), *Jan Šrámek. Kněz, státník, politik*, Olomouc 2004
- MAREK, Pavel (ed.), *Přehled politického stranictví na území Českých zemí a Československa v letech 1861-1998*, Olomouc 2000

- MAREK, Pavel (ed.), *Tisk a politické strany. Sborník referátů připravených pro nerealizovanou konferenci „Tisk, jeho místo a role v dějinách a současnosti politických stran na území českých zemí a Československa v letech 1860-2000“ v Olomouci ve dnech 24.-25. října 2000*, Olomouc 2001
- MAREK, Pavel, *Církevní krize na počátku první Československé republiky. 1918-1924*, Brno 2005
- MAREK, Pavel, ČERVENÝ, Vladimír, LACH, Jiří, *Od Katolické moderny k českému církevnímu rozkolu. Nástin života a díla Emila Dlouhého-Pokorného (1867-1936), kněze, politika a žurnalisty*, Rosice u Brna 2000
- MAREK, Pavel, *České schisma. Příspěvek k dějinám reformního hnutí katolického duchovenstva v letech 1917-1924*, Rosice u Brna 2000
- MAREK, Pavel, *Český katolicismus 1890-1914. Kapitoly z dějin českého katolického tábora na přelomu 19. a 20. století*, Olomouc 2003
- MAREK, Pavel, HANUŠ, Jiří (ed.), *Osobnost v církvi a politice. Čeští a slovenští křesťané ve 20. století*, Brno 2006
- MAREK, Pavel, SOLDÁN, Ladislav, Karel Dostál-Lutinov. *Bez mýtů, předsudků a iluzí. Nástin života a díla vůdčí osobnosti českého katolického modernismu*, Třebíč 1998
- MARTINEK, Cyril, *Cesta k solidaritě*, Svitavy 1998
- MAŘAN, Ctibor (ed.), *Knihy o Alfredu Fuchsovi*, Praha 1946
- MAYEUR, Jean-Marie, *Storia del Cristianesimo. Guerre mondiali e totalitarismi (1914-1958)*, volume 12, Roma 1997
- MED, Jaroslav, *Jaroslav Durych – fašista?*, in: Jaroslav Durych. Život, ohlasy, soupis díla a literatury o něm, Brno 2000, s. 331-335
- MED, Jaroslav, *Jaroslav Durych – publicista*, in: Jaroslav Durych publicista (doslov), Praha 2001, s. 341-345
- MED, Jaroslav, *Jaroslav Durych a Viktor Dyk*, in: Bloudění časem a prostorem – Jaroslav Durych známý i neznámý. Sborník příspěvků z II. literární laboratoře, konané v Hradci Králové 25.-26. ledna 1996, Hradec Králové 1997, s. 299-302
- MED, Jaroslav, *Od skepse k naději. Studie a úvahy o české literatuře*, Svitavy 2006
- MED, Jaroslav, *Osobnost R. I. Malého*, in: Osobnost v církvi a politice. Čeští a slovenští křesťané ve 20. století, Brno 2006, s. 388-393
- MED, Jaroslav, *Spisovatelé ve stínu*, Praha 2004
- MĚCHÝŘ, Jan, *Slovensko v Československu. Slovensko-české vztahy 1918-1991*, Praha 1991
- MESSADIÉ, Gerald, *Obecné dějiny antisemitismu. Od starověku po dvacáté století*, Praha 2000
- MIKULÁŠEK, Alexej, *Antisemitismus v české literatuře 19. a 20. století. Teoretická a historická studie*, Praha 2000
- MIKULICOVÁ, Mlada, KUBÍN, Petr (ed.), *In omnibus caritas. K počtě devadesátých narozenin prof. ThDr. Jaroslava Kadlece*, Praha 2002
- MILLER, Daniel E., *Antonín Švehla. Mistr politických kompromisů*, Praha 2001
- MISES, Ludwig von, *Antikapitalistická mentalita*, Praha 1994
- MISSONG, Alfred, *Christentum und Politik in Österreich. Ausgewählte Schriften 1924-1950*, Wien 2006
- MIŠOVIČ, Jan, *Víra v dějinách země Koruny české*, Praha 2001
- MOSES, A. Dirk, *German Intellectuals and the Nazi Past*, Cambridge 2007
- MRAČEK, Pavel K., *Příručka církevních dějin*, Olomouc 1995
- MÜLLER, Karel, *Češi a občanská společnost. Pojem, problémy, východiska*, Praha 2003
- MUSIL, Jiří V. a kol. (ed.), *Teolog, filosof a psycholog P. Metoděj Habáň OP (1899-1984): jak jsme ho znali. Sborník příspěvků ze vzpomínkového semináře k životním výročím v roce 1999*, Olomouc 2000
- MUSIL, Jiří, *Demokracie jako filosofie života a forma vlády*, in: První světová válka, moderní demokracie a T. G. Masaryk. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference pořádané Ústavem T. G. Masaryka ve dnech 22.-24. září 1994 na zámku v Liblicích u Mělníka, Praha 1995, s. 325-333
- MUSIL, Roman, FILIP, Aleš (ed.), *Zajatci hvězd a snů. Katolická moderna a její časopis Nový život (1896-1907)*, Brno 2000
- NAKONEČNÝ, Milan, *Český fašismus*, Praha 2006
- NEKVINDA, Libor, *Na hlubinu 1926-1948. Bibliografie revue pro duchovní život*, Hradec Králové 2000
- NEKVINDA, Libor, *Silvestr M. Braito 1898-1962. Příspěvek k českému tomtismu*, Hradec Králové 1998
- NEKVINDA, Libor, *Tradiční náboženství u nás*, Hradec Králové 1999
- NOLTE, Ernst, *Die faschistischen Bewegungen. Die Krise des liberalen Systems und die Entwicklung der Faschismen*, München 1966
- NOLTE, Ernst, *Fašismus ve své epoše*, Praha 1998
- NOVAK, Michael, *Duch demokratického kapitalismu*, Praha 1992
- NOVAK, Michael, *Katolické sociální myšlení a liberální instituce. Vývoj a perspektivy katolického sociálního myšlení*, Praha 1999
- NOVÝ, Lubomír, *K pojímům „demokracie a theokracie“ v Masarykově politické filosofii*, in: První světová válka, moderní demokracie a T. G. Masaryk. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké

- konference pořádané Ústavem T. G. Masaryka ve dnech 22.-24. září 1994 na zámku v Liblicích u Mělníka, Praha 1995, s. 269-275
- O'SULLIVAN, Noël, *Fašismus*, Brno 2002
- OBERLÄNDER, Erwin (ed.), *Autoritäre Regime in Ostmittel- und Südosteuropa 1919-1944*, München 2001
- OCKENFELS, Wolfgang, *Katolická sociální nauka*, Praha 1994
- OCKENFELS, Wolfgang, *Sociální politika na základě křesťanského obrazu člověka. Subsidiarita, rodinná politika a znovuoživení křesťanské charity*, Praha 2005
- OLIČ, Jiří, *Čtení o Jakubu Demlovi*, Olomouc 1993
- OLIVOVÁ, Věra, *Československá demokracie 1918-1938*, Československý časopis historický, 1990, ročník 88, číslo 3, s. 304-316
- OLIVOVÁ, Věra, *Dějiny první republiky*, Praha 2000
- OLIVOVÁ, Věra, *Idea československého státu 1918-1938*, in: *Bilance a výhledy středu Evropy na prahu 21. století. Úvahy, svědectví a fakta k 10. výročí československému listopadu, 1989-1999 a k 150. výročí narození T. G. Masaryka, 1850-2000*, Brno 2000, s. 55-60
- OLIVOVÁ, Věra, *Manipulace s dějinami první republiky*, Český časopis historický, 1993, ročník 91, číslo 3, s. 442-459
- OLIVOVÁ, Věra, *Manipulace s dějinami první republiky*, Praha 2001
- OLŠOVSKÝ, Jiří, *Pojetí vlastní individuality člověka a demokracie u T. G. Masaryka*, in: *Masarykův sborník*, VIII, Praha 1993, s. 101-105
- OPAT, Jaroslav (ed.), *První světová válka, moderní demokracie a T. G. Masaryk. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference pořádané Ústavem T. G. Masaryka ve dnech 22.-24. září 1994 na zámku v Liblicích u Mělníka*, Praha 1995
- OPAT, Jaroslav, *Masarykiana a jiné studie II*, Praha 2006
- OPAT, Jaroslav, *Masarykiana a jiné studie. 1980-1994*, Praha 1994
- OPAT, Jaroslav, *T. G. Masaryk. Evropan. Světobčan*, Praha 1999
- OPAT, Jaroslav, TICHÝ, Josef (ed.), *Masarykova idea československé státnosti ve světle kritiky dějin. Sborník příspěvků z konference pořádané Ústavem T. G. Masaryka ve dnech 24. a 25. září 1992 v aule Obchodní akademie v Hodoníně*, Praha 1993
- ORLOW, Dietrich, *The Lure of Fascism in Western Europe. German nazis, Dutch and French Fascists 1933-1939*, New York 2009
- PALOHEIMO, Heikki (ed.), *Politics in the Era of Corporatism and Planning*, Tampere 1984
- PAPAJÍK, David, KOUCKÁ, Ivana (ed.), *Politický katolicismus v nástupnických státech Rakousko-Uherské monarchie v letech 1918-1938. Sborník z konference „Postavení římskokatolické církve a politický katolicismus v nástupnických státech v letech 1918-1938“ konané v Olomouci v roce 1996*, Olomouc 2001
- PASÁK, Tomáš, *Český fašismus 1922-1945 a kolaborace 1939-1945*, Praha 1999
- PATOČKA, Jan, *Tři studie o Masarykovi*, Praha 1991
- PAUZA, Miroslav, *Masarykova filosofie češství a dnešek*, Theologická revue, 1999, ročník 70, číslo 2, s. 112-119
- PAVLÁT, Leo (ed.), *Hilsnerova aféra a česká společnost 1899-1999. Sborník přednášek z konference na univerzitě Karlově v Praze ve dnech 24.-26. listopadu 1999*, Praha 1999
- PAXTON, Robert O., *Anatomie fašismu*, Praha 2007
- PEHR, Michal, *Československá strana lidová a její vztah k demokracii v době první Československé republiky*, in: *Teorie a praxe politického katolicismu 1870-2007*, Brno 2008, s. 152-168
- PEHR, Michal, *Jan Jiří Růček – moderní katolický politik*, in: *Osobnost v církvi a politice. Čeští a slovenští křesťané ve 20. století*, Brno 2006, s. 323-328
- PEHR, Michal, *Lidovci a demokracie*, in: *Na pozvání Masarykova ústavu*, 5, Praha 2007, s. 114-124
- PEHR, Michal, *TGM a politický katolicismus v době první republiky*, in: *Politik s dušou filozofa. Miesto T. G. Masaryka v česko-slovenských dějinách*, Bratislava 2007, s. 123-131
- PECHÁČEK, Jaroslav, *Masaryk, Beneš, Hrad. Masarykovy dopisy Benešovi*, Praha 1996
- PĚKNÝ, Tomáš, *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, Praha 2001
- PEREIRA, Pedro Teotónio, *Organização corporativa*, Lisboa 1935
- PERRY, Marvin, SCHWEITZER, Frederick, *Antisemitism. Myth and Hate from Antiquity to the Present*, New York 2005
- PINZ, Jan, *Humanitní demokracie v pojetí prof. PhDr. et JUDr. Edvarda Beneše*, in: *Edvard Beneš – československý a evropský politik. Sborník projevů a příspěvků k 110. výročí narození druhého československého prezidenta*, II, Brno 1994, s. 95-99
- PITHART, Petr, PŘÍHODA, Petr, OTÁHAL, Milan (Podiven), *Češi v dějinách nové doby. Pokus o zrcadlo*, Praha 1991
- PLATÓN, *Ústava*, Praha 2005
- POLÁK, Stanislav, *Za ideálem a pravdou*, I, Praha 2000
- POLÁK, Stanislav, *Za ideálem a pravdou*, II, Praha 2001

- POLÁK, Stanislav, *Za ideálem a pravdou*, III, Praha 2004
- POLÁK, Stanislav, *Za ideálem a pravdou*, IV, Praha 2006
- POLÁK, Stanislav, *Za ideálem a pravdou*, V, Praha 2009
- POLÁKOVÁ, Eva, NADUBINSKÝ, Michal (ed.), *Antisemitismus na konci 20. století. Zborník referátov z konferencie (Nitra, 15.-17. máj 2000)*, Bratislava 2001
- POLC, Jaroslav V., *Česká církev v dějinách*, Praha 1999
- POPPER, Karl Raimund, *Otevřená společnost a její nepřítelé. Uhrnutí Platónem*, I, Praha 1994
- POPPER, Karl Raimund, *Otevřená společnost a její nepřítelé. Vlna prorocství: Hegel, Marx a co následovalo*, II, Praha 1994
- PRAŽÁK, Richard (ed.), *T. G. Masaryk a střední Evropa*, Brno 1994
- PRÉVOTAT, Jacques, *Les catholiques et l'Action française 1899-1939*, Paris 2001
- PROKŠ, Petr, *Politikové a vznik republiky. 1914-1918*, Praha 1998
- PUTNA, Martin C., *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848-1918*, Praha 1998
- PUTNA, Martin C., *Jaroslav Durych. Svazky úvah a studií*, Praha 2003
- PUTNA, Martin C., *Katolická publicistika třicátých let, "kvalitativní demokracie" a fašismus - Rudolf Ina Maňá a časopis Tak*; in: Média, kultura a náboženství, VOŠP Praha 2007, s. 40-53
- PUTNA, Martin C., *Mezi republikou, fašismem a proletariátem. Publicistika Jaroslava Durycha ve dvacátých letech a její souvislost s autorovým uměleckým dílem*, Soudobé dějiny, 2002, ročník 10., číslo 3-4, s. 397-411
- RÁDL, Emanuel, *Dějiny filosofie II. Novověk*, Praha 1999
- RAFAJA, František, *Exil a obět'. Josef Konstantin Miklík a Leo Gruber – jejich osudový úděl*, in: Osobnost v církvi a politice. Čeští a slovenští křesťané ve 20. století, Brno 2006, s. 579-593
- RATAJ, Jan, *O autoritativní národní stát. Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938-1939*, Praha 1997
- RATZINGER, Josef, *Úvod do křesťanství*, Brno 1991
- RÉMOND, René, *Náboženství a společnost v Evropě*, Praha 2003
- RIZZI, Fabio Fernando, *Benedetto Croce and Italian Fascism*, London 2003
- RODRIGUES, Manuel, *Der Neue Staat und seine Taten*, Lissabon 1934
- ROTHKIRCHEN, Livia, *The Jews of Bohemia and Moravia. Facing the Holocaust*, Lincoln 2005
- RUS, Vojan, *T. G. Masaryk, demokracie a současná Evropa*, in: První světová válka, moderní demokracie a T. G. Masaryk. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference pořádané Ústavem T. G. Masaryka ve dnech 22.-24. září 1994 na zámku v Liblicích u Mělníka, Praha 1995, s. 302-312
- RUTTE, Miroslav, *Poutník slávy dogmatiky naposledy spatřuje. Jaroslav Durych*, in: Jaroslav Durych. Život, ohlasy, soupis díla a literatury o něm, Brno 2000, s. 82-86
- RYCHLÍK, Jan, *Český fašismus v meziválečném období a po roce 1939*, in: Českoslovenství – středoevropanství – evropanství 1918-1998. Výběr studií, myšlenek, shrnujících přehledů encyklopedické povahy, návrhů a závěrů odborné mezinárodní konference konané k 80. výročí vzniku Československa v Luhačovicích ve dnech 25. a 26. srpna 1997, Brno 1998, s. 181-188
- RYCHLÍK, Jan, *Češi a Slovinci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1914-1945*, Bratislava 1997
- RYCHLÍK, Jan, *Místo T. G. Masaryka jako prezidenta v politickém systému první ČSR*, in: Společnost v přerodu. Češi ve 20. století. Sborník referátů z cyklické konference Demokracie 2000, Praha 2000, s. 211-220
- RYCHLÍK, Jan, *T. G. Masaryk a slovenský autonomismus*, in: T. G. Masaryk, idea demokracie a současné evropanství. Sborník mezinárodní vědecké konference konané v Praze 2.-4. března 2000, I, Praha 2001, s. 357-366
- ŘÍCHOVÁ, Blanka, *Přehled moderních politologických teorií. Empiricko-analytický přístup v soudobé politické vědě*, Praha 2000
- ŘÍCHOVÁ, Blanka, *Úvod do současné politologie. Srovnávací analýza demokratických politických systémů*, Praha 2002
- SANCHIS, Juan E. Schenk, ORTÍ, Vicente Cárcel, *Benedicto XV. Papa de la Paz*, Valencia 2005
- SARFATTI, Michele, *The Jews in Mussolini's Italy*, Wisconsin 2006
- SARTORI, Giovanni, *Strany a stranické systémy*, Brno 2005
- SARTORI, Giovanni, *Teória demokracie*, Bratislava 1993
- SCHMIDT-HARTMANNOVÁ, Eva, *T. G. Masaryk a lidová demokracie*, Československý časopis historický, 1990, ročník 88, číslo 6, s. 867-880
- SCHUMPETER, Joseph A., *Kapitalismus, socialismus a demokracie*, Brno 2004
- SMOLÍK, Josef, *Křesťanství bez antijudaismu*, Praha 2002
- SOLDÁN, Ladislav, *Od konce století přes práh milénia. Studie a úvahy z dějin české literatury*, Praha 2001
- SOUBIGOU, Alain, *Tomáš Garrigue Masaryk*, Praha 2004
- SOUKUPOVÁ, Blanka, *Česká identita po vzniku Československé republiky. Antisemitismus jako faktor upevnění jasnosti? 1918-1920*, in: Židovská menšina v Československu ve dvacátých letech.

- Sborník přednášek z cyklu ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze v říjnu 2002 až červnu 2003, Praha 2003, s. 21-35
- SOUKUPOVÁ, Blanka, *Český antisemitismus v podmínkách pluralistické demokratické společnosti národního státu*, in: Židovská menšina v Československu ve třicátých letech. Sborník přednášek z cyklu ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze v říjnu 2003 až červnu 2004, Praha 2004, s. 21-35
- SOUKUPOVÁ, Blanka, *Český antisemitismus ve dvacátých letech 20. století. Antisemitismus jako složka české identity?*, in: Židovská menšina v Československu ve dvacátých letech. Sborník přednášek z cyklu ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze v říjnu 2002 až červnu 2003, Praha 2003, s. 36-49
- SOUKUPOVÁ, Blanka, T. G. Masaryk a židé (Židé), židé (Židé) a T. G. Masaryk: legenda a skutečnost, in: Židovská menšina v Československu ve dvacátých letech. Sborník přednášek z cyklu ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze v říjnu 2002 až červnu 2003, Praha 2003, s. 113-125
- SOUKUPOVÁ, Blanka, ZAHRADNÍKOVÁ, Marie (ed.), *Židovská menšina v Československu ve dvacátých letech. Sborník přednášek z cyklu ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze v říjnu 2002 až červnu 2003*, Praha 2003
- SOUKUPOVÁ, Blanka, ZAHRADNÍKOVÁ, Marie, POJAR, Miloš (ed.), *Židovská menšina v Československu ve třicátých letech. Sborník přednášek z cyklu ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze v říjnu 2003 až červnu 2004*, Praha 2004
- SPIAZZI, Raimondo, *Sociální kodex církve*, Brno 1993
- SPIEKER, Manfred, *Katolická sociální nauka a sociální tržní hospodářství*, Praha 1996
- SROVNAL, Jindřich, *Masarykova filozofie demokracie a její aktuální principy*, in: Masarykův sborník, XI-XIII, Praha 2004, s. 37-63
- STANEK, Imrich, *Zrada a pád. Hlinkovští separatisté a tak zvaný slovenský stát*, Praha 1958
- STEED, Henry Wickham, *Diktatura a demokracie. A. Hitler – Mein Kampf vs. T. G. Masaryk – Světová revoluce*, Krnov 2004
- STROHSOVÁ, Eva, *Jaroslav Durych. Pokus o portrét*, in: Jaroslav Durych. Život, ohlasy, soupis díla a literatury o něm, Brno 2000, s. 308-321
- STRÍBRNÝ, Jan, *Katolická církev v českých zemích v čase dvou totalit*, in: České církevní dějiny ve druhé polovině 20. století. Sborník příspěvků ze sekce církevních dějin na VIII. sjezdu českých historiků v Hradci Králové ve dnech 10.-12. září 1999, Brno 2000, s. 78-115
- SVENSSON, Pelle, *Teorie demokracie*, Brno 1995
- SZANYA, Anton, *Úloha katolické církve v epoše fašismu*, Olomouc 1996
- ŠEBEK, Jaroslav, *Encyklika Quadragesimo anno, její recepce a vliv na katolické prostředí v českých zemích ve třicátých letech*, Soudobé dějiny 8, 2001, č. 2-3, s. 365-383
- ŠEBEK, Jaroslav, *Katolicismus a autoritativní hnutí meziválečného období*, in: Víra a výraz. Sborník z konference „...bývalo u mne zotvíráno...“ Východiska a perspektivy české křesťanské poezie a prózy 20. století, Brno 2005, s. 161-173
- ŠEBEK, Jaroslav, *Mezi křížem a národem. Politické prostředí sudetoněmeckého katolicismu v meziválečném Československu*, Brno 2006
- ŠEBEK, Jaroslav, *Pokus o srovnání českého a rakouského politického katolicismu v letech 1918-1933/1934. Analogie a difference*, Moderní dějiny 8, 2000, s. 181-195
- ŠEBEK, Jaroslav, *Politiizace obrodných katolických hnutí v meziválečném Československu*, Teologie & Společnost 3 (11), 2005, č. 1, s. 7-11
- ŠEBEK, Jaroslav, *Projevy antisemitismu v českém katolickém prostředí v polovině třicátých let a za druhé republiky v kontextu krize demokracie a nástupu autoritativních hnutí*, in: Židovská menšina za druhé republiky. Sborník přednášek z cyklu ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze v lednu až červnu 2007, Praha 2007, s. 99-107
- ŠEBEK, Jaroslav, *Svatováclavská tradice v meziválečném Československu 1918-1939 (v kontextu vztahu katolické církve a společnosti)*, in: In omnibus caritas. K počtu devadesátých narozenin prof. ThDr. Jaroslava Kadlece, Praha 2002, s. 546-559
- ŠEBEK, Jaroslav, *Výběr z encykliky papeže Pia XI. „Quadragesimo anno“*, in: Antologie studijních textů k novověkým sociálním dějinám, Praha 2003, s. 81-98
- ŠEBEK, Jaroslav, *Zkoumání církevních dějin v období první republiky – bílá místa a další směry bádání*, in: České církevní dějiny ve druhé polovině 20. století. Sborník příspěvků ze sekce církevních dějin na VIII. sjezdu českých historiků v Hradci Králové ve dnech 10.-12. září 1999, Brno 2000, s. 69-77
- ŠEDIVÝ, Ivan, *Češi, české země a velká válka 1914-1918*, Praha 2001
- ŠEDIVÝ, Ivan, *První světová válka a zhroutil se křesťanských hodnot*, Obzory. Časopis pro křesťanskou a konzervativní kulturu a politiku, ročník 1, číslo 1, s. 9-15

- ŠESTÁK, Miroslav, VORÁČEK, Emil (ed.), *Evropa mezi Německem a Ruskem. Sborník prací k sedmdesátinám Jaroslava Valenty*, Praha 2000
- ŠETŘILOVÁ, Jana, Alois Rašín. *Dramatický život českého politika*, Praha 1997
- ŠIMEČEK, Jiří (ed.), *Masarykova filozofie pojetí demokracie a existence pluralitního politického systému 1. republiky. Sborník příspěvků ze IV. ročníku semináře Masarykova muzea v Hodoníně 21.-22. 11. 1996*, Hodonín 1997
- ŠIMEČEK, Jiří (ed.), *Náboženská dimenze Masarykova myšlení. Sborník příspěvků z III. ročníku semináře Masarykova muzea v Hodoníně 17. listopadu 1994*, Hodonín 1995
- ŠIMSA, Jan, *Masarykova koncepce humanitní demokracie*, in: *Sto let Masarykovy České otázky. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference pořádané pod záštitou prezidenta republiky Masarykovým ústavem Akademie věd České republiky a Masarykovou univerzitou v Brně v součinnosti s Vojenskou akademií v Brně a Masarykovým muzeem v Hodoníně za podpory České pojišťovny v Brně ve dnech 26.-28. září 1995 v Brně*, Praha 1997, s. 275-270
- ŠIMSA, Jan, *Masarykovo pojetí teokracie a demokracie*, in: T. G. Masaryk a Světová revoluce. Sborník příspěvků z XI. semináře Masarykova muzea v Hodoníně 16. listopadu 2004, Hodonín 2005, s. 75-77
- ŠIMSA, Martin, *Masarykův a Habermasův pojem demokracie*, in: *Demokracie, veřejnost a občanská společnost*, Praha 2004, s. 135-146
- ŠMÍD, Marek, *Masaryk a česká Katolická moderna*, Brno 2007
- ŠMÍD, Marek, *Masarykův konflikt s katolickou církví na přelomu 19. a 20. století*, Historický obzor, ročník XI., 2001, s. 265-270
- ŠMÍD, Marek, *Masarykův vztah ke Katolické moderně*, in: *Osobnost v církvi a politice. Čeští a slovenští křesťané ve 20. století*, Brno 2006, s. 79-91
- ŠMÍD, Marek, *Rozuměl T. G. Masaryk Katolické moderně?*, Teologie & Společnost, 2, 2006, ročník IV. (XII.), s. 33-37
- ŠMÍD, Marek, *Rozuměla česká Katolická moderna T. G. Masarykovi?*, Teologie & Společnost, 3, 2006, ročník IV. (XII.), s. 19-22
- ŠMÍD, Marek, *Stavovský stát očima českých katolických intelektuálů v letech 1918-1938*, in: *Teorie a praxe politického katolicismu 1870-2007*, Brno 2008, s. 184-193
- ŠMÍD, Marek, *T. G. Masaryk a čeští katolíci*, in: T. G. Masaryk a česká státnost. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference pořádané Masarykovou univerzitou ve dnech 4.-5. září 2007 v Brně, Praha 2008, s. 85-95
- ŠMÍD, Marek, *Vzestup a pád Katolické moderny na přelomu 19. a 20. století*, in: *Na pozvání Masarykova ústavu 4*, 2007, s. 107-117
- ŠOLLE, Zdeněk, *Století české politiky. Počátky moderní české politiky od Palackého a Havlíčka až po realisty Kaizla, Kramáře a Masaryka*, Praha 1998
- ŠULC, Jan, KUDRNÁČ, Jiří, KOMÁREK, Karel (ed.), *Jaroslav Durych. Život, ohlasy, soupis díla a literatury o něm*, Brno 2000
- TILLY, Charles, *Democracy*, Cambridge 2007
- TOMS, Jaroslav, *Přehled dějin Československa v letech 1918-1938*, Plzeň 1997
- TOTH, Daniel (ed.), *Politika a náboženství. Kritické studie*, Hradec Králové 2004
- TOTH, Daniel, *Masarykova kritika liberalismu*, Theologická revue 71, 2000, č. 3, s. 215-225
- TOTH, Daniel, *Masarykovo řešení náboženské krize*, Theologická revue 70, 1999, č. 4, s. 58-70
- TOTH, Daniel, *Masarykův vztah ke katolicismu a církvi*, Teologické studie 3, 2002, č. 1, s. 26-39
- TOTH, Daniel, *Studie o Masarykovi*, Hradec Králové 2003
- TOTH, Daniel, *Tomáš Garrigue Masaryk. Od filozofie náboženství ke politické filozofii*, in: T. G. Masaryk, idea demokracie a současné evropanství. Sborník mezinárodní vědecké konference konané v Praze 2.-4. března 2000, II, Praha 2001, s. 223-236
- TRAPL, Miloš, *Církevní poměry v letech 1848-1938*, in: *Pražské arcibiskupství 1344-1994. Sborník statí o jeho působení a významu v české zemi*, Praha 1994, s. 251-276
- TRAPL, Miloš, *České katolické strany do roku 1938*, in: *Přehled politického stranictví na území Českých zemí a Československa v letech 1861-1998*, Olomouc 2000, s. 151-159
- TRAPL, Miloš, *Hnutí „Pryč od Říma“ („Los von Rom“)*, in: *Politický katolicismus v nástupnických státech Rakousko-Uherské monarchie v letech 1918-1938. Sborník z konference „Postavení římskokatolické církve a politický katolicismus v nástupnických státech v letech 1918-1938“ konané v Olomouci v roce 1996*, Olomouc 2001, s. 13-29
- TRAPL, Miloš, *Masarykovo střetávání s katolickou církví*, in: T. G. Masaryk, idea demokracie a současné evropanství. Sborník mezinárodní vědecké konference konané v Praze 2.-4. března 2000, II, Praha 2001, s. 191-197
- TRAPL, Miloš, *Masarykovy spory s katolickou církví*, in: T. G. Masaryk a československá státnost. Sborník textů a přednášek, Praha 2001, s. 138-145

- TRAPL, Miloš, *Náboženství a politika*, in: Společnost v přerodu. Češi ve 20. století. Sborník referátů z cyklické konference Demokracie 2000, Praha 2000, s. 135-142
- TRAPL, Miloš, *Politický katolicismus a Československá strana lidová v Československu v letech 1918-1938*, Praha 1990
- TRAPL, Miloš, *Politika českého katolicismu na Moravě 1918-1938*, Praha 1968
- TRAPL, Miloš, *Poměr T. G. Masaryka jako prezidenta k římsko-katolické církvi*, in: Náboženská dimenze Masarykova myšlení. Sborník příspěvků z III. ročníku semináře Masarykova muzea v Hodoníně 17. listopadu 1994, Hodonín 1995, s. 61-66
- TRAPL, Miloš, *Přehled života a díla monsignore ThDr. b.c. Jana Šrámka*, in: Jan Šrámek. Kněz, státník, politik, Olomouc 2004, s. 29-38
- TRAPL, Miloš, *Tisk Československé strany lidové 1918-1948*, in: Tisk a politické strany. Sborník referátů připravených pro nerealizovanou konferenci „Tisk, jeho místo a role v dějinách a současnosti politických stran na území českých zemí a Československa v letech 1860-2000“ v Olomouci ve dnech 24.-25. října 2000, Olomouc 2001, s. 89-95
- TRAPL, Miloš, *Úloha T. G. Masaryka v demokratickém systému Československa*, in: Masarykova filozofie pojetí demokracie a existence pluralitního politického systému 1. republiky. Sborník příspěvků ze IV. ročníku semináře Masarykova muzea v Hodoníně 21.-22. 11. 1996, Hodonín 1997, s. 3-8
- TRAPL, Miloš, *Začlenění římskokatolické církve do české společnosti po roce 1918*, in: Československo 1918-1938. Osudy demokracie ve střední Evropě, I., Praha 1999, s. 141-147
- TRAPL, Miloš, *Změny církevní správy na Moravě a ve Slezsku v důsledku Modu vivendi z roku 1928*, in: Vývoj církevní správy na Moravě. XXVII. mikulovské sympozium 9.-10. října 2002, Brno 2003, s. 151-154
- TRÁVNÍČEK, Mojmír, *Pout' a vyhnanství. Život a dílo Jana Čepa*, Brno 1996
- TRETERA, Jiří Rajmund, *Stát a církev v České republice*, Kostelní Vydří 2002
- TURZOVÁ, Virginie Marie, *Kartouzský vězeň. Mons. Jan Šrámek – kněz a politik*, Ústí nad Labem 2006
- URBAN, Otto, *Česká společnost 1848–1918*, Praha 1982
- URBAN, Otto, *Kapitalismus a česká společnost. K otázkám formování české společnosti v 19. století*, Praha 2003
- URBAN, Vít, *Jaroslav Durych a obrana španělských katolíků*, in: Bloudění časem a prostorem – Jaroslav Durych známý i neznámý. Sborník příspěvků z II. literární laboratoře, konané v Hradci Králové 25.-26. ledna 1996, Hradec Králové 1997, s. 337-348
- VALENTA, Jaroslav, VORÁČEK, Emil, HARNA, Josef (ed.), *Československo 1918-1938. Osudy demokracie ve střední Evropě, I.*, Praha 1999
- VEBER, Václav, HLAVÁČKA, Milan, VOREL, Petr a kol., *Dějiny Rakouska*, Praha 2002
- VEČEŘA, Pavel, *Jan Scheinost – prominentní katolický novinář před národním soudem*, in: Osobnost v církvi a politice. Čeští a slovenští křesťané ve 20. století, Brno 2006, s. 487-502
- VEJVAR, Stanislav, *Monsignore Bohumil Stašek – vůdčí osobnost protišrámkovské opozice v ČSL*, in: Jan Šrámek. Kněz, státník, politik, Olomouc 2004, s. 157-173
- VESELÝ, Zdeněk, *Dějiny české politiky v dokumentech*, Praha 2005
- VLAN, Giovanni Maria a kol., *In difesa di Pio XII. Le ragioni della storia*, Venezia 2009
- VODIČKA, Karel, CABADA, Ladislav, *Politický systém České republiky. Historie a současnost*, Praha 2003
- VODIČKA, Stanislav, *Básník Jakub Deml v Tasově*, Praha 2001
- VORÁČEK, Emil (ed.), *T. G. Masaryk, idea demokracie a současné evropanství. Sborník mezinárodní vědecké konference konané v Praze 2.-4. března 2000*, I II, Praha 2001
- VRÁNA, Karel, *Návrat Jaroslava Durycha*, Řím 2000
- VŠETIČKA, František, *Román Jaroslava Durycha*, in: Česká Katolická moderna. Sborník z konference konané 10. listopadu 1998 v Prostějově, Olomouc 2000, s. 92-98
- WEST, Franz, *Die Linke im Ständestaat Österreich. Revolutionäre Sozialisten und Kommunisten 1934-1938*, Wien 1978
- WIENDL, Jan, KOMÁREK, Jan (ed.), *Není dálky... Vzájemná korespondence Františka Halase a Jana Zabradnička z let 1930-1949*, Praha 2003
- WIENDL, Jan, *Vizionáři a vyznavači. K otázce sepětí řádu umění a života v české poezii první poloviny 20. století*, Praha 2007
- WOLF, Hubert, *Il Papa e il Diavolo. Il Vaticano e il Terzo Reich*, Roma 2008
- ZAKARIA, Fareed, *Budoucnost svobody*, Praha 2004
- ZEJDA, Radovan, *Byl básníkem! Život a dílo Jana Zabradnička*, Tišnov 2004
- ZEMAN, Zbyněk, *Edvard Beneš. Politický životopis*, Praha 2000
- ZNOJ, Milan, *Demokracie a národní identita: český případ*, in: Moderní dějiny. Sborník k dějinám 19. a 20. století, II, Praha 1994, s. 41-52
- ZNOJ, Milan, *Masarykova kritika liberalismu a moderní doby. Několik poznámek k Masarykově politické filozofii*, Filosofický časopis, 2003, ročník 51, číslo 1, s. 93-104

ZOUHAR, Jan, PAVLINCOVÁ, Helena, GABRIEL, Jiří, *Česká filosofie mezi dvěma světovými válkami*, Brno 2001

ZOUHAR, Jan, PAVLINCOVÁ, Helena, GABRIEL, Jiří, *Demokracie je diskuse... Česká filosofie 1918-1938*, Olomouc 2005

neznámý autor

Principes et Institutions de l'Etat nouveau portugais, Lisbonne 1935

Statut du travail national de la République portugaise, Lisbonne 1935

f) *bakalářské, diplomové, rigorózní a disertační práce*

BEDNÁŘIKOVÁ, Eliška, *Český klerofašismus 1924-1939. Od kritiky demokracie k programu systému fašistického typu v podání Jana Scheinosta*, Praha 2006 (bakalářská práce)

BUBENÍK, Daniel, *Odkaz T. G. Masaryka za druhé republiky*, Praha 2005 (bakalářská práce)

HOLÁ, Ivona, *Politická dimenze českého katolicismu v první Československé republice*, Praha 1998 (bakalářská práce)

KOVAL, Petr, *Zidovská válka v Čechách na pozadí nacistického pronásledování židů v Německu v letech 1933-1938*, Praha 2000 (diplomová práce)

KUNŠTÁT, Daniel, *Krise české politiky ve druhé republice. Příčiny, strukturální prvky a teoretické souvislosti*, Praha 2005 (disertační práce)

MAKARIUS, Vít, *Prezident v ústavně politickém systému Československa za T. G. Masaryka*, Praha 2001 (diplomová práce)

NEMCOVÁ, Kateřina, *Vztah státu a církve v první ČSR*, Brno 2006 (diplomová práce)

NOVÁK, Ondřej, *Role náboženství v politickém myšlení T. G. Masaryka*, Praha 1998 (bakalářská práce)

PABIAN, Petr, *Náboženství a politika v procesu modernisace. Náboženství v programech českých politických stran*, Praha 2002 (diplomová práce)

PAULUSOVÁ, Kristýna, *„Mare nostrum“ a „la politica mussoliniana“. Geopolitické aspekty italské zahraniční politiky ve Středomoří v meziválečném období*, Praha 2006 (diplomová práce)

PAULUSOVÁ, Kristýna, *Zahraniční politika fašistické Itálie 1922-1939*, Praha 2003 (bakalářská práce)

PLÁNIČKOVÁ, Eva, *Fašismus, jeho česká podoba a fašismus mezinárodní. Obecné a zvláštní rysy českého meziválečného fašismu v mezinárodním srovnání*, Praha 2003 (bakalářská práce)

PODHRÁSKÝ, Jan, *Tomáš Garrigue Masaryk versus katolická církev*, Praha 2006 (bakalářská práce)

SKOČDOPOLOVÁ, Klára, *Katolická církev během nacionálně socialistického režimu v Německu*, Praha 1999 (bakalářská práce)

SLUNEČKO, Petr, *„Pravicový extremismus“ v moderních demokratických systémech*, Praha 2004 (diplomová práce)

SOBÁN, Jan N., *Sociální učení církve. Kořeny katolického života a politického katolicismu v zemích Koruny české na přelomu 19. a 20. století*, Praha 2002 (bakalářská práce)

SORFOVÁ, Adéla, *Otázka národa a státu u Jaroslava Durycha v časopise Rozmach*, Praha 1995 (diplomová práce)

ŠRAJER, Bohumil, *Počátky zahraniční politiky fašistické Itálie (1922-1925)*, Praha 1998 (bakalářská práce)

ŽÁLEK, Lukáš, *Myšlenkový a názorový vývoj politického katolicismu ve středoevropském prostoru do roku 1931. Mezi dvěma sociálními encyklikami Lva XIII. a Pia XI.*, Praha 2004 (bakalářská práce)

g) Webové odkazy platné k 31. květnu 2009

<http://libri.cz/databaze/dejiny/>

http://www.katolikrevue.cz/osobnosti/jaroslav_durych.htm

<http://www.psp.cz/eknih/>

<http://www.deml.cz/>

<http://www.dobraadresa.cz>

<http://www.cepsr.com>

<http://www.czos.cz>

English résumé

At the time when Europe was affected by the decline of religious perception, loss of the meaning of life and general departure from the church which permanently changed the character of European society in the 19th century, the character of the 20th century can be considered religiously indifferent, even unreligious. This fact was neither avoided by many rising reform-modernism movements, whose goal was to revive, stimulate and modernize the spiritual life at the turn of 19th and 20th centuries. Especially in the Czech countries the religionism degree was not very high and in the spiritual self-consciousness of wide social groups prevailed indifference which probably prevented from open infidelity and standing out the church.

A group of *catholic intellectuals* – writers, poets, priests and politicians – which was dissatisfied with the position of the Catholic Church and religious life in the new Czechoslovak state decided to face up the displacement into the background of Catholicism. They criticized the attitudes of tolerant stream they blamed for conformability, distrust and inability to fight for Catholic requirements. They tried to restore the position and prestige of the Church in the life of the Czechoslovak society and put through abolition of some acts which were adopted after 1918 in Czechoslovakia. Among the 'militant' Catholics the most expressive and peculiar stream was formed by so called *unpolitical Catholics* (a part of Catholic intelligentsia and members of religious orders) who were not organized in any Christian political party but they went into the political and social life with vigorous activity which was without parallel among the Catholic politicians. This stream of Catholic intellectuals, such as Silvestr Maria Braito, Dominik Pecka, Josef Konstantin Miklík, Jaroslav Durych, Jakub Deml, Jan Zahradníček, Václav Renč, Rudolf Ina Malý, Karel Schulz, Jan Čep, difficult to grip, was divided into other groups which essentially differed. Each person brought different attitudes, values and opinions into the discussion.

Less 'clamorous', nevertheless important and fighting stream within the Catholic Church was formed by so called *political Catholics* who drew inspiration mainly from their personal experience in politics. This group was represented by Jan Scheinost, Jan Jiří Rückl, Bohumil Stašek and František Zelenka, who had rather political than literary ambitions. Since this Ph.D. thesis is primary focused on activity of Catholic critics, democratic, moderate and to republic loyal Catholics as well as the Šrámek's central stream inside the *Czechoslovak People's Party* are beside this question.

Their voice was medially relatively weak because the democratic streams of the Czech Catholicism were literary non-productive.

The fact that the Catholic intellectuals lived in a certain political system was a sufficient reason for their politicization. Being the representatives of Catholic minority in the nation, they refused to free their positions to non-Christians and felt responsibility to support the Christian program which only should create the appearance of this world. Theological, philosophical, historical, political and poetical levels inspired the Catholic intellectuals in their articles, novels, books and militant uprising. Some of them were inspired especially by theological and philosophical topics the others were rather observers of the contemporary events and religious-political situation of different European states such as Austria, Germany, Italy, Spain or Portugal. Just this inspiration became evident in their works, articles, arguments and their Catholic state vision in progress.

Their conservative political establishment they suggested in their works counteracted all basic principles of democracy which was shown in the fifth chapter. The Catholic intellectuals stood against equality, refused the principle of popular sovereignty and general voting right, called inalienable human rights and civil liberties into question, were not rigorous in separation of legislative, executive and judicial powers, criticized existence and fight of political parties, majority rule, civil society and plurality, free enterprise, extensive private property, immoderate freedom and negligence of the society. The critics of democracy grew into condemnation of contemporary civilization and refusal of democracy as a form of political arrangement characterized by criticism of liberal-democratic political principles. They introduced all these suggestions in the form of non-tolerant Christian state which was primary based on Catholicism.

The system of political arrangement proposed by the Catholic intellectuals is unacceptable today. At the time of 1918-1938 it was also a Utopia for the Catholics themselves did not believe that proposed reconstruction of social order would work and create a functional political system in the religiously indifferent Czechoslovak state. Above all it was a desperate effort of little Catholic group to avoid the secularism, atheism and liberalism and reinforce religious pride of Czech society. It was the last futile attempt to gain the self-confidence for the Catholic Church in an effort to give a priority to Catholicism.

Riassunto italiano

Se nel XIX secolo l'Europa era caratterizzata da un progressivo declino della percezione religiosa, dalla perdita del significato della vita e da un allontanamento dalla Chiesa, che aveva cambiato permanentemente il carattere della società europea, il XX secolo può essere considerato indifferente alla religione, anzi del tutto estraneo ad essa. Questo non poté essere evitato neppure dai numerosi movimenti che perseguivano l'obiettivo di ravvivare, stimolare e modernizzare la vita spirituale a cavallo fra i due secoli. In particolar modo nei paesi cechi il grado di 'religiosità' non era molto elevato e nella coscienza spirituale ha dominato di gran parte l'indifferenza che ha forse impedito l'infedeltà aperta e l'abbandono dalla chiesa.

Un gruppo di intellettuali cattolici – scrittori, poeti, preti e politici insoddisfatti della posizione della Chiesa cattolica e della vita religiosa nel nuovo stato cecoslovacco – decise di affrontare questa situazione: essi criticarono la tendenza alla tolleranza, che fu scambiata per conformismo, sfiducia e incapacità di combattere per le esigenze della Chiesa cattolica; cercarono di rafforzare la posizione e il prestigio della Chiesa nella vita della società cecoslovacca e di promuovere l'abolizione delle restrizioni che erano state adottate dopo il 1918. Fra i cattolici 'militanti' l'orientamento più importante e peculiare era fornito dei cosiddetti cattolici non-politici (parte della *intelligenzia* cattolica e ordini religiosi), cioè intellettuali credenti che non appartenevano ad alcun partito politico cristiano, ma che partecipavano alla vita politica e sociale con la loro attività energica attraverso articoli, libri e polemiche: non avevano nessuna analogia fra i politici cattolici del loro tempo. Questo gruppo dei cattolici intellettuali, come per esempio Silvestr Maria Brait, Dominik Pecka, Josef Konstantin Miklík, Jaroslav Durych, Jakub Deml, Jan Zahradníček, Václav Renč, Rudolf Ina Malý, Karel Schulz, Jan Čep, difficile da descrivere, era suddiviso in altri gruppi, che si diversificavano significativamente l'uno dall'altro. Ogni personalità contribuiva con atteggiamenti, valori e opinioni diversi nella discussione.

Meno 'rumoroso' ma ciononostante corrente importante e militante all'interno della Chiesa cattolica era rappresentato dagli cosiddetti cattolici politici, che presero ispirazione in gran parte dall'esperienza personale in politica. Questa corrente fu creata da Jan Scheinost, Jan Jiří Rückl, Bohumil Stašek e František Zelenka, che ebbero ambizioni più letterarie che politiche. Dato che il presente lavoro si rivolge in primo luogo con un aspetto critico del campo cattolico, i cattolici della mentalità democratica, moderati e fedeli alla repubblica, come anche il corrente centrale all'interno del Partito

popolare cecoslovacco di Jan Šrámek, rimangono al di fuori dell'interesse di questa tesi di dottorato, anche se nel Partito popolare cecoslovacco esisteva un certo numero dei cattolici scontenti: la loro voce, però, è stata relativamente debole.

Anche il fatto che gli intellettuali cattolici vivessero in un certo sistema politico era di per sé sufficiente a giustificare la loro politicizzazione. Erano consapevoli del fatto che, rappresentanti della maggioranza cattolica nel paese, non dovevano cedere il posto ai non-cristiani e sentivano la responsabilità di promuovere fedelmente il programma cristiano, che avrebbe dovuto dare forma a questo mondo. Questo gruppo ha tratto ispirazione e argomenti per la sua lotta politica nel campo teologico, filosofico, storico, politico e poetico, in cui gruppi degli intellettuali cattolici hanno trovato le loro risorse per articoli, romanzi, libri e per la lotta 'militante': alcuni di essi sono stati principalmente ispirati da idee teologiche e filosofiche, mentre gli altri sono stati più osservatori della vita contemporanea e delle condizioni religioso-politiche degli altri paesi europei come l'Austria, la Germania, l'Italia, la Spagna o il Portogallo. Proprio questa ispirazione è evidente nelle loro opere, articoli, concetti e nella loro visione in divenire di uno stato cattolico.

La loro istituzione politica conservativa ha violato i principi fondamentali di una democrazia stabile come mostrato nel V capitolo. I cattolici intellettuali erano contrari all'egualitarismo, respingevano il principio della sovranità del popolo, del diritto universale al voto, mettevano in dubbio l'inalienabilità dei diritti umani e delle libertà, non erano rigidi nella divisione dei poteri legislativo, esecutivo e giudiziario, criticavano l'esistenza e la lotta dei partiti politici, rifiutavano il principio di maggioranza, il funzionamento della società civile e del pluralismo, la libera impresa, la proprietà privata su larga scala e la libertà senza limiti della società. La critica della democrazia sfociò nella condanna della civiltà e nel rifiuto della democrazia come forma di organizzazione politica. Decisero di proporre la forma di uno stato cristiano illiberale, costruito sul cattolicesimo.

Il sistema politico proposto dai cattolici è inaccettabile per noi oggi. Anche a quel tempo era un'utopia, perché i cattolici stessi non credevano che la proposta di ricostruzione della loro società potrebbe essere un sistema politico efficace ed efficiente in una Cecoslovacchia indifferente alla religione. E' stato piuttosto un tentativo disperato per evitare secolarizzazione, ateizzazione e liberalizzazione e rafforzare l'orgoglio religioso della società ceca. E' stato l'ultimo vano tentativo di ottenere la fiducia dalla Chiesa cattolica e portarla al centro degli eventi sociali.

Jmenný rejstřík

Akvinský, Tomáš	37, 53, 55
Arendtová, Hannah	132
Aristoteles	37, 54
Aurelius, Augustin	53, 182
Bechyně, Rudolf	43
Benedikt XV.	34, 188
Beneš, Edvard	7, 13, 33, 41, 44, 67, 74, 77-78, 81-82, 85, 88-89, 92, 97, 99, 100-101, 112, 121-123, 138-139, 181, 187
Berounský, Stanislav	6, 14, 49, 55, 69-70, 96, 108-109, 122, 164, 172
Bismarck, Otto von	22-23, 27
Bitnar, Vilém	50
Bloy, León	64
Borovský, Karel Havlíček	41, 133
Bosco, Giovanni	25
Braitto, Silvestr Maria	6, 14, 16, 47, 78, 140, 186
Brüning, Heinrich	57
Březina, Otokar	12, 14, 32, 64, 73, 85, 128, 135
Burke, Edmund	55
Cortez, Donoso	55
Čapek, Karel	13-14, 66-67, 77-78, 81-89, 97, 137-139, 154, 186
Čep, Jan	12, 14, 16, 49, 130, 186
Čuřík, Antonín	100, 119
Dacík, Reginald Vincenc	14, 47, 78, 149, 157, 186
Darwin, Charles	63
Degrelle, Léon	62
Deml, Jakub	6, 12, 14-16, 49, 63-64, 67, 73, 85-87, 109, 123, 125, 128, 135-136, 138, 155, 183, 186
Doležal, Josef	14, 101, 161
Dollfuss, Engelbert	56, 58-59, 96, 112, 178
Döllinger, Johann Josef Ignaz	22
Dostálek, Jan	161, 189
Durych, Jaroslav	6, 12-16, 19, 48, 50, 52, 60-61, 63-67, 71-76, 79-87, 90-93, 97, 102-104, 106-107, 117, 119-120, 122-123, 125-128, 135-137, 143-146, 150-151, 154-158, 162-163, 171, 174, 179, 183-184, 186
Durych, Václav	15
Dvořák, Antonín	32
Eisner, Pavel	136
Engels, Friedrich	27
Farský, Karel	71
Feuerbach, Ludwig	20
Florian, Josef	12, 50, 64, 86, 102, 155
Franco, Francisco	61-62, 84, 96, 119
František Josef I.	24
Fučík, Bedřich	15, 50
Fuchs, Alfred	50, 87, 95, 101, 111, 122, 130, 135, 137, 144, 146, 150, 157, 161, 163, 172, 186
Gajda, Radola	45, 101, 112, 117
Gobineau, Arthur Joseph de	63, 113

Gundlach, Gustav	53
Habán, Metoděj	48, 78, 186
Halas, František	12
Hegel, Georg Wilhelm Friedrich	20, 55, 113, 118, 156
Herder, Johann Gottfried von	20
Hitler, Adolf	45, 57, 59, 63-64, 68, 96, 113, 119-124, 134-135, 150-151
Hobbes, Thomas	114
Hoetzel, Jindřich	41
Hruban, Mořic	32, 189
Hus, Jan	74, 88, 103
Chamberlain, Houston Stewart	63, 133
Jehlička, Ladislav	15, 104
Josef II.	20
Juda, Karel	28
Kapras, Jan	124
Karel IV.	73, 173
Kašpar, Karel	184
Ketteler, Wilhelm Emmanuel von	25
Kolping, Adolf	25
Kordač, František	33, 71, 117
Kosatík, František	108
Kramář, Karel	82, 109
Krofta, Kamil	74
Langer, František	135
Lev XIII.	24-27, 30, 53, 98, 105, 188
Locke, John	105
Lueger, Karl	29
Machar, Josef Svatopluk	28
Machiavelli, Niccoló	55, 114
Malý, Rudolf Ina	6, 14, 16, 19, 49, 60, 62, 68, 73, 85, 87, 94-95, 107-108, 120-123, 125, 128-129, 144, 152, 154-155, 164-166, 173, 183
Malypetr, Jan	64
Manning, Henry Edward	25
Marie Terezie	174
Marmaggi, Francesco	74, 92, 103
Marr, Wilhelm	133
Marx, Karl	27, 55, 127-129, 166
Masaryk, Tomáš Garrigue	5, 7, 10, 13-14, 28, 33, 36, 41, 44-46, 48, 50, 58, 64, 67, 69, 71, 73, 75, 77-82, 85-89, 92, 97, 99, 101, 106, 112, 119, 121-123, 134, 137-139, 147, 150, 153-154, 158, 169, 173, 175-177, 179, 181, 186
Maurras, Charles	62
Meissner, Alfred	41
Michels, Robert	55
Miklík, Josef Konstantin	6, 14, 16, 19, 48, 67-68, 93, 128, 144-146, 148-150, 153, 155-156, 165-166, 169-171, 175-177, 183
Mikulášek, Alexej	132, 136

Montesquieu, Charles Louis	105
Mosca, Gaetano	55
Mussolini, Benito	59-61, 96, 114-116, 118, 121, 134, 146, 152
Myslivec, Václav	88, 101, 117, 119
Napoleon III.	23
Nell-Breuning, Oswald von	53
Nepomucký, Jan	173
Neruda, Jan	80, 133
Nietzsche, Friedrich	21, 113
Nolte, Ernst	114, 134
Nosek, František	101, 161, 189
Novák, Arne	135-136
Novák, Josef	161
Owen, Robert	55
Palacký, František	41
Papen, Franz von	57
Pareto, Vilfredo	55
Pecka, Dominik	6, 14, 47, 78, 186
Pekař, Josef	48, 50, 64, 175-176, 186
Peroutka, Ferdinand	32, 42, 99, 106, 127
Peřich, Leopold	67, 73, 163
Piłsudski, Józef	62
Pius IX.	21, 105, 110, 124, 188
Pius XI.	53-54, 74, 110, 113, 116, 118, 123, 131, 160-162
Platón	37, 54, 129, 149, 155, 172, 182
Popper, Karl	36, 46, 54, 139, 156, 178
Prečan, Leopold	161
Rádl, Emanuel	50, 106
Rakus, Theodor Georg	28
Rašín, Alois	43, 116
Rataj, Jan	15, 117
Renč, Václav	14, 16, 49, 67, 85, 87, 123, 135
Rückl, Jan Jiří	6, 14, 16, 50, 101-102, 109, 123, 144-145, 166, 187
Saint-Simon, Henri de	55
Salazar, António de Oliveira	61, 96, 112, 150, 178
Seipel, Ignaz	58
Scheinost, Jan	6, 14, 16, 19, 49, 60, 62-63, 70, 88, 93-94, 101, 109, 117-119, 122-124, 129, 146, 150, 166, 171
Schleicher, Kurt von	57
Schmitt, Karl	55, 57, 58
Schönborn, František	27
Schulz, Karel	14, 49, 86, 135, 137, 187
Schuschnigg, Kurt von	56, 58-59, 150
Sládek, Josef Václav	32
Smith, Adam	105
Spann, Othmar	55-57, 155, 187
Stašek, Bohumil	6, 14, 16, 50, 60, 73, 75, 97, 101, 109, 117, 137, 161-162, 172-173, 187
Stříbrný, Jiří	43, 45
Sv. Vojtěch	144

Šalda, František Xaver	120, 136
Šrámek, Jan	6-7, 10, 14, 32, 34, 43, 50, 74-75, 78, 98-104, 117, 139, 154, 161-162, 168, 179-181, 187, 189
Štefánik, Milan Rastislav	33, 41
Švehla, Antonín	41, 43
Švejcar, Ladislav	118
Vašek, Bedřich	14, 69, 95, 122, 129, 151, 153
Verdier, Jean	76
Vodák, Jindřich	91
Voltaire, Marie Arouet	105
Voříšek, Rudolf	6, 14, 49, 55, 87-88, 95-96, 108, 123, 130, 135, 155, 164, 172-173, 183-184, 187
Wagner, Richard	133
z Löwensteinu, Karel Jindřich	25
Zahradníček, Jan	6, 12, 14-16, 49, 67, 130, 135, 183, 187
Zelenka, František	6, 50, 101, 117, 119
Zeyer, Julius	32
Zola, Emile	21